

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський державний гуманітарний університет
ім. Петра Могили
комплексу “Києво-Могилянська академія”

ПАЛЕХОВА
Вікторія Антонівна

МАКРОЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

*Видання 2-ге, доповнене
та перероблене*

Редактори *О.Шатун, О.Шемчук*.
Технічний редактор, комп'ютерна верстка *І.Герентієва*.
Друк *С.Волинець*.
Фальцовально-палітурні роботи *А.Грубкіна*.

Здано до набору 13.01.2005 р. Підписано до друку 04.02.2005 р.
Папір офсетний. Формат 60x84¹/₁₆. Гарнітура “Таймс”. Обл.-вид.
арк. 13,6. Умовн. друк. арк. 19. Наклад 200 прим. Зам. № 1205.

Видавництво МДГУ ім. Петра Могили.
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 1175 від 25.12.2002 р.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Палехова В.А.

МАКРОЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

*Видання 2-ге, доповнене
та перероблене*

Миколаїв
Видавництво МДГУ ім. Петра Могили
2005

ББК 65.01
П 14
УДК 330.101.541

Для нотаток

Друкується за ухвалою Вченої ради МДГУ ім. Петра Могили (протокол № 5 (26) від 2 грудня 2004 р.)

Рецензенти:

Бажал Ю.М., д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії Національного університету “Києво-Могилянська академія”

Нікіфоров П.О., д.е.н., завідувач кафедри фінансів Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича

П 14   **Палехова В.А.** Макроекономіка: Навчальний посібник.
– 2-ге вид., доп. та перероб. – Миколаїв: Вид-во МДГУ
ім. Петра Могили, 2005. – 304 с.

ISBN 966-336-030-5

ББК 65.01

Навчальний посібник призначений для студентів економічних факультетів. Окрім стислого конспекту лекцій з кожної теми та переліку рекомендованої літератури, посібник містить питання для самоконтролю і завдання, виконання яких дозволить краще засвоїти основні положення макроекономічної теорії. Для перевірки отриманих знань можуть бути також використані наведені статистичні дані та газетні публікації на відповідні теми.

ISBN 966-336-030-5

© Палехова В.А., 2005

© МДГУ ім. Петра Могили, 2005

Для нотаток

Ваше перше знайомство з основами економічної науки вже відбулося. Тепер настав час поволі заглиблюватися у вивчення окремих складових економічної теорії та ускладнювати завдання, наближаючись до актуальних проблем щоденної економічної практики.

Події останнього часу з усією очевидністю довели, що демократична держава потребує освічених громадян, обізнаних у хитросплетіннях макроекономіки. Коли рівень добробуту наших громадян буде нарешті наблизений до європейського? Чи не наївно сподіватися зовсім уникнути інфляції? Безробіття – це випадок, коли рятування потоплюючих – справа рук самих потоплюючих? Чи держава має взяти на себе організацію рятувальних заходів? Хто або що стоїть за зміною валютного курсу? Яким чином можна допомогти ринковій економіці розкрити свій потенціал? Що може та що має зробити при цьому уряд?

Ви повинні наблизитись до відповідей на подібні питання, щоб не стати легкою здобиччю політиків, що спекують популістськими гаслами. Макроекономіка має продовжити формування вашої економічної культури.

Ви вже знаєте, що предметом макроекономіки є економічна система на рівні держави, тобто національна економіка в цілому. Як самостійна наука вона виникла відносно недавно (в 30-ті роки ХХ ст.), але за цей час вже викристалізувалася певна структура курсу. З дотриманням цієї структури (втім її ще не можна назвати традиційною) і побудований даний навчальний посібник.

Хоча, як ви переконаєтесь, макроекономіка – це живий предмет, який продовжує еволюціонувати. І це напрочуд цікаво – стежити за динамікою подій та думок, що їх віддзеркалюють, а інколи навіть випереджають. Але подібна динамічність ускладнює вивчення – ви повинні бути готові до того, що із більшості макроекономічних проблем зіштовхуються різні точки зору.

Успадкування традицій Києво-Могилянської академії (зокрема 100-бальна система оцінки) змушує викладачів надавати студентам численні можливості проявити себе, пропонувати різні варіанти робіт для виконання. Тому кожна тема містить конспект лекції та цілу низку завдань. Взагалі завдання зустрічаються навіть в текстах лекцій – “спробуйте прокоментувати”, “пригадайте”, “поміркуйте”, “проаналізуйте”, “зверніть увагу” тощо.

Завдання різноманітні: належить засвоїти основні категорії, відповісти на проблемні питання для самоконтролю та розв'язати задачі, навколо яких йтиме обговорення на групових заняттях. Пропонується проаналізувати конкретні показники української економіки – таким чином макроекономічний аналіз набуває більшого вагомого значення, сприяє усвідомленню актуальності та практичної цінності науки. Певний інтерес повинні викликати газетні публікації, які потрібно прочитати очима фахівця (нехай початківця) з макроекономіки, прокоментувати та проаналізувати.

Після опанування макроекономіки має залишитись враження знайомства з новими людьми. Цьому сприяють біографічні подробиці життя людей, що зробили чималий внесок у її здобутки. Може, ви захочете їх якимось чином прокоментувати, може, вони стануть певним взірцем для наслідування...

Перегортайте сторінку. Хай не з першої теми, але врешті-решт ви обов'язково переконаєтесь, що це дуже цікаво, це вельми важливо, це конче потрібно.

Окремі зауваження до вивчення курсу макроекономіки.....	5
Вступ. Макроекономіка як економічна наука	13
Тема 1. Національна економіка: результати та методика їх обчислення.....	22
Тема 2. Базова макроекономічна модель. Сукупний попит і сукупна пропозиція	51
Тема 3. Економічна нестабільність: цикли, безробіття, інфляція	66
I. Циклічність як форма економічного розвитку	66
II. Зайнятість і безробіття	83
III. Інфляція	104
Тема 4. Макроекономічна рівновага, її механізми.....	122
I. Класична та кейнсіанська моделі економіки	122
II. Споживання, заощадження та інвестиції	131
III. Сукупні видатки і ВВП	146
Тема 5. Держава в системі макроекономічного регулювання. Фіскальна політика	158
Тема 6. Гроші, кредитна система. Грошово-кредитна політика.....	179
Тема 7. Механізм зовнішньоекономічної діяльності.....	209
Тема 8. Основні моделі макроекономічної політики.....	235
I. Модель IS-LM	235
II. Альтернативні макроекономічні концепції.....	251
Тема 9. Економічне зростання	269
Розрахунково-аналітичне завдання.	291
Предметний покажчик.....	294
Іменний покажчик	299

Танзі В. 111	Хаавельмо Т. 164, 171
Тобін Дж. 185	Хайск Ф. 110, 267, 268
	Хансен Б. 106
Уейл Д. 283	Хансен Е. 135, 237
Уолліс Н. 171	Харрод Р. 269, 272-276, 289, 290
	Хекшер Е. 210
	Хікс Дж. 72, 237
Фелпс Е. 90	
Філліпс О. 104, 105, 111, 112, 114, 254, 255	Чіжевський О. 72
Фішер І. 34, 81, 104, 107, 183, 254	
Флемінг Дж. 53, 247	Шварц А. 253
Форд Г. 89	Шумпетер Й. 71, 75
Фрідмен М. 90, 108, 136, 185, 252-255, 266-268	Якокка Л. 89
Фрімен К. 75	

ОКРЕМІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ВИВЧЕННЯ

Макроекономічна теорія розглядається в будь-якому підручнику з економічної теорії, оскільки є складовою частиною останньої. Але слід враховувати той факт, що рівень викладення в таких підручниках буде початковий (introductory). В спеціалізованих підручниках (саме з макроекономіки) наведені проміжні (intermediate) і поглиблені (advanced) курси.

Протягом вивчення дисципліни бажано познайомитися з абсолютною більшістю підручників, щоб обрати обмежене коло “своїх”, визначивши свої уподобання й потребу досягти певного рівня. Даний навчальний посібник має передусім виконувати функцію поради.

Незважаючи на наявність різноманітних економічних позначень (в тому числі українською мовою), краще дотримуватися загальновизнаної англійської символіки. Абсолютна більшість основної економічної літератури в наш час друкується англійською.¹ Таким чином, знайомство з англійськими позначеннями, як і знання мови взагалі, є потребою часу.

За останні роки з’явилося чимало нових підручників, тому навести всі навряд чи можливо. В даному переліку перевага надається найбільш відомим, які закріпилися на ринку навчальних видань, та тим, які перевидавалися. Тож вивчати курс макроекономіки пропонується за такими підручниками.

І. Підручники з економічної теорії

1. Економічна теорія: У 2 кн. Кн. 1. Макроекономіка: Навчальний посібник / За ред. З.Г.Ватаманюка та С.М.Панчишина. – К.: Заповіт, 1997.

Стисле та змістовне викладення більшості тем макроекономіки. Враховані особливості перехідної економіки України.

2. Камаев В.Д. и др. Экономическая теория: Учебник. – М.: Гуманит. изд. центр “ВЛАДОС”, 1998.

Доволі глибоке викладення економічної теорії. В підручнику міститься додатковий матеріал з окремих тем макроекономіки.

¹ Пригадайте зауваження П.Семюелсона про праці М.Алле – “якби перші праці Алле були написані англійською, розвиток економічної теорії пішов би в іншому напрямку”.

Перелік літератури з коментарем до кожної теми.

3. Курс экономической теории: Учебное пособие / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров: АСА, 1995. (Або пізніші видання).

Підручник, вже знайомий студентам з курсу політекономії, бажано використовувати і в курсі макроекономіки. Кожне наступне видання значно доповнене та перероблене. Особливої уваги заслуговують теми “Інфляція”, “Фіскальна політика”, “Платіжний баланс та обмінний курс” та інші.

4. Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1. (Або окреме видання першої частини – макроекономіки).

Відомий підручник, що значно випереджає інші за часткою ринку підручників з економік в США. Кожне наступне видання суттєво перероблене з огляду на актуальні проблеми сучасної економіки (Самі автори користуються комп’ютерними аналогіями, попереджаючи, що це версія, тобто видання, 14.0, а не 13.1 або 13.2).

5. Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М.: Международные отношения, 1999.

Розділ з макроекономіки написаний, на відміну від західних підручників, з врахуванням досвіду перехідної економіки.

6. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – М.: Дело, 1993.

Хрестоматійне викладення більшості тем макроекономічної теорії. Початкове знайомство з основами макроекономіки.

7. Хейне П. Экономический образ мышления. – М.: Дело, 1991.

Підручник витримав п’ять видань в США, є одним з найбільш популярних підручників з економічної теорії, містить і макроекономічні теми. Питання, які важко зрозуміти з серйозних підручників, легко можуть бути засвоєні після знайомства з книгою П.Хейне.

8. Экономика: Учебник / Под ред. А.С.Булатова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство “БЕК”, 1997.

Окрім традиційних тем макроекономіки, докладно розглянуті державне регулювання економіки та макроекономічна стабілізація в перехідній економіці.

9. Экономическая теория / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учебник для вузов. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ; Изд-во “Питер Паблишинг”, 1997.

Іменний покажчик

Баумоль В. 185	Мальтус Т. 87, 128, 146
Боден Ж. 15	Манделл Р. 16, 53, 247
Бруннер К. 252	Маркс К. 16, 124, 125, 129, 289
Буш Дж. 208, 233, 262, 264, 265	Маршалл А. 16, 128
Бьюкенен Дж. 170	Менкью Г. 283
	Мітчелл У. 24, 81, 266
	Модільяні Ф. 136, 256
	Мюрдаль Г. 20
Гелбрейт Дж. 234, 236, 268	Новожилов В. 110
Грінспен А. 121, 207, 208, 263	Нордгауз В. 34, 210
Джевонс В. 181	
Джонсон Л. 91	
Домар С. 269, 276, 277	Олівер Х. 111
Дьюзенберрі Дж. 136	Олін Б. 210
	Оукен А. 83, 89-91, 93, 112
Жугляр К. 71, 73	
Кан Р. 151	Петті В. 15, 22
Кейган П. 106	Пігу А. 53
Кейнс Дж. 13, 15, 16, 53, 55, 81, 87, 88, 122, 123, 125-133, 135-138, 149, 151, 152, 165, 170, 184, 236, 237, 244, 252, 253, 259, 266, 268, 272, 289, 290	Прескотт Е. 17
Кене Ф. 15	
Кеннеді Дж. 91	Рікардо Д. 128, 210
Кідланд Ф. 17	Робертсон Д. 240
Кітчін Дж. 71, 73	Ромер Д. 283
Кондратьєв М. 67, 71, 73, 75, 80-82	Рузвельт Ф.Д. 127, 168, 237
Кузнец С. 24, 49, 50, 136, 266	
Лаффер А. 259, 260, 261	Сарджент Т. 171
Леонтьєв В. 15, 22	Сей Ж.-Б. 122, 123, 126, 127
Лукас Р. 16, 71, 256, 257, 261, 283	Селігмен Б. 125
	Семюелсон П. 16, 30, 34, 72, 110, 111, 129, 135, 152, 169, 235, 236, 290
	Скідельські Р. 130
	Сміт А. 210, 89, 124, 125, 128
	Солоу Р. 111, 269, 277-283, 290
	Стокмен А. 71

Циклічне безробіття	90	Cyclical unemployment
Циклічний дефіцит	169	Cyclical deficit
Чисте плавання	223	Clean floating
Чистий внутрішній продукт	30	Net domestic product, NDP
Чистий експорт товарів і послуг	28	Net export of goods and services
Чисті факторні доходи іноземців	29	Net foreign factor income (NFFI)
Шоки пропозиції	59	Supply shock

Доволі глибоке викладення основних тем, не переобтяжене математичним апаратом.

II. Підручники з макроекономіки (основний курс)

10. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроекономіка: Учебник / Под общей редакцией А.В.Сидоровича. – М.: Изд-во “ДИС”, 1997.

Підручник, що входить до числа найкращих підручників Московського державного університету ім. М.В.Ломоносова. Систематизоване викладення макроекономічної теорії, приклади розв’язання задач. Універсальність підручника забезпечує можливість знайти відповіді практично на будь-які питання.

11. Базилович В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К.: Четверта хвиля, 1997.

У формі структурно-логічних схем розкриті основні проблеми макроекономіки і економічної політики. Зміст підручника охоплює всі основні теми курсу. Структурно-логічні схеми дозволяють зробити це достатньо наочно.

12. Бункина М.К., Семенов В.А. Макроекономіка (основы экономической политики). – М.: АО “ДИС”, 1996.

Один з перших російських підручників з макроекономіки. Містить основи ринкової економіки, розповіді про вчених, фрагменти першоджерел. Окремо аналізується національна економіка.

13. Долан Э., Линдсей Д. Макроекономіка. – СПб.: Литера плюс, 1994.

Метою авторів було викласти макроекономічну теорію без складного математичного апарату з наголосом на якісних характеристиках макроекономічних процесів. Багато прикладів з економічної історії США.

14. Луссе А. Макроекономіка: ключевые вопросы: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 1999.

Доволі цікаве викладення макроекономіки, дещо незвична побудова – макроекономічна статика, динаміка та політика.

15. Макроекономіка / Под ред. Е.Б.Яковлевой. – СПб.: Поиск, 1997.

Грунтовний підручник з макроекономіки. Дуже логічна побудова викладення теорії, хоча структура дещо відмінна від загальноприйнятої. Особливо доцільне вивчення за ним окремих тем (наприклад, “Макроекономічна рівновага,” “Основні моделі макроекономічної політики” та ін.).

16. Матвеева Т.Ю. Введение в макроэкономику: Учебное пособие. – М.: ГУ ВШЭ, 2002.

Хоча цей підручник адресований тим, хто вивчає макроэкономику на початковому рівні (в тому числі абітурієнтам), теорія в ньому викладена напрочуд повно (окрім кейнсіанської теорії) та доступно. Значний за обсягом практикум.

17. Мікроекономіка і макроэкономика: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / За заг. ред. С.Будаговської. – К.: Основи, 2001.

Оригінальний підручник, створений викладачами НаУКМА, вдало поєднує світові традиції викладення економічної теорії з особливостями сучасної української економіки. Достатньо високий рівень. Для серйозних та допитливих студентів.

18. Панчишин С. Макроекономіка. – К.: Либідь, 2001.

Підручник вигідно виділяється з числа подібних повнотою, докладним викладенням макроекономічної теорії, наближенням до стандартів західних посібників.

19. Рыночная экономика: Ученик: В 3 т. Т. 1. Теория рыночной экономики. Часть 2. Максимова В.Ф., Шишов А.Л. Макроэкономика. – М.: СОМИНТЭК, 1992.

Один з перших російських підручників з макроэкономики. Незважаючи на те, що випущений ще в 1992 р., залишається кращим за багато інших, що були написані пізніше. Окремі теми розглянуті виключно докладно – “Теорія загальної рівноваги”, “Теорія споживчого попиту” та деякі інші.

20. Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К.: Основи, 1995.

Класичний (перший) підручник з макроэкономики, що витримав багато видань. Перше видання датується 1948 роком. Особливістю викладення макроекономічної теорії в ньому є “полегшений, майже розмовний стиль”. Рекомендується студентам, які засинають над іншими підручниками.

21. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К.: Либідь, 1999.

Стисле, але змістовне викладення основних тем макроэкономики. Особливо корисний для тих, хто обмежений в часі та більш за все цінує лаконічність.

22. Соболев В.М. Макроэкономика: Учебное пособие. – Харьков,

Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій 216	Capital and financial account
Рахунок поточних операцій 216	Current account
Рейганоміка 258	Reaganomics
Рецесійний (дефляційний) розрив 152	Recessary gap
Рівень безробіття 86	Unemployment rate
Сезонне безробіття 89	Seasonal unemployment
Секвестрування видатків 169	Expenditure sequestering
Середні цикли (цикли Жугляра) 71	Juglar cycles
Середня схильність до заощадження 132	Average propensity to save, APS
Середня схильність до споживання 132	Average propensity to consume, APC
Система національних рахунків (СНП) 23	System national accounts (SNA)
Спад 68	Recession, trough
Спекулятивний мотив 183	Speculative motive
Спіраль “зарплатня – ціни” 110	Wage-price spiral
Стагфляція 109	Stagflation
Стимулююча фіскальна політика 165	Expansionary fiscal policy
Стримуюча фіскальна політика 165	Contractionary fiscal policy
Структурне безробіття 90	Structural unemployment
Структурний бюджет 168	Structural budget
Сукупна пропозиція 54	Aggregate supply, AS
Сукупний попит 52	Aggregate demand, AD
Теорема Хаавельмо 164	Haavelmo theorem
Теорія адаптивних очікувань 257	Theory of adaptive expectations
Теорія раціональних очікувань (ТРО) 257	Theory of rational expectations
Теорія стимулюючої (ефективної) заробітної платні 89	Efficiency-wage theory
Тіньова економіка 35	Underground sector of economy
Торгівельний баланс 217	Trade balance – TB
Трансакційний мотив 183	Transaction motive
Трансферти 31	Transfer payment
Фази циклу 68	Phases of the business cycle
Фіксований валютний курс 222	Pegged/fixed exchange rate
Фіскальна (дискреційна) політика 165	Fiscal policy
Фрикційне безробіття 89	Frictional unemployment
ФРС 187	Federal Reserve system
Функції грошей 181	Function of money
Функціональні фінанси 169	Functional finance
Функція заощадження 135	Saving function
Функція Кобба-Дугласа 278	Cobb-Douglas function
Функція споживання 135	Consumption function

Міра вартості 181	Standard of value, unit of account
Модель зростання Солоу 278	Solow growth model
Модель IS-LM 236	IS-LM model
Модель кругових потоків 18	Model of circular flows
Монетаризм 252	Monetarism
Монетарне правило 255	Monetary rule
Мотив перестороги 183	Precautionary motive
Мультиплікатор 150	Multiplier
Надлишкові резерви 190	Excess reserves
Національний доход 28	National income
Незалежно плаваючий валютний курс 223	Independently floating exchange rate
Нейтральність грошей 124	Neutrality of money
Непрямі податки 29	Indirect business taxes
Номинальний і реальний ВВП 32	Nominal and real GDP
Облікова ставка 186	Discount rate
Обов'язкові резерви 190	Required reserves
Операції на відкритому ринку 193	Open market operation
Особистий доход після сплати податків 31	Disposable income
Очікувана інфляція 107	Anticipated inflation
Парадокс ощадливості 151	Paradox of thrift
Перевага ліквідності 183	Liquidity preference
Підйом 68	Expansion
Плаваючий (або гнучкий) валютний курс 223	Floating/flexible exchange rate
Платіжний баланс 216	Balance of payments – BP
Повзуча інфляція 106	Moderate, creeping inflation
Повзуча фіксація 223	Crawling peg
Подвійний дефіцит 171	Twin-debts
Політика “дешевих грошей” 194	Easy money policy
Політика “дорогих грошей” 195	Tight money policy
Попит на гроші для укладання угод 185	Transactions demand for money
Попит на гроші з боку активів 185	Asset demand for money
Прив'язка курсу національної валюти до валютного композиту 222	Currency composite peg
Прив'язка курсу національної валюти до однієї з іноземних 222	Single currency peg
Природний рівень безробіття 90	Natural rate of unemployment, NRU
	Non-accelerating-inflation rate of unemployment, NAIRU
Прихована інфляція 106	Repressed, hidden inflation
Пропозиція грошей 181	Money supply

НВФ “Студцентр”, 1997.

У посібнику висвітлюється більшість тем традиційної макроекономіки. Крім цього, робиться наголос на проблемах макроекономічної стабілізації в Україні. Як і попередній, ціниться студентами, що перебувають в цейтноті.

23. Schiller В. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989.

Для студентів, які бажають одночасно з оволодінням основами макроекономічної теорії удосконалити свою англійську, корисним буде знайомство з підручником з макроекономіки, яким користуються американські студенти.

III. Підручники з макроекономіки (поглиблений курс)

24. Бурда М., Виплош Ч. Макроэкономика. Европейский текст. – 2-е изд. – СПб.: Судостроение, 1998.

Підручник заслуговує на увагу завдяки значному обсягу викладеного матеріалу, цікавій подачі та прикладам макроекономічної політики європейських країн.

25. Гайгер, Линвуд Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика. – М.: Инфра-М, 1996.

Підручник для магістерських відділів вищих навчальних закладів. Може бути використаний для поглибленого вивчення дисципліни.

26. Гальперин В.М., Гребенников П.И., Леусский А.И., Тарасович Л.С. Макроэкономика: Учебник. – 2-е изд. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1997.

Виключно глибоке викладення макроекономічної теорії. Адресований, в першу чергу, студентам магістеріуму, хоча певні питання можуть розглядатися й студентами бакалаврської програми.

27. Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. – М.: Изд. МГУ; Инфра-М, 1997.

Достатньо відомий підручник. Адресується в першу чергу відмінникам. Робота з ним передбачає попереднє засвоєння основних положень макроекономіки.

28. Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М.: Изд-во МГУ, 1994.

Спеціалізований підручник з макроекономіки для поглибленого вивчення курсу. Дещо незвичний підхід до структури викладення курсу – окремо розглядається економіка в довгостроковому і короткостроковому періодах та мікроекономічні основи

макроекономіки.

29. Манків Г.Н. Макроекономіка. – К.: Основи, 2000.

Той сам підручник, виданий для України, переклад останнього четвертого видання. На відміну від російського перекладу, дороблений і доповнений новим матеріалом. Це разом з перевагами попередніх видань робить його одним з найвдаліших і найсучасніших підручників з макроекономіки. Студентам, що мають на меті поглиблено вивчати макроекономіку, є сенс звернутися перш за все до розділів, що присвячені економічному зростанню, а також макроекономічній стабілізаційній політиці.

30. Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика: Підручник. – К.: Таксон, 1996.

Підручник розрахований на студентів, що отримали початкову економічну підготовку. Докладно розглянуті макроекономічні моделі (рівноваги, економічного зростання). Аналізується економічна ситуація в Україні.

31. Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроэкономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М.: Наука, 1997.

Книгу можна використовувати як навчальний посібник. Відрізняється змістовністю, ґрунтовністю, складним математичним апаратом. Розглянуті особливості застосування макроекономічних принципів та категорій до тоталітарного державного, авторитарного державного та авторитарно змішаного капіталізму.

32. Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М.: Дело, 1996.

За словами авторів, перша книга з макроекономіки, в якій головна увага приділяється питанням світової економіки та інтернаціональним аспектам макроекономічної теорії. Використаний практичний досвід обох авторів – вдало продемонстроване застосування макроекономічної теорії урядами деяких країн Латинської Америки та Східної Європи.

33. Селищев А.С. Макроэкономика. – СПб.: Питер, 2001.

Повний курс макроекономіки, адресований “доброму студенту”. Особливістю даного підручника є ілюстрація великою кількістю віршів.

34. Туманова Е.А., Шагас Н.Л. Макроэкономика. Элементы продвинутого подхода: Учебник. – М.: Инфра-М, 2004.

Економіка пропозиції 258	Supply-side economics
Економічне зростання 270	Economic growth
Економічний цикл 67	Business cycle
Ефект багатства, або реальних касових залишків 53	Real balances effect
Ефект витіснення (заміщення) 167	Crowding-out effect
Ефект зовнішньої торгівлі 53	Foreign trade effect
Ефект ставки відсотка 53	Interest-rate effect
Ефект Танзі-Олівера 111	Tanzi-Olivera effect
Ефект хрпавика 60	Ratchet effect
Зайнятість 84	Employment
Закон Оукена 90	Okun's law
Закон Сея 123	Say's Law
Засіб нагромадження 181	Store of value
Засіб обігу 181	Medium of exchange
Затримка розпізнавання 167	Recognition lag
Золоте правило заощадження 281	Golden rule of accumulation
Інвестиційна пастка 244	Investment trap
Індекс злиденності 112	Misery index
Індекс споживчих цін 33	Consumer price index (CPI)
Індекс цін Леспейреса 33	Laspeyres price index
Індекс цін Пааше 33	Paasche price index
Інфляційний розрив 152	Inflationary gap
Інфляція 105	Inflation
Інфляція попиту 108	Demand-pull inflation
Інфляція пропозиції 109	Cost-push inflation
Кейнсіанська революція 125	Keynesian revolution
Кейнсіанський відрізок 57	Keynesian range
“Кейнсіанський хрест” 135	Keynesian cross
Керований плаваючий валютний курс 223	Managed floating exchange rate
Класична дихотомія 124	Classical dichotomy
Класичний відрізок 57	Classical range
Коригований валютний курс 223	Adjusted exchange rate
Короткі (малі) цикли (цикли Кітчина) 71	Kitchin cycles
Коротко-, довгостроковий періоди 54	Short- and long-run
Крива Лаффера 259	Laffer curve
Крива Філіппса 111	Phillips curve
Ліквідна пастка 184	Liquidity trap
Ліквідність 181	Liquidity
Майже гроші 182	Near money
Макроекономічна рівновага 58	Equilibrium (macro)
Механізм грошової трансмісії 194	Money transmission mechanism

Автоматичні стабілізатори 167	Automatic stabilizers
Амортизація 28	Depreciation
Безробіття 84	Unemployment
Брудне плавання 223	Dirty floating
Валовий внутрішній продукт (ВВП) 25	Gross domestic product, GDP
Валовий національний дохід (ВНД) 29	Gross national income, GNI
ВВП на душу населення 34	GDP per person (per capita)
Валові приватні внутрішні інвестиції 27	Gross private domestic investment
Валютний коридор 223	Exchange rate band
Валютний курс 219	Exchange rate – ER
Великі цикли (довгі хвилі Кондратьєва) 71	Long waves
Випереджаючі показники (індикатори) 69	Leading indicators
Витрати меню 111	Menu cost
Витрати стоптанних черевиків 111	Shoeleather cost
Внески до запитання 181	Demand deposits
Галопуюча інфляція 106	Galloping inflation
Гіперінфляція 106	Hyperinflation, runaway inflation
Голландська хвороба 225	Dutch disease
Гранична схильність до заощадження 133	Marginal propensity to save, MPS
Гранична схильність до імпорту 214	Marginal propensity to import – MPM
Гранична схильність до інвестування 139	Marginal propensity to invest
Гранична схильність до споживання 133	Marginal propensity to consumption, MPC
Грошова база 182	Monetary base
Грошовий мультиплікатор 192	Money multiplier
Грошові агрегати M1, M2, M3, L 181	Monetary aggregates M1, M2, M3, L
Грошово-кредитна політика 193	Monetary policy
Депресія 68	Depression
Державний борг 169	Public debt
Державні закупівлі 28	Government purchases
Дефіцит бюджету 168	Budget deficit
Дефлятор ВВП 32	GDP deflator
Дискреційна фіскальна політика 165	Discretionary fiscal policy
Додана вартість 26	Value-added

Підручник призначений для магістрів економічних факультетів. Структура дещо незвична: обговорюються проблеми, що актуальні передусім для сучасної російської економіки, – наслідки лібералізації зовнішньої торгівлі, вплив державного боргу на економічний розвиток, причини та наслідки інфляції, ділові цикли. Складний математичний апарат.

IV. Інші підручники

35. Гальчинський А.С. Теорія грошей: Навч. посібник. – К., 1996.
Окремі теми макроекономіки, які пов'язані з ринком грошей і грошово-кредитною політикою, бажано розглядати за цим посібником. Використовуватися він повинен і в майбутньому.
36. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – СПб., 1994.
Виходячи з назви, цю фундаментальну працю доцільно використовувати в темі “Гроші, кредитна система, грошово-кредитна політика”.
37. Киреев А. Международная экономика: В 2 ч. Ч. II. Международная макроэкономика. – М.: Международные отношения, 2000.
Підручник, що стане в пригоді при вивченні “Міжнародної економіки”, але може бути рекомендований для кращого засвоєння теми “Зовнішньоекономічна рівновага” (платіжний баланс, валютний курс). Крім цього, можна використовувати, розглядаючи кейнсіанську модель, модель IS-LM.
38. Мишкін Фр. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. – К., 1998.
Фундаментальне викладення питань, що входять до теми “Гроші, кредитна система та механізм грошово-кредитної політики”.
39. Теория переходной экономики: Учебное пособие. Т. 2 / Под ред. Е.В.Красниковой. – М., 1998.
Теоретичні проблеми макроекономіки розглядаються з точки зору перехідної економіки.

Крім наведених підручників, бажано використовувати періодичні видання, оскільки вони найкраще ілюструють перманентно рухливе й мінливе макроекономічне середовище (“Урядовий кур’єр”, “Економіка України”, “Статистика України”, “Вісник НБУ”, “Бюлетень НБУ”, “Бізнес” та інші). Корисно робити власні спроби

аналізувати українську статистику з метою довести або, навпаки, спростувати окремі положення макроекономічної теорії. Окрім статистичних збірок і бюлетенів (“Національні рахунки України”, “Україна у цифрах”, “Статистичний щорічник України” та інших), слід використовувати мережу Internet:

<http://www.rada.kiev.ua/> – Верховна Рада України.

<http://www.bank.gov.ua/> – Національний банк України.

<http://www.me.kmu.gov.ua/> – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України.

<http://www.minfin.gov.ua/> – Міністерство фінансів України.

<http://www.sta.gov.ua/> – Державна податкова адміністрація.

<http://www.ukrstat.gov.ua/> – Державний комітет статистики.

<http://www.bc.rql.kiev.ua/> – Діловий центр України.

<http://www.worldbank.org/> – Світовий банк.

<http://www.imf.org/> – Міжнародний валютний фонд.

<http://www.wto.org/> – Світова організація торгівлі.

<http://www.oecd.org/> – Організація з економічного співробітництва

і розвитку.

<http://www.europa.eu.int/comm/eurostat> – Статистична служба ЄС.

<http://www.nber.org/> – Національне бюро економічних досліджень (США).

<http://www.imf.org/> – Міжнародний інститут порівняльного аналізу.

<http://www.ier.kiev.ua/> – Інститут економічних досліджень і політичних консультацій.

<http://www.case-ukraine.kiev.ua/> – Центр соціально-економічних досліджень (CASE).

<http://www.icps.kiev.ua/> – Міжнародний центр перспективних досліджень.

Продовження таблиці А

Номер варіанта	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Рік	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1. Особисті доходи	45,5	47,4	51,2	52,6	52,9	53,2	54,0	54,4	54,6	55,3	55,8	56,1	57,4	58,1	58,6	59,3
2. Особисті податки	2,0	2,0	2,0	2,4	2,4	2,4	3,0	3,0	3,0	3,0	3,2	3,2	3,8	3,9	4,0	4,2
3. Середня схильність до заощадження	0,16	0,16	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
4. Чисті інвестиції	2,8	3,0	3,2	3,4	3,4	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6	3,7	3,7	4,1	4,3	4,5	4,7
5. Державні витрати	5,4	5,6	5,8	6,0	6,2	6,4	6,6	6,8	6,8	7,2	7,2	7,3	7,7	7,9	8,0	8,1
6. Амортизація	2,4	2,5	2,5	2,6	2,7	2,8	2,9	3,0	3,1	3,2	3,3	3,4	3,6	3,8	4,1	4,3
7. Експорт	1,6	1,6	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	2,0	2,0	2,0	2,2	2,4	2,8	2,8	3,0	3,1
8. Імпорт	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	2,2	2,3	2,3	2,4	2,6	2,9	3,2
9. Робоча сила	10,6	10,8	11,0	11,4	11,8	12,4	12,8	13,4	14,0	14,6	15,0	16,4	16,8	17,2	17,4	17,8
10. Кількість зайнятих	9,7	9,9	10,1	10,5	10,8	11,4	11,6	12,3	13,0	13,5	13,8	15,2	15,3	15,9	16,0	16,4
11. Природний рівень безробіття	6,2	6,3	6,3	6,3	6,3	6,4	6,4	6,4	6,4	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
12. Швидкість обігу грошей	4,4	4,4	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6
13. Норма обов'язкових резервів комерційних банків	18	18	18	18	18	20	20	20	20	20	20	22	22	22	22	22
14. Пропозиція грошей	9,5	9,5	10,0	10,5	10,5	10,6	10,6	10,8	10,8	11,0	11,4	11,4	11,6	11,8	12,0	12,2
15. Індекс цін відносно базисного року	1,35	1,1	1,14	1,21	1,3	1,4	1,11	1,18	1,25	1,3	1,4	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5
16. Базисний рік	1984	1989	1989	1989	1989	1989	1994	1994	1994	1994	1994	1999	1999	1999	1999	1999

Таблиця А

№ варіанта	Рік															
	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	
1. Особисті доходи	17,3	18,1	18,8	20,3	21,0	22,4	23,1	26,4	30,6	32,2	35,4	37,8	39,0	40,2	42,6	
2. Особисті податки	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,4	1,4	1,4	1,4	1,6	1,6	1,6	1,6	1,8	1,8	
3. Середня схильність до заощадження	0,1	0,1	0,1	0,1	0,12	0,12	0,12	0,12	0,14	0,14	0,14	0,14	0,16	0,16	0,16	
4. Чисті інвестиції	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2	1,4	1,6	1,8	2,1	2,3	2,4	2,5	2,6	
5. Державні витрати	2,0	2,1	2,2	2,4	2,4	2,6	2,8	3,0	3,2	3,7	3,9	4,3	4,5	5,0	5,2	
6. Амортизація	0,5	0,6	0,7	0,8	1,0	1,2	1,3	1,5	1,5	1,6	1,7	1,8	2,0	2,2	2,3	
7. Експорт	0,6	0,6	0,7	0,7	0,9	0,9	1,0	1,0	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,6	1,6	
8. Імпорт	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0	1,2	1,4	
9. Робоча сила	6,5	6,8	7,0	7,4	7,6	8,0	8,4	8,6	8,9	9,1	9,4	9,6	9,8	10,0	10,4	
10. Кількість зайнятих	6,0	6,3	6,5	6,8	6,9	7,4	7,7	7,9	8,2	8,4	8,6	8,9	9,1	9,2	9,5	
11. Природний рівень безробіття	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,1	6,1	6,1	6,1	6,1	6,2	6,2	6,2	6,2	
12. Швидкість обігу грошей	4,0	4,0	4,0	4,1	4,1	4,1	4,1	4,2	4,3	4,3	4,3	4,4	4,4	4,4	4,4	
13. Норми обов'язкових резервів комерційних банків	10	10	10	10	12	12	12	14	14	14	16	16	16	16	16	
14. Пропозиція грошей	4,3	4,5	4,7	4,9	5,3	5,6	5,9	6,1	7,2	7,5	8,1	8,9	9,0	9,2	9,2	
15. Індекс цін відносно базисного року	1,0	1,03	1,05	1,1	1,13	1,15	1,14	1,16	1,17	1,18	1,2	1,14	1,2	1,25	1,3	
16. Базисний рік	1974	1974	1974	1974	1974	1974	1979	1979	1979	1979	1979	1984	1984	1984	1984	

ВСТУП. МАКРОЕКОНОМІКА

Ідеї економістів і політичних мислителів – і коли вони праві, і коли помиляються – мають набагато більше значення, ніж прийнято вважати. Насправді лише вони і керують світом.
(Джон Кейнс)

1. Предмет та проблеми макроекономіки.
2. Історія формування макроекономічної науки.
3. Методи макроаналізу.

Література

- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 5А.
- Мэнкью Н.Г. Макроекономика. – М., 1994. – Глава 1.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 1.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 1.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 1.
- Гальперин В.М., Гребенников П.И., Леусский А.И., Тарасевич Л.С. Макроекономика: Учебник. – 2-е изд. – СПб., 1997. – Гл. 1.
- Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроекономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М., 1997. – Гл. 1.
- Савченко А.Г., Пухтасвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 1.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономика. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 1.
- Соболев В.М. Макроекономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 1.
- Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 1.4.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 1.

Дана тема дозволяє усвідомити предмет макроекономіки, її відмінність від мікроекономіки, окреслити коло проблем, що будуть досліджуватись. Певною мірою можуть бути використані знання, що отримані при вивченні політичної економії, історії економічних вчень.

1. Предмет та проблеми макроекономіки

На відміну від мікроекономіки, макроекономіка вивчає національну економіку в цілому, як сукупність економічних явищ. Замість обсягів, цін, попиту, пропозиції в макроекономіці оперують обсягом національного продукту, рівнем цін, сукупним попитом, сукупною пропозицією. В центрі уваги знаходяться проблеми, що є спільними для всіх економічних суб'єктів.

З проблемами макроекономіки доводиться стикатися щодня і кожному. (Поміркуйте про часи, коли ви отримаєте нарешті диплом фахівця з фінансів, – ваші можливості влаштуватися на роботу будуть залежати не тільки від ваших особистих здібностей, але і від стану економіки, фази економічного циклу). Макроекономіка посідає важливе місце в політичному житті країни. Макроекономічна політика лишається важливим критерієм при обговоренні кандидатур політичних діячів. Пригадайте передвиборчі дебати – скільки макроекономічних категорій доводиться чути в цей період.

Структура макроекономіки на сьогоднішній день певним чином склалася, але це властиво лише підручникам проміжного (intermediate) рівня. Для поглибленого курсу, що адресований магістрам, загальнонавчаної традиційної структури просто не існує. Перегляньте анотований перелік літератури (а з часом і самі джерела) – можна побачити дещо відмінні підходи – аналіз економіки в коротко– та довгостроковому періодах, макроекономічна статика та динаміка.

Навіть перелік макроекономічних проблем (фактично цілей макроекономічної політики) вміщує, на думку одних, три основні – безробіття, інфляцію, економічне зростання. Більшість називає магічний чотирикутник – економічне зростання, повна зайнятість, стабільність цін та зовнішньоекономічна рівновага. А інші формулюють так звану макроекономічну “велику сімку”, додаючи до названих проблем національний продукт, економічний цикл, макроекономічну політику держави.

Розрахунково-аналітичне завдання

Результати економічної діяльності гіпотетичної країни характеризуються даними, наведеними у табл. А за відповідним варіантом. Користуючись цими даними, розрахуйте і докладно проаналізуйте такі макроекономічні показники:

- фактичний реальний ВВП;
- зростання номінального та реального ВВП відносно базисного року;
- потенційний реальний ВВП, відхилення фактичного ВВП від потенційно можливого внаслідок надмірного безробіття;
- суму додаткових державних закупівель, які необхідні для досягнення потенційного реального ВВП;
- суму скорочення особистих податків, на яку треба піти уряду для досягнення потенційного реального ВВП;
- суму додаткових депозитних грошей, які необхідні комерційним банкам, щоб врівноважити пропозицію грошей та попит на гроші.

Харрод не обмежувався лише науковими дослідженнями – під час II світової війни він працював в адміністрації прем'єр-міністра В.Черчилля, був економічним радником уряду.

Відомо, що в XX столітті в Англії відомі вчені отримують дворянські титули. Так, Дж.Кейнс став бароном, а Р.Харроду в 1959 році був присвоєний рицарський титул.

Харрод не отримав нобелівської премії. Деякі економісти вважають, що просто не встиг (так, принаймні, вважав шведський професор А.Ліндбек – голова комісії з премій в галузі економіки).

*Р.Солоу (R.M.Solow)
(нар. 1924)*

Роберт Мертон Солоу народився в Брукліні (Нью-Йорк) в 1924 році в сім'ї емігрантів. Сім'я не була заможною, тож Солоу був змушений змолоду працювати. Лише в 1940 році вступив до Гарвардського університету, але навіть не встиг визначитися з напрямком своїх інтересів – в 1942 році його забирають на фронт. Солоу довелося служити в Північній Африці, визволяти Італію. По закінченні Другої світової війни він повертається в Гарвард, де обирає вивчення економіки. Йому пощастило з керівником (В.Леонт'єв став з часом і його другом). В 1947 році Солоу отримує ступінь бакалавра, ще через рік – магістра. Аспірантуру він закінчив в Колумбійському університеті.

Подальша доля Солоу пов'язана з Массачусетським технологічним інститутом, в якому він викладає з 1950 року. Його економічні інтереси зосереджені на макроекономіці. В 1958 році виходить колективна монографія “Лінійне програмування та економічний аналіз” (разом з П.Семюелсоном), в 1969 р. – “Теорія зростання”. Саме моделі економічного зростання були основним напрямком його наукової діяльності. Ще в 1957 році він перший кількісно вимірює вплив на зростання автономного технічного прогресу (так званий “залишок Солоу”). В 1978 році Солоу “за внесок в теорію економічного зростання” присуджена нобелівська премія.

Окрім наукових досліджень і викладання, Солоу знаходить час для практичної діяльності. За часів президентства Дж.Кеннеді він входив до Ради економічних консультантів. Наприкінці 70-х років протягом п'яти років Солоу займав посаду директора Федерального резервного банку Бостона.

Окреме місце посідає теорія державного регулювання економіки. Вона передбачає певний інструментарій для вирішення основних макроекономічних проблем. В першу чергу, це фіскальна або бюджетно-податкова політика (її проводить переважно уряд) та монетарна або грошово-кредитна політика (що здійснюється переважно Центральним банком). Можна додати ще зовнішньоекономічну політику та політику доходів.

Оскільки макроекономіка достатньо молода наука, вона містить багато альтернативних концепцій. В мікроекономіці, як правило, є єдина вірна відповідь ($MC = MR$), в макроекономіці ж можуть існувати різні, часто навіть полярні, точки зору. Тому дуже важливо бути здатним кваліфіковано обґрунтувати та відстояти свою позицію. Ці обставини набувають вагомого значення в умовах трансформаційної економіки України.

2. Історія формування макроекономічної науки

Для кращого засвоєння дисципліни слід пригадати основні етапи розвитку економічної науки взагалі й макроекономіки зокрема, усвідомити її еволюцію. Подібний ретроспективний аналіз дозволить краще зрозуміти сучасні доктрини, які інколи є своєрідним поверненням до класичних схем.

Фактично макроекономіка як наука була створена в XX ст., тож є доволі молодою. Але своїм корінням сягає кілька століть тому. Так, серед перших спроб макроекономічного аналізу традиційно виділяють висування Ж.Боденом припущення про зв'язок між кількістю грошей в обігу та рівнем цін на товари, що було зроблене на підставі відомої “революції цін”. Спроба оцінити національний доход Англії і порівняти його з національним доходом Франції була здійснена В.Петті в XVII ст.

Найбільш відомі спроби виявлення закономірностей розвитку саме національної економіки в історії економічної теорії зазвичай називають такі (пригадайте зміст кожної):

- “Економічна таблиця” Ф.Кене (хоча ще підхід меркантилістів, що передували фізіократам, був зосереджений на макрорівні);
- схеми відтворення К.Маркса;
- модель міжгалузевого балансу В.Леонт'єва.

Але справжня макроекономіка починається з теорії Дж.Кейнса. Хронологічно – з часів Великої Депресії, точніше, зі спроб її

подолання. Тим більше, що криза охопила не лише реальну економіку, – це була фактично криза економічної теорії, що ґрунтувалася на принципі “laissez faire”. Загальновідомо, що сучасний курс економіс є неокласичним синтезом, що здійснив П.Семюелсон, об'єднавши класичну мікроекономіку (А.Маршалла) з кейнсіанською теорією. Хоча, як згадував сам П.Семюелсон, коли в 1948 р. вийшло друком перше видання його підручника, навіть слова “макроекономіка” ще не було в словниках.²

Сама кейнсіанська теорія займає основне місце в курсі макроекономіки. Але наприкінці курсу обов'язково досліджуються інші сучасні концепції, переважна більшість яких створена всупереч кейнсіанству. Втім, навіть наявність широкого кола таких теорій відповідає позиції Дж.Кейнса (“Коли змінюється інформація, якою я володію, я змінюю свою думку. А як дієте ви, сер?”).

Розвиток макроекономічної науки значною мірою визначається економічними реаліями, тими задачами, що ставить саме життя. Протягом вивчення курсу доведеться неодноразово повертатися до двох історичних подій. Першою була Велика депресія, що фактично спричинила саму появу макроекономіки та на кілька десятиріч задала основний тренд її розвитку. Другою подією була економічна криза 70-х років, що вивела на авансцену проблему інфляції, зробивши її актуальною на наступні десятиріччя.

Можна припустити, що ми живемо в час, який увійде в макроекономічну науку як своєрідна третя подія. Цілком природно, що сьогодні неможливо чітко окреслити її контури, але можна передбачити, що наука має сконцентруватися на дослідженні таких явищ, як зростання економіки США в 90-ті роки, глобалізація, світові фінансові кризи.

Тож макроекономіка приречена залишатися наукою дискусійною й динамічною, щорічно відкриваючи нові сторінки. Про актуальність нових розробок свідчить присудження нобелівських премій. За останнє десятиріччя в галузі макроекономіки були відзначені:

1995 р. – Р.Лукас за розробку і застосування гіпотези раціональних очікувань;

1999 р. – Р.Манделл за аналіз монетарної і фінансової політики в

² Втім, є твердження, що вперше термін “макроекономіка” з'явився в 1933 р. у статті норвезького економіста Р.Фріша (майбутнього нобелівського лауреата).

ефективними. З песимістичної ж – ускладнить вплив Центрального банку на різні економічні процеси.

В цілому продуктивність британської економіки була на висоті не лише за її власними історичними стандартами, а й за стандартами багатьох інших розвинутих економік. Подібне удосконалення стало результатом удачі та проникливості. Однак наскільки довго це продовжиться, поки невідомо. Цілком можливі великі спади. До того ж не треба забувати, що стабільність суперечлива. Якщо вона спонукатиме людей більше ризикувати, економіка знову стане несталою. Так що було б необачно стверджувати, що дивний успіх минулих 12 років зможе протриматися довго”.

Макроекономіка в особах

*Р.Харрод (R.Harrod)
(1900-1978)*

Рой Харрод походив з сім'ї англійських інтелігентів. Він отримав чудову освіту – закінчив спочатку Вестмінстерський коледж, а згодом – Оксфордський університет (де його викладачем був Ф.Еджуорт).

В 1922 році він починає викладати в Оксфорді сучасну історію та економічну теорію. Прагнучи удосконалити своє знання економіки, він проводить один семестр в Кембріджському університеті. Саме там він знайомиться з Дж.Кейнсом. Це знайомство з часом перетворилося в міцну дружбу. Вважається, що за листами Харрода і Кейнса можна вивчати економічну теорію (на зразок листування К.Маркса з Ф.Енгельсом і Д.Рікардо з Т.Мальтусом).

На початку своєї наукової кар'єри Харрод цікавився мікроекономічними проблемами, згодом його інтереси все більше схиляються в бік макроекономіки та міжнародної економіки. В 1933 році виходить його перша книга “Теорія міжнародної економіки”, що витримала кілька видань. В 1936 році з'являється достатньо відома монографія “Торгівельний цикл”. І лише в 1939 році Харрод зосереджує свою увагу на проблемах економічного зростання. Через недавню на той час Велику депресію ці проблеми не виглядали достатньо актуальними, тому Харрод повертається до них лише в 1946 році.

варіанти, що пояснюють загальне зростання стабільності: структурні зміни в економіці (наприклад, в промисловості або сфері послуг, відмінне керування запасами та фінансове дерегулювання); удосконалення в політиці та суспільстві; зменшення порушень економічної рівноваги.

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що більшість структурних пояснень не підходять Великій Британії. Хоча існує одне логічне виключення: міжнародна економічна інтеграція призвела до більш сильного конкурентного тиску як всередині, так і зовні національної економіки.

Більш значимими стали зміни в політичному режимі країни. Після 70 років халеп та помилок британці, нарешті, зрозуміли, як досягнути режиму нерозмінних паперових грошей, та знають, як він працює. Зміни спрямовані на більш або менш явне планування інфляції. Але свобода в межах цього режиму, як нещодавно пояснив керуючий Bank of England Мервін Кінг, стримується правом Центрального банку встановлювати відсоткові ставки.

Крім того, згідно з аналізом Мартіна та Роуторна за останні 20 років порушення економічної рівноваги стали більш контрольовані. Це, в свою чергу, допомагає стабілізувати саму економіку.

Чому ж тоді Велика Британія змогла досягти такого колосального економічного зростання поряд з низьким рівнем нестабільності? Одна з відповідей на це запитання – той факт, що у Великій Британії відбулися значні зміни в напрямку мікроекономічної гнучкості. При цьому англійське економічне суспільство поступово перетворювалося та звільнялося більше, ніж економіки інших розвинутих країн.

Найбільш важливе питання полягає в тім, чи зможе період сталого зростання продовжитися достатньо довго. Частково відповідь залежить від ударів, яким піддається світова економіка. Нафта вартістю більше \$100 за барель суттєво дестабілізує британську та й світову економіку, навіть якщо реакція сильних цього світу буде менш некомпетентною, ніж в 1970-х рр.

Але існує й більш вагомий проблема: саме зменшення несталості може захоплювати людей більше ризикувати. Черговий приклад – ринок нерухомості у Великій Британії. Низькі та сталі відсоткові ставки призвели до значного зростання боргу за житло та вибуху цін на нерухомість. З оптимістичної точки зору подібна зростаюча уразливість зробить невеликі зміни відсоткових ставок більш

умовах змінних курсів валют, теорію побудови оптимальних валютних зон;

2004 р. – Е.Прескотт та Ф.Кідланд за внесок в динамічну макроекономіку, визначення часової складової економічної політики та рушійних сил всередині бізнес–циклів.

3. Методи макроаналізу

Розглядаючи дане питання, слід отримати найбільш загальну уяву про методи, якими користується сучасна макроекономіка. В подальших темах ці абстрактні знання будуть наповнюватися більш конкретним змістом.

При аналізі макроекономічних подій використовуються знайомі загальні методи економічної теорії: позитивний та нормативний, аналіз, синтез, індукція, дедукція та інші. Але, окрім них, вживаються специфічні методи. Такими методами передусім є:

- агрегування;
- моделювання;
- принцип рівноваги.

З самого початку було зазначено, що від мікроекономіки макроекономіку відрізняє не лише предмет, але й принцип агрегування.³ В макроекономіці відбувається об'єднання окремих елементів в сукупність – замість всіх конкретних ринків розглядаються чотири: ринок благ (товарів та послуг), ринок праці, ринок грошей та ринок цінних паперів (або фінансовий ринок, що об'єднує два останніх).

Всі економічні суб'єкти в макроекономіці об'єднані в чотири групи:

- 1) Домогосподарства – це споживачі, основною метою яких є максимізація корисності. Одночасно вони виступають власниками економічних ресурсів, від продажу яких отримують доходи. Переважно більша частина доходів витрачається на ринку товарів та послуг, решта заощаджується.
- 2) Підприємці – це фірми, основною метою яких є максимізація прибутку. Вони купують економічні ресурси, продають товари та надають послуги. При цьому підприємці виступають

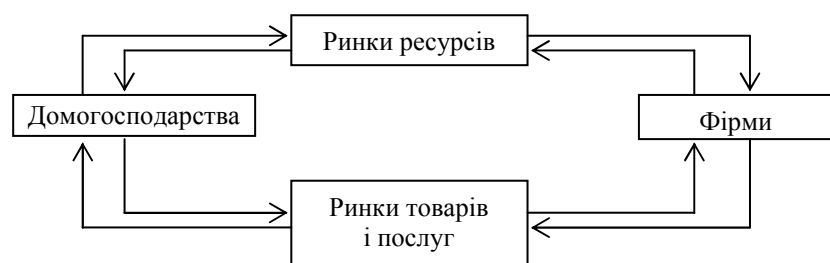
³ В одному з підручників як епіграф до параграфу про агрегування використані слова англійської коліскової "If all the seas were one sea, what a great sea that would be..."

інвесторами, тобто купують інвестиційні товари, використовуючи, як правило, позичковий капітал.

3) Держава – це сукупність державних установ, які відповідальні за виробництво суспільних благ, здійснюють перерозподіл доходів (через податки, субсидії та трансферти), виходять на фінансовий ринок як кредитор або позичальник в залежності від стану державного бюджету. Важливим призначенням є проведення макроекономічної політики з метою стабілізації економіки.

4) Іноземний сектор – це всі інші країни світу, що пов'язані з даною процесами експорту та імпорту товарів, послуг та капіталів.

Макроекономіка абстрагується від відмінностей між окремими ринками та суб'єктами. З точки зору макроекономічного аналізу це неважливо. Витрати всіх домогосподарств розглядаються як сукупні споживчі витрати. Витрати підприємців є приватними внутрішніми інвестиціями. Державні установи та організації здійснюють так звані державні витрати, а іноземний сектор пов'язаний з національною економікою потоками експорту-імпорту.

Рис. 1. Модель приватної економіки (закритої економіки без втручання держави)

У процесі дослідження моделі ускладнюються, наближаючись до реалій. Звісно, будь-яка модель, навіть дуже складна, не може враховувати всі чинники (особливо соціальні, психологічні), але вона може бути орієнтиром.

Додавання держави перетворює модель на трисекторну – закрити економіку з втручанням держави. На рис. 2 представлена ще більш складна чотирисекторна модель економіки – модель відкритої економіки з участю держави. Спробуйте підписати наведені потоки.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Індекси інвестицій в основний капітал (% до попереднього року)	78,0	91,2	106,1	100,4	114,4	120,8	108,9	131,3

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 30, 31; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 29-30; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 22, 24.

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Червень 2004 р., "Financial Times"). "Екстраординарна за історичними стандартами, навіть певною мірою дивна стабільність настала в британській економіці. За останні 47 кварталів не було жодного спаду, а сукупне зростання склало в сумі біля 39%. Жодна з 7 провідних індустріальних країн "Великої сімки" не показала настільки високу стабільність. Чому так відбулося? Та як довго це продовжиться?"

Чудовий аналіз, що був проведений Б.Мартіном та Р.Роуторном з університету Кембріджа, продемонстрував, що це зростання стабільності не є унікальним для Великої Британії. В період між 1994-м та 2003 рр. показники несталості зростання та інфляції були також не дуже високі в США, Німеччині, Франції, Італії та Японії.

Але як би там не було, продуктивність у Великій Британії вражає. По-перше, скорочення несталості не співпадало з невеликим економічним зростанням в Німеччині, Франції, Італії та Японії. Між 2-м кварталом 1992 р. та 1-м кварталом цього року британська економіка зростала приблизно на 2,9% на рік. За той самий період французька економіка зростає всього лише на 1,9%, італійська та японська – на 1,4%, а німецька – всього на 1,2%. З країн "Великої сімки" лише США та Канада показали більш швидкі темпи зростання, ніж Велика Британія.

По-друге, між 1994-м та 2003 рр. зростання економіки у Великій Британії було більш стабільним, ніж у США, Німеччині, Франції, Італії та Японії. До того ж несталість інфляції у Великій Британії була нижче, ніж у Німеччині, Японії та Італії.

Щоб відповісти на питання, чому відбулося настільки велике зростання в британській економіці, ми повинні проаналізувати: що є спільного у Великій Британії з іншими просунутими економіками та чим вона відрізняється від них. Мартін та Роуторн розглядають 3 можливі

3%, темп зростання зайнятих 1,5%, питома вага праці й капіталу в національному доході дорівнюють відповідно 0,75 і 0,25. Визначте темп зростання технічного прогресу.

6. Виробнича функція $Y=K^{1/2}L^{1/2}$. Норма заощаджень дорівнює 0,4, норма амортизації – 0,1. При якому значенні K , згідно з моделлю Р.Солоу, економіка буде знаходитися в сталому стані?

7. Виробнича функція має вигляд $Y=K^{1/2}L^{1/2}$. За умовою відсутності технологічного прогресу й зростання населення норма амортизації дорівнює 5%, щорічно заощаджується 20% обсягу випуску. Визначте рівень доходу й споживання на одного робітника,

	Роки	Норма заощаджень	Запас капіталу на одного працівника	Обсяг виробництва на одного працівника	Обсяг споживання на одного працівника	Граничний продукт капіталу
а	I	0,2	4,0	2,0	1,6	0,250
б	II	0,4	16,0	4,0	2,4	0,125
в	III	0,5	25,0	5,0	2,5	0,100
г	IV	0,6	36,0	6,0	2,4	0,083

9. Виробнича функція має вигляд $Y=10K^{1/4}L^{3/4}$. Термін служби капіталу складає 50 років. Визначте сталий запас капіталу на одного робітника, який відповідає золотому правилу.

10. Виробнича функція має вигляд $Y = K^{1/2}L^{1/2}$. В період часу t_0 господарство мало 15 один. праці й 540 один. капіталу. Гранична схильність до заощадження 0,5. За період часу, що розглядається, темп приросту ресурсів праці склав 2%. Визначте рівноважний темп приросту відповідно до моделі Солоу. Чому дорівнює темп приросту в період часу t_1 ?

Макроекономіка в дзеркалі української статистики

1. Прокоментуйте наведену нижче таблицю.

Інвестиції в основний капітал*

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Інвестиції в основний капітал (млн. грн.)	12557	12401	13958	17552	23629	32573	37178	51000

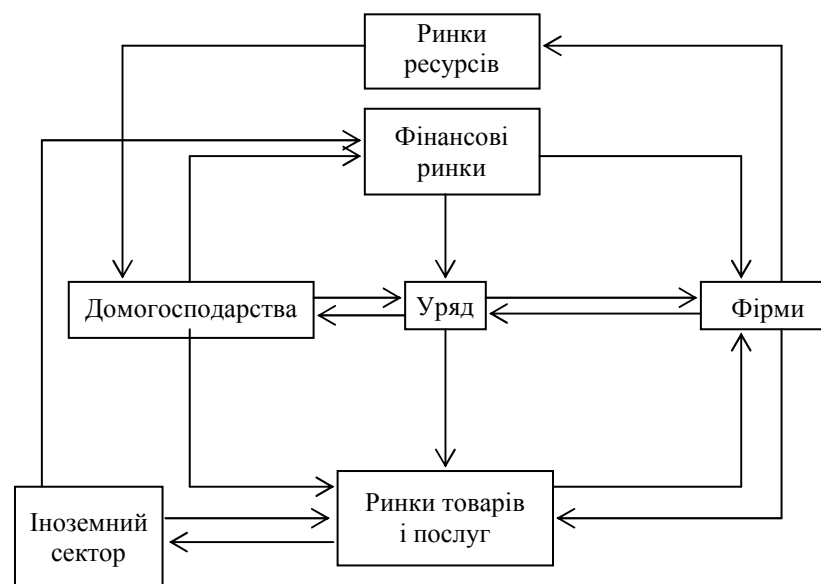

Рис. 2. Модель відкритої економіки з участю держави

Макроекономічні моделі дозволяють з певними припущеннями встановлювати залежності між економічними показниками. Зовні моделі лишаються екзогенні величини, які є незалежними, тобто встановлюються урядом або Центральним банком (ставки податків, державні витрати, пропозиція грошей). Сама модель пояснює, яким чином зміна цих величин впливає на ендогенні, тобто змінні, що формуються всередині моделі (обсяг національного виробництва, рівень безробіття, темп інфляції). При цьому слід брати до уваги, що представники різних шкіл можуть розходитися навіть у визнанні певних чинників екзогенними або ендогенними.

Досить часто в макроекономіці використовується інша класифікація показників – потік і запас. Потік (flow) – це показник, що характеризує обсяг економічних процесів за певний проміжок часу (як правило, за рік), наприклад, сукупність благ, яка була вироблена або спожита за певний час. Запас (stock) – це показник, що вимірює обсяг виробництва або споживання на певний момент часу.

Якщо дефіцит держбюджету належить до показників потоку, то нагромаджений державний борг є показником запасу.

Подібно мікроекономіці макроекономіка теж використовує принцип рівноваги, лише робить це на макрорівні. Одна з центральних тем курсу має назву “Макроекономічна рівновага, її механізми”. У встановленні рівноваги зацікавлені всі економічні суб’єкти, але вона є доволі мінливою, тож суб’єкти змушені вносити корективи в свої попередні наміри з метою досягнення рівноваги.

У зв’язку з цим макроекономіка використовує два рівні аналізу ex post та ex ante. Ці підходи були розроблені шведським економістом Г.Мюрдалем ще на початку 30-х років. Підхід ex post – це національне рахівництво, аналіз фактичних результатів, які вже досягнуті в економіці за певний період. Підхід ex ante – це прогнозне моделювання економічних процесів, коли до уваги беруться також наміри та плани економічних суб’єктів на стадії прийняття рішень.

Основні терміни

Macroeconomics	Макроекономіка
Goods market	Ринок товарів та послуг
Resource markets	Ринки ресурсів
Financial assets market	Фінансовий ринок
Households	Домогосподарства
Business firms	Фірми
Government	Держава
Foreign sector	Іноземний сектор
Flow	Потік
Stock	Запас
Model of circular flows	Модель кругових потоків

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте схожість та основні відмінності мікроекономіки та макроекономіки.
2. Якими аргументами можна переконати у важливості вивчення макроекономіки?
3. В багатьох підручниках вже у вступі знайомлять читачів з найуживанішими макроекономічними показниками. Але

зростання, спричинений зростанням населення, відповідною пропозицією робочої сили й технічними умовами виробництва. Якщо природний темп зростання припускає повну зайнятість всіх ресурсів, то що відбудеться в економіці, якщо 1) $G_w < G_n$; 2) $G_w > G_n$?

7. Якщо норма вибуття (за інших рівних умов) зменшується, то яким чином це відбивається на рівні сталого розвитку капіталоозброєності? Покажіть свою відповідь на графіку, використовуючи модель Р.Солоу.
8. Як зміниться сталий рівень капіталоозброєності, якщо відбудеться збільшення темпів зростання населення?
9. Які Ви можете назвати причини економічного зростання в Україні в наш час?
10. Президент Росії запропонував скоротити термін подвоєння ВВП з 10 до 8 років. Які середньорічні темпи зростання повинні передбачатися при цьому?

Задачі

1. Питома вага споживання в національному доході країни складає 80%. Капіталомісткість дорівнює 5. Використовуючи формулу рівноважного економічного зростання С.Домара, розрахуйте темп зростання інвестицій, що необхідні для збалансованого зростання економіки.

2. Норма заощадження в національному доході країни дорівнює 20%. Акселератор дорівнює 2. Якщо в період часу t_0 $Y_D = Y_S = 140$ млрд. дол., який має бути рівноважний темп зростання Y , який має бути обсяг Y_D і Y_S в період часу t_1 ? Який буде попит на інвестиції в цей період? Використовуйте для розрахунків модель економічного зростання Р.Харрода.

3. Припустимо, що частка капіталу в доході дорівнює 0,4; частка праці дорівнює 0,6. Капітал зростає на 6%, пропозиція праці зменшується на 2%. Що відбудеться з випуском?

4. Виробнича функція $Y = AK^{0.3}L^{0.7}$. Параметр A збільшився на 4% на рік, кількість зайнятих зросла на 6%, капітал збільшився на 3% за той самий час. На скільки відсотків збільшився реальний випуск?

5. Виробнича функція, яка враховує вплив технічного прогресу на економічне зростання, має вигляд $Y = K^a L^b E^n$. Темп зростання національного доходу на рік склав 3,87%, темп зростання капіталу

Питання для самоконтролю

1. Який з наведених показників в найбільшій мірі віддзеркалює динаміку економічного зростання:
  - зміна ВВП;
  - зміна ЧВП;
  - зміна національного доходу;
  - зростання фондівдачі;
  - зростання експорту;
  - зміна інвестицій?
2. Американський економіст Дж.Морган стверджує, що зростання інвестицій на 4% може викликати зростання темпів економічного зростання на 0,5%. Зв'язок між цими показниками можна пояснити, використовуючи поняття:
  - теорія мультиплікатора;
  - ефективність нової техніки;
  - абсолютна величина капітальних вкладень;
  - сфера капітальних вкладень;
  - термін віддачі інвестицій.
3. За 10 років виробництво споживчих товарів у країні зросло в 1,5 рази, витрати на охорону навколишнього середовища зросли на 100%, ВВП збільшився в 2 рази, витрати в національному господарстві склали 10% від ВВП. Чим можна пояснити таку економічну ситуацію:
  - кваліфікованим втручанням держави в економіку;
  - збільшенням реальних доходів населення;
  - несприятливими метеорологічними умовами?
4. Чим можна пояснити, що за останні 20-30 років у виробничій функції Кобба-Дугласа степеневий коефіцієнт чинника L більше, ніж чинника K:
  - високою часткою витрат ручної праці;
  - недостатньою ефективністю нової техніки й технології;
  - недоліками в професійній підготовці найманих робітників;
  - помилками в економічній політиці підприємців?
5. Чи можна розглядати інформацію як самостійний чинник економічного зростання і як його можна оцінювати?
6. Згідно з моделлю економічного зростання Р.Харрода, G_w – це гарантований темп зростання, а G_n – це природний темп

хочеться вірити, що в цьому немає потреби, що ці поняття засвоєні ще в курсі політекономії. Перевірте себе, чи не забули Ви такі показники, як ВВП, інфляція, безробіття, гроші, позичковий відсоток, державний бюджет, торговельний та платіжний баланс, економічне зростання, навіть мультиплікатор та акселератор. Всі вони зустрінуться на подальших сторінках.

4. З якими макроекономічними школами Ви вже знайомі?
5. Які макроекономічні проблеми є найбільш актуальними для України сьогодні?
6. Чи уявляєте Ви, наскільки вдало наша країна вирішує основні макроекономічні проблеми?
7. Навіщо будувати моделі, адже вони значно спрощують реальність?
8. Чи можете Ви визначити поняття “витоки” та “ін’єкції”?

ТЕМА 1. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: РЕЗУЛЬТАТИ ТА МЕТОДИКА

*Треба внести в аналіз число, вагу й міру замість того,
щоб вживати слова у вищому й найвищому ступені
порівняння та користуватися уможлиженими аргументами.
(Вільям Петті)*

*Статистична інформація – це свого роду основні засоби
державного керування. Тому я завжди кажу уряду:
не шкодуйте витрат на статистику!
(Василь Леонт'єв)*

1. Значення макроекономічних показників. Система національних рахунків.
2. Валовий внутрішній продукт (ВВП, GDP) та способи його обчислення.
3. Сутність і методи обчислення інших показників СНР.
4. Роль цін в обчисленні макроекономічних показників. Номінальний та реальний ВВП. Індекс цін, його види та роль в обчисленні ВВП.
5. Суспільний добробут.
6. Тіньова економіка.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Економікс. – Т. 1, гл. 9.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Економіка. – Гл. 24.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 6.
- Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М., 1994. – Гл. 2 (2.1–2.2).
- Манків Г.Н. Макроэкономика. – К., 2000. – Розділ 2.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. – М., 1997. – Гл. 2.
- Панчишин С. Макроэкономика. – К., 2001. – Тема 2.1, 2.3.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 2.
- Соболев В.М. Макроэкономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 2.

Тож споживання максимізується за умови рівності:

$$MPK = \delta + n + g.$$

Таким чином, у короткостроковому періоді економічний рівень країни визначається рівнем заощаджувальності та інвестування. В довгостроковому періоді основою сталої рівноваги (сталого зростання добробуту) є технічний прогрес.

В останні десятиріччя (80-90-ті роки) неодноразово здійснювалися спроби удосконалити модель Р.Солоу, наблизити її до особливостей сучасного етапу економічного розвитку. Деякі автори (Р.Лукас, Г.Менкью, Д.Ромер, Д.Уейл) розширили модель за рахунок оцінки внеску людського капіталу в економічний розвиток.

В моделі Менкью-Ромера-Уейла капітал поділяється на фізичний і людський. Причому кваліфікація робочої сили і якість фізичного капіталу вважаються субститутами (цілком імовірна компенсація низької якості капіталу високим рівнем кваліфікації робочої сили). Це положення спирається на досвід стрімкого зростання “азіатських тигрів” протягом 70-80-х років. Саме людський капітал (освіта) є активним чинником зростання (на тлі пасивності двох інших – землі і капіталу).

Можна сказати, що саме це стверджують численні дослідження з проблем економічного зростання, які були проведені останнім часом. Цей чинник залишив сьогодні позаду інші важливі складові економічного розвитку – заощадження, інвестиції, зростання чисельності населення. Майже не розглядаються сьогодні як вагомий важелі економічного зростання фіскальна і монетарна політика держави.

Виходячи із задач, що стоять перед сучасною Україною, теоретичні моделі економічного зростання набувають практичного значення. З огляду на моделі, що були розглянуті, дещо інакше виглядають актуальні економічні проблеми українського сьогодення – низький рівень заощаджень, нестача інвестиційних коштів,

Основні терміни

Економічне зростання	Economic growth
Виробнича функція	Production function
Функція Кобба-Дугласа	Cobb-Douglas function
Моделі зростання	Growth models
Модель зростання Солоу	Solow growth model
Золоте правило заощадження	Golden rule of accumulation

Якщо $k < k^{**}$, споживання зростає, якщо $k > k^{**}$, то зменшується.

Лише за умов k^{**} нахил обох графіків однаковий, тож споживання набуває максимального значення.

Оскільки нахил виробничої функції – це МРК, а нахил $\delta k^* - \delta$, то умовою золотого правила буде

$$\text{МРК} = \delta.$$

З метою ускладнення моделі, її наближення до економічних реалій Р.Солоу додає ще два джерела економічного зростання: збільшення чисельності населення і технічний прогрес.

Зростання населення (і відповідно, робочої сили з темпом n), подібно амортизації, зменшує капіталоозброєність, оскільки наявний запас капіталу розподіляється на все більшу частину зайнятих. Технічний прогрес сприяє зростанню продуктивності праці з темпом g . Дія цих чинників призведе до зростання куту нахилу загального графіка і рівноважне зростання з урахуванням збільшення населення і технічного прогресу виглядатиме як на рис. 9.7 ($n, g - \text{const}$).

k^* – сталий стан, довгострокова рівновага економіки. Вона досягається, коли інвестиції компенсують зменшення запасів капіталу через амортизацію, зростання чисельності населення і технічний

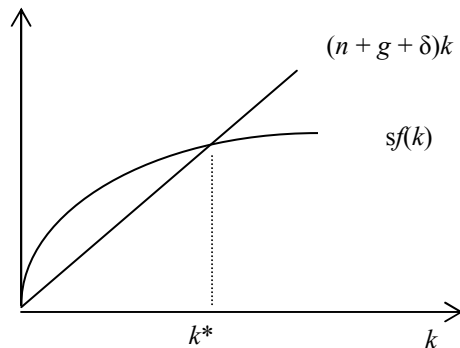

Рис. 9.7. Сталий рівень капіталоозброєності з урахуванням зростання населення та технічного прогресу

Сталий рівень споживання:

$$c^* = f(k^*) - (\delta + n + g)k^*.$$

- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 2.
- Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроэкономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М., 1997. – Гл. 2.
- Макроэкономика / Под ред. Е.Б.Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 1 (1.1-1.2).
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 11; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 16.
- Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 6.1.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 16.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 2-1, 2-2. – С. 273-275.
- Тітьонко О.М. Системи макроекономічного рахівництва: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 1999.
- Теория переходной экономики: Учебное пособие. Т. 2. / Под ред. Е.В.Красниковой. – М., 1998. – Гл. 3.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 4.

Означена тема є традиційним початком викладення дисципліни, бо саме з неї починається макроекономічна теорія (як хронологічно, так і логічно). Як зазначалося в попередній темі, макроекономічні дослідження беруть початок з 30-х років ХХ ст. Саме тоді була започаткована СНР – система національних рахунків. Знання показників СНР є винятково важливим для засвоєння всього курсу макроекономіки. Макроекономічні показники, що вивчаються в цій темі, зустрічаються протягом всіх інших тем – тож це своєрідний “лікнеп”.

1. Значення макроекономічних показників. Система національних рахунків

Трагедія Великої депресії примусила замислитись над причинами економічних коливань, сутністю економічного зростання. Але першою проблемою, з якою зіткнулися економісти, була відсутність необхідних агрегованих даних. На замовлення Конгресу США групою економістів була створена СНР – система національних рахунків (System of National Product and Income Accounts). В цій

роботі активну участь брали С.Кузнець – майбутній нобелівський лауреат 1971 р. – і У.Мітчелл. Було створене Національне бюро економічних досліджень (NBER), зібрана величезна статистика за тривалі часи, передусім, США та інших країн.

В післявоєнні роки над формуванням і розвитком СНР починають працювати міжнародні організації (перш за все ООН). В 1951 р. була розроблена “Спрощена стандартна СНР”, яка вживалася вже багатьма країнами. Двома роками пізніше вона набула вигляду першого стандарту ООН з національного рахівництва. Наступним кроком була підготовка другого стандарту, що була здійснена в 1968 р. На її ґрунті ЄС в 1970 р. розробила Європейський варіант СНР – Європейську систему інтегрованих економічних рахунків.

З часом необхідність подальшого удосконалення СНР призвела до появи в 1993 р. нової версії. Українська система національних рахунків (УСНР) використовує міжнародні принципи СНР-93, але з певними модифікаціями, які зумовлені прагматичними міркуваннями: особливостями інституціональної структури економіки, законодавчої і нормативної бази, специфікою джерел інформації, що використовується для визначення макроекономічних показників.

Основним показником результатів економічної діяльності віднині визнається валовий внутрішній продукт (ВВП). На відміну від інших країн, США та Японія традиційно віддавали перевагу показнику ВВП (валовий національний продукт). Через домінування американських підручників ВВП докладно розглядають і в Україні. Але з 1991 р. на використання ВВП перейшли і США.

СНР – це комплект таблиць та система взаємопов’язаних економічних показників, що характеризують функціонування економіки в цілому, рівень ділової активності країни, найбільш загальні і важливі аспекти національної економіки. Основні макроекономічні показники обсягу національного виробництва грають ту ж роль, що для окремої фірми, – показники обсягу виробленої продукції й прибутку. Неможливо керувати економікою країни, приймати важливі народногосподарські рішення, не маючи докладної інформації про сучасний її стан, тенденції подальшого розвитку. Тож основними споживачами даних СНР є, передусім, органи державного керівництва. Але всі економічні агенти ринкової економіки для кращого ведення справ повинні бути інформовані та являти собою те макроекономічне середовище, в якому їм доводиться

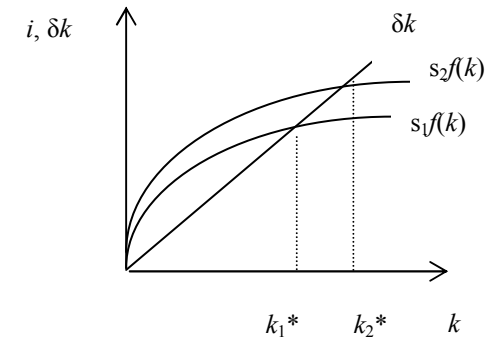

Рис. 9.5. Зростання схильності до заощаджень

Але вищою метою держави має бути максимізація економічного добробуту. Тож слід визначити рівень нагромадження капіталу, що забезпечує найвищий рівень споживання. Споживання можна визначити як

$$c = y - i.$$

Або

$$c^* = f(k^*) - \delta k^*,$$

де c^* – сталий рівень споживання.

Графічно можна визначити єдиний рівень капіталоозброєності k^{**} , за яким споживання на душу населення буде максимальним (так званий рівень золотого правила) (рис. 9.6).

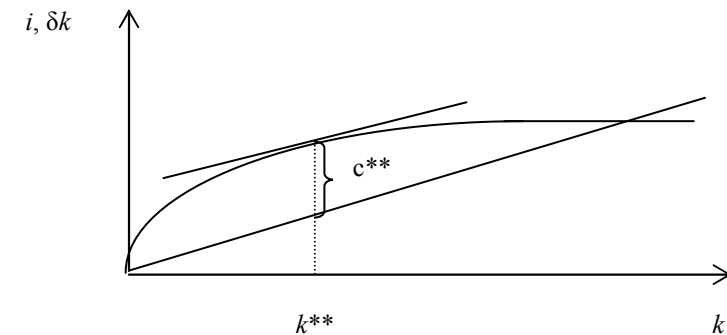

Рис. 9.6. Максимальний рівень споживання (золоте правило)

Враховуючи амортизацію (δk), зміну капіталу можна представити як різницю між нагромадженими запасами капіталу і вибуттям:

$$\Delta k = i - \delta k = sf(k) - \delta k,$$

а графічно – як на рис. 9.4.

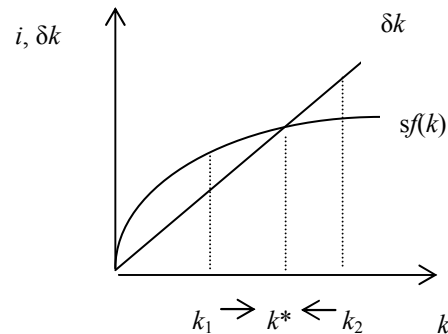

Рис. 9.4. Сталий рівень капіталоозброєності

Природно, що із зростанням капіталоозброєності зростають обсяги виробництва, інвестиції, але зростає і вибуття капіталу. Існує єдиний рівень сталої капіталоозброєності (k^*), за яким інвестиції дорівнюють амортизації:

$$i = \delta k, \text{ тобто } \Delta k = 0.$$

Саме цей рівень капіталоозброєності k^* відповідає рівновазі економіки в довгостроковому періоді. Ця рівновага стала, оскільки незалежно від початкового стану економіка прямує до цього рівня:

- в точці k_1 $i > \delta k$, тому капіталоозброєність буде зростати і врешті-решт досягне стану k^* ;
- в точці k_2 $i < \delta k$, і тому можна очікувати зменшення капіталоозброєності до рівня k^* .

Більшість економістів сходяться в тому, що деякі приклади значного економічного зростання (японське та німецьке “диво” після Другої світової війни) відповідають моделі Солоу (рух з точки k_1 в точку k^*).

На зростання капіталоозброєності впливає і схильність до заощаджень (рис. 9.5).

існувати.

Основними методологічними принципами СНР визнаються такі:

- Продуктивною є будь-яка праця, що приносить дохід (як в матеріальному, так і в нематеріальному виробництві).
- В основі СНР лежить система кругообігу витрат та доходів. Витрати одних економічних суб'єктів одночасно є доходами інших. Вартість створеного валового продукту можна визначити як суму витрат чинників виробництва або як суму доходів, що отримані власниками цих чинників.
- Розмежовуються поняття потоків і запасів. Величина запасу на кінець періоду визначається як запас на початок періоду плюс надходження до запасів мінус вилучення із запасів.

Економіка Радянського Союзу ґрунтувалася на засадах марксистської теорії – в статистиці використовувалися відповідні показники, перш за все, сукупний (валовий) суспільний продукт. Він являв собою загальну вартість матеріальних благ, що були створені країною протягом року (сфера послуг при цьому ігнорувалася, економічна діяльність поділялася на виробничу і невиробничу сфери).

У відповідності з міжнародними стандартами з 1989 р. в Україні визначаються річні показники СНР. Лише починаючи з цього часу звітність про досягнення радянської економіки почала друкуватися тією ж економіко–статистичною мовою, що і в інших країнах світу, тож будь-яке порівняння стало коректним. В 1995 р. Міністерство статистики завершило розробку національних рахунків України згідно з варіантом, що був затверджений ООН в 1993 р. В останні роки все більшого значення набувають квартальні національні рахунки, що дозволяють оперативно отримувати економічну інформацію (це особливо актуально в часи інфляції).

2. Валовий внутрішній продукт (ВВП, GDP) та способи його обчислення

Найпоширенішим серед показників СНР є валовий внутрішній продукт – ВВП (Gross domestic product – GDP).

ВВП – сукупна ринкова ціна всього обсягу кінцевого виробництва товарів і послуг, що вироблені резидентами країни на її економічній території протягом одного року.

Для кращого розуміння наведеного визначення необхідні коментарі.

Термін “сукупний” нагадує, що основним методом

макроекономіки є агрегування.

Ринкова ціна – у ВВП враховуються лише ринкові угоди (всупереч праці в домашньому господарстві та тіньовій економіці). Агрегування можливе лише за рахунок вартісної оцінки виробленої продукції. Загальну суму можна представити як $\sum P \cdot Q$.

Оцінка саме кінцевого виробництва означає, що ВВП не враховує проміжне споживання, виключає таким чином повторний рахунок (табл. 1.1). Ринкова ціна, що увійде до ВВП, – 70.

Резиденти – це домогосподарства або юридичні особи, які мешкають на території даної країни більше року і саме з нею пов'язують свої економічні інтереси (іноземці, що перебувають в країні менше одного року, не враховуються). Тож поняття “резидент” не тотожне поняттю “громадянин”.

Таблиця 1.1
Виключення повторного рахунку

Стадія виробництва підручника з макроекономіки	Ціна продажу	Додана вартість
Лісове господарство	15	15
Целюлозно-паперовий комбінат	25	10
Видавництво	45	20
Оптова торгівля	55	10
Торгівля вроздріб	70	15
Сума доданої вартості		70

Наведений у табл. 1.1 приклад ілюструє існування трьох можливих методів вимірювання ВВП: виробничий, а також за витратами й за доходами.

Виробничий метод (або метод доданої вартості) передбачає розрахунок суми доданих вартостей всіх галузей народного господарства:

$$GDP = \sum VA_n.$$

Додана вартість (Value-added, VA) – це різниця між валовим випуском і проміжним споживанням.

Для підрахунку ВВП потрібно скласти додані вартості по всіх галузях економіки. Наприклад, в США всі види економічної

За умов чисто ринкової економіки сукупний попит складається з попиту домогосподарств і підприємців (також у розрахунку на одиницю праці):

$$y = c + i.$$

Оскільки

$$c = (1 - s)y,$$

де s – схильність до заощадження, то

$$y = i + (1 - s)y, \text{ або } i = sy.$$

З урахуванням виробничої функції

$$i = sf(k).$$

Графічна ілюстрація наведена на рис. 9.2.

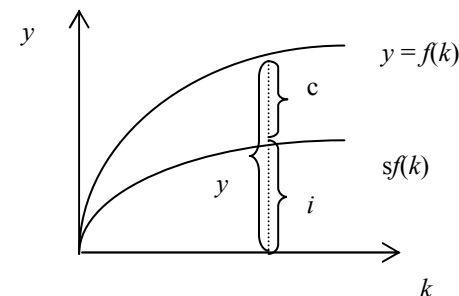

Рис. 9.2. Виробництво, споживання та інвестиції

Зміни наявних запасів капіталу можуть відбуватися:

- внаслідок додаткових інвестицій (зростати);
- через амортизацію (зменшуватися).

Якщо спрощено приймати, що норма вибуття (δ) постійна, то графічно амортизацію можна представити так, як показано на рис.

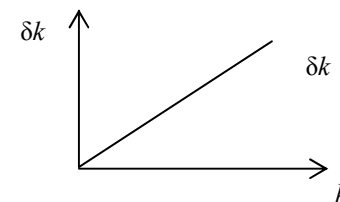

Рис. 9.3. Вибуття капіталу

Своєрідною реакцією на недосконалість посткейнсіанських моделей було створення неокласичних. Найбільш відома з них – модель Р.Солоу.

3. Неокласична модель Р.Солоу

Модель Роберта Солоу була фактично сформульована в 1956 р. (в 1987 р. за праці з теорії економічного зростання він отримав нобелівську премію). Основою моделі була спадщина неокласичної школи – теорія трьох чинників виробництва і теорія граничної продуктивності.

На відміну від кейнсіанських моделей, Р.Солоу використовує виробничу функцію Кобба-Дугласа, тобто розглядає як замінники працю і капітал:

$$Y = F(K, L).$$

Особливістю моделі Р.Солоу є використання всіх параметрів у розрахунку на одиницю праці, тобто $y = Y / L$ (продуктивність праці); $k = K / L$ (капіталоозброєність).

Тому функція Кобба-Дугласа перетворюється на вигляд

1),

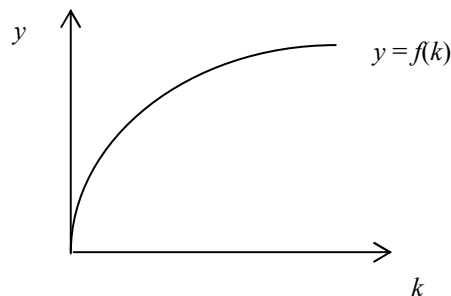

Рис. 9.1. Графік виробничої функції

Форма кривої свідчить про граничну продуктивність ($\text{tg } \alpha = \text{MPK}$), що падає із зростанням капіталоозброєності (додаткової продукції на одного робітника можна отримати все менше).

діяльності поділені на 9 груп:

- сільське господарство, мисливство, лісівництво та рибальство;
- гірничодобувна промисловість;
- обробна промисловість;
- виробництво електроенергії, газу та водопостачання;
- будівництво;
- оптова та роздрібна торгівля, ресторани та готелі;
- транспорт, складське господарство та зв'язок;
- банківські послуги, страхування та операції з нерухомістю, комерційні послуги;
- суспільні, соціальні та особисті послуги.

В останні десятиріччя у ВВП більшості розвинутих країн зростала частка сфери послуг. Всупереч цій тенденції протягом 90-х років у США відбулося зменшення частки послуг у ВВП і відповідне зростання частки товарів з 36% у 1990 р. до 41% в 2000 р.⁴

Беручи до уваги схему кругообігу витратків та доходів, обсяг ВВП можна підрахувати, враховуючи “потік товарів та послуг” і “потік доходів”.⁵ Потік товарів та послуг дає обсяг **ВВП за витратами**, який знаходиться за формулою (так звана основна макроекономічна тотожність)

$$\text{GDP} = C + I_g + G + \text{NE},$$

оскільки економічними суб'єктами національної економіки є: 1) домогосподарства, 2) підприємці, 3) уряд, 4) іноземний сектор:

- 1) C – споживчі витрати домогосподарств (Personal consumption expenditures). Це витрати на придбання споживчих товарів як поточного, так і довгострокового використання, а також оплату послуг.
- 2) I_g – валові внутрішні приватні інвестиції (Gross private domestic investment). До них відносять витрати фірм на придбання товарів виробничого призначення, витрати домогосподарств на житлове будівництво, витрати фірм, що пов'язані зі зміною

⁴ Економіка США: Учебник для вузов / Под ред. В.Б.Супяна. – СПб., 2003. – С. 95–96.

⁵ За словами М.Фрідмена, “члени суспільства в цілому не можуть витратити більше, ніж вони отримують, – це і є тотожність національних рахунків”.

запасів товарно-матеріальних цінностей. Валові інвестиції є сумою чистих інвестицій (net private domestic investment, I_n) та амортизації (depreciation, D) – інвестицій, що спрямовані на відновлення зношеного капіталу:

$$I_g = I_n + D.$$

Співвідношення між обсягами валових інвестицій та амортизації дозволяє зробити висновок про можливість подальшого зростання економіки. (Проаналізуйте співвідношення $I_g < D$; $I_g = D$; $I_g > D$).

- 3) G – державні закупівлі товарів і послуг (Government purchases). До них відносять державне споживання (витрати на утримання державних закладів, зарплатню державних службовців) та державні інвестиції. Слід відрізнити державні закупівлі від державних витрат:

Державні витрати = державні закупівлі + державні трансферти.

ВВП не враховує фінансові угоди, оскільки вони не пов'язані з виробництвом кінцевого продукту (державні та приватні трансферти, операції з цінними паперами).

- 4) NE – чистий експорт (Net export of goods and services). Це різниця між експортом та імпортом:

$$NE = Exp - Imp,$$

тобто величина, на яку видатки іноземних споживачів на придбання вітчизняних товарів та послуг перевищують вітчизняні видатки на іноземні товари та послуги, які входять у ВВП інших країн. Експорт, подібно споживанню та інвестиціям, сприяє зростанню виробництва. Але частина доходу, що виручена від продажу іноземним споживачам, піде на закупівлю імпортованих благ.

Обсяг **ВВП за доходами** умовно поділяється на доходну та недоходну частини. Доходна частина представляє собою доходи власників економічних ресурсів. Це так званий національний дохід (National income, NI):

$$NI = W + R + r + p + EI,$$

де W – заробітна платня (доход робочої сили); R – рента (доход власників нерухомості); r – позичковий відсоток (доход власників капіталу, окрім відсотків по державних цінних паперах); p і EI – прибуток (доход, що отриманий завдяки підприємницьким

$$\Delta Y = m \Delta I = \Delta I.$$

З іншого боку, зростання сукупної пропозиції обумовлено граничною продуктивністю капіталу (α):

$$\frac{1}{s} \Delta Y = \alpha \Delta I$$

За умов рівноваги сукупний попит дорівнює сукупній пропозиції:

$$\Delta I = \alpha I, \text{ або } \Delta I = \alpha s.$$

Оскільки для умов рівноваги справедлива рівність $I = S$, а, в свою чергу, $S = s Y$ (s також вважається відносно постійною величиною), то

$$\Delta I = \alpha s.$$

Таким чином, для забезпечення довготривалої рівноваги потрібен збіг у темпах зростання інвестицій і обсягу національного виробництва.

В моделях Харрода і Домара можна знайти певні відмінності (одна використовує принцип акселератора, інша – мультиплікатора), але обидві виходять з кейнсіанських традицій, оскільки засновані на рівності $S = I$, обидві відводять інвестиціям головну роль в економічному зростанні. Економічні реалії підтверджують цей зв'язок (особливо у випадку країн, що розвиваються). Тому модель була покладена в основу так званої теорії великого поштовху (big push), згідно з якою для економічного зростання країн третього світу потрібні значні вкладення капіталу. На це має бути спрямована фіскальна і монетарна політика уряду. У випадку нестачі коштів актуальним є імпорт капіталу.

Обмеженість моделі Харрода-Домара викликала певною мірою справедливу критику. Послідовники неокласичної школи спрямовували її в трьох напрямках:

- зростання сукупного продукту залежить не лише від зміни в обсязі інвестицій, воно спричинене зростанням всіх трьох чинників виробництва;
- науково-технічний прогрес не має нейтрального характеру;
- ринкова економіка не несе в собі нестабільності.

Якщо $G_n < G_w$ (це співвідношення цілком можливе, оскільки гарантований темп зростання – це певною мірою прогнозна величина). Але в цьому випадку, враховуючи величину G_n , напевно

$$G_w > G.$$

Як зазначалося, за таких умов слід очікувати депресію з безробіттям (оскільки $G < G_n$) і неповним завантаженням виробничих потужностей (оскільки $c_r < c$).

Якщо $G_n > G_w$, то можливі два випадки:

- 1) $G_n > G_w > G$ – це, безумовно, випадок спаду;
- 2) $G_w < G < G_n$, тобто $c_r > c$ – за цих умов можна прогнозувати тривалий бум. Хоча, оскільки $G < G_n$, зберігається безробіття. Але зростання рівня завантаженості виробничих потужностей може обернутися інфляцією.

Таким чином, розбіжність між G і G_w пояснювала циклічні коливання, а розбіжність між G_n і G_w має наслідком хронічне безробіття. Звертає увагу Харрод і на небезпеку інфляційного перегріву економіки.

Головний висновок Харрода відповідає кейнсіанській спрямованості моделі – оскільки імовірність стихійного збігу G , G_w і G_n дуже низька, необхідне постійне регулювання економіки з боку держави. Для цього пропонуються короткострокові і довгострокові заходи. Перші схожі на кейнсіанські рецепти – зростання державних витратів під час спаду, проведення “суспільних робіт”. Довгострокові – це, перш за все, зниження ставки безробіття до певного відсотка. Останнє має сприяти зниженню частки заощаджень (на величину d) і відповідному зростанню капіталомісткості c_r . Таким чином, формула сталого зростання за умов повної зайнятості визначена Харродом як

б) Модель Є.Домара

Як трапляється інколи в науці, схожі думки були майже одночасно висловлені незалежно один від одного двома вченими: до подібних з Харродом висновків, використовуючи ті ж кейнсіанські передумови, дійшов наприкінці 40-х років американський економіст Євсей Домар (емігрант з Росії). Тому модель відома під назвою Харрода-Домара.

Є.Домар приймає незмінними капіталоозброєність (K / L) і схильність до заощаджень (s). Зростання сукупного попиту залежить, в першу чергу, від додаткових інвестицій:

здібностям): p – прибуток корпорацій, він складається з дивідендів, податку на прибуток і нерозподіленого прибутку; EI – доход незалежних підприємців (некорпоративного бізнесу).

Але у ВВП слід врахувати ще складові, які входять у ціну товарів, хоча і не перетворюються на доходи власників економічних ресурсів (так звана недоходна частина):

D – амортизація: поточні витрати фірм, що входять у додану вартість, своєрідні заощадження підприємств для відновлення фізичного капіталу;

IT – непрямі податки (Indirect business taxes): частина ціни товарів, доход держави, яка не виступає власником економічних ресурсів, результат її перерозподільної функції.

Якщо скласти доходну та недоходну частини, то отримується валовий національний доход (Gross national income, GNI):

$$GNI = W + R + r + p + EI + D + IT.$$

Для того, щоб перейти до ВВП, треба врахувати доходи громадян,

Чисті факторні доходи іноземців (Net foreign factor income) NFFI	=	Факторні доходи іноземців всередині даної країни
		–
		Факторні доходи громадян даної країни за кордоном

Таким чином, ВВП за доходами:

$$GDP = W + R + r + p + EI + D + IT + NFFI.$$

Теоретично ВВП за витратами й доходами має збігатися, але на практиці, як правило, має місце перевищення ВВП за витратами, оскільки деякі доходи зазвичай приховуються.

В українській статистиці ВВП за витратами складається з компонентів кінцевого використання:

1) витрат на кінцеве споживання:

- домашніх господарств (витрати на купівлю споживчих товарів, оплату споживчих послуг, надходження споживчих товарів і послуг в натуральній формі);
- некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (громадських, політичних, профспілкових, релігійних та інших організацій, які надають неринкові послуги своїм членам);
- сектора загального державного управління (витрати на різноманітні товари і послуги, що надаються безкоштовно або за цінами, що не мають економічного значення і фінансуються, як правило, за

рахунок держбюджету: комунальне господарство, освіта, охорона здоров'я, оборона тощо);

2) валового нагромадження основного капіталу – визначається як сума статей:

- валове нагромадження основного капіталу: вартість придбання мінус вибуття основних фондів;
- зміна запасів матеріальних оборотних коштів: різниця між вартістю запасів оборотних коштів, що були придбані підприємством, і вартістю запасів, що вибули;
- придбання цінностей за винятком їх вибуття;

3) сальдо зовнішньоторговельних операцій (додається внесок експорту та відраховується імпорт товарів і послуг).

За методом доходу ВВП визначається як сума оплати праці робітників, валового результату діяльності підприємств і змішаного доходу домашніх господарств. Цей метод не вважається основним і використовується не для визначення номінального ВВП, а, як правило, для аналізу його вартісної структури.

3. Суть і методи обчислення інших показників СНР

Валовий національний дохід (GNI), який в колишніх варіантах СНР називався валовим національним продуктом (ВНП), розраховували з метою врахування відмінностей між “внутрішньою економікою” і “національною економікою”. Як зазначалося, він відрізняється від ВВП на суму чистих факторних доходів іноземців:

$$GNI = GDP - NFFI.$$

Перехід до переважного виміру ВВП, а не ВНП, віддзеркалює ті процеси, що відбувалися у світовій економіці протягом останніх часів. Так, все більшого значення набуває діяльність транснаціональних корпорацій – фірм, власність яких може не співпадати з країною їхньої економічної діяльності. ВВП вимірює валовий продукт, що створений всередині країни, незалежно від національної належності. Хоча різниця між показниками ВВП і ВНП може бути достатньо відчутною, але в багатьох розвинутих країнах вона відносно невелика (1–2%).

Показник ВВП має певні недоліки. Так, скажімо, йому притаманна властивість завищувати продукт минулого року через врахування

⁶ У П.Семюелсона це пояснюється на прикладі розрахунків чисельності населення – все одне, що додавати новонароджених та не відраховувати померлих.

Таким чином, можна зробити важливий висновок. Фактичний і гарантований темпи зростання не просто не збігаються. Про це свідчать економічні реалії – ринкова економіка не здатна сама забезпечити цю рівновагу на “вістрі леза”. Але за умов незбігання цих показників навіть не виникає тенденція прилаштування G до G_w . Навпаки, вони все більше віддаляються одне від одного. За словами Харрода, “в економіці працюють відцентрові сили, що примушують систему все далі і невпинно відхилятися від потрібної лінії розвитку”.

Тож Харрод також доходить знайомого висновку про нестабільність як іманентну рису ринкової економіки, на цей раз – динамічну нестабільність (так званий “парадокс Харрода”). Хоча парадоксальним цей висновок є лише для прибічників неокласичної школи. Розбіжностями між G і G_w якраз і пояснюються циклічні коливання ринкової економіки.

Для повної картини до показників, що були розглянуті вище, треба додати умову повної зайнятості трудових ресурсів. Для цього Харрод вводить поняття G_n (natural) – природний темп зростання, який визначається зростанням пропозиції робочої сили і продуктивності праці, тобто це максимально можливий темп економічного зростання за умов повного використання наявної робочої сили і виробничих потужностей. Третє рівняння моделі можна уявити у вигляді

або

(3)

(Знак нерівності означає, що для забезпечення такого максимального темпу зростання заощаджень може не вистачити).

Для повної завантаженості праці і капіталу необхідне дотримання рівності

$$G_n = G_w.$$

Але це ще важче, ніж збіг G і G_w , оскільки гарантований і природний темпи зростання визначаються абсолютно різними чинниками. Тож і їхня рівність можлива лише з імовірністю втримання на “лезі ножа”. Тому слід розглянути можливі випадки:

$$G_n > G_w \text{ і } G_n < G_w.$$

де G_w (warranted) – гарантований темп зростання (це категорія, що була введена саме Харродом, під нею він розуміє тренд динамічної рівноваги, тобто темп, який гарантує підтримання рівноваги в процесі економічного розвитку); c_r (require) – величина капіталомісткості, що потрібна саме для такого темпу зростання, тобто означає повну завантаженість виробничих потужностей.

В рівнянні (2) ліва частина безперечно націлена на майбутнє. Аналізуючи рівняння, Харрод доходить висновку про сталий характер G_w . Даній моделі взагалі притаманна велика кількість припущень (ceteris paribus). В тому числі вважається, що s – частка заощаджень в національному доході – є відносно постійною величиною, оскільки залежить, в першу чергу, від традицій і звичок; c_r – також постійна, оскільки Харрод обмежується нейтральним характером НТП. Останнє означає, що винаходи в однаковій мірі спрямовані як на економію капіталу, так і на економію ручної праці, тож рівень капіталомісткості принципово не змінюється. До того ж в найкращих кейнсіанських традиціях Харрод вважає негнучкими ціни праці і капіталу, тому що зарплатня і прибуток обмежуються кожний в свою чергу мінімальними ставками зарплатні і відсотка.

Виходячи з цих припущень, можна зробити висновок, що також постійним буде і G_w . Але з цим темпом, як правило, не співпадає фактичний темп зростання G . Якби це відбувалося постійно, то економіка не зазнавала б циклічних спадів і підйомів. Насправді ж (якщо не брати можливий тимчасовий збіг як виключення з правила) можливі випадки:

$$G > G_w; \quad G < G_w.$$

Якщо $G > G_w$, то в умовах постійної частки заощаджень s це означає, що

$$c < c_r.$$

Тобто підприємці оцінюють фактичну капіталомісткість як недостатню, тому будуть намагатися підвищити її і тим самим сприяти ще більшому відриву G від G_w .

Якщо ж $G < G_w$, то, напевно, $c > c_r$. Підприємці будуть вважати, що їхня капіталомісткість завелика і її потрібно зменшувати. Знижуючи її фактичний рівень, вони будуть своїми діями ще більше зменшувати фактичний темп зростання в порівнянні з гарантованим.

амортизації.⁶ Цьому недоліку можна запобігти за допомогою іншого показника – чистий внутрішній продукт:

$$NDP = GDP - D,$$

або

$$NDP = C + I_n + G + NE.$$

Відповідно, чистий національний продукт –

$$NNP = GNI - D.$$

Тотожність національного продукту і національного доходу (що є одним з методологічних принципів СНР) справедлива лише за умов коригування рівності на величини амортизації та непрямих податків, оскільки вони не можуть вважатися доходами від чинників виробництва. Тож для того, щоб мати уяву про сукупність доходів громадян країни, як вже зазначалося, розраховують національний доход:

$$NI = NNP - IT,$$

або

$$NI = W + R + r + p + EI.$$

Певні функції в національному рахівництві виконують інші показники. Особистий доход, на відміну від національного, є доходом, який дійсно отриманий власниками економічних ресурсів – від національного доходу потрібно відняти доходи, що зароблені, але не отримані, а додати доходи, що отримані, але не зароблені:

$$PI = NI - \text{виплати на соцстрах} - \text{податки на прибуток корпорацій} - \\ - \text{нерозподілений прибуток} + \\ + \text{трансфертні платежі (пенсії, виплати по безробіттю, багатодітним} \\ \text{сім'ям, ветеранам війни)} + \text{відсотки по державних облігаціях}$$

Або

$$PI = W (\text{без виплат на соцстрах}) + DIV + R + r + EI + TP + \%,$$

де DIV – дивіденди, TP – трансфертні платежі, $\%$ – відсоток по державним цінним паперам.

Доход кінцевого використання (Disposable income, DI) – це доход, який залишається в розпорядженні домогосподарств після сплати податків:

$$DI (DPI) = PI - PT,$$

де PT – особисті податки.

З іншого боку, доход кінцевого використання може бути використаний лише на споживання та заощадження:

$$DI (DPI) = C + S,$$

де S – особисті заощадження.

Таким чином, кожен з альтернативних показників обсягу національного виробництва усуває певні недоліки інших. Всі вони використовуються, виходячи з конкретних задач, що стоять перед дослідниками.

4. Роль цін в обчисленні макроекономічних показників. Номінальний та реальний ВВП. Індекс цін, його види та роль в обчисленні ВВП

Оскільки ВВП та інші показники обсягу національного виробництва вимірюються в грошах, їх можна порівнювати тільки якщо не змінюється вартість грошової одиниці. (Зверніть увагу, в яких величинах вимірювався ВВП України в першій половині 90-х рр.). В наш час інфляція є доволі поширеним явищем, тож потрібно враховувати зміну цін. Для цього існує набір індексів цін, кожен з яких використовується для певних цілей.

Один з найбільш відомих – дефлятор ВВП (GDP deflator), який дозволяє оцінити реальний ВВП.

Номінальний ВВП (nominal GDP) – це ВВП в цінах поточного року ($ВВП_{ном} = \sum P_1 \cdot Q_1$). $\frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \cdot 100\%$.

Реальний ВВП (real GDP) – це ВВП, коригований, з урахуванням дефлятора, тобто в цінах базисного року ($ВВП_{реал} = \sum P_0 \cdot Q_1$).⁷

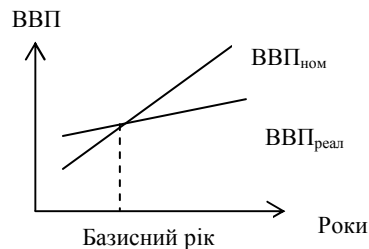

Рис. 1.1. Номінальний та реальний ВВП

⁷ Індекси: 1 – поточний рік, 0 – базисний рік.

боку держави за рахунок зростання дефіциту бюджету (або державного боргу). Навіть при аналізі висхідного рівняння Харрод користується загальновідомою умовою рівноваги: $S = I$. Але, окрім надання моделі динамічного характеру, Харрод подолав однобічне негативне ставлення до заощаджень.

Висхідне рівняння моделі можна представити як

(1)

Позначення $\frac{\Delta Y}{Y}$ якими користується Харрод, дещо специфічні: G (growth) = $\frac{\Delta Y}{Y}$ – реальний (фактичний) темп зростання (приріст загального випуску продукції, що виражений у частці цього випуску); c (capital) = $\frac{\Delta Y}{Y}$ – капітальний коефіцієнт або капіталомісткість (або точніше – гранична капіталомісткість, оскільки це величина інвестицій, що потрібні для зростання обсягу національного виробництва на одиницю); s = – частка доходу, що йде на заощадження або схильність до заощаджень.

Після невеликих перетворень цю рівність можна звести до знайомого кейнсіанського вигляду: $\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{I}{Y}$

або $\frac{I}{Y} = \frac{S}{Y}$

тобто

$$S = I.$$

Але на відміну від кейнсіанської рівності, в рівнянні (1) можна помітити динамічну форму, оскільки ліва частина рівняння описує приріст обсягу національного виробництва.

Наступне рівняння моделі Харрода відбиває рівновагу безперервного поступового руху:

(2)

диктує необхідність докладного аналізу відомих теоретичних моделей економічного зростання.

Економічні моделі, що розглядалися до цього, були переважно статичні. Відповідно, статичними були умови рівноваги. В даній темі ставиться задача віднайти умови довгострокової рівноваги і створити динамічну модель. Через існування різних підходів в макроекономіці, які грубо можна поділити на кейнсіанський та неокласичний, і в цій темі можна відокремити посткейнсіанські моделі і неокласичні.

2. Посткейнсіанські моделі економічного зростання

Звісно, що посткейнсіанські моделі виходять з концепції Дж.Кейнса. Загальновідомо, що Дж.Кейнс не розглядав, що саме буде з економікою в довгостроковому періоді (“in the long run we are all dead”), він оперував лише короткостроковим. Головну задачу він вбачав в усуненні надмірного безробіття й досягненні рівноваги на відносно вищому рівні. Але це була часткова задача короткострокового періоду. Послідовники Кейнса піднімають складнішу проблему – як забезпечити сталі темпи зростання економіки, визначити умови, за яких рівноважний стан буде зберігатися в процесі розвитку, тобто намагаються додати до економічної статистики економічну динаміку.

а) Модель Р.Харрода

Одним з найбільш відомих послідовників Кейнса був Рой Харрод (1900-1978). Саме йому Кейнс надав право тлумачення свого вчення перед смертю. Але навіть він доволі прохолодно зустрів в 1939 р. статтю Р.Харрода “Нарис теорії динаміки”. В цьому нарисі Р.Харрод вперше вводить нові поняття (фактичний, гарантований і природний темпи зростання), що були пізніше покладені в основу його динамічної моделі. Але лише в 1948 р. ця модель була найбільш повно представлена в монографії “До теорії економічної динаміки” (“Towards a dynamic economics”).

Незважаючи на принципову відмінність – аналіз не статичних і короткострокових, а динамічних і довгострокових процесів, – модель Р.Харрода є саме посткейнсіанською. Згідно з кейнсіанською концепцією головна роль у забезпеченні макроекономічної рівноваги належить сукупному попиту. Основним елементом попиту є інвестиції. Тож за умов нестачі попиту потрібні додаткові інвестиції з

Для виміру інфляції використовують індекс споживчих цін (consumer price index, CPI):

$$\text{Індекс споживчих цін} = \frac{\sum P_1 Q_0}{\sum P_0 Q_0}$$

Споживчий кошик – це фіксований набір товарів і послуг, що є типовим для придбання споживачами даної країни. В США споживчий кошик вміщує біля 400 видів товарів та послуг.

Крім того, використовують індекс цін виробників промислової продукції (producer price index, PPI), що враховує ціни на сировину та напівфабрикати. Він раніше за інші індекси свідчить про зростання цін, дозволяє передбачити інфляцію.

Також існує індекс цін на продукцію та послуги виробничо-технічного призначення, індекс цін зовнішньої торгівлі та інші. Але основними вважають дефлятор та індекс споживчих цін. Вони мають три відмінності:

- дефлятор ВВП враховує ціни не лише споживчих, а й інвестиційних товарів та товарів, що купуються урядом;
- індекс споживчих цін враховує ціни як вітчизняних, так й імпортних товарів, а дефлятор обмежується лише цінами вітчизняних;
- індекс споживчих цін розраховують для фіксованого набору товарів і послуг – індекс цін Леспейреса, дефлятор враховує зміни в наборі товарів і послуг – індекс цін Пааше.

Індекс цін Леспейреса (Laspeyres price index) визначається, виходячи з обсягів базисного періоду:

$$I_L = \frac{\sum P_1 Q_0}{\sum P_0 Q_0}$$

Індекс цін Пааше (Paasche price index) дозволяє досліджувати динаміку цін стосовно обсягів, що вироблені в поточному періоді:

$$I_P = \frac{\sum P_1 Q_1}{\sum P_0 Q_1}$$

Як правило, індекс Леспейреса має тенденцію завищувати зміни цін, а індекс Пааше – занижувати їх, оскільки протягом періоду, коли

має місце зміна цін, товари дешевшого асортименту замінюються на більш коштовні.

Для пом'якшення недоліків обох показників використовується індекс Фішера, який є середнім геометричним двох індексів:

$$I_F = \sqrt{I_L I_P} .$$

Незважаючи на підрахування реального ВВП, чим більше період, тим важче об'єктивно зіставляти показники обсягу національного виробництва.

Для розв'язку задач слід засвоїти певні правила, яких потрібно дотримуватися при роботі з індексами:

- В умові та відповіді прийнято використовувати відсотки, але у розв'язку слід користуватися лише частками (100% = 1; 25% = 0,25; 200% = 2).
- Частки можна перемножувати та ділити, але не додавати та не віднімати.
- Зростання величини характеризується індексом, більшим за одиницю, зменшення – індексом, меншим за одиницю.

5. Суспільний добробут

ВВП – досить корисний показник, але він неточно вимірює суспільний добробут. Багато заходів можуть збільшити багатство нації, але вони не враховуються у ВВП (мир, справедливий розподіл доходів, взаєморозуміння, вільний час, стан навколишнього середовища). П.Семюелсон та В.Нордгауз пропонують для визначення суспільного добробуту виключати окремі компоненти ВВП, які не впливають на добробут (шкоду, що завдана навколишньому середовищу), та враховувати деякі ключові елементи споживання, які зазвичай не враховуються у ВВП (передусім дозвілля та тіньову економіку).

Але слід визнати, що між реальним ВВП на душу населення і суспільним добробутом існує тісна позитивна кореляція. Відомо, що реальний ВВП на душу населення добре корелює і з індексом розвитку людського потенціалу, з індексом економічної свободи та навіть з розвитком демократичних процесів у країні. Це можна пояснити зростанням освіченості і політичної культури населення разом із зростанням виробництва товарів і наданням послуг.

Фахівці МВФ авторитетно стверджують, що в ХХ ст. сукупний випуск товарів і послуг був значно більший, ніж їхнє загальне виробництво за весь попередній період відомої історії людства.

В середньому за 1900-2000 рр. світовий ВВП в незмінних цінах зріс приблизно в 19 разів, що відповідає середньорічному темпу зростання в 3%. Але якщо брати до уваги появу нових видів продукції та зростання їхньої якості, то темп зростання – 3,7% на рік, або зростання в 38 разів за століття.

Останні два століття були часом нечуваних темпів економічного зростання, хоча розвиток світової економіки завжди відрізнявся значною нерівномірністю. Своєрідним рекордсменом економічного зростання в ХХ ст. (1913-1998 рр.) вважається Тайвань – його ВВП зріс в 133 рази. Якщо аналізувати економічне зростання разом за два останні століття, то вражаючими темпами зростала економіка Австралії – ВВП зріс за ХІХ ст. (1820-1913 рр.) в 494 рази, за два століття – в 6833 рази. Австралія посідає перше місце і за темпами зростання населення в ці часи: відповідно – в 146 і 568 разів.

В зростанні ВВП на душу населення першими були: в ХІХ ст. – Канада (в 4,4 раза), в ХХ ст. – Тайвань (в 20,8 раза), за обидва століття – Японія (в 26,8 разів).

В останні десятиріччя ХХ ст. економісти ліберального спрямування роблять наголос на необхідності економічної свободи для забезпечення сталих темпів економічного зростання. (Особливо актуальною є дискусія з приводу цієї проблеми в країнах з трансформаційною економікою). В теорії економічного зростання відбувся певний відхід від моделей екзогенного зростання (коли чинниками вважаються праця і капітал) до моделей ендегенного зростання.

За умов постійних зовнішніх чинників темпи економічного зростання залежать від ступеня державного втручання в економічне життя (зворотна залежність), тобто чим вищий індекс економічної свободи, тим помітніше прискорення економічного зростання. Прибічники економічного лібералізму стверджують, що економічна свобода сприяє не лише економічному зростанню – покращуються всі показники, які складають індекс людського розвитку. Це підтверджують численні емпіричні дослідження.

Але з подібною категоричністю важко погодитися. Актуальність теми з огляду на проблеми реформування української економіки

- Нуреев Р. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2001.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 18.

Остання тема присвячена економічному зростанню. Про зростання ВВП та інших показників СНР йшлося ще в першій темі. Таким чином, це своєрідне повернення до витоків. Але повернення, збагачене набутими знаннями. Тема є доволі складною та безумовно актуальною. Останнім часом цей розділ макроекономіки настільки динамічно розвивався, що є підстави казати про майбутнє виділення його в самостійну навчальну дисципліну (звернуть увагу на підручник Р.Нуреева).

1. Економічне зростання: передумови, характерні риси, показники

Економічне зростання є однією з пріоритетних задач макроекономіки. За рахунок економічного зростання пом'якшується суперечність між непогамовними потребами й обмеженими ресурсами, зменшується розбіжність в доходах населення.

У процесі економічного зростання відбуваються важливі еволюційні зміни в структурі економіки: зменшується питома вага сільськогосподарського сектора в загальному обсязі випуску й зайнятості; зростає частка промисловості, сфери послуг; відбувається урбанізація.

Економічне зростання – це не короткострокові коливання, а довготермінова тенденція в розвитку національного господарства, коли зростає обсяг національного виробництва.

Економічне зростання може вимірюватися за допомогою різних показників, в залежності від мети аналізу:

- зростання реального ВВП в абсолютних вимірниках (для оцінки зростання економіки в цілому);
- зростання реального ВВП в розрахунку на душу населення (для порівняння життєвого рівня населення);
- зростання реального ВВП в розрахунку на одного зайнятого (для оцінки рівня й динаміки економічної активності).

$$\text{Темп економічного зростання} = \frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} \cdot 100\% .$$

Доход кінцевого використання в різних регіонах країни (тим більше, різних країнах) може суттєво відрізнятися. Але рівень добробуту визначається не кількістю грошей, а тим, що на ці гроші можна придбати (оскільки вартість набору прожиткового мінімуму теж значно відрізняється в різних місцевостях). Тому справжню

Купівельна спроможність	Рівень добробуту
Менше 1 набору прожиткового мінімуму	Стан зубожіння
Від 1 до 2 наборів прожиткового мінімуму	Малозабезпеченість
Від 2 до 4 наборів прожиткового мінімуму	Відносний добробут (коли доход дозволяє купити три набори прожиткового мінімуму, можна казати про рівень мінімального споживчого бюджету)
Більше 4 наборів прожиткового мінімуму	Високий рівень добробуту

В країнах з розвинутою ринковою економікою споживчі витрати складають від двох третин до трьох четвертих ВВП. Тому поведінка споживача є головним чинником економіки. Намагаючись відслідковувати настрої споживачів, в США з 70-х років щомісячно вимірюють індекс CSI (consumer sentiment index). Він входить до одинадцяти макроекономічних показників, на основі яких Бюро економічного аналізу США робить свої прогнози. Якщо показник купівельної спроможності належить до рівня ex post, то CSI – до рівня ex ante.

Серед країн з найвищим рівнем добробуту (який вимірюють за двома показниками: ВВП на душу населення та індексом купівельної спроможності) попереду, як правило, західноєвропейські країни, США, Канада, Австралія. За загальним обсягом ВВП абсолютним світовим лідером є США – ВВП 2003 р. склав 10,9 трлн. дол. Сукупний обсяг ВВП 15 європейських країн трохи менший – 10,4 трлн. дол. Третій за величиною – ВВП Японії, що відстає від них більше, ніж вдвічі.

6. Тіньова економіка

Під тіньовою економікою (Underground sector of economy) розуміють виробництво товарів і надання послуг за плату, що не фіксується в офіційній статистичній звітності (тобто виробництво офіційно незареєстрованої вартості товарів (послуг), що не

Тема 9. Економічне зростання

відбивається в СНР). Тіньова економіка складається з трьох блоків:

- неофіційна економіка (усі легально дозволені види економічної діяльності, в межах яких має місце невраховане офіційною статистикою виробництво економічних благ);
- фіктивна економіка (приписки, крадіжки, спекулятивні угоди, хабарництво, пов'язані з отриманням і передачею грошей);
- підпільна економіка (заборонені законом види економічної діяльності).

Зустрічається також поділ тіньового сектора на дві складові – так званий “чорний ринок” (black market – нелегальні фінансові операції, наркобізнес, рекет, шахрайства) і “паралельну економіку” (hidden economy, в західній літературі також зустрічається термін “сіра економіка” – grey economy). На відміну від чорного ринку, ця остання економіка більше пов'язана зі сферою виробництва, вона складається з таких секторів:

- сектор домашніх господарств (виробництво товарів і послуг для задоволення потреб самих виробників – дрібних землевласників). Вважається, що ця складова тіньової економіки має дуже негативні наслідки на зразок натуралізації господарства, але не загрожує національній безпеці країни;
- неформальний сектор (дрібні виробники, підприємці, власники малих приватних підприємств). Їхня частка в ВВП складає в Україні – 9%, в Росії – 10-11%, в країнах з розвинутою ринковою економікою – 50-65%. В якій сфері – тіньовій або легальній – бізнесу буде існувати мале підприємництво залежить від ряду умов (податкова політика держави, фінансова підтримка, стабільність законодавства, криміналізація суспільства);
- прихований сектор національного виробництва (середні і великі промислові підприємства – бартерні угоди, діяльність в межах офшорних зон, що не заборонено українським законодавством, а також несплата податків з легальної економічної діяльності, декларування невірної ціни на митниці при експортно-імпорتنих угодах).

ВВП та інші показники, що вимірюють обсяг національної економіки, не враховують тіньової економіки. Тому чим більше її обсяг, тим більші викривлення національного рахунку і, відповідно, більша вірогідність проведення помилкової економічної

*Треба постійно пам'ятати, що “розвиток” не рівнозначний кількісному зростанню, він включає і якісні зміни, що торкаються зв'язків між різними явищами.
(Антоніо Пезенті)*

1. Економічне зростання: передумови, характерні риси, показники.
2. Посткейнсіанські моделі економічного зростання:
  - а) модель Р.Харрода;
  - б) модель С.Домара.
3. Неокласична модель Р.Солоу.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 21.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 35.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 12 А, Б.
- Мэнкью Н.Г. Макроекономіка. – М., 1994. – Гл. 3 (3.1-3.2), 4.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 4, 5.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 5.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 6.
- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 12.
- Соболев В.М. Макроекономіка: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 10.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розд. 4.
- Макроекономіка / Под ред. Е.Б. Яковлевой – СПб., 1997. – Гл. 15.
- Гальперин В.М., Гребенников П.И., Леусский А.И., Тарасевич Л.С. Макроекономіка: Учебник. – 2-е изд. – СПб., 1997. – Гл. 14.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 25.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономіка. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 18-1, 18-2, 18-3.
- Харрод Р.Ф. К теории экономической динамики. – М., 1999. (Лекция третья).

Фрідмен був змушений робити пояснення. Він повідомив, що був в Чилі з лекціями єдиний раз у березні 1975 року на запрошення приватного фонду протягом 6 днів. Його ставлення до режиму, за його словами, краще за все ілюструє відмова від звання почесного доктора Чилійського університету (хоча це могло бути просто викликано тим, що прийняти це звання з рук відвертих фашистів виглядало б зовсім непристойно). Тож Фрідмен не був особисто радником Піночета, але саме на його концепціях будувалася економічна політика цієї держави. Хоча він намагався відмежуватися від всіх тоталітарних режимів – його ідейним маніфестом була надрукована в 1962 році робота “Капіталізм і свобода”. В ній наведені основні суспільно-економічні постулати Фрідмена та ієрархія цінностей, на якій має базуватися “вільне суспільство”. Назва книги каже сама за себе – на думку автора, свобода особистості є вищою цінністю, а капіталізм вільної конкуренції є єдиною системою суспільної організації, що дозволяє повністю її реалізувати.

З часів Кейнса жоден економіст на Заході, за винятком Гелбрейта, не був настільки відомим. Саме він, а, наприклад, не Хайєк чи Стіглер, вважається всіма головою консервативної течії в західній економічній теорії.

Важко вважати оригінальним твердження, що людина, яка вийшла з низів суспільства, яка неодноразово була змушена протягом свого життя долати ті труднощі, що впливають з недосконалості ринкової економіки, стає гарячим захисником цієї системи. Але часто буває, що “self-made man” ідеалізує образ того суспільства, де він досяг успіху.

політики урядом, що спирається на помилкові фактичні дані. За підрахунками західних спеціалістів, критичним для країни є щорічний оборот в тіньовому секторі на рівні 15-35% ВВП. Якщо оборот тіньової економіки перевищує третину ВВП, а кількість зайнятих – 40%, економіка втрачає керованість.

Значного обсягу набула тіньова економіка в країнах з трансформаційними економіками. Хоча тут вона відіграє не лише негативну, а й позитивну роль (поміркуйте, яку). В сучасній Україні економісти оцінюють обсяг тіньової економіки на рівні 50-60%.

Оцінити обсяг тіньової економіки досить непросто. На практиці найчастіше використовують два методи:

- на основі даних про спожиту домогосподарствами електроенергію;

Основні терміни

Система національних рахунків (СНР)	System of National Product and Income Accounts
Національне рахівництво	National-income accounting
Повторний рахунок	Double counting
Додана вартість	Value-added (VA)
Кінцевий продукт	Final product
Особисті споживчі витрати	Personal consumption expenditures
Валові приватні внутрішні інвестиції	Gross private domestic investment
Відрахування на споживання капіталу, амортизація	Capital consumption allowances, depreciation
Державні закупівлі	Government purchases
Чистий експорт товарів і послуг	Net export of goods and services
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Gross domestic product (GDP)
Валовий національний дохід (ВНД)	Gross national income (GNI)
Чисті факторні доходи іноземців	Net foreign factor income (NFFI)
Чистий внутрішній продукт	Net domestic product (NDP)

Основні терміни

Національний дохід	National income (NI)
Непрямі податки	Indirect business taxes (IT)
Особистий дохід	Personal income (PI)
Трансферти	Transfer payment (Tr)
Особистий дохід після сплати податків	Disposable income (DI)
Індекс споживчих цін	Consumer price index (CPI)
Дефлятор ВВП	GDP deflator
Індекс цін Леспейреса	Laspeyres price index
Індекс цін Пааше	Paasche price index
Номинальний і реальний ВВП	Nominal and real GDP
ВВП на душу населення	GDP per person (per capita)
Тіньова економіка	Underground sector of economy

Питання для самоконтролю⁸

- Теорія стверджує, що все одно яким способом підраховувати ВВП: за доходами чи за витратами. Але чомусь кожен раз, коли намагаються в реальній ситуації це зробити, як правило, отримують різні значення ВВП, що не співпадають. Чому?
- Розгляньте доходи від наведених нижче видів діяльності й визначте, враховуються вони у ВНП України або ВВП:
  - Radiohead дає концерт у Нью-Йорку;
  - Radiohead дає концерт у Києві;
  - Руслана дає концерт у Нью-Йорку;
  - Руслана дає концерт у Києві;
  - “Damen Shipbuilding Group” отримує прибуток від свого заводу в Миколаєві;
  - “Динамо” (Київ) отримав дохід від продажу А.Шевченка.
- Чи враховуються в обсяг ВВП: а) щомісячні грошові перекази, які студент отримує з дому; б) пенсія колишнього викладача; в) дохід від продажу алкогольних та тютюнових виробів; г) гроші, що отримані від продажу автомобіля минулих років; д) купівля акцій автомобільної компанії; е) орендна плата за приміщення?

⁸Серед питань для самоконтролю і задач містяться завдання, що запозичені з інших підручників з макроекономіки.

Скрутне економічне становище призводить до того, що непохитний борець за вільний ринок і противник державної бюрократії влаштовується на роботу в Комітеті національних ресурсів – урядовій організації, що займалася довгостроковим плануванням. Після двох років роботи він за порадою С.Кузнеця починає працювати під керівництвом У.Мітчелла в Національному бюро економічних досліджень.

В 1946 році він захищає докторську дисертацію. В тому ж році повертається в Чикаго, з якого поїде лише через 30 років як професор-пенсіонер. Вже в 50-ті роки Фрідмен висувається як голова консервативного напрямку американської економічної теорії і все частіше визнається головою чиказької школи, якій ніколи не бракувало видатних осіб. В 1950-1962 роках тут працював Фрідріх фон Хайєк. В них було небагато спільного – майже в кожному питанні економічної теорії і економічної політики вони представляли різні погляди. Але була одна схожість – обидва були прибічниками суспільства, що базується на принципах класичного лібералізму, вважалися борцями за необмежену свободу особистості.

Фрідмен багато подорожував, викладав в університетах майже всього світу. Уряди багатьох країн зверталися до нього за порадами в питаннях економічної політики. Достатньо суперечливі були зв'язки Фрідмена з режимом Піночета. Це питання викликало численні дискусії в рік присвоєння йому нобелівської премії та забезпечили йому всесвітню відомість під час самої церемонії вручення (поліції довелося охороняти його від демонстрантів). Фрідмена звинувачували в тім, що він був “духовним архітектором і неофіційним радником воєнної хунти з економічних питань”. Надзвичайно жорсткі економічні заходи чилійського уряду, що мали за мету стабілізувати грошову систему, викликали стрімке зростання безробіття, банкрутств дрібних підприємців та загальне зубожіння народу. В газетах передруковували відкритий лист латиноамериканських економістів, в якому стверджувалося, що застосування фрідменівських концепцій в умовах монополізованого господарства та високого структурного безробіття має антинародний характер. Драматичне звучання цієї справи додав той факт, що через два тижні після появи листа один з критиків Фрідмена був підло вбитий. Вирази обурення лунали і у власному університеті, де його жорстко критикували в студентській газеті.

прогнозом, бюджет очікують зовсім інші “нагромадження”: загальний дефіцит обсягом \$2,9 трлн. Розбіжність, таким чином, складає \$8,5 трлн. – значна сума навіть для великої країни.

В результаті нинішня адміністрація опинилася в ситуації початку 80-х років, коли скорочення податкових доходів супроводжувалося зростанням воєнних видатків федерального бюджету. Рейгану вдалося “розкрутити” економіку Америки неспинно аж на 10 років. Чи вдасться Бушу повторити цей економічний подвиг?”

Макроекономіка в особах

М.Фрідмен (M.Friedman)
(нар. 1912)

Мілтон Фрідмен – людина успіху – професійного, суспільного і матеріального. Він залишається одним з найвпливовіших економістів світу. Свого положення він досяг завдяки не лише своєму талантові, працьовитості та везінню, але й (а може бути, перш за все) завдяки хвилі консервативних настроїв. Правда, слід додати, що в створенні цих настроїв він сам брав активну участь.

М.Фрідмен народився в 1912 році в Брукліні (Нью-Йорк). Його батьки переїхали в США з району Карпат. Як жартував сам Фрідмен, це була в ті часи частина Австро-Угорщини, потім частина Чехо-словацької і, нарешті, частина СРСР і, “якби мої батьки залишилися вдома, я був би громадянином не США, а СРСР”. Сім'я жила дуже бідно, питання про гроші на навчання для Фрідмена було першочерговим. Може, саме в той час в нього була закладена глибока повага до грошей.

Після закінчення школи, користуючись стипендією, що сплачувалася урядом штату, він вивчає математику й економіку в університеті Rutgers. Як і свого часу Кейнс, Фрідмен вагається, вибираючи між математикою та економікою. На його остаточне рішення вплинув склад викладачів університету (один з них став в майбутньому головою ради керуючих ФРС) і Велика депресія (він закінчив університет в 1932 році). Магістерську роботу він захищає в Чикаго. В 1935 році починається його наукова діяльність – з'являється його перша стаття в “Quarterly Journal of Economics”.

4. Чому ВВП має тенденцію зменшуватися із зростанням кількості шлюбів і збільшуватися із зростанням числа розлучень?
5. Громадянин України тимчасово працює в Італії. В який ВВП і ВНП будуть зараховані його доходи?
6. Що таке непрямі податки на бізнес? Чому їх суму віднімають від ВВП, щоб отримати національний дохід?
7. Чому трансфертні платежі виключаються з ВВП?
8. Чому показник ВВП не вимірює рівня добробуту країни? Чи є такі блага у складі ВВП, зростання випуску яких буде приводити до падіння рівня добробуту?
9. Держкомстат повідомляє дані соціально-економічного розвитку країни за перші шість місяців року. ВВП зростає, інфляція скорочується, зростають зарплатня і народжуваність. Єдине, що погіршує прогнози на найближче майбутнє, – сприятливі погодні умови. Що мають на увазі представники статистичного відомства?
10. Що держава має від тіньової економіки і що вона через неї втрачає?
11. Інтернет-питання. На сайті Держкомстату (www.ukrstat.gov.ua) ознайомтеся із складовими ВВП України за доходами. Спробуйте розрахувати ВВП власноруч та порівняйте з обсягом номінального ВВП за відповідний рік.

Задачі

Показники	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Споживчі витрати	195	318	580	729
Чисті приватні інвестиції	29	65	92	145
Амортизація	39		85	
Валові приватні інвестиції		106		224
Державні закупівлі	37	93	134	
Експорт	41	46	29	195
Імпорт	36	31	41	
Чистий експорт				-9
Доходи іноземців всередині країни	9	11	28	195

Доходи громадян країни за кордоном	17	8	20	
Чисті факторні доходи іноземців				-12
Заробітна платня	132	226	420	
Рента	12	19	32	37
Позичковий відсоток	16	36	55	43
Прибуток корпорацій		141	148	
Податок на прибуток корпорацій	23	51		108
Дивіденди	18		39	52
Нерозподілений прибуток корпорацій	33	48	36	80
Доходи некорпоративного бізнесу	19	39	78	64
Непрямі податки на бізнес	21	27	53	55
Відрахування на соцстрах	15	24		61
Трансфертні платежі	31	29	75	92
Відсотки по державних облігаціях	25	12	46	71
Особисті податки	34	32	69	148
Валовий внутрішній продукт				
Валовий національний продукт				
Чистий внутрішній продукт				
Чистий національний продукт				
Національний доход				
Особистий доход				
Доход кінцевого використання				
Особисті заощадження				37
Сальдо державного бюджету			-11	

2. За наведеними даними розрахуйте: ВВП, ВНП, ЧВП, ЧНП, національний доход, особистий доход (методами витрат і доходів); доход кінцевого використання; особисті заощадження; сальдо державного бюджету.

повертає країну в епоху початку 80-х. В епоху бюджетного дефіциту. Тепер головне питання: чи зможе цей дефіцит "розкрутити" американську економіку, повернувши при цьому колишню силу долара?

Запропонований Бушем бюджет передбачає збільшення федеральних видатків на 3,5%. Головними двигунами зростання стали воєнні видатки, які зросли на 7,1%, та на держбезпеку – зростання на 9,7%. Головними жертвами, що були принесені на бюджетний вівтар, стали субсидії сільському господарству та витрати на природоохоронні заходи. Асигнування сільськогосподарському департаменту скоротяться на 8,1%, а природоохоронному – на 7,2%.

Головна проблема американського бюджету – дефіцит. За підсумками цього року, він вийде на рекордний рівень – більше \$500 млрд. Правда, для такої потужної економіки це не смертельний показник. У зіставленні з головним знаменником – ВВП – це всього лише 4%. Набагато складніший стан у реєтри світу, який і буде фінансувати цей дефіцит. Штати будуть випускати боргові зобов'язання, які в реєтри-реєтри опиняться у портфелях найбільших фінансових інститутів, включаючи Центральні банки. Ніяких знижень кредитного рейтингу США не передбачається, значить ці цінні папери продовжать залишатися основними резервами. А якщо вартість позик за зобов'язанням федерального казначейства все ж таки зростає, то в результаті вона підніметься і для всіх боргових зобов'язань світу.

Буш розраховує досягти зниження дефіциту федерального бюджету у 2 рази. За його планами, у 2009 році бюджетна дірка зменшиться до показника \$237 млрд. Якщо проект буде реалізований успішно, то вже до середини нинішнього десятиріччя співвідношення дефіциту до ВВП складе менше 2%. А це вже цілком пристойний показник. Щоправда, знаходиться він виключно в теоретичній площині. В практичній площині аналітики мають можливість порівняти нинішні бюджетні плани з минулими. А ці порівняння вражають.

Так, в 2001 році бюджетний офіс конгресу США передбачав, що до 2014 року країна зможе нагромадити приблизно \$5,6 трлн. – за рахунок позитивного сальдо федерального бюджету. Тоді ж активно обговорювалася тема, як цю суму витратити. За нинішнім

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Квітень 2001 р., “Известия”). “Останні місяці уряд Японії робить все можливе, щоб стабілізувати ситуацію на внутрішньому ринку. Схоже, що всі зусилля даремні, оскільки основна частина підприємців налаштована більш ніж песимістично. Це виразно впливає із звітів Центрального банку Японії, який сумно відкриває новий фінансовий рік у країні.

В понеділок Bank of Japan (BOJ) надрукував щоквартальний огляд “танкан” – документ, що вміщує показники, які відбивають стан економіки країни і які засновані на настроях великих виробників. За суттю ця цифра розраховується як баланс між тими, хто налаштований оптимістично стосовно внутрішнього ринку і хто – навпаки.

Індекс впевненості великих підприємців знизився до мінус п'яти пунктів. Для порівняння, в грудні минулого року цей показник складав 10 пунктів. Таке падіння відбувається вперше за два роки, свідчать співробітники Вої. При цьому показник “танкан” опинився набагато нижче цифри, яка очікувалася, що, на думку японців, більшою мірою стало наслідком нестабільної ситуації на фондовій біржі в останні місяці, а також зниження обсягів експорту й активності споживача.

Індекс враховує багато показників. Так, великі компанії мають намір знизити обсяг інвестицій у фінансовому році, що розпочався, на 4,7%. В порівнянні з минулим роком підприємці очікують зменшення обсягів експорту на 0,1%. Також враховуються й наміри компаній невеликого калібру – наприклад, плани закупівлі комп'ютерного обладнання та інших благ для своїх робітників, які, на думку цих компаній, потребують ретельного перегляду. Додатково планується різко скоротити штат співробітників, що працюють за кордоном, або, принаймні, зменшити їхні надмірні оклади: наприклад, оклад середнього викладача, який викладає японську мову на чужині, як правило, перевищує заробіток його колеги на батьківщині. Причому рівень країни, в яку посилається фахівець, не враховується, і всі розрахунки робляться, виходячи з рівня цін на товари і послуги в Японії, яка завжди вважалася однією з найдорожчих країн світу”.

(Лютий 2004 р., “Известия”). “Запропонований Дж.Бушем бюджет Сполучених Штатів Америки на наступний фінансовий рік

Таблиця А

Відсоток за кредит	29
Відрахування на соцстрах	19
Валові приватні інвестиції	86
Факторні доходи громадян даної країни за кордоном	5
Заробітна платня	186
Прибуток корпорацій	74
Непрямі податки	26
Факторні доходи іноземців всередині даної країни	15
Рентні платежі	17
Імпорт	20
Податки на прибуток корпорацій	35
Експорт	34
Державні закупівлі товарів та послуг	70
Чисті приватні інвестиції	54
Доходи некорпоративного бізнесу	41
Особисті податки	24
Трансфертні платежі	23
Споживчі витрати	245
Дивіденди	17
Відсотки по державних облігаціях	11

Таблиця В

Державні закупівлі товарів і послуг	93
Відсотки по державних облігаціях	13
Доходи, що отримані іноземцями	17
Індивідуальні податки	48
Рента	13
Споживчі витрати	470
Амортизаційні відрахування	80
Дивіденди	28
Непрямі податки	39
Трансфертні платежі	51
Імпорт	47
Доходи громадян, що отримані за кордоном	10
Відсоток на капітал	27
Прибутки корпорацій	101

Доходи від власності	25
Експорт	42
Заробітна платня	397
Нерозподілений прибуток корпорацій	31
Чисті внутрішні інвестиції	51
Відрахування на соцстрах	28

Таблиця С

Нерозподілений прибуток корпорацій	53
Відсоток за кредит	93
Імпорт	151
Доходи від власності	74
Особисте споживання	1105
Чисті приватні інвестиції	84
Витрати на споживання капіталу	176
Відсотки по державних облігаціях	26
Індивідуальні податки	162
Дивіденди	60
Заробітна платня	942
Доходи від національних чинників в інших країнах	142
Трансфертні платежі	193
Орендна платня	38
Непрямі податки на бізнес	121
Експорт	128
Внески на соцстрах	122
Державні закупівлі товарів і послуг	297
Доходи від іноземних чинників на території даної країни	153
Податок на прибуток корпорацій	71

3. ВВП складає 520 млрд. євро, валові приватні інвестиції – 110 млрд. євро, чисті приватні інвестиції – 35 млрд. євро, споживчі витрати – 334 млрд. євро. Обсяг державних закупівель досяг 83 млрд. євро, обсяг трансфертних платежів – 57 млрд. євро. Профіцит бюджету – 6 млрд. євро. Визначте чистий внутрішній продукт, чистий експорт і обсяг надходжень до бюджету.

4. ВВП складає 740 млрд. крон, вартість спожитого капіталу – 68 млрд. крон, відрахування на соцстрах – 43 млрд. крон, непрямі

- у своєму виступі перед журналістами переплутав два терміни – замість “дефляції” вжив “девальвацію”, внаслідок чого стався обвал на токійській валютній біржі. За допомогою якої макроекономічної теорії можна пояснити цей випадок?
- В травні 2003 р. звернення голови ФРС А.Грінспена до членів спільного економічного комітету конгресу США містило такі заяви: “В останні місяці інфляція досягла надзвичайно низького рівня. В дійсності вона вже не є чинником економічного життя та більше не впливає на прийняття рішень як споживачами, так і підприємцями. Ми досягнули тієї точки, коли ймовірність несприятливого та значного скорочення інфляції перевищила загрози інфляції”. Про що йшлося? Чому був обраний такий обхідний мовний маневр?
  - Чому прибічники економіки пропозиції при проведенні стимулюючої фінансової політики більше орієнтуються на зниження податків, ніж прибічники економіки попиту (кейнсіанці)? Як з точки зору цих двох економічних шкіл зниження податків вплине на бюджетний дефіцит?
  - Згідно з ідеологією так званого “Вашингтонського консенсусу” пріоритетною економічною політикою в країнах з трансформаційними економіками повинна бути політика фінансової стабілізації. Вона мала на меті досягнення помірних темпів інфляції, бездефіцитного бюджету, стабілізації національної валюти – тобто обов’язкових і достатніх умов відновлення економічного зростання та активної інвестиційної діяльності. Для цього пропонувалося вгамування інфляції жорсткою грошово-кредитною політикою, досягнення бездефіцитності бюджету завдяки зростанню податків і зменшенню державних витрат, нарощуванню зовнішнього і внутрішнього боргу. Проаналізуйте означену концепцію з точки зору сучасних моделей макроекономічної політики.
  - Інтернет-питання (www.bank.gov.ua; www.ukrstat.gov.ua). Чи підтверджується положення монетаристів про стабільність швидкості обігу грошей українською практикою? Прокоментуйте отримані дані.

- рівень номінального ВВП;
- в умовах відносно крутої кривої попиту на інвестиції грошово-кредитна політика неефективна;
  - коливання сукупних витрат суспільства впливають, перш за все, на обсяг виробництва й зайнятості, а не на рівень цін?
2. В чому полягала закономірність поступової заміни кейнсіанської моделі регулювання неоконсервативною? Чому в одному випадку найбільш важливим вважався вплив на загальний рівень доходу й зайнятість, а в іншому – на стабільність купівельної спроможності грошової одиниці й валютного курсу?
  3. Поясніть, в чому полягають принципова різниця монетаристського і кейнсіанського підходів до використання грошово-кредитної політики в умовах економічного спаду, виходячи з трактувань співвідношення попиту і пропозиції на грошовому ринку та враховуючи дилему цілей.
  4. Що відбудеться, з точки зору монетаристів, за умов недотримання монетарного правила у випадку, якщо темп зростання грошової маси перевищує темп зростання ВВП? Якщо відстає від темпів зростання ВВП?
  5. Економіка знаходиться в стані економічного спаду. Які заходи в галузі грошово-кредитної політики запропонували б: а) кейнсіанці? б) монетаристи?
  6. Які специфічні передумови приймають кейнсіанці та монетаристи відносно форми кривих попиту на гроші й попиту на інвестиції? Чому ці відмінності суттєві?
  7. За допомогою моделі сукупного попиту та сукупної пропозиції дайте графічне зображення: а) кейнсіанської теорії; б) монетаристської теорії; в) теорії раціональних очікувань; г) теорії економіки пропозиції.
  8. Яким чином раціональні очікування можуть стати на перешкоді фіскальній політиці?
  9. Журналісти “The Economist” для прогнозу рецесії використовують, в тому числі власний показник – “R-індекс”, який вимірюється кількістю згадувань про рецесію в національних газетах. Чи доцільно, на Вашу думку, вживати подібний показник як випереджаючий індикатор?
  10. При першому відвідуванні Японії в 2002 р. президент Дж.Буш

податки – 52 млрд. крон, чисті факторні доходи іноземців – 3 млрд. крон. Визначте національний доход.

5. Національний доход країни становив 296 млрд. дол., прибуток корпорацій – 65 млрд. дол., трансфертні платежі – 25 млрд. дол., дивіденди – 28 млрд. дол., доходи від продажу акцій на фондовій біржі – 19 млрд. дол., особисті податки – 53 млрд. дол., внески на соцстрах – 49 млрд. дол. Визначте особисті доходи.

6. Доход кінцевого використання склав 3400 млрд. фунтів, витрати на споживання капіталу – 310 млрд. фунтів, експорт – 190 млрд. фунтів, імпорт – 220 млрд. фунтів, державні закупівлі товарів та послуг – 610 млрд. фунтів, непрямі податки – 286 млрд. фунтів, чисті інвестиції – 420 млрд. фунтів, особисті заощадження – 210 млрд. фунтів. Визначте ВВП.

7. За наведеними даними визначте: а) який рік є базисним; б) як змінився рівень цін у період з 1929 по 1933 рр. та з 1933 по 1939 рр.; в) реальний ВВП.

Рік	Номінальний ВВП	Дефлятор	Реальний ВВП
1929	104	121	
1933	56	91	
1939	91	100	

8. Економіка певної країни мала такі показники:

Показники	2001	2003
Відсоток за кредит	6	8
Імпорт	17	13
Відрахування на соцстрах	10	12
Зарплатня в приватному секторі	123	129
Дивіденди	14	16
Особисті споживчі витрати	154	168
Споживання основного капіталу	31	34
Чисті приватні інвестиції	22	23
Рента	5	7
Нерозподілений прибуток корпорацій	16	18
Державні закупівлі товарів і послуг	49	46
Експорт	11	15
Зарплатня державних службовців	19	20
Трансферти	12	14

Відомо, що за фізичним обсягом ВВП зріс в 2003 р. на 3%.

- Визначте ВВП в 2001 і 2003 рр. Які компоненти Ви при цьому враховуєте?
- Визначте дефлятор ВВП 2003 р.

9. Номінальний ВВП зростає з 215 до 258 млрд. динарів, а дефлятор – з 125 до 150%. Що відбудеться з величиною реального ВВП?

10. Рівень цін у країні зріс на 60%, а ВВП в поточних цінах зріс на 75%. Знайдіть темп зростання економіки.

11. В 2002 р. ВВП склав 525 млрд. франків, а в 2003 р. – 580 млрд. франків. Визначте дефлятор ВВП в 2003 р., якщо відомо, що реальний ВВП за рік зріс на 5%.

12. В країні Амазонії виробляються тільки три товари: агрус, альбоми, автомати. За даними таблиці визначте номінальний та реальний ВВП 2000 та 2002 рр., темпи зростання ВВП, індекси Пааше, Леспейреса та Фішера для 2002 р., прийнявши за базисний

Товари	2000 р.		2002 р.	
	P_0	Q_0	P_1	Q_1
Агрус	5	15	6	10
Альбоми	3	25	4	28
Автомати	20	9	16	12

13. Номінальний ВВП 2002 р. склав 560 млрд. крон. Номінальний ВВП 2003 р. дорівнює 545 млрд. крон, а дефлятор ВВП – 0,95. Визначте темп економічного зростання.

14. Номінальний ВВП 2003 р. – 1600 млрд. лір, дефлятор ВВП – 1,1, а темп економічного зростання – 5%. Визначте номінальний ВВП 2002 р.

15. Визначте обсяг чистого експорту, якщо споживання складає 60% ВВП, трансферти за мінусом податків – 5% ВВП та дорівнюють 25, інвестиції – 20% ВВП, бюджетний дефіцит – 17% ВВП.

Макроекономіка в дзеркалі української статистики

1. Спробуйте розрахувати ВВП за витратами. Порівняйте отримані результати з наведеними даними.

кризі, що пояснювалось, перш за все, трансформаційними процесами.

Незважаючи на складність чіткого визначення відповідності практичних заходів українського уряду певним теоретичним концепціям, можна казати, що з вищенаведених теоретичних моделей в Україні був запроваджений монетаризм.

Особливо в другій половині 90-х років доволі прозорими були спроби стримувати інфляцію шляхом обмеження грошової маси в обігу. Ці заходи безперечно дали позитивні результати (з огляду на специфіку першої половини 90-х). Але при цьому вони призвели до відомих негативних наслідків – спаду виробництва і падінню життєвого рівня населення.

Тож можна сказати, що запровадження в Україні монетаристських заходів дозволило вгамувати інфляцію, але не сприяло економічному зростанню. Слід зазначити, що монетаристські рекомендації мають доволі вузький діапазон застосування і взагалі недоречні в умовах

Основні терміни

Монетаризм	Monetarism
Монетарне правило	Monetary rule
Теорія адаптивних очікувань	Theory of adaptive expectations
Теорія раціональних очікувань (ТРО)	Theory of rational expectations
Критика Лукаса	Lucas critique
Економіка пропозиції	Supply-side economics
Рейганоміка	Reaganomics
Крива Лаффера	Laffer curve

Питання для самоконтролю

1. Яке з наведених тверджень належить представникам кейнсіанства, яке – представникам неокласичної школи, монетаризму:

- ціни й заробітна платня гнучкі;
- заощадження визначаються рівнем сукупних доходів;
- ціни й заробітна платня негнучкі в короткостроковому періоді;
- рівновага в економіці можлива за умов неповної зайнятості;
- попит на гроші залежить від рівня доходу;
- грошово-кредитна політика практично неефективна, якщо крива переваги ліквідності відносно полога;
- зміна грошової пропозиції здійснює передбачений вплив на

Якщо податки надмірні, то їхнє зменшення сприяє посиленню ділової активності та, як наслідок, зростанню надходжень до державного бюджету. На практиці це положення не підтвердилося. Податки були суттєво зменшені, але Рейган залишав після себе рекордний зовнішній борг. Втім сама крива Лаффера продовжує викликати інтерес, особливо в США. Економісти досліджують реакцію різних верств населення на зниження податків, для кожної малюють свою криву.

Найвищі рівні оподаткування зберігаються сьогодні в європейських країнах – Швеції, Данії, Бельгії, Фінляндії. Пригадайте, ці ж країни відрізняються високим рівнем державних витрат.

4. Практична функція макроекономічних теорій. Модель макроекономічної рівноваги в перехідній економіці України

Природно, що тема “Основні моделі макроекономічної політики” повинна мати практичну спрямованість. Так, достатньо актуальною є проблема вибору макроекономічної моделі для економічних перетворень у країнах з трансформаційними економіками. При цьому традиційно виникає проблема невідповідності теоретичних положень практичним заходам. Так, ще за часів домінування кейнсіанського вчення деякі його послідовники називали реалізацію його рецептів на практиці “bastard-keynesianism”.

Згодом відбулися значні зміни в економічному житті країн з розвинутою ринковою економікою. Із скасуванням золотого стандарту, а особливо з переходом до системи плаваючих курсів, були зняті останні обмеження на шляху інфляційного розвитку. У 80-ті роки відбулася структурна перебудова. Зростання значення сфери послуг, розквіт малого і середнього бізнесу, загострення конкуренції сприяли створенню принципово іншої економічної картини. Цим умовам хронічної інфляції і певного відновлення ринкових методів саморегулювання краще відповідали заходи економічної політики, що пропонувалися монетаристами.

Важко знайти приклади використання в реальній політиці виключно монетаристських важелів. Як правило, вони вживалися разом з іншими заходами. Так, можна сказати, що в рейганоміці, окрім монетаризму і економіки пропозиції, використовувалось і своєрідне “воєнне кейнсіанство” (зростання воєнних видатків).

Протягом 90-х років економіка України знаходилася в глибокій

ВВП за категоріями кінцевого використання *

(млн. грн.)

Категорія	Рік			
	2000	2001	2002	2003
Валовий внутрішній продукт	170070	204190	225810	264165
Кінцеві споживчі витрати	127982	156344	170325	203696
У тому числі:				
домашніх господарств	92406	112260	124560	144954
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	3909	4017	4226	4755
сектора загального державного управління	31667	40067	41539	53987
індивідуальні споживчі витрати	19572	23707	24803	32915
колективні споживчі витрати	12095	16360	16736	21072
Валове нагромадження основного капіталу	33427	40211	43289	52253
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	-42	4229	2209	1233
Придбання за винятком вибуття цінностей	146	85	96	114
Сальдо експорту-імпорту товарів і послуг	8557	3321	9891	6869

* Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 35.

2. Проаналізуйте динаміку номінального та реального ВВП. Виходячи з наведених показників, розрахуйте обсяги реального ВВП України. Порівняйте динаміку реального ВВП та реального ВВП на душу населення.

Динаміка ВВП в Україні *

Показники	Одиниця виміру	Роки							
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
ВВП у фактичних цінах	млн. грн.	81519	93365	102593	130442	170070	204190	225810	264165
Реальний ВВП	У % до попереднього року	90,0	97,0	98,1	99,8	105,9	109,2	105,2	109,4

Показники	Одиниця виміру	Роки							
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
ВВП у розрахунку на одну особу	грн.	1595	1842	2040	2614	3436	4195	4685	5525
ВВП у розрахунку на одну особу	У % до попереднього року	90,7	97,8	98,8	100,6	106,7	111,1	106,3	110,3

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 30, 31; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С.29-30; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 22, 24.

3. Проаналізуйте структуру ВВП України за категоріями використання й доходу.

Структура ВВП за категоріями кінцевого використання * (%)

Категорія	Рік							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Валовий внутрішній продукт	100	100	100	100	100	100	100	100
Кінцеві споживчі витрати	79,9	81,6	81,5	77,0	75,2	76,6	75,4	77,1
У тому числі:								
домашніх господарств	53,3	54,2	56,9	54,7	54,3	55,0	55,1	54,9
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	4,8	3,5	3,0	2,5	2,3	2,0	1,9	1,8
сектора загального державного управління	21,8	23,9	21,6	19,8	18,6	19,6	18,4	20,4
індивідуальні споживчі витрати					11,5	11,6	11,0	12,4
колективні споживчі витрати					7,1	8,0	7,4	8,0
Валове нагромадження основного капіталу	20,7	19,8	19,6	19,3	19,7	19,7	19,2	19,8
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	1,8	1,5	1,1	-1,9	0,0	2,1	1,0	0,5

нероб).

На практиці основні положення економіки пропозиції були реалізовані під час рейганоміки. Інколи стверджують, що рейганоміка ґрунтувалася на монетаризмі. Це справедливо лише частково. Взагалі економічна політика за часів президентства Р.Рейгана складалася з чотирьох напрямів:

- зменшення масштабів державного регулювання, приватизація;
- утримання ФРС темпів зростання грошової маси на рівні 3-5%;
- різке скорочення ставок податків на доходи фізичних і юридичних осіб;
- зменшення державного втручання в економіку у вигляді скорочення соціальних програм.

Якщо перші два напрями відповідають монетаристській спрямованості, то два останні пояснюються тяжінням до економіки пропозиції.

Найбільш значний внесок ця теорія внесла в розробку проблем оподаткування. В певному розумінні вона близька до кейнсіанської теорії, оскільки також стосується фіскальної політики. Хоча, на відміну від кейнсіанства, вона передбачає обмеження державного втручання в економіку, робить ставку на ринковий механізм.

Якщо у Кейнса податки – це один із заходів фіскальної політики, політики “stop-go”, то на думку прибічників економіки пропозиції, підвищення податків сприяє зростанню витрат, які частково перекладаються на споживача у вигляді більш високих цін, тож

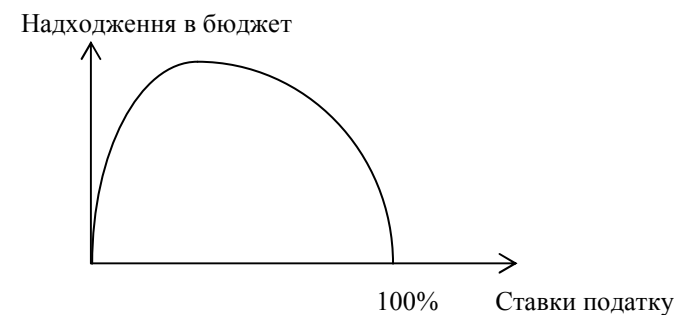

Рис. 8.2.2. Крива Лаффера

його рішень. Тому цілком природно, що взагалі державне втручання втрачає сенс. Якщо можливість проведення ефективної політики і залишається, то лише у випадку проведення несподіваних, “шокових” заходів.

Передумови і висновки теорії раціональних очікувань піддають критиці за нереальність припущень (як стосовно раціоналізму суб'єктів, досконалості конкуренції, так і за припущення про здатність людей кваліфіковано робити прогнози й орієнтуватися на них, плануючи свої вчинки). Незважаючи на справедливість такої критики, слід відзначити важливість самого підходу, розгляд прогнозів і очікувань як чинників економічної діяльності.

Сьогодні все більше економістів погоджуються, що психологія є значною складовою економіки. Економічні втрати можливо виразити не лише в грошових одиницях. Інфляція може розтягнутися у часі попри всі заходи уряду, якщо покупці і продавці охоплені інфляційними очікуваннями. Комерційні банки і страхові компанії можуть роками перебувати в “летаргійному” стані через недовіру до них громадян. Фондовий і валютний ринки можуть обвалитися за причини необережної фрази не дуже освіченого політика і відповідних очікувань населення. Дефіцит довіри до уряду заважає у проведенні економічних перетворень не менше, ніж нестача потрібних коштів.

3. Економіка пропозиції

Загальновідомо, що об'єктом дослідження у кейнсіанців був, в першу чергу, сукупний попит. Це пояснювалося особливостями часів Великої депресії, коли саме нестача сукупного попиту була основною економічною проблемою.

В 70-80-ті роки економіка розвинутих країн була охоплена так званою інфляцією пропозиції (витрат), панувала стагфляція. В цих умовах запровадити кейнсіанські заходи означало б додати до існуючих проблем ще й інфляцію попиту. Виходом з ситуації було зростання сукупної пропозиції. Було цілком логічно, що для цього слід зацікавити підприємців. Оскільки головним мотивом підприємницької діяльності є максимізація прибутку, то доречно було б з метою зростання прибутків зменшити податки. Одночасно бажано суттєво зменшити соціальні виплати (не стільки для збалансування держбюджету, скільки з тією ж метою зростання сукупної пропозиції – примусити працювати

Категорія	Рік							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Придбання за винятком вибуття цінностей	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Сальдо експорту-імпорту товарів і послуг	-2,6	-3,1	-2,3	5,5	5,0	1,6	4,4	2,6

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 36; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 35.

Структура ВВП за категоріями доходу *

(%)

Категорія	Рік							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Валовий внутрішній продукт – всього	100	100	100	100	100	100	100	100
У тому числі:								
оплата праці найманих працівників	47,8	48,6	48,1	44,3	42,3	42,3	45,7	45,3
податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорту	21,9	19,4	19,2	17,6	16,8	13,4	12,2	12,1
на продукти	11,6	13,2	15,2	16,8	15,2	11,6	10,9	10,8
інші, пов'язані з виробництвом	10,3	6,2	4,0	0,8	1,6	1,8	1,3	1,3
Валовий прибуток, змішаний дохід	30,3	32,0	32,7	38,1	40,9	44,3	42,1	42,6

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 36; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 36.

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Квітень 2000 р., “Известия”). “Із статистикою в країнах СНД відбуваються дивні речі. По-перше, чим гірше йдуть справи в економіці країн, тим більш закритим і химерним стає підрахунок макроекономічних показників. Наприклад, в деяких країнах існує три види статистики – для голови держави, для внутрішнього користування і для офіційної публікації. Причому статистика для голови держави найбільш оптимістична. Для офіційної публікації

використовується менш райдужний варіант. Ну а внутрішня статистика, що циркулює лише в уряді та самому статистичному відомстві, найбільш наближена до реальності.

По-друге, багато країн Співдружності не поспішають переходити на загальновизнані стандартні рахунки, віддаючи перевагу власним методикам. Як наслідок, скажімо, Білорусь традиційно демонструє гігантське зростання економіки, хоча воно досягається виключно за рахунок такої ж гігантської інфляції, а насправді ніякого зростання не відбувається.

По-третє, у деяких державах СНД є звичка не оприлюднювати ті показники, за якими ці країни дійсно виглядають погано. Наприклад, Туркменістан ніколи не надає в Міжнародний статистичний комітет СНД даних із своєї інфляції.

На жаль, до цих пір в багатьох країнах СНД статистика напряму обслуговує політичні інтереси керівників. Ця звичка, що успадкована з часів Радянського Союзу, призводить до серйозних розбіжностей в розрахунках економічних досягнень пострадянських держав внутрішніми і зарубіжними відомствами.

Між тим, проблема статистики в СНД виходить за межі чисто технічної. Недовіра до статистики породжує в світі недовіру до самих держав. Тому будь-який скандал, що пов'язаний із статистичним відомством країни Співдружності, сприймається за кордоном як вірна ознака нестабільності всієї економіки даної держави.

Поки на пострадянському просторі не зрозуміють, що краще чесно рахувати самим і не давати приводу перераховувати іноземним фахівцям, нові незалежні держави будуть проходити по розряду країн з екзотичною економікою”.

(Листопад 2002 р., “Известия”). “За даними посольства Російської Федерації в Республіці Таджикистан, щорічно в Росію на сезонні роботи виїжджає до 500 тисяч таджиків. Це приблизно 8-9% населення країни. Кожний з працюючих в Росії утримує на зароблені за сезон гроші 4-5 домогосподарств – старих, жінок, дітей. Тобто практично біля 40% таджицьких громадян живе за рахунок коштів, що отримані в Росії. Це не пряма, але все ж важлива допомога Росії Таджикистану, чия економіка, зруйнована

до основного висновку, що був характерним ще для економістів-класиків, а й виходить з тих самих передумов:

- економічні суб'єкти поводять себе раціонально (раціональний гедонізм), тобто дотримуються принципу максимізації;
- всі ринки конкурентні (досконала конкуренція);
- нова інформація миттєво відбивається на попиті та пропозиції, ринки рівноважні.

Але до цих передумов додається важливе твердження – оскільки інформація, якою володіють економічні суб'єкти, є неповною, природно виникають прогнози. Самий економічний розвиток носить імовірний характер.

Взагалі в економічній теорії існують дві теорії очікувань:

- Теорія адаптивних очікувань, за якою економічні суб'єкти коригують свої очікування й дії, виходячи з подій минулого, тобто минулого досвіду.
- Теорія раціональних очікувань, що виходить з можливостей економічних суб'єктів, користуючись більш повною та широкою інформацією, оцінювати можливі майбутні події, прогнозувати подальший розвиток. В залежності від цих оцінок і прогнозів вони коригують свої подальші дії. (За словами Ніцше, “майбутнє в тій самій мірі впливає на теперішнє, що й минуле”).

Якщо монетаристи, критикуючи кейнсіанців, використовували адаптивні очікування, то Р.Лукас – раціональні.

Цікавими і доволі несподіваними є висновки, що робляться з наведених передумов. Домогосподарства і підприємці отримують інформацію, реагують на неї певним чином, приймають рішення, не очікуючи здійснення самих подій. І, головне, найчастіше зовсім не так, як планує уряд.

Найпоширенішим прикладом є прогноз інфляції, що миттєво прискорює цей процес. Політика “дешевих грошей”, якщо про неї офіційно повідомлено, не буде мати результату, на який сподівався уряд, оскільки населення за цих умов чекатиме інфляції, підприємці підвищать ціни, банки – відсоток. Тому ніякого реального зростання обсягів виробництва й зайнятості, на які сподівалися, не відбудеться.

Головних економічних суб'єктів – споживачів і підприємців – абсолютно некоректно розглядати лише як об'єкти державного регулювання. Їхню роль не можна визнавати як виключно пасивну. Вони здатні нейтралізувати політику уряду, блокувати реалізацію

сучасного етапу розвитку, значна роль грошей дозволяють деяким економістам робити висновок, що “всі ми сьогодні монетаристи” (Ф.Модільяні). Хоча монетаристські рецепти мають певні недоліки. Головні з них:

- важко визначити розмір грошової маси й керувати нею;
- монетарна політика загрожує, принаймні, на короткий термін, значним зростанням безробіття.

Таким чином, між кейнсіанською та монетаристською теоріями існують серйозні відмінності:

- кейнсіанська модель має більш широкий характер, оскільки передбачає як фіскальну, так і грошово-кредитну політику;
- вони по-різному оцінюють форму кривої сукупної пропозиції: на думку монетаристів, як і класичної школи, вона майже вертикальна, кейнсіанці вважають, що вона швидше горизонтальна;
- монетаристи заперечують необхідність державного регулювання.

2. Теорія раціональних очікувань

Школа раціональних очікувань є однією з найбільш цікавих і впливових в сучасній економічній науці. Про її вагомість свідчить інша її назва – нова класична теорія. Представник цієї школи – Роберт Лукас (junior) – отримав нобелівську премію в 1995 р.

Вперше гіпотеза раціональних очікувань була сформульована ще в 1961 р., але тоді не пригорнула до себе уваги. Лише через десять років з'являються статті Р.Лукаса та інших економістів, в яких макроекономічний аналіз проводиться з позицій раціональних очікувань. Наслідком аналізу був також висновок про неефективність кейнсіанської доктрини державного регулювання економіки. Цей висновок не відрізнявся оригінальністю, тож на початку школу раціональних очікувань сприймали як новий варіант монетаризму (“монетаризм II”). Але з часом з'ясувалося, що відмінностей від монетаристської течії в них не менше, ніж від кейнсіанської (скажімо, гроші, на їхню думку, нейтральні).

Якщо кейнсіанському регулюванню відмовляють в доцільності й ефективності, а гроші вважають абсолютно нейтральними, то у держави взагалі не залишається ніяких можливостей впливати на стан економіки – саме такий висновок роблять представники теорії раціональних очікувань.

Школа називається класичною тому, що вона не лише приходять

багаторічною громадянською війною, давно б рухнула, якби не було подібної фінансової допомоги зовні.

Скільки заробляють таджицькі будівельники, різноробочі та вантажники в Росії, офіційно невідомо. Дехто з них виїжджає за межі рідної республіки лише на літні місяці, інші живуть в російських містах роками. Середня зарплата будівельника–таджика в Москві та Підмосков'ї – порядку 9-12 тисяч рублів на місяць. Деяко з цих коштів іде на проживання та їжу, деяко забирають рекетири, свою “частку” вилучають у трудящих при поверненні на батьківщину таджицькі митники, 350 доларів потрібно викласти на авіаквиток в обидва боки. Але більша частина зароблених в Росії таджиками грошей все ж таки доходить до місця призначення та підживлює економіку суверенної середньоазійської держави. За оцінками експертів, мова може йти про суму в 500–700 мільйонів доларів щорічно.

...За неофіційними даними, мільйони працюючих в Росії азербайджанців щорічно переказують на батьківщину від 1,5 до 2,5 млрд. дол., що перевищує весь бюджет Азербайджану”.

Макроекономіка в особах

С.Кузнець (S.Kuznets)
(1901–1985)

Саймон Сміт Кузнець народився в білоруському місті Пінську в 1901 році. Звали його тоді, мабуть, Семеном. Він закінчив гімназію, вступив до Харківського університету, але провчився там рік або два і навіть трохи попрацював в бюро статистики праці.

Його сім'я збиралася емігрувати в США ще до революції. Батько встиг виїхати до Першої світової війни і сподівався викликати рідних. Але відомі події віддалили цей момент аж до 1922 року. Опинившись в США, Кузнець стикається з чималою кількістю проблем, з яких найсуттєвіша – мовна. Але незважаючи на це, він долає труднощі, вступає до Колумбійського університету і отримує там з часом ступені магістра і доктора.

Проходить лише десять років після його переїзду до Америки і саме до нього звертається Конгрес США із завданням створити інструментарій для виміру сукупних економічних показників. Велика депресія з усією очевидністю загострила проблему дефіциту даних

для аналізу валового продукту країни. Макроекономічної статистики ще просто не існувало. А без належних даних неможливо було прийняти розумні рішення, обрати рекомендації для виходу з кризи. Кузнець фактично першим прокладав шлях в галузі аналізу національного доходу – в 1933 році він підготував звіт про національний дохід США 1929-1932 років. Саме Кузнець вперше застосував вимір валового продукту за витратами й доходами. Його праці були підґрунтям сучасної системи СНР.

З часом він зацікавився проблемами економічного зростання і розподілу доходів. В 50-х роках він на основі американської статистики довів, що з розвитком суспільства відбувається усереднення багатства, тобто існує тенденція зменшення рівня диференціації доходів. Таку ж тенденцію пізніше він помітив у деяких інших країнах (Гонконгу). Це дозволило зробити припущення, яке відомо в макроекономіці як “закон Кузнеця”, – в перші десять років інтенсивного розвитку країни посилюється диференціація доходів в суспільстві, але з часом ця тенденція змінюється на протилежну.

Достатньо відомі в макроекономічній теорії і так звані цикли Кузнеця.

Кузнець протягом життя був пов'язаний з багатьма університетами, але на пенсію вийшов з Гарвардського в 1971 році. В тому ж році отримав нобелівську премію.

За словами А.Анікіна, “без національного рахівництва (системи національних рахунків), що було створене в 30-40-х роках працею ряду вчених і практиків, були б неможливі економіетричні моделі, була б, по суті, неможлива й макроекономічна політика сучасної держави. Серед них першим має бути назване ім'я Саймона Кузнеця”.

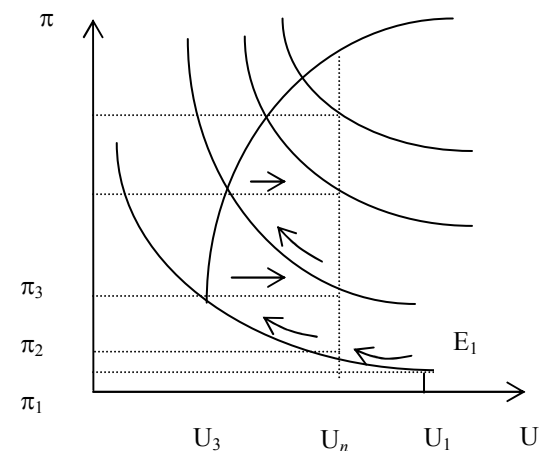

Рис. 8.2.1. Крива Філіпса за версією монетаристів

В цій моделі державні видатки і діяльність профспілок розглядаються як чинники, що лише посилюють стихійні коливання безробіття навколо природного рівня. Тож слід:

- припинити проводити політику з метою короткострокового регулювання зайнятості, політика Центрального банку повинна бути орієнтована на довгострокову перспективу;
- проводити грошово-кредитну політику з метою підтримки рівня інфляції на рівні очікуваного, збільшувати грошову масу потрібно систематично, незалежно від кон'юнктурних коливань;
- послабити вплив профспілок.

Тому М.Фрідмен і його прибічники пропонують законодавчо закріпити монетарне правило (замінити ним грошово-кредитне регулювання): “Пропозиція грошей щорічно має зростати тим же темпом, що й реальний ВВП (тобто на 3-5%)”. Більш конкретні рекомендації були розроблені монетаристами в 70-80-ті роки. Вони були складовою частиною рейганоміки, політики М.Тетчер, реформ в Чилі, інших країнах.

Дотепер монетаристська теорія лишається доволі популярною (особливо в деяких країнах з перехідною економікою). Специфіка

в 1867-1960 рр.”. Зібравши великий статистичний матеріал, автори довели, що існує певний зв'язок між змінами темпів зростання грошової маси і рівнем ділової активності (зміна номінального обсягу національного виробництва йде слідом за змінами в грошовій масі з інтервалом в 6-9 місяців). Фактично монетаризм є новітньою версією кількісної теорії грошей (відома стаття Фрідмена так і називалася “Кількісна теорія грошей: нове формулювання”). Саме монетаристський варіант цієї теорії слід вважати підґрунтям всієї течії. Основне рівняння монетаризму – це рівняння І.Фішера: $MV = PY$.

Хоча слід виділити певні відмінності між класичною кількісною теорією і монетаристським варіантом:

- швидкість обігу грошей розглядається монетаристами не як постійна, а як змінна величина (але характер її змін можна передбачити);
- можлива певна асинхронність у взаємодії між масою грошей, рівнем цін та номінальними і реальними показниками обсягу національного виробництва (саме у зв'язку з цією обставиною формулюється монетарне правило).

У центрі дослідження залишаються основні макроекономічні проблеми – безробіття та інфляція. Додатковий аргумент проти фіскальної політики з'явився завдяки дискусії навколо кривої Філіпса (відомо, що вона вписується в кейнсіанську модель: інфляція як плата за зменшення рівня безробіття). Монетаристи заперечують подібний зворотний зв'язок між цими змінними в довгостроковому періоді. Замість цього вони висувають концепцію “природного рівня безробіття”.

На відміну від короткострокового періоду тут починають діяти очікування, прогнози економічних суб'єктів, враховується наявність інфляції пропозиції (витрат), а не лише інфляції попиту. Внаслідок дій цих чинників безробіття встановлюється на певному природному рівні (U_n). Таким чином ілюструється феномен стагфляції.

Якщо економіка знаходиться в стані E_1 (з характеристиками U_1 і π_1), держава намагається підвищити рівень зайнятості за допомогою фіскальної і монетарної політики. Ці дії викликають непередбачену інфляцію (π_2), але сприяють досягненню природного рівня зайнятості U_n . Уряд намагається ще зменшити рівень безробіття до U_3 і викликає непередбачену інфляцію π_3 , яка впливає на реальний сектор.

ТЕМА 2. БАЗОВА МАКРОЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ. СУКУПНИЙ ПОПИТ I

*Основна модель сукупного попиту й сукупної пропозиції є трампліном для більш детального й всебічного аналізу макроекономічних проблем.
(Кемпбелл Макконнелл, Стенлі Брю)*

1. Сукупний попит. Крива сукупного попиту. Чинники, які впливають на сукупний попит.
2. Сукупна пропозиція. Крива сукупної пропозиції. Чинники, які впливають на сукупну пропозицію.
3. Макроекономічна рівновага.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 11.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 23, § 6.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономика. – К., 1995. – Розділ 5Б, 8.
- Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М., 1994. – Гл. 8 (8.2-8.5).
- Манків Г.Н. Макроекономика. – К., 2000. – Розділ 9.
- Панчишин С. Макроекономика. – К., 2001. – Тема 8.1-8.3.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономика: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 3.
- Соболев В.М. Макроэкономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 4 (4.1); Гл. 5 (5.1).
- Савченко А.Г., Пухтаевич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономика. – К., 1999. – Гл. 5.
- Макроэкономика / Под ред. Е.Б.Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 1.3.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 3.
- Экономічна теорія: У 2 кн. Кн. 1. Макроекономика: Навчальний посібник / За ред. З.Г.Ватаманюка та С.М.Панчишина. – К., 1997. – Розділ 7.1, 7.2.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 16.

- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 8.

Ще в першій темі зазначалося, що макроекономіка вивчає не окремі економічні процеси, а їхню сукупність, оперує агрегованими величинами. Своєрідною “візитною карткою” економічної теорії є поняття “попит” і “пропозиція”. Це справедливо і для макроекономіки. Тож перш ніж перейти до аналізу макроекономічної рівноваги, слід визначитися з такими поняттями, як “сукупний попит” і “сукупна пропозиція”. Хоча, як це не дивно, використовувати криві сукупного попиту та сукупної пропозиції для ілюстрації макроекономічних проблем почали відносно недавно. Як наслідок, місце цієї теми в структурі макроекономіки ще чітко не визначено. В багатьох підручниках її розглядають пізніше.

1. Сукупний попит. Крива сукупного попиту. Чинники, які впливають на сукупний попит

Сукупний попит (Aggregate demand, AD) – це реальний обсяг вироблених товарів та послуг, на які існує попит за будь-яким можливим рівнем цін, або сума попитів всіх чотирьох макроекономічних суб’єктів (домогосподарств, фірм, уряду та іноземного сектора) на товари і послуги кінцевого виробництва.

Виходячи з визначення, формула сукупного попиту має вигляд:

$$AD = C + I_g + G + NE.$$

Права частина являє собою ВВП за витратами, але в цьому немає нічого дивного: ВВП враховує фактичні витрати економічних суб’єктів (ex post), а сукупний попит – ті витрати, які вони планують зробити (ex ante).

Цілком логічно, що ці заплановані витрати залежать від рівня цін у країні. Тож крива сукупного попиту аналогічна кривій індивідуального попиту, хоча обсяги виробництва вимірюються в грошових величинах (yield, Y – реальний обсяг виробництва, доход, що отриманий), а замість цін на осі ординат відкладається рівень цін (P – дефлятор ВВП) (рис. 2.1).

чином:

- Ринковий механізм здатний до автоматичного саморегулювання, економічну нестабільність не можна вважати іманентно притаманною ринковій економіці. За словами одного з економістів, “монетаристи не лише заперечують кейнсіанські ліки, вони доводять, що не існує кейнсіанських хвороб, які потрібно лікувати”. Абсолютна більшість проблем, що виникають в економіці (передусім інфляція та безробіття), зовнішні, тобто породжені втручанням в ринковий механізм.
- Виходячи з цього, слід обмежити державне втручання в економіку – “жодний уряд не може бути розумнішим за ринок”. Серйозним аргументом недоцільності втручання є ефект витіснення. Через нього краще відмовитися від проведення фіскальної політики, тож головним важелем стабілізації економіки є проведення зваженої грошово-кредитної політики.
- Дослідження, таким чином, зосереджуються в галузі монетарної політики. Успадковуючи класичну дихотомію, монетаристи виходять з існування реального і грошового секторів в економіці. Якщо в першому діють виключно ринкові сили, то в другому припускається участь держави з метою створення умов, що сприяють кращій роботі реального сектора.
- Економічна політика має бути орієнтована на довгостроковий період (це теж надбання класиків). Звісно, що існують певні труднощі в проведенні грошово-кредитної політики (затримка розпізнавання, здійснення та передачі). Подолати їх можливо завдячуючи монетарному правилу, дотримання якого має замінити використання політики дорогих та дешевих грошей. Всі прояви нестабільності – це швидше наслідки проведення невірної грошово-кредитної політики. (Цікаво, що і Велика депресія трапилася, на думку монетаристів, саме за цієї причини, через різке скорочення пропозиції грошей).
- Відмінним від кейнсіанського є і метод дослідження. На противагу нормативному методу Кейнса монетаристи використовують позитивний метод. Вони аналізують статистику, використовують емпіричну базу досліджень, вдаються до імовірнісного підходу.

Однією з визначних праць, що заклали підґрунтя монетаризму, була праця М.Фрідмена і А.Шварц “Історія грошового обігу в США

Після розгляду кейнсіанської теорії доцільно приділити увагу альтернативним точкам зору. Більшість з них можна віднести до неоконсервативних моделей державного регулювання. Найвідоміші з них – монетаризм, теорія раціональних очікувань, економіка пропозиції. Їх об'єднує ідея мінімізації втручання держави в економіку. Втім, кейнсіанство продовжує розвиватися в межах неокейнсіанської течії. Дана тема ілюструє той факт, що макроекономіку вже не можна зводити лише до кейнсіанської теорії, сьогодні – це розмаїтість поглядів на основні економічні проблеми.

1. Монетаризм як неоконсервативна модель державного регулювання

Розвиток економіки постійно ставить перед дослідниками все нові проблеми. Наприкінці 30-х років ХХ ст. повністю вичерпала себе економічна політика, що базувалася на рекомендаціях кембріджської школи. Ситуація, що склалася тоді, потребувала саме кейнсіанських рецептів втручання держави в економіку. Згодом, на початку 70-х рр. відбулися принципові зміни – головною макроекономічною проблемою відтоді стає інфляція. В цих умовах політика, що орієнтувалася на кейнсіанську модель економіки, виявляється безсилою.

Вибираючи між фіскальною та монетарною політиками, Дж. Кейнс відводив грошам другорядну роль. Напрямок економічної теорії, що отримав назву “монетаризм”, поступово змінив кейнсіанське гасло “Money does not matter” на “Money does too matter”, а згодом на “Money is all that matter”.

Виникнення монетаризму зазвичай відносять до кінця 50-х років, коли група економістів чиказького університету відкрито виступила проти основних положень кейнсіанської теорії та рецептів кейнсіанської дискретної політики. Самий термін “монетаризм” був введений Карлом Бруннером в 1968 р. у значенні антикейнсіанства (“Кейн-сіанська революція та монетаристська контрреволюція”).

Спочатку дискусія точилася навколо суто теоретичних питань (роль грошей), а в подальшому з теоретичних положень були зроблені практичні висновки і були кардинально змінені підходи до грошово-кредитної політики. Загальне визнання прийшло до монетаризму пізніше, коли в 1976 р. М.Фрідмен, голова школи, отримав нобелівську премію. А взагалі зростання впливу школи відбувалося паралельно із зростанням темпів інфляції.

Вихідні положення монетаризму можна сформулювати таким

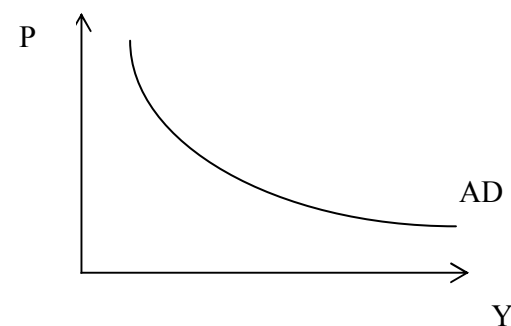

Рис. 2.1. Крива сукупного попиту

Функцію сукупного попиту можна представити у вигляді рівняння

$$Y = f(P).$$

Але на відміну від попиту в мікроекономіці, на сукупний попит впливають інші чинники. Серед них можна виділити цінові й нецінові.

В мікроекономіці форма кривої попиту пояснювалася за допомогою ефекту заміщення і ефекту доходу. В макроекономіці вигляд кривої сукупного попиту і пересування вздовж неї пояснюють дією таких цінових чинників:

- ефект ставки відсотка, або ефект Кейнса. (Спробуйте прокоментувати, користуючись логічним ланцюжком: $P \downarrow \Rightarrow$ платоспроможність $\uparrow \Rightarrow S \uparrow \Rightarrow r \downarrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$);
- ефект багатства, або реальних касових залишків, або ефект Пігу ($P \downarrow \Rightarrow$ вартість активів $\uparrow \Rightarrow$ платоспроможність $\uparrow \Rightarrow C \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$);
- ефект зовнішньої торгівлі, або обмінного курсу, або ефект Манделла-Флемінга ($P \downarrow \Rightarrow$ конкурентоспроможність товарів даної країни $\uparrow$ та конкурентоспроможність іноземних товарів $\downarrow \Rightarrow \text{Exp} \uparrow$ та $\text{Imp} \downarrow \Rightarrow \text{NE} \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$).

Нецінові чинники, що впливають на сукупний попит (пояснюють пересування самої кривої):

- споживчі витрати (на них, в свою чергу, впливають добробут населення, рівень поточних доходів, очікування споживачів, рівень споживчої заборгованості тощо);

- інвестиції (на які впливають ставка позичкового відсотка, очікувана норма прибутку, доход, податки, попит на кінцеву продукцію, надлишкові виробничі потужності, сподівання фірм щодо майбутнього стану економіки тощо);
- державні витрати (обсяг яких визначається урядом);
- чистий експорт (який змінюється внаслідок зміни передусім валютних курсів).

До нецінових чинників, що впливають на сукупний попит, слід додати також грошові чинники (особливо на цьому наполягають монетаристи). З основного рівняння кількісної теорії грошей можна також вивести обернену залежність між Y та P :

$$MV = PY;$$

$$Y = \frac{MV}{P}.$$

Ця залежність дозволяє назвати ще два нецінових чинники, що впливають на сукупний попит: маса грошей в обігу (так звана пропозиція грошей) та швидкість обігу грошей. На думку монетаристів, пропозиція грошей є основним чинником, що впливає на сукупний попит. (Поміркуйте, як само здійснюється цей вплив).

2. Сукупна пропозиція. Крива сукупної пропозиції. Чинники, які впливають на сукупну пропозицію

Сукупна пропозиція (Aggregate supply, AS) – це грошова величина загальної суми всіх товарів і послуг, що призначені до продажу за кожним з можливих рівнів цін.

На сукупну пропозицію впливають в цілому ті ж чинники, що й в мікроекономіці.

Цінові чинники, що впливають на сукупну пропозицію:

- зміна рівня цін;
- зміна ставки позичкового відсотка.

Нецінові чинники, що впливають на сукупну пропозицію:

- ціни на ресурси (витрати виробництва);
- продуктивність праці (технологія);
- правові норми (податки, субсидії).

Сукупна пропозиція в більшій мірі залежить від цін на ресурси, тому економісти відрізняють короткостроковий та довгостроковий

II. Альтернативні макроекономічні концепції

Питання в тім, наскільки тривалий період.

Кейнсіанська відповідь... була такою:

“Занадто довгий, щоб мати хоча б якесь значення!”

Монетаристи заперечували:

“Куди коротше, ніж думають кейнсіанці”.

(Майкл Бурда)

Read my lips – no new taxes.

(George W. Bush)

1. Монетаризм як неоконсервативна модель державного регулювання.
2. Теорія раціональних очікувань.
3. Економіка пропозиції.
4. Практична функція макроекономічних теорій. Модель макроекономічної рівноваги в перехідній економіці України.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 18.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 12 В, 17.
- Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М., 1994. – Гл. 12.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 10, 11.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. – М., 1997. – Гл. 18.2, 18.3.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 15.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 4, 5.
- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 7.4.
- Макроэкономика / Под ред. Е.Б. Яковлевой – СПб., 1997. – Гл. 11, 12.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 15, § 6; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 26.
- Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банки и денежно-кредитная политика. – СПб., 1994. – Гл. 14, 19, 17. – С. 323-329.
- Усоскин В.М. “Денежный мир” М.Фридмена. – М., 1989.
- Schiller В. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 14.

укладання угод $D_{m1} = 0,5 Y$, попиту на гроші з боку активів $D_{m2} = 900 - 7500 r$. Чому дорівнює пропозиція грошей, якщо ефективний попит становить 880? Як пропозиція грошей розподіляється між попитом на гроші для укладання угод і попитом на гроші з боку активів?

9. В чисто ринковій економіці без втручання держави відомі функції споживання $C = 40 + 0,75 Y$, інвестицій $I = 35 - 250 r$, попиту на гроші $D_m = 0,7 Y - 50 r$. Обсяг пропозиції грошей – 300. Складіть рівняння функції сукупного попиту.

10. В гіпотетичній економіці функція заощадження $S = -40 + 0,2 Y$, інвестицій $I = 250 - 600 r$. В обігу знаходиться 360 грош. од., швидкість їхнього обігу – 5. Функція попиту на гроші з боку активів $D_{m2} = 170 - 100 r$. За якого рівня цін забезпечується одночасна рівновага на ринках благ та грошей, якщо величини ефективного попиту 250?

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Лютий 2004 р., “Financial Times”). “Нова пропозиція казначейства Великої Британії загрожує відкинути країну назад в 1970-ті. Саме тоді в країні було зареєстроване жахливе безробіття та інфляція, що вимірювалася двозначними цифрами. З цими бідами держава намагалася боротися, активно втручаючись у регулювання економіки, використовуючи усілякі інструменти грошово-кредитної та фіскальної політики.

З тих пір з вуст у вуста передається романтичний монетаристський міф про те, що причина економічного спаду 1970-х полягала у тім, що тодішні уряди наполягали – з цинізму або з простодушності, – щоб центральні банки надмірно збільшували обсяги грошової маси, що знаходилася в обігу. Економісти того часу зовсім не вважали такий підхід помилковим. Їхня увага була зосереджена на виробництві та зайнятості, показники яких також були далекі від ідеалу.

Тому вони підтримували владу в її небажанні будь-якою ціною стримувати попит та для недопущення зростання інфляції сконцентрували свої зусилля на контролі платіжного балансу та ціноутворення, який, лестячи себе, називали “політикою регулювання доходів”. І тільки коли їхні експерименти закінчилися крахом, влада знову звернулася до ортодоксальних монетарних та фіскальних методів. На той час інфляція у Великій Британії досягнула того

періоди.⁹ Це, в свою чергу, впливає на форму кривої сукупної пропозиції.

Цілком логічно, що в довгостроковій перспективі крива сукупної пропозиції (Long-run aggregate supply, LRAS) буде вертикальною лінією, – обсяг сукупної пропозиції зовсім не залежить від рівня цін (рис. 2.2). В довгостроковому періоді всі чинники виробництва змінні, ціни на ресурси також гнучкі. (За словами Дж.Кейнса, “in the long run we are all dead”).

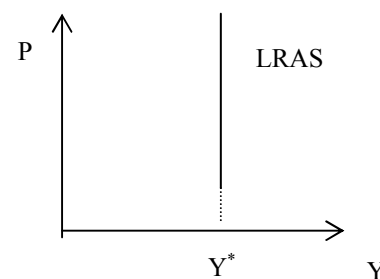

Рис. 2.2. Сукупна пропозиція в довгостроковому періоді

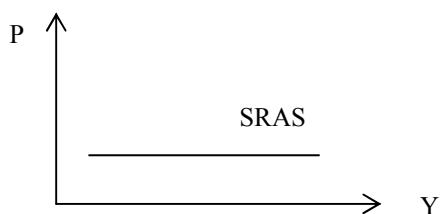
В цих умовах сукупна пропозиція реагує на кількість і якість ресурсів, техніко-техно-логічний рівень виробництва. За умов повного використання всіх наявних ресурсів (повної зайнятості) результатом національного виробництва буде потенційно можливий обсяг продукції (Y^* або Y^F). Подібний підхід був притаманний представникам класичних поглядів (докладніше він буде

Криву сукупної пропозиції в короткостроковому періоді (Short-run aggregate supply, SRAS) доводиться зображати у вигляді кількох відрізків. В короткостроковому періоді ціни на ресурси негнучкі, фіксовані (заробітна платня, орендна платня визначаються умовами контрактів, угод, і практично неможливо переглядати їх щодня). Подібна негнучкість цін (sticky price) є однією з найважливіших передумов кейнсіанського аналізу.

Можна уявити ситуацію, коли у відповідь на зростання сукупного попиту зростання обсягів виробництва буде відбуватися за умов стабільного рівня цін (рис. 2.3).

Найчастіше як приклад наводять вихід зі спаду, який у класичних циклах відбувався за умов дефляції. Це ситуація, коли економічні ресурси використовують неповністю, мають місце надлишкові потужності або запаси готової продукції на складі.

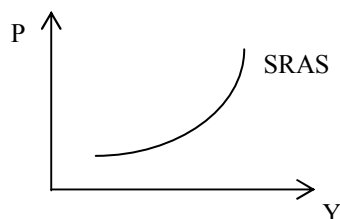
⁹ В мікроекономіці критерієм поділу на короткостроковий та довгостроковий періоди була зміна кількості ресурсів, в макроекономіці – зміна цін на ресурси.

Рис. 2.3. Сукупна пропозиція в короткостроковому періоді

Якщо в умовах незмінних цін на ресурси починають зростати ціни на готову продукцію, це сприяє підвищенню прибутковості і, як результат, зростанню обсягів пропозиції.

Поступово деякі економічні ресурси наближаються до рівня повного використання. Подальше їхнє залучення у виробництво призводить до зростання загального рівня цін. Графік сукупної пропозиції буде мати додатний нахил (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Проміжний відрізок кривої сукупної пропозиції

Нарешті, можна уявити ситуацію, коли в короткостроковому періоді буде не лише досягнутий рівень повного використання всіх наявних економічних ресурсів, а навіть дещо перевищений (SRAS буде мати більші значення, ніж LRAS). Експлуатація обладнання та праця людей може бути понаднормова, надмірно інтенсивна, але це не може продовжуватися тривалий час (під час сесії, перед іспитом з макроекономіки можна спати протягом 4-5 годин на добу, але зрештою доведеться відпочити та повернутися до нормального розпорядку). Надвисокий рівень ВВП може бути підтриманий лише за умов зростання LRAS.

Такий складний, суперечливий характер короткострокової сукупної пропозиції призводить до того, що найчастіше її представляють у вигляді трьох відрізків (рис. 2.5):

Подія	На стані якого ринку відіб'ється	Графік якої функції і як само зміниться	Що відбудеться на графіку моделі IS-LM

- Податки на підприємницьку діяльність збільшуються.
- Обсяг державних закупівель збільшується.
- Попит на гроші з мотиву перестороги збільшується.

2. Припустіть, що в економіці існує лише попит на гроші для укладання угод $D_m = 0,45 Y$. Пропозиція грошей складає 90. Як виглядає в цьому випадку графік LM? Що це за стан економіки? Чи доцільно в цьому випадку проведення фіскальної політики?

3. Який вигляд має графік IS, якщо функція споживання $C = 150 + 0,75 Y$, а інвестиції автономні та дорівнюють 100. В якому стані знаходиться економіка?

4. Коли ставка відсотка впала до 2%, виникла так звана ліквідна пастка. Крива IS має вигляд $Y = 150 - 10 r$. Яких наслідків можна очікувати, якщо: а) пропозиція грошей зросте на 20; б) державні витрати зростуть на 20?

5. В обігу знаходиться 66 од. грошової маси. Попит на гроші визначається формулою $D_m = 0,4 Y - 150 r$. Функція споживання має вигляд $C = 50 + 0,75 DI$. Ставка податку – 20%. Функція інвестицій має вигляд $I = 39 - 120 r$. Державні витрати становлять 35, обсяг експорту – 20, функція імпорту $Imp = 0,05 Y + 60 r$. Визначте рівняння IS і LM та умови досягнення одночасної рівноваги на ринках благ і грошей.

6. Для певної економіки: функція споживання $C = 95 + 0,7 DI$, інвестиційна функція $I = 44 - 112 r$, державні витрати – 80, обсяг експорту – 70, функція імпорту $Imp = 0,1 Y + 90 r$. Функція попиту на гроші $D_m = 0,5 Y - 250 r$, пропозиція грошей становить 219. Ставка податку – 15%, обсяг трансфертів – 20. Вивести рівняння IS та LM, підрахувати рівноважні рівні відсотка та випуску.

7. Функція споживання має вигляд $C = 70 + 0,8 DI$, ставка податку – 20%, обсяг трансфертів – 45. Функція інвестицій $I = 200 - 360 r$, обсяг державних витрат – 180. Функція попиту на гроші для укладання угод $D_{m1} = 0,4 Y$, попиту на гроші з боку активів $D_{m2} = 500 - 600 r$. Обсяг пропозиції грошей – 800. Визначте стан держбюджету за умов встановлення одночасної рівноваги на ринках благ та грошей.

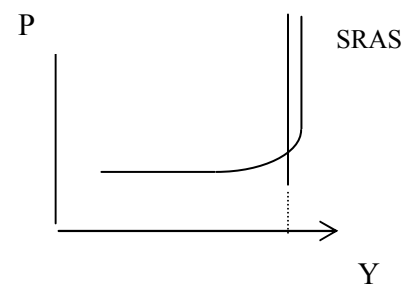
8. Відомі функція споживання $C = 160 + 0,75 Y$, інвестицій $I = 240 - 5000 r$, державні витрати – 320. Функція попиту на гроші для

3. Чому неможливо перемогти ліквідну пастку, використовуючи лише інструменти грошово-кредитної політики? Як можна вийти з цієї пастки?
4. Покажіть графічно ефект витіснення в рамках національної економіки, який досягається в межах певної фіскальної політики. В який період економічного циклу ефект витіснення відчувається сильніше? Як впливає на цей ефект великий і постійний дефіцит держбюджету?
5. Центральний банк збільшив масу грошей в обігу, а уряд підвищив ставки оподаткування. Які зміни ставки позичкового відсотка можна передбачити в цьому випадку?
6. Якщо Центральний банк зменшує пропозицію грошей в той час, як уряд зменшує державні витрати, яких наслідків можна очікувати?
7. Якщо уряд збільшив обсяг податків та державних закупівель на однакову величину, як слід змінити пропозицію грошей Центральному банку з метою збереження ставки позичкового відсотка на тому ж рівні?
8. Внаслідок проведення фіскальної та монетарної політики відсоткова ставка лишилася незмінною, а доход зріс. Як мали змінитися ставка оподаткування та пропозиція грошей, щоб їхні зміни призвели до таких результатів?
9. Фіскальна та монетарна політика була проведена таким чином, що величина доходу лишилася незмінною, а ставка відсотка збільшилася. Які зміни державних витрат та пропозиції грошей можна припустити в цьому випадку?
10. Що відбудеться з ВВП і ставкою відсотка за умов збільшення бюджетного дефіциту й зростання грошової маси?
11. Наприкінці 70-х років в США панувала галопуюча інфляція. Адміністрація Р.Рейгана, що прийшла до влади, запропонувала такі заходи: політику дорогих грошей та експансіоністську фіскальну політику (зростання воєнних витрат та зменшення податків). Проілюструйте можливі наслідки такої політики.

Задачі

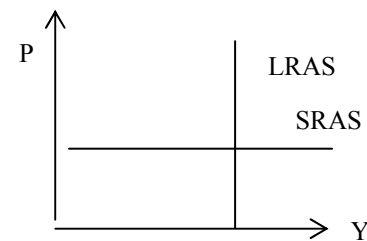
1. В економіці встановилася рівновага на ринках благ та грошей. В наведеній таблиці покажіть наслідки таких подій (наведіть графіки).

Рис. 2.5. Загальний вигляд кривої сукупної пропозиції

но повне використання економічних ресурсів, зростання загального рівня цін).

Форма кривої сукупної пропозиції досі залишається об'єктом наукових спорів. Особливо це стосується проміжного відрізка, оскільки ступінь невизначеності там в порівнянні з іншими ділянками кривої найвищий (як саме впливають наявність та реакція так званих "вузьких місць" на зростання сукупного попиту). Тому часто графік сукупної пропозиції зображають як на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Спрощений вигляд графіка сукупної пропозиції

чиним від сукупного попиту. Тому проблема регулювання сукупного попиту достатньо тривалий час (до 70-х років ХХ ст.) була в центрі уваги економістів. Зростання рівня інфляції та інші реалії сучасності

- Горизонтальний (кейнсіанський) характеризує кризовий стан економіки (неповне використання ресурсів, невеликий ВВП і низький рівень цін).
- Проміжний (повне використання деяких ресурсів, зростання ВВП та зростання загального рівня цін).
- Вертикальний (класичний) характеризує так звану "перегріту" економіку (надмірно повне використання економічних ресурсів, зростання загального рівня цін).

Предметом кейнсіанського аналізу був стан неповної зайнятості ресурсів (пригадайте, в який час була написана "Загальна теорія"), тож горизонтальний відрізок має ще одну назву – кейнсіанський. Економіку саме в такому стані слід уявляти при опануванні кейнсіанської теорії. В цих умовах обсяг виробництва і зайнятість залежать головним

сприяли поверненню уваги до сукупної пропозиції (одна з сучасних шкіл макроекономіки має назву “економіка пропозиції”).

3. Макроекономічна рівновага

Перетин графіків сукупного попиту й сукупної пропозиції дає стан макроекономічної рівноваги.¹⁰ Взаємодія сукупного попиту та сукупної пропозиції визначає основні макроекономічні цілі (економічне зростання, повна зайнятість, стабільність цін, зовнішньоекономічна рівновага).

Аналогічно мікроекономіці бажаним станом і в макроекономіці є рівновага. Рівновага може бути стала й нестала. В макроекономіці це питання має надзвичайно важливе значення, саме навколо нього буде йти обговорення в наступних темах. Стан рівноваги є центральною проблемою кейнсіанського вчення.

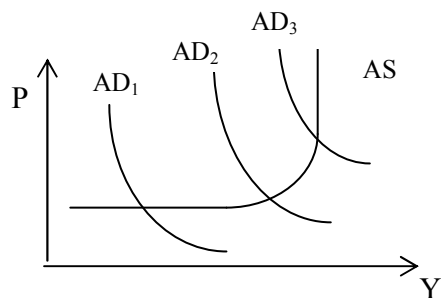

Рис. 2.7. Макроекономічна рівновага

Макроекономічну рівновагу не слід ототожнювати з економічним добробутом, це лише рівновага.

Через форму кривої сукупної пропозиції можливі три ситуації рівноваги з різними варіантами ВВП й рівня цін. Який з них краще – це проблема, яка повинна вирішуватися конкретним урядом за конкретних умов

Зміни сукупного попиту та сукупної пропозиції призводять до відповідних змін рівноважного обсягу випуску та рівноважного рівня цін. Проаналізуйте можливі наслідки зміни сукупного попиту та сукупної пропозиції (зверніть увагу на початковий стан рівноваги – який саме відрізок AS перетинає спершу AD, в якому періоді відбуваються зміни – в короткостроковому чи довгостроковому).

¹⁰ Історичні приклади взаємодії сукупного попиту та сукупної пропозиції дивіться у П.Семюельсона (розділ 5 Б) та Дж.Сакса (гл. 3).

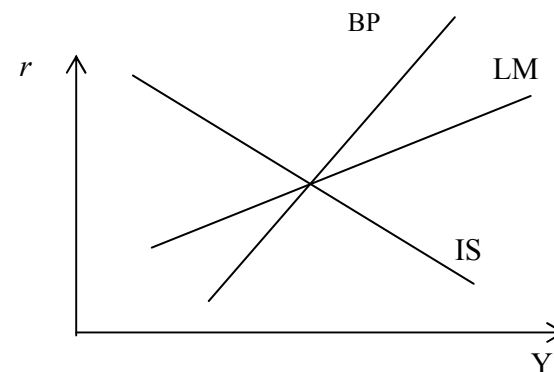

Рис. 8.1.11. Модель IS-LM-BP

На початку 60-х років модель була удосконалена Дж.Флемінгом і Р.Манделлом та увійшла в економічну теорію під їхнім ім'ям. Вона дозволяє продемонструвати принципи макроекономічного коригування відкритої економіки з метою досягнення одночасної внутрішньої і зовнішньої рівноваги. Додаються нові чинники – курс національної валюти і світова ставка відсотка. Модель аналізує малу відкриту економіку.

Основні терміни

Модель IS-LM-BP	IS-LM-BP model
IS крива	IS curve
LM крива	LM curve
BP крива	BP curve
Ефект витіснення	Crowding-out effect
Ліквідна пастка	Liquidity trap
Інвестиційна пастка	Investment trap

Питання для самоконтролю

- Використовуючи моделі AD-AS, “кейнсіанського хреста” та IS-LM, покажіть графічно результати проведення:
  - стимулюючої фіскальної політики;
  - стримуючої фіскальної політики;
  - політики “дешевих грошей”;
  - політики “дорогих грошей”.
- Від чого залежить кут нахилу графіків IS та LM?

капіталів у країну, тобто імпорт капіталу. Зверніть увагу, сальдо рахунку з капіталом взяте з протилежним знаком, що потрібно для рівноваги платіжного балансу. В III квадранті проведена бісектриса, що символізує стан рівноваги.

Таким чином ВР демонструє сукупність комбінацій доходу і ставки відсотка, за якими можлива рівновага платіжного балансу.

Вона також має позитивний нахил, оскільки із зростанням рівня доходу зростає імпорт, тож торговельний баланс рухається в бік від'ємного сальдо і для забезпечення притоку іноземного капіталу (для врегулювання всього платіжного балансу) потрібна більш висока ставка позичкового відсотка.

Рівняння ВР: $\text{Exp}(E) - \text{Imp}(Y, E) = -CF(r)$.

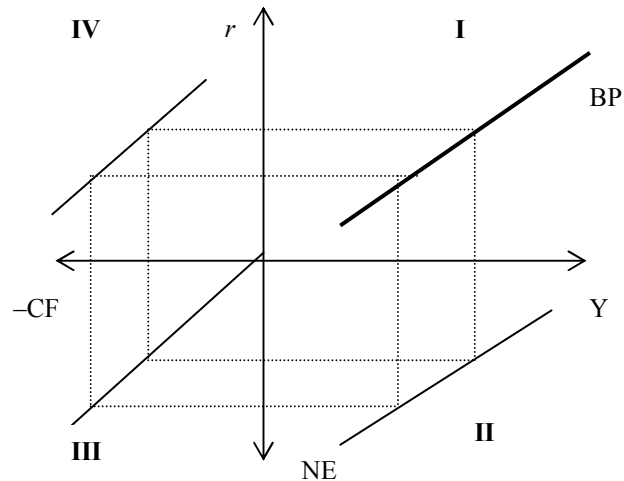

Рис. 8.1.10. Побудова графіка ВР

Зсув графіка ВР визначається змінами окремих параметрів міжнародної економіки (валютні курси, рух капіталів тощо). Рівновага в моделі IS-LM-BP спрощено ілюструється так, як показано на рис. 8.1.11:

Наслідки зміни сукупної пропозиції не залежать від початкової рівноваги та періоду. Зростання сукупної пропозиції завжди призводить до зростання рівноважного ВВП та падіння рівня цін (рис.

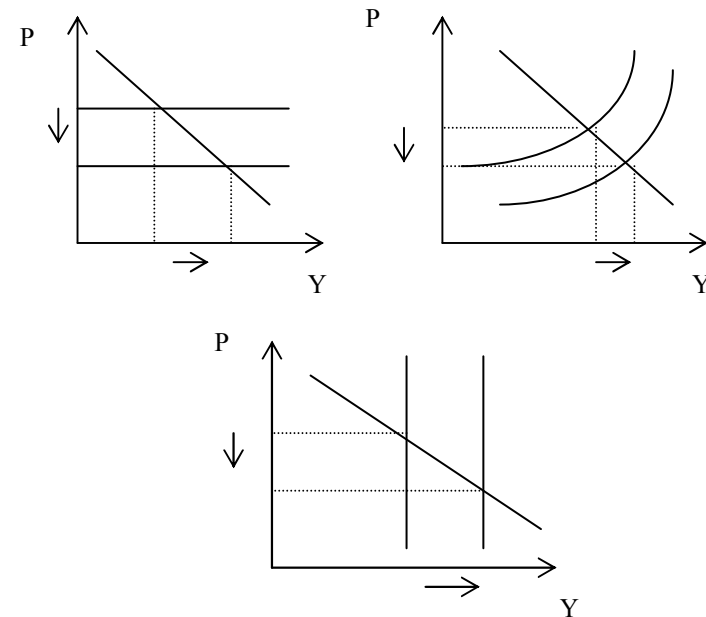

Рис. 2.8. Наслідки зростання сукупної пропозиції

Іноді зміни сукупного попиту та сукупної пропозиції такі несподівані й різкі, що викликають шок. Відрізняють позитивні та негативні шоки, а також шоки сукупного попиту та сукупної пропозиції. Позитивними шоками, звісно, вважають різке зростання або сукупного попиту, або сукупної пропозиції, а негативними – навпаки їхнє значне скорочення.

Шоки попиту можуть виникати внаслідок суттєвих, непередбачених змін грошової маси або одного з компонентів сукупного попиту. Шоки пропозиції – це ситуація, яка веде до зростання витрат всієї економіки внаслідок зростання цін на чинники виробництва або інших подій. Прикладами шоків пропозиції можуть бути несподіване падіння врожайності в переважно аграрній

економіці, стрімке зростання цін на енергоносії. (Деякі вважають, що вираз “шок пропозиції” з’явився саме під час нафтової кризи 70-х).

В макроекономіці діє ефект храповика. Якщо зменшується сукупний попит, в реальній економіці рівень цін не спадає, а залишається на тому ж рівні (рис. 2.9). Це пояснюється монополістичними тенденціями в сучасній економіці (в першу чергу,

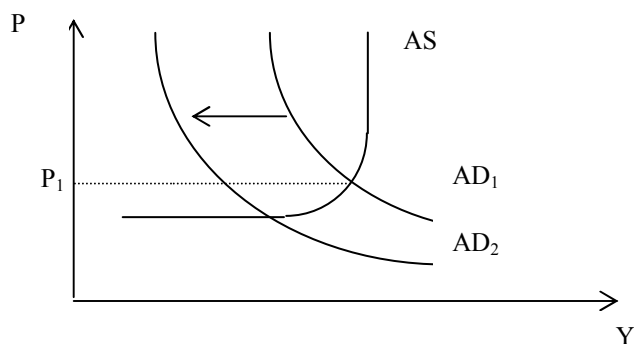

Рис. 2.9. Ефект храповика

Основні терміни

Сукупний попит	Aggregate demand, AD
Ефект ставки відсотка	Interest-rate effect
Ефект багатства, або реальних касових залишків	Real balances effect
Ефект зовнішньої торгівлі	Foreign trade effect
Сукупна пропозиція	Aggregate supply, AS
Коротко-, довгостроковий періоди	Short- and long-run
Кейнсіанський відрізок	Keynesian range
Класичний відрізок	Classical range
Макроекономічна рівновага	Equilibrium (macro)
Ефект храповика	Ratchet effect
Шок пропозиції	Supply shock

Питання для самоконтролю

1. Крива сукупного попиту, як і крива індивідуального попиту схиляється вниз праворуч. Але причини зворотної залежності між цінами і обсягом попиту різні. Прокоментуйте.

Наведений випадок можливий за умови, що інвестиції не реагують на зміну ставки відсотка. В цьому разі ефект витіснення абсолютно відсутній. Тому доцільне проведення стимулюючої фіскальної політики – доход зростає з Y_0 до Y_1 . А монетарна політика, навпаки, недоцільна (рис. 8.1.9).

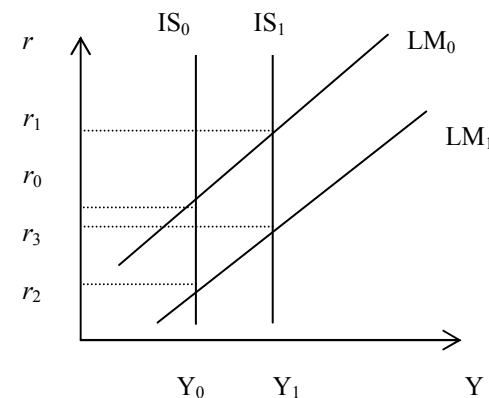

Рис. 8.1.9. Інвестиційна пастка

Конкретні ситуації можуть значно відрізнятися від наведених окремих випадків, але не викликає сумніву доцільність використання моделі IS-LM при проведенні макроекономічної політики. Слід добре уявляти собі положення графіків IS і LM (нахил, наближення до вертикального або горизонтального положення), щоб обрати найкращий варіант поєднання фіскальної та монетарної політики.

5. Зовнішньоекономічна рівновага. Модель IS-LM-BP

Зовнішньоекономічна рівновага означає збалансованість платіжного балансу. Тому врахування зовнішньоекономічної політики можливе за допомогою графіка BP (balance of payments) (рис.8.1.10).

Графік балансу рахунку поточних операцій наведений в II квадранті. Зворотна залежність пояснюється тим, що із зростанням доходу зростає імпорт, тож чистий експорт падає. В IV квадранті представлений баланс рахунку операцій з капіталом: CF (capital flows) – чистий експорт капіталу. Із зростанням відсотка зростає потік

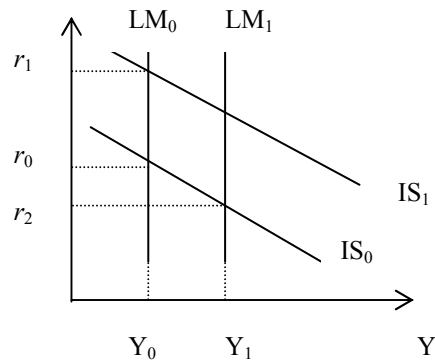

Рис. 8.1.7. Ефект витіснення

Проведення політики “дешевих грошей” в цьому випадку не сприятиме зниженню ставки позичкового відсотка, оскільки весь приріст грошової маси буде поглинатися спекулятивним попитом на гроші. Таким чином, в цьому випадку єдиною можливістю вийти з пастки є проведення фіскальної політики (рис. 8.1.8).

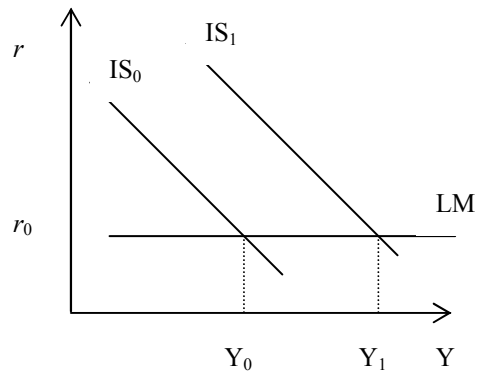

Рис. 8.1.8. Ліквідна пастка

Дж.Кейнс вважав, що під час Великої депресії економіка потрапила саме в таку пастку ліквідності. Хоча багато економістів вважають, що це суцільно теоретична модель і важко зустріти таку пастку на практиці.

3. IS вертикальна – інвестиційна пастка.

2. Який вплив на сукупний попит має грошова маса, швидкість її обігу та інфляційні процеси?

3. Дайте визначення сукупної пропозиції. Що визначає конкретний вид кривої сукупної пропозиції в тій чи іншій національній економіці?

4. Як виглядає крива сукупної пропозиції в кейнсіанській, класичній моделі? Як пояснює класична модель одночасне підвищення ВВП і рівня цін?

5. Який зв'язок між кривою виробничих можливостей та сукупною пропозицією? Що стоїть за поняттям “потенційний випуск” національного продукту?

6. В попередній темі стверджувалося, що сукупні витрати завжди дорівнюють сукупному виробництву. Чому сукупний попит може відрізнятися від сукупної пропозиції?

7. Що означає “рівноважний ВВП”? Що це за стан економіки?

8. Чим відрізняється рівновага на макrorівні від рівноваги на ринках окремих товарів?

9. Як ви розумієте “ефект храровика”? Чи спостерігався цей ефект в економіці України?

10. Що мається на увазі під “шоками” пропозиції? Ці події носять короткостроковий чи довгостроковий характер? Як вони впливають на рівень цін і випуск продукції?

Задачі

1. За наведеними даними побудуйте модель “сукупний попит – сукупна пропозиція”.

Обсяг сукупної продукції, на який є попит, млрд. грн.	Рівень цін	Обсяг національного виробництва, який пропонується для продажу, млрд. грн.
400	100	200
400	100	300
300	200	400
200	300	400

• Яким буде рівноважний рівень цін і рівноважний обсяг виробництва?

• Які зміни в сфері виробництва чи споживання можуть призвести до досягнення рівноваги за рівнем цін в 100, 200?

- Чи можливо, користуючись наведеними даними, дати оцінку економічній ситуації в країні? Якщо ні, то знання якого показника дозволить це зробити хоча б приблизно?

2. Сукупний попит і сукупна пропозиція характеризуються такими даними:

Реальний обсяг національного виробництва, на який є попит, млрд. євро	Рівень цін	Реальний обсяг національного виробництва, що призначений для продажу, млрд. євро
400	100	100
350	150	200
300	200	300
250	250	400
200	300	400

Намалюйте графіки сукупного попиту і сукупної пропозиції. Яким буде рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг національного виробництва? Чи співпадає рівноважний реальний обсяг виробництва з потенційним?

3. Як впливатимуть наведені нижче чинники на сукупний попит і сукупну пропозицію? Як зміняться внаслідок цього рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг національного виробництва (якщо всі інші умови рівні)? Зобразити ситуацію графічно.

- Зростання цін на землю.
- Зростання рівня народжуваності.
- Великі закупки зерна іноземною державою.
- Остаточний розпуск ОПЕК.
- Різка зменшення національного доходу країн, що є основними торговельними партнерами.
- Відкриття багатих родовищ природного газу.
- Зменшення обсягу закупівель імпортованих товарів.
- Зменшення частки робочої сили, що об'єднана в профспілки.
- Зростання імміграції в країну.
- Зростання продуктивності праці.
- Підвищення рівня безробіття.
- 10%-ве зростання заробітної плати.
- Підвищення вимог до охорони навколишнього середовища.

Проведення політики “дешевих грошей” дає змогу уникати ефект витіснення, але здійснює суперечливий вплив на чистий експорт. З одного боку, зростання рівня доходу сприяє зростанню імпорту, тож зменшує чистий експорт. З іншого боку, зменшення ставки відсотка збільшує експорт та чистий експорт загалом.

Тож при проведенні означеної політики потрібно враховувати граничну схильність до імпорту та значення автономного імпорту.

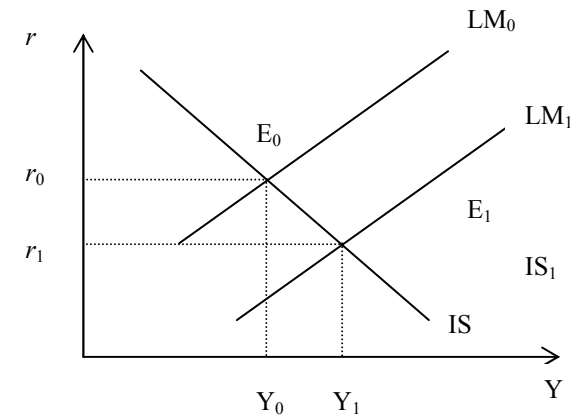

Рис. 8.1.6. Наслідки проведення стимулюючої монетарної політики

Корисно розглянути окремі випадки зміни рівноваги в моделі IS-LM.

1. LM вертикальна.

Якщо узяти, що попит на гроші абсолютно не чутливий до змін ставки відсотка, тобто визначається лише попитом на гроші для укладання угод, графік LM буде вертикальним. В цьому випадку проведення фіскальної політики абсолютно недоречно через ефект витіснення. Монетарна політика, навпроти, буде дуже дієвою (рис. 8.1.7).

2. LM горизонтальна – ліквідна пастка. Попит на гроші абсолютно чутливий до ставки відсотка.

Внаслідок проведення монетарної політики відбувається зсув графіка LM. Зростання попиту на гроші переміщує графік LM ліворуч:

$$D_m \uparrow \Rightarrow D_m > S_m \Rightarrow r \uparrow \Rightarrow I \downarrow \Rightarrow AE \downarrow \Rightarrow AE < Y \Rightarrow Y \downarrow$$

Зростання пропозиції грошей сприяє зсуву LM праворуч:

$$S_m \uparrow \Rightarrow S_m > D_m \Rightarrow r \downarrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow AE \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$$

Таким чином, зміна рівноваги в бік зростання обсягу національного виробництва може відбуватися як внаслідок фіскальної (зсув IS), так і монетарної (зсув LM) політики.

Розглянемо вплив стимулюючої фіскальної політики (рис. 8.1.5). При зростанні державних витрат обсяг доходу зростає з урахуванням мультиплікаційного ефекту (з Y_0 до Y_1). Але більш високому рівню доходу відповідає підвищений попит на гроші, який призводить до зростання ставки відсотка. Через це зменшується обсяг приватних інвестицій і рівновага встановлюється на рівні Y_2 . Це явище має назву ефекту витіснення. Вважається, що державні витрати витісняють

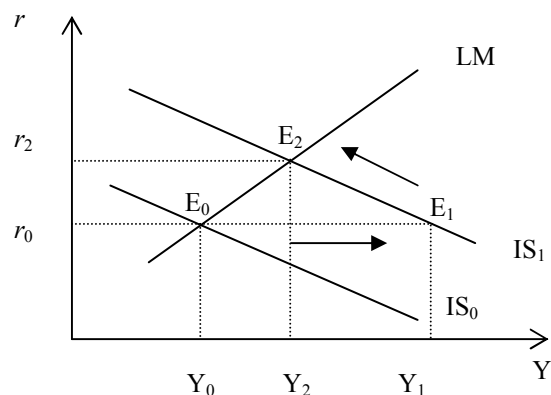

Рис. 8.1.5. Наслідки проведення стимулюючої фіскальної політики

Стимулююча монетарна політика (політика “дешевих грошей”) призводить до зростання рівня доходу (з Y_0 до Y_1) з одночасним зменшенням ставки відсотка (з r_0 до r_1) – рис. 8.1.6.

4. Які чинники можуть призвести до зсуву кривої сукупної пропозиції в положення, за яким будуть одночасно спостерігатися і зменшення реального обсягу виробництва, й інфляція?

5. Які заходи повинен вжити уряд, якщо він намагається вплинути на сукупний попит з метою збільшення сукупного виробництва? Що відбудеться з рівнем цін?

6. Які заходи повинен вжити уряд, якщо він намагається вплинути на сукупний попит з метою припинення інфляції? Що відбудеться з сукупним виробництвом?

7. Рівняння кривої сукупного попиту мало вигляд $Y = 4500 - 300P$, згодом через зростання інвестиційного попиту воно набуло вигляду $Y = 4650 - 300P$. Потенційний ВВП, на рівні якого знаходилася спочатку економіка, дорівнює 4050 млн. франків. Визначте рівноважний ВВП та рівень цін в короткостроковому та довгостроковому періодах. Зобразіть ситуацію графічно.

8. Рівняння кривої сукупного попиту мало вигляд $Y = 2450 - 300P$, але через зменшення державних витрат воно змінилося на $Y = 2360 - 300P$. Економіка спочатку знаходилася в стані повного використання ресурсів, рівноважний ВВП при цьому дорівнював 2000 млн. марок. Покажіть графічно та розрахуйте рівноважний ВВП та рівень цін в короткостроковому та довгостроковому періодах.

9. Економіка знаходилася в стані повного використання ресурсів, потенційний ВВП становив 3130 млн. динарів. Рівняння кривої сукупного попиту мало вигляд $Y = 3650 - 400P$. Через зростання податків на доходи громадян крива сукупного попиту змістилася таким чином, що ВВП впав на 80 млн. динарів. Зобразіть графічно рівновагу в короткостроковому та довгостроковому періодах та визначте координати точок рівноваги.

10. Економіка знаходилася спочатку в стані повного використання ресурсів, потенційний ВВП дорівнював 2500 млн. рупій. Рівняння кривої сукупного попиту мало вигляд $Y = 2625 - 125P$. Зменшення у домогосподарств схильності до заощаджень змістило криву сукупного попиту таким чином, що короткостроковий ВВП змінився на 1%. Зобразіть графічно рівновагу, визначте рівноважний ВВП та рівень цін у короткостроковому та довгостроковому періодах. Як виглядатиме нове рівняння кривої сукупного попиту? Як зміниться рівень цін?

11. Макроекономічна рівновага встановилася на рівні

потенційного ВВП. Швидкість обігу грошей дорівнює 4. Через помилкову політику Центрального банку грошова маса зменшується з 750 до 600 млрд. фунтів, внаслідок чого ВВП зменшується до 2000 млрд. фунтів. Запишіть рівняння кривої сукупного попиту до та після зміни грошової маси. До якого ВВП буде прямувати економіка в довгостроковому періоді? Намалуйте графік.

12. Потенційний ВВП становив 1670 млн. гульденів. Рівняння сукупного попиту мало вигляд $Y = 1820 - 125P$. Економіка знаходилася в стані повного використання ресурсів, але через сильний землетрус стався шок пропозиції та рівень цін змінився на 5%. Визначте координати короткострокової рівноваги, що встановиться в економіці. Намалуйте графік.

13. Довгострокова крива сукупної пропозиції має вигляд $Y = 4800$, короткострокова крива сукупної пропозиції горизонтальна на рівні $P = 1,25$. Крива сукупного попиту визначається пропозицією грошей, що складає 3000 млн. ескудо, та швидкістю обігу грошей, що дорівнює 2. Внаслідок подорожчання нафти рівень цін зріс на 20%. Намалуйте графік. Визначте рівноважний ВВП, що встановиться в короткостроковому періоді. На скільки повинна зрости пропозиція грошей, щоб економіка повернулася на початковий рівень ВВП?

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Травень 2003 р., "Известия"). "Індекс споживчих настроїв у США досягнув рекордно високого рівня. Останній раз стрибок такої висоти США бачили 12 років тому, після закінчення першої війни в Затоці.

Індекс споживчих настроїв американців виріс майже на 20 пунктів – з 61,4 в березні до 81 в квітні. Останній раз подібний стрибок відбувся в березні 1991 р., коли закінчилася перша війна в Перській затоці. Перед початком нинішньої війни аналітики виходили з варіанта повторення сценарію весни 1991 р. Перебіг воєнних дій в цілому відповідав очікуванням ринку. Нагородою за це і стало зростання споживчого оптимізму.

Втім, підстав для такого оптимізму поки що немає. Американські компанії продовжують звільняти робітників – за останні два місяці роботу загубили ще 500 тис. осіб. За прогнозами, чисельність безробітних в США і далі буде зростати. Внаслідок стиснення ринку праці скоротиться і сукупний споживчий попит –

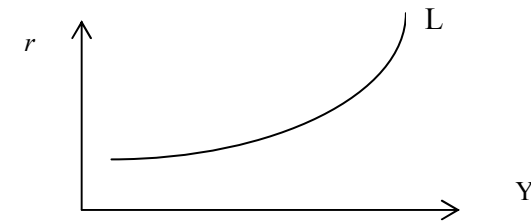

Рис. 8.1.3. Графік LM

4. Модель IS-LM у короткостроковому періоді

Об'єднання на одному графіку IS і LM дає змогу визначити рівноважний обсяг виробництва дещо інакше, ніж в "кейнсіанському хресті". Перетин графіків, точка E, характеризує одночасну рівновагу на товарному й грошовому ринках (рис. 8.1.4). Другою перевагою моделі є можливість дослідження наслідків проведення фіскальної та монетарної політики з метою пошуку їхньої оптимальної комбінації, адже відомо, що кожен з видів макроекономічної політики має певні вади.

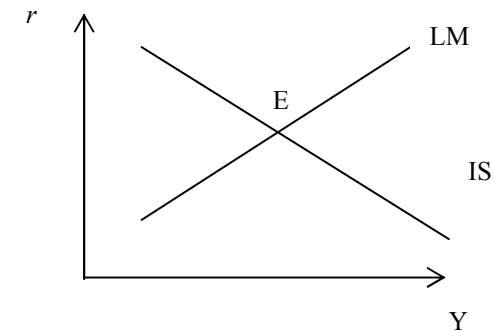

Рис. 8.1.4. Модель IS-LM

Проведення фіскальної політики може бути зображено пересуванням графіка IS. Із зростанням складових сукупних витрат IS зсувається праворуч:

$$AE \uparrow \Rightarrow AE > Y \Rightarrow Y \uparrow \Rightarrow D_m \uparrow \Rightarrow D_m > S_m \Rightarrow r \uparrow.$$

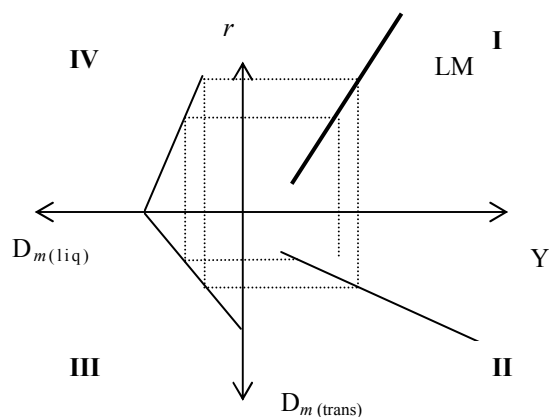

Рис. 8.1.2. Побудова графіка LM

Крива має додатний нахил, чия величина визначається еластичністю попиту на гроші відносно рівня національного виробництва і ставки позичкового відсотка. Рівновага можлива, якщо зростанню обсягу національного виробництва відповідає вища ставка відсотка.

Більш точне зображення кривої LM передбачає достатньо своєрідну її конфігурацію. Окремий відрізок LM є горизонтальним, що пояснюється так званою ліквідною пасткою (термін введений Д.Робертсоном). Пригадайте, це ситуація в економіці, коли ставка відсотка занадто низька, є сенс очікувати її підвищення в найближчому майбутньому. Тому економічні суб'єкти віддають перевагу зберіганню грошей у вигляді готівки.

Тож графік LM складається з трьох ділянок:

- 1) рівень мінімальної ставки відсотка, коли діє так звана пастка ліквідності; графік горизонтальний;
- 2) проміжна частина з додатним нахилом;
- 3) попит на гроші не реагує на зміну ставки відсотка, графік вертикальний.

Коли є потреба підкреслити ці особливості графіка LM, він зображається так, як на рис. 8.1.3, але у разі більш загального аналізу користуються прямою.

головний двигун розвитку американської економіки та цивілізації. Американська частина в загальносвітовому попиті дуже суттєва. Через високу вагу в національній економіці в порівнянні з іншими розвинутими країнами її частка вища, ніж частка ВВП США у світовому ВВП.

На цей раз скорочення апетитів американського суспільства може обернутися справжнім головним болем для всього світу, тобто тієї його частини, яка активно експортує свої товари в Новий Світ. Саме цей чинник, можливо, став причиною уповільнення зростання продажу тих європейських компаній, які в більшій мірі інтегровані в американський ринок. До такого висновку приходять аналітики компанії First Global. Вони не згодні з тим, що головним чинником уповільнення стало зростання курсу євро, який зробив європейські товари менш конкурентоспроможними. На думку аналітиків, саме по собі зміцнення європейської валюти ще не означає погіршення позицій європейського експорту в США. В Америку в основному імпортується група товарів, що не дуже чутлива до змін у ціні. Головним же чинником називається стан попиту. В другій половині 1990-х рр. попит зростає, а разом з ним зростало і вивезення товарів з Європи. Сьогодні ситуація розвернулася на 180 градусів, вважають в компанії First Global.

Нинішня американська адміністрація всіма силами намагається підтримати сукупний національний попит. Поки були використані два стимулятори – ставка відсотка та зростання бюджетних витрат. В першому випадку поступове зниження ставки відсотка веде до активізації будівельної галузі, в другому – додатковий імпульс отримує сектор, що орієнтований на оборону та національну безпеку. Обидва ці сектори є майже виключно внутріньоамериканськими. Відповідно, іноземні виробники можуть не хвилюватися.

Частка США в загальному експорті з євросони – 19%. Це не так багато в порівнянні з показником внутріньо європейського торговельного обороту. Майже 42% експорту йде до найближчих сусідів. Але споживання в Євроленді також стагнує. І чекати допомоги європейським виробникам особливо немає звідки. Правда, їм можуть допомогти наші споживачі, які із зростанням доходів, як правило, починають більш активно купувати європейські товари”.

Тема 3. Економічна нестабільність:

Тема розрахована на 6 год. Висвітлюється економічна нестабільність та її можливі прояви – економічні цикли, безробіття, інфляція. Відповідно, кожна з частин розглядається окремо. В процесі викладання використовуються знання, набуті в попередніх темах (ВВП, індекс цін, взаємодія сукупного попиту й сукупної пропозиції). В свою чергу, тема дозволяє розглядати зміст кейнсіанської теорії, політику держави, спрямовану на запобігання спадів, основні моделі економічної політики.

I. Циклічність як форма економічного розвитку

*Майже всі явища економічного життя,
як і багато інших процесів: соціальних, метеорологічних
та інших, відбуваються у вигляді послідовності
висхідних та низхідних рухів, як хвилі.
(Свген Слуцький)*

1. Циклічний характер розвитку ринкової економіки.
2. Теорії економічних циклів. Причини та види циклів.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 10.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 31.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 13 А.
- Мэнкью Н.Г. Макроекономіка. – М., 1994. – Гл. 8 (8.1).
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 9.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 9.1.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 6.
- Савченко А.Г., Пухтаевич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 3.1.
- Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 6.3.2.

IS має від'ємний нахил, оскільки зростання відсотка знижує рівень інвестицій і відповідно обсяг національного виробництва. Нахил IS залежить від граничної схильності до споживання та еластичності інвестицій відносно ставки відсотка (у відкритій економіці ще й від схильності до імпорту). Таким чином, чим нижчий рівень реального доходу, тим більшою повинна бути ставка відсотка, щоб досягнути рівноваги.

3. Рівновага на грошовому ринку. Крива LM

Рівновага на грошовому ринку передбачає рівність попиту на гроші пропозиції грошей. Пригадайте складові попиту на гроші та чинники, що на них впливають. З урахуванням цих залежностей будується графік LM (liquidity preference-money). Побудова також починається з IV квадранту, де наводиться зворотна залежність між ставкою позичкового відсотка та попитом на гроші з боку активів (з метою ліквідності). В II квадранті наводиться графік залежності попиту на гроші для укладання угод (трансакційного попиту) від рівня доходу. III квадрант показує, як розподіляється пропозиція грошей між попитом з метою ліквідності та в трансакційних цілях (рис. 8.1.2).

Таким чином, графік LM демонструє сукупність комбінацій доходу і ставки відсотка, які задовольняють вимогу рівноваги грошового ринку.

Аналогічно IS графік LM не є графіком функції доходу від ставки відсотка. Це крива, що показує можливі комбінації Y і r , при яких грошовий сектор економіки знаходиться в стані рівноваги.

Всі точки, що лежать вище LM, характеризують надлишок грошей:

$$r > r_E \Rightarrow D_m < D_{mE} = S_m \Rightarrow D_m < S_m$$

Відповідно всі точки, які розташовані нижче LM, відбивають дефіцит грошей.

Рівняння LM можна записати як

$$D_{m(\text{trans})}^+(Y, E) + D_{m(\text{liq})}^-(r) = S_m.$$

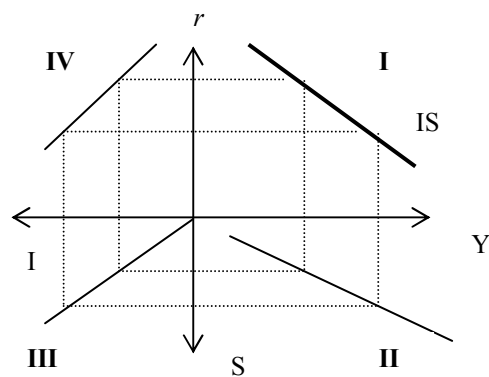

Рис. 8.1.1. Побудова графіка IS

Зверніть увагу, IS – це не графік функцій

$$Y = f(r) \text{ або } r = f(Y).$$

Це проекція функцій

$$I = f(r) \text{ та } S = f(Y).$$

Графік IS показує, як має змінитися Y за умов зміни r (або навпаки), щоб на товарному ринку був збережений стан рівноваги. Тому рівняння має вигляд

$$I = S.$$

Якщо взяти до уваги більш складну модель з державними витратами, експортом та імпортом, то рівняння IS виглядатиме як

$$I(r) + \text{Exp}(E) + G = S(Y) + \text{Imp}(Y, E).$$

Всі точки, що розташовані на IS, відбивають стан рівноваги. Це можна довести методом “від супротивного”. Для всіх точок, що вище IS, ставка позичкового відсотка буде вища за рівноважну, тобто

$$r > r_E \Rightarrow I < I_E \Rightarrow AD < AD_E = AS \Rightarrow AD < AS.$$

Таким чином, на товарному ринку буде спостерігатися надлишок. Відповідно, для всіх точок, що нижче IS, буде характерний дефіцит товарів та послуг.

- Макроекономіка / Под ред. Е.Б.Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 10 (10.1-10.3).
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розділ 2.1.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 14; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 19, § 1, 2.
- Экономическая теория: Учебник для вузов / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича. – СПб., 1997. – Гл. 19.
- Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М., 1989. – С. 172-226.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономіка. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 17. – С. 30-33 (причини Великої депресії).
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 15.
- Schiller В. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 5.

Проблема циклічності ринкової економіки розглядалася ще в курсі політекономії. Макроекономічний аналіз економічних циклів повинен бути глибшим і докладнішим, з використанням категорій сукупного попиту, сукупної пропозиції і підведенням до наступного аналізу категорій безробіття та інфляції.

Теорія економічних циклів дотепер лишається достатньо актуальною і дискусійною. В поглиблених курсах тема розглядається пізніше з використанням більш складних моделей.

1. Циклічний характер розвитку ринкової економіки

В Біблії після семи років достатку настають сім років нестачі. В ринковій економіці довгострокове економічне зростання також не буває рівномірним, воно переривається періодами економічної нестабільності. Як зазначалося в попередній темі, макроекономічна рівновага є динамічною, мінливою (взагалі подібна мінливість притаманна й іншим аспектам людського буття: поміркуйте про циклічність в природі, моді, в історичному розвитку).

Економічний цикл характеризується періодичним зростанням і падінням ділової активності, розбіжністю між фактичним і потенційно можливим національним продуктом. Взагалі напрямок та характер зміни основних макроекономічних показників прийнято називати економічною кон'юктурою. Тому інша назва циклів – цикли економічної кон'юктури.

В довгостроковому періоді відбувається економічне зростання, але в окремі періоди ця тенденція порушується, реальний ВВП коливається навколо трендової лінії (рис. 3.1.1). Традиційно економічні цикли пояснюються через невідповідність сукупного попиту й сукупної пропозиції, а розкриття більш глибоких причин потребує додаткового

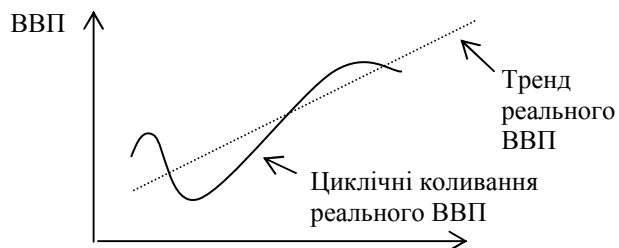

Рис. 3.1.1. Циклічні коливання

Окремі економічні цикли суттєво відрізняються один від одного за тривалістю та інтенсивністю, але вони мають однакові фази. Загальновідомо, що в економічній теорії та практиці співіснують дво- та чотирифазна моделі циклу. В двофазній моделі виділяють два екстремуми – дно та пік – та відповідно висхідну (підйом, поживлення – recovery) та низхідну (спад, рецесія – recession) фази. Глибокі й тривалі спади називають депресіями. В нашому лексиконі найчастіше в значенні спаду використовують термін “криза”.

Чотирифазна модель циклу має фази підйому, скорочення, спаду та поживлення. За термінологією NBER складовими є вершина, стиснення, дно, поживлення.

Для характеристики економічного циклу найчастіше використовуються обсяг ВВП, рівень безробіття, темпи інфляції. Але інші макроекономічні показники теж змінюються циклічно, тож їх прийнято групувати у відповідності до їхніх циклічних властивостей (табл. 3.1.1):

- проциклічні показники (що зростають під час підйому й спадають під час спаду), серед них виділяють високу і низьку узгодженість динаміки з циклом;
- протіциклічні показники (що спадають під час підйому та зростають під час спаду);

між ринками товарів, робочої сили і фінансовими ринками. Вже через рік після виходу роботи Дж.Кейнса Джон Хікс (майбутній нобелівський лауреат) опублікував статтю “Mr. Keynes and the Classics”, в якій запропонував модель IS-LM для кращого розуміння кейнсіанської теорії. Модель дає можливість аналізувати одночасну рівновагу на товарному (IS) і грошовому (LM) ринках.

Трохи пізніше (в 1944 р.) відомий американський економіст Елвін Хансен (“американський Кейнс”, радник Ф.Рузвельта) додає до цієї моделі ринок праці і розглядає, таким чином, одночасну рівновагу на всіх трьох ринках.³¹ Часто модель IS-LM називають моделлю Хікса-Хансена. (Якщо брати до уваги відкриту економіку й аналізувати одночасно внутрішню і зовнішню рівновагу, то можна казати про модель IS-LM-BP).

Модель AD-AS, “кейнсіанський хрест”, – це спрощена інтерпретація кейнсіанської теорії. Ставка відсотка в такій моделі розглядається як зовнішній (екзогенний) чинник, який береться до уваги підприємцями при прийнятті інвестиційних рішень. Дослідження грошового ринку, на якому встановлюється певний рівень відсотка, разом з товарним дозволяє перетворити відсоток на внутрішній (ендогенний) чинник.

В моделі IS-LM екзогенними чинниками виступають інструменти фіскальної та монетарної політики – ставка податку, державні витрати, пропозиція грошей. Ендогенними залишаються обсяг доходу (Y), споживання (C), інвестицій (I), чистого експорту (NE) та ставка відсотка (r).

2. Рівновага на товарному ринку. Крива IS

Рівновага на товарному ринку встановлюється за умов рівності інвестицій та заощаджень. Саме тому крива, що відбиває цю рівновагу, має назву IS (investment – saving). У спрощеній кейнсіанській моделі припускається автономний характер інвестицій. Дана модель дає можливість враховувати їхню залежність від ставки позичкового відсотка. Беручи до уваги цю залежність, а також функціональну

³¹В даній темі розглядається модель, що складається з товарного та грошового ринків, не включаючи ринок праці.

³²Можливо зображення IS у вигляді як прямої, так і кривої з від’ємним нахилом, оскільки це стосується і графіків інвестицій та заощаджень.

- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розд. 1.3, 1.5.
- Макроекономіка / Под ред. Е.Б. Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 8, 9.
- Гальперин В.М., Гребенников П.И., Леусский А.И., Тарасевич Л.С. Макроекономіка: Учебник. – 2-е изд. – СПб., 1997. – Гл. 6.
- Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроекономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М., 1997. – Гл. 6.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 15, § 6; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 22. Приложение.
- Киреев А. Международная экономика: В 2 ч. Ч. II. Международная макроэкономика. – М., 2000. – Гл. 6.2.
- Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банки и денежно-кредитная политика. – СПб., 1994. – Гл. 14, 19, 17. – С. 323-329.
- Хикс Дж. Господин Кейнс и “классики”: попытка интерпретации // Истоки. Вып. 3 / Редкол.: Я.И.Кузьминов и др. – М.: ВШЭ, 1998. – С. 293-307.

У попередніх темах була докладно розглянута кейнсіанська теорія. Спочатку досліджувалася найпростіша модель приватної закритої економіки (тема 4). З часом додалася держава, що може сприяти стабілізації економіки інструментами фіскальної (тема 5) та монетарної (тема 6) політики. Ще більшому ускладненню моделі сприяло введення зовнішнього сектора (тема 7). Модель IS-LM є ще більш складною та реалістичною. Вона дозволяє аналізувати вплив різних варіантів макроекономічної політики на рівноважний стан економіки.

1. Модель IS-LM як конкретизація кейнсіанської моделі макроекономічної рівноваги

Перечитайте епіграф до цієї теми – це доволі відомий вислів П.Семюелсона. Аналогічним чином висловлювався і Дж.Гелбрейт – на його думку, основна праця Дж.Кейнса “абсолютно незрозуміла, погано написана та передчасно надрукована”. Бажання спростити, проілюструвати, адаптувати для читача кейнсіанську теорію виникло незабаром після виходу основної роботи Дж.Кейнса. З метою більш наочної демонстрації його послідовниками була створена модель IS-LM як своєрідна інтерпретація суті кейнсіанського вчення. Навіть назва роботи Дж.Кейнса свідчить про необхідність аналізу взаємодії

Табл. 3.1.1

Макроекономічні показники за циклічними властивостями

Проциклічні		Протициклічні	Ациклічні
Висока узгодженість динаміки з циклом	Низька узгодженість динаміки з циклом		
Сукупний випуск Випуск окремих галузей економіки Прибутки підприємств Грошові агрегати Швидкість обігу грошей Рівень цін Короткострокова ставка позичкового відсотка Крім того, NBER	Виробництво товарів повсякденного попиту Виробництво сільськогосподарської продукції Видобуток природних ресурсів Ціни на сільськогосподарську продукцію та природні ресурси Довгострокова ставка Виділяють три групи показників:	Запаси готової продукції Запаси економічних ресурсів Рівень безробіття Рівень банкрутств	Індивідуально для кожної країни (для США найчастіше вказується експорт)

- випереджаючі (leading);
- запізнілі (lagging);
- відповідні (coincident).

Враховуючи циклічний характер ринкової економіки, цілком реальною виглядає ідея прогнозування майбутнього економічного розвитку. З цією метою NBER використовує систему з 11 так званих випереджаючих індикаторів, що дозволяє передбачати коливання економічної кон'юнктури. До них відносять:

- середню тривалість робочого тижня в промисловості;
- середню кількість звернень за виплатами по безробіттю;
- обсяг замовлень виробників;
- виконання договірних поставчань;
- замовлення на будівництво підприємств і споруд;
- новобудови приватних осіб;
- індекс зміни обсягу невиконаних замовлень;
- зміну цін в галузях, що чутливі до економічних коливань;
- курс акцій 500 провідних корпорацій;
- пропозицію грошей (M_2);
- індекс очікувань споживачів.

До запізнілих показників відносять витрати на нові підприємства та обладнання, на оплату праці, рівень позичкового відсотка комерційних банків. Показники, чия динаміка в цілому відповідає динаміці економічної активності, – ВВП, рівень безробіття, особисті доходи, ціни виробників, замовлення на рекламу. Основним критерієм спаду NBER вважає падіння ВВП (воно має продовжуватися два квартали поспіль). Саме через цю обставину було важко визначити останній спад у США – в 2001 р. він мав місце протягом одного кварталу.

В ХХ ст. США пройшли через 20 повних ділових циклів. Катаклізмом світового масштабу вважається Велика депресія. Етап падіння від піку до дна зайняв 43 міс. (від серпня 1929 р. до березня 1933 р.) За ним стадія підйому (від дна до піку) – 50 міс. (від березня 1933 р. до травня 1937 р.) (див.: Сакс Дж., Ларрен Ф., с. 23).

Сучасні цикли значно відрізняються від класичних через регулярну практику активного втручання держави в економіку й вплив на економічну діяльність новітніх досягнень НТП. В США протягом 90-х років зберігалися небувалі темпи економічного зростання, що багатьма пояснюється через так звану “нову економіку”. Період економічного піднесення – 10 років або 120 місяців – найтриваліший в американській історії. Наприкінці 2000 р. темпи зростання американської економіки уповільнилися, а в 2001 р. стався економічний спад (табл. 3.1.2).

Табл. 3.1.2.

Тривалість та глибина спадів в США

Роки спадів	Тривалість у місяцях	% падіння ВВП
1948-49	11	3,6
1953-54	10	2,6
1957-58	8	3,2
1960-61	10	0,5
1969-70	11	0,1
1973-75	16	3,4
1980	6	2,2
1981-82	16	2,8
1990-91	8	1,3
2001	3	1,3

Тема 8. Основні моделі

Тема є в певному розумінні завершальною і ґрунтується на матеріалі попередніх тем. Черговий раз розглядається кейнсіанська теорія – на цей раз загальний погляд після дослідження окремих складових. Зміст і особливості означеної теорії висвітлюються в порівнянні з альтернативними сучасними теоріями – монетаризмом, теорією раціональних очікувань, економікою пропозиції. Наголос робиться на практичному значенні вищенаведених теорій, оскільки кожна з них була підґрунтям певної економічної політики.

I. Модель IS-LM

“Загальна теорія” – ...книга, що погано побудована. Сама кейнсіанська система викладена в ній незрозуміло. Вона повна ілюзій і плутанини... Коли, врешті-решт, її подолаєш, то з’ясується, що аналіз в ній очевидний і одночасно новий. Власне кажучи, це робота генія. (Пол Семюелсон)

1. Модель IS-LM як конкретизація кейнсіанської моделі макроекономічної рівноваги.
2. Рівновага на товарному ринку. Крива IS.
3. Рівновага на грошовому ринку. Крива LM.
4. Модель IS-LM у короткостроковому періоді.
5. Зовнішньоекономічна рівновага. Модель IS-LM-BP.

Література

- Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М., 1994. – Гл. 9, 10.
- Манків Г.Н. Макроэкономика. – К., 2000. – Розділ 10, 11.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. – М., 1997. – Гл. 4, 5.
- Панчишин С. Макроэкономика. – К., 2001. – Тема 8.4.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроэкономика: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 4, 5.
- Соболев В.М. Макроэкономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 4.5.

перспективах. Слід добре розуміти, в яких випадках це твердження вірно, а в яких воно зовсім не відповідає дійсності.

Зростаюча певний час вартість фінансових активів маскувала збільшення дефіциту американських зовнішніх зобов'язань. Цьому також допомагали мовчазні інвестиції іноземців в американську економіку. Але приватні інститути тепер менш схильні до залучення американських активів. Торгівельний дефіцит зараз в основному фінансується зростаючими доларовими резервами центральних азійських банків.

Країнам результатом для всіх стало б здійснення мрії. Тобто перспективам зростання американської економіки потрібно виявитися настільки сильними, щоб виробничі потужності підхлюснули зростаюче споживання та воєнні видатки.

Найбільшим внеском Джона Гелбрейта в економіку є концепція bezzle. Згідно з нею приріст багатства відбувається в той чарівний момент, коли ловкач знає, що привласнив собі гроші, а жертва поки що не усвідомила, що загубила їх. Валовий національний bezzle ніколи не був настільки великим, як в останнє десятиріччя.

Те, що не може продовжуватися вічно, повинно закінчитися, хоча необов'язково швидко. Оскільки політика із зменшення дефіцитів відсутня, врешті-решт цю роботу зробить ринок. Інфляція, що оживилася, знизить вартість заощаджень, внутрішньої заборгованості та доларових активів іноземців. Або небажання цих іноземців акумулювати активи в ще більших обсягах призведе до різкого падіння долара. Або колапс фінансових інститутів спровокує поживлення внутрішнього споживання.

Неминучим наслідком того, що США припинять витратити більше, ніж виробляють, стане те, що інші країни припинять виробляти більше, ніж споживають. Рішення американських проблем виявляться проблемою не однієї Америки”.

2. Теорії економічних циклів. Причини та види циклів

В 1939 р. вийшла праця Й.Шумпетера “Економічні цикли”, в якій він створив загальну картину економічних коливань. Відомо, що сам Й.Шумпетер пов'язував природу циклів з новаторською діяльністю підприємців. Початкові нововведення викликають цілу серію інших супутніх інновацій, що врешті-решт призводить до буму. Але в своїй роботі він вперше об'єднав відомі різновиди економічних циклів, довівши, що всі вони пов'язані із застосуванням нововведень і на практиці діють спільно, посилюючи або гальмуючи дію одне одного. Серед видів циклів Й.Шумпетер виділив такі:

- Великі або “довгі хвилі” М.Кондратьєва (близько 55 років). Періодичність “довгих хвиль” пояснюється оновленням елементів промислової інфраструктури з тривалим періодом користування (залізниць, магістралей, гребель, мостів).
- Середні або цикли К.Жугляра (10 років, зараз менше). Інша назва – ділові або бізнес-цикли. Вважається, що їхньою матеріальною основою є оновлення основних засобів виробництва. Ці цикли вважаються класичними, їхні проблеми домінують в теорії економічних циклів.
- Малі або цикли Дж.Кітчана (3-4 роки). Існування цих циклів спочатку пов'язувалося з коливанням світових запасів золота, грошовими потоками, зараз причиною вважаються періодичні коливання вкладень у товарні запаси. Інколи як причину називають також і період оновлення легкових автомобілів та споживчих товарів тривалого користування.

В другій половині ХХ ст. до цих трьох видів циклів додали інші. Серед них можна назвати:

- Цикли Джаглера (7-11 років), що розглядаються як наслідок взаємодії багатьох грошово-кредитних чинників.
- Цикли С.Кузнеца або будівельні, оскільки саме в будівельній галузі найбільша амплітуда цих коливань (18-25 років).
- Рівноважні ділові цикли Р.Лукаса (який вважає, що цикли викликаються несподіваними грошовими шоками).
- “Реальні економічні цикли” А.Стокмена (він досліджує коливання потенційно можливого ВВП, які викликані зміною смаків, моди, технічними зрушеннями. Якщо ці зміни мають тимчасовий характер, то вони викликають періодичні коливання, якщо довгостроковий – сприяють економічному

зростанню).

- Політико-економічні цикли, які досліджував В.Нордгауз. За словами Дж.Сакса, багато з рецесій “зроблені у Вашингтоні”.

Не всі коливання ділової активності можна вважати наслідками дії економічних циклів. Загальновідомі сезонні коливання, що традиційно притаманні таким галузям виробництва, як будівництво чи сільське господарство, або різдвяний торговельний бум. Взагалі галузі промисловості, що виробляють інвестиційні товари тривалого користування, більшою мірою схильні до коливань.

Нестабільність економіки значно посилюється такими явищами, як мультиплікатор і акселератор (пригадайте механізм їхньої дії).

В економічній теорії існує багато підходів до економічних циклів. За причинами циклічності теорії зазвичай поділяють на екзогенні, ендогенні теорії та синтез обох. Складність і суперечливість економічного життя відбивається в різноманітті теорій економічних циклів. Напевно, серед них не треба шукати однієї вірної, а треба враховувати здобуття кожної. Сьогодні можна навести докладний перелік чинників, дія яких викликає циклічність:

- природні (астрофізичні, біологічні);
- техногенні (технологічні уклади, чинники технічного оновлення, нагромадження критичної маси капіталовкладень, життєвий цикл товару);
- економічні (надвиробництво, інфляція, емісія, зміна швидкості обігу грошей, циклічність податкових надходжень);
- знання (цикл подвоєння і розпаду, який реалізується в циклічних змінах інтелектуальних ресурсів і технологій);
- оновлення потреб, інтересів, мотивацій;
- зміни в зростанні професіоналізму та інтенсивності праці;
- оновлення уявлень, вірувань (нагромадження і крах ілюзій);
- оновлення владних структур (вибори).

За словами О.Л.Чижевського (який, до речі, основну причину всіх циклічних явищ на світі вбачав у впливі сонячної енергії), “світ є цілісним і неподільним. Це ми штучно поділяємо його на об’єкти різних наук, проводимо межі між ними і втрачаємо за таким поділом багато надзвичайно важливих і цікавих явищ і процесів”.

Цікавою спробою аналізу економічної циклічності було застосування економіко-математичних методів. За їхньою допомогою була створена теоретична модель циклу Семюелсона-Хікса. Для

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Червень 2004 р., “Financial Times”). “В останнє десятиріччя американці увірували в те, що вони стали багатіше, ніж коли-небудь, та, відповідно, витрачали, позичаючи в іншого світу. Сьогодні цей простий факт світової економіки потрібно знати, відкинувши в бік риторику та жаргонізми типу “нові парадигми”, “цикли й рецесії”, “глобалізація та аутсорсінг”.

Рівень фондового ринку є мірилом національної захопленості власними успіхами. Він свідчить про те, скільки, на вашу думку, діти й онуки вам заборгували. І цей індикатор підвищується до безпрецедентних рівнів. Вартість інвестицій, які ми маємо вкласти в економіку, стабільно зростала з 1980 р. та подвоїлася з 1995 по 2000 рр.

Подібне сприйняття успіху позбавляє від необхідності уявити його в більш звичному вигляді, такому, як падіння рівня заощаджень, яке в більшій або меншій мірі відбиває підйом фондових ринків. Якщо масова переоцінка майбутніх доходів компанії виправдується, вона стане адекватною реакцією ринку. Після того, як в 2000 р. луснув пузир технологічних компаній, вартість фондів децю впала, але вона продовжує залишатися на історично високому рівні, якщо виключити період 1998-2000 рр.

Міф про нову економіку розтанув, але з’явилися 2 нові ілюзії: для майбутніх поколінь повинні більше коштувати не лише створені нами бізнеси, але й будинки, які ми побудували. Більше того, ефект від скорочення податків настільки великий, що від цього виграють не лише друзі Джорджа Буша. Кожний, включаючи самий федеральний уряд, в майбутньому зможе почувати себе добре. Американська мрія про те, що сила позитивного мислення сама по собі зробить тебе багатим, нарешті, здійснилася.

“Дефіцит не має значення” – мантра розтринькувачів всіх століть тепер стала гаслом уряду США. Принципи арифметики та бухгалтерії вимагають, щоб торговельний дефіцит США співпадав з відповідним надлишком капіталу на рахунках поточних операцій. Здатність фінансувати цей дефіцит представлена як індикатор впевненості решти світу в стані американської економіки. Це точний аналог твердження про те, що мій рахунок на кредитній карточці, що швидко зростає, зовсім не є мірою перевитрати, а демонструє впевненість компанії-емітента кредитної карти в моїх

Країни	Показники	Роки				
		1997	1998	1999	2000	2001
Китай	Експорт	182877	183589	195150	249297	266620
	Імпорт	142189	140305	165788	206132	243521
	Сальдо	40688	43284	29362	43165	23099
Нідерланди	Експорт	194909	201382	200267	208899	216117
	Імпорт	178133	187754	190285	197535	194435
	Сальдо	16776	13628	9981	11364	21682
Німеччина	Експорт	512503	543431	542883	549687	570623
	Імпорт	445683	471448	473551	497903	486380
	Сальдо	66820	71983	69332	51784	84243
Норвегія	Експорт	48547	39649	44892	57519	57964
	Імпорт	35713	36196	34047	32655	32180
	Сальдо	12834	3453	10845	24865	25784
Польща	Експорт	25708	27370	27323	31684	36159
	Імпорт	42237	46803	45778	48970	50378
	Сальдо	-16529	-19433	-18455	-17285	-14219
Сполучене Королівство	Експорт	281083	271851	268203	281525	267357
	Імпорт	306592	314036	317963	334371	320956
	Сальдо	-25509	-42185	-49760	-52846	-53599
США	Експорт	688696	682138	702098	781125	730803
	Імпорт	899019	944353	1059440	1259300	1180150
	Сальдо	-210323	-262215	-357342	-478175	-449347
Україна	Експорт	14232	12637	11582	14573	16265
	Імпорт	17128	14676	11846	13956	15775
	Сальдо	-2896	-2039	-264	617	490
Франція	Експорт	290972	305664	300763	298900	294409
	Імпорт	272721	288412	294784	309698	292584
	Сальдо	18282	17252	5979	-10797	1825
Швеція	Експорт	82956	85003	84796	86920	75165
	Імпорт	65710	68634	68586	72643	62648
	Сальдо	17246	16369	16210	14277	12517
Японія	Експорт	421050	388135	417659	479227	403616
	Імпорт	338830	280632	310039	379491	349189
	Сальдо	82220	107503	107620	99736	54427

*Статистичний щорічник України за 2002 р. – К., 2003. – С. 621-624.

пояснення економічної циклічності в цій моделі використовуються принципи мультиплікатора й акселератора. Реальні дані дозволяють прогнозувати коливання сукупного попиту на майбутнє з

Основні терміни

Економічний (діловий) цикл	Business cycle
Фази циклу	Phases of the business cycle
Підйом	Expansion
Пожвавлення	Recovery
Пік (бум)	Peak (boom)
Дно	Trough
Скорочення	Reduction
Спад	Recession (slump)
Депресія	Depression
Перегріта економіка	Overheated economy
Випереджаючі показники (індикатори)	Leading indicators
Запізнілі	Lagging
Відповідні	Coincident
Великі цикли (довгі хвилі Кондратьєва)	Long waves
Короткі (малі) цикли (цикли Кітчана)	Kitchin cycles
Середні цикли (цикли Жугляра)	Juglar cycles

Питання для самоконтролю

1. Що таке економічний цикл? Яку роль грають в ньому сукупний попит і сукупна пропозиція? Який компонент сукупного попиту найбільш схильний до коливання?
2. Які з галузей промислового виробництва схильні до найбільш сильних коливань впродовж економічного циклу? Який з видів виробництва піддається найбільш сильним коливанням і чому:
  - виробництво цигарок;
  - виробництво харчових продуктів;
  - виробництво сталі;
  - надання послуг?
3. До чого призводить зростання витрат в умовах повної зайнятості ресурсів?
4. Що відбувається з рівнем цін і реальним обсягом виробництва,

- коли в економіці починається спад? Коли економіка виходить із спаду? Прокоментуйте.
- Розкрийте зміст, матеріальну основу розвитку малих, середніх циклів і довгих хвиль в економіці.
  - Яку інформацію треба мати, щоб скласти прогноз економічної активності?
  - Як Ви вважаєте, коли найсприятливіші умови для виборчої кампанії – на початку підйому, на початку спаду, в найвищій точці підйому, в середині спаду?
  - Чи має циклічна форма розвитку загальний характер? Якими причинами Ви схильні пояснити економічну кризу 90-х рр. в Україні?
  - Скільки часу повинен продовжуватися спад (або відкладатися пожвавлення), щоб можна було перекоонатися в тому, що спад не є тимчасовим порушенням?
  - Проаналізувати економічні цикли в США в 1854-1990 рр. (див.: Сакс Дж., Ларрен Ф., с. 562-567). Які закономірності можна вивести?
  - Вважається, що система випереджаючих індикаторів здатна вказати на наближення падіння ділової активності за 8 місяців до його початку та наближення розширення ділової активності за 4 місяці. Як Ви можете прокоментувати подібну відмінність у часі?
  - Протягом 90-х років під патронажем ОЕСР були створені системи випереджаючих індикаторів для Польщі, Угорщини, Туреччини та деяких інших країн. Для Росії ця система включає платоспроможний попит, зростання забезпеченості власними коштами, ціну нафти Urals, офіційний курс долара. Які показники Ви б запропонували обов'язково включити в систему випереджаючих індикаторів для економіки сучасної України?
  - Проаналізуйте цикли розвитку світової економіки. Спробуйте доповнити характеристики останнього циклу. Чи виконуються для наведених циклів інші емпіричні закономірності, відкриті М.Кондратьєвим?

Країна	Ціна Big Mac		(ВМ) PPP курс щодо дол. США	Фактичний обмінний курс	Недо (-), пере (+)-оцінення відносно дол. США, %
	У місц. валюті	У дол. США			
Угорщина	399	1,32	157	303	-48
Філіппіни	59,00	1,17	23,2	50,3	-54
Швейцарія	6,30	3,65	2,48	1,73	+44
Швеція	24,0	2,33	9,45	10,28	-8
Японія	294	2,38	116	124	-6

*The economist. – 2001. – April 21st – P. 82.

- Проаналізуйте стан торговельного балансу окремих країн світу. Чи можна зробити певні узагальнення?

Експорт та імпорт товарів в країнах світу *

(млн. дол. США)

Країни	Показники	Роки				
		1997	1998	1999	2000	2001
Австралія	Експорт	62910	55893	56080	63878	63389
	Імпорт	65892	64630	69158	71537	63888
	Сальдо	-2982	-8737	-13078	-7659	-500
Австрія	Експорт	58599	62747	64098	64167	66683
	Імпорт	64786	68187	69528	68986	70457
	Сальдо	-6187	-5441	-5430	-4819	-3775
Аргентина	Експорт	26370	26441	23333	26409	26655
	Імпорт	30450	31404	25508	25243	20311
	Сальдо	-4080	-4963	-2175	-1166	-6344
Бельгія	Експорт	171906	177666	178965	187885	189305
	Імпорт	157283	162212	164620	177001	178499
	Сальдо	14623	15454	14345	10884	10806
Данія	Експорт	47720	47481	48698	49480	50574
	Імпорт	44044	45427	44067	43713	43448
	Сальдо	3676	2054	4632	5767	7126
Італія	Експорт	240438	245716	235180	239924	241774
	Імпорт	210297	218459	220327	238062	233024
	Сальдо	30141	27257	14853	1862	8750
Канада	Експорт	214428	214335	238422	276645	259857
	Імпорт	195980	201061	214791	238812	221757
	Сальдо	18448	13274	23631	37833	38100

Зовнішня торгівля України в 1997-2003 рр.

(млн. дол.)

Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Експорт товарів	14231,9	12637,4	11581,6	14572,5	16264,7	17957,1	23066,8
Імпорт товарів	17128,0	14675,6	11846,1	13956,0	15775,1	16976,8	23020,1
Сальдо торгівлі товарами	-2896,1	-2038,2	-264,5	616,5	489,6	980,3	46,7
Експорт послуг	4738,4	3819,8	3613,9	3486,8	3544,4	4055,3	4248,0
Імпорт послуг	1418,3	1430,9	1113,2	1150,9	1147,5	1191,6	1458,0
Сальдо послуг	3320,1	2388,9	2500,7	2126	2396,9	2863,7	2790,0
Всього експорт	18970,3	16457,2	15195,5	18059,3	19809,1	22012,4	27314,8
Всього імпорт	18546,3	16106,5	12959,3	15316,8	16922,6	18168,4	24478,1
Загальне сальдо експорту-імпорту	424,0	350,7	2236,2	2742,5	2886,5	3844,0	2836,7

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 30, 31; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 142, 146.

2. Порівняйте дані Big Mac-індексу за 2001 та 2004 рр. Які зміни можна помітити, про що вони свідчать? Як буде відрізнятися вартість життя в різних країнах при розрахунках за фактичним обмінним курсом та за паритетом купівельної спроможності?

Паритет купівельної спроможності на основі Big Mac (2001 р.) *

Країна	Ціна Big Mac		(ВМ) PPP курс щодо дол. США	Фактичний обмінний	Недо (-), пере (+)-оцінення відносно дол.
	У місц. валюті	У дол. США			
США	2,54	2,54	-	-	-
Велика Британія	1,99	2,85	1,28	1,43	+12
Данія	24,75	2,93	9,74	8,46	+15
Зона євро	2,57	2,27	0,99	0,88	-11
Китай	9,90	1,2	3,90	8,28	-53
Південна Африка	9,70	1,19	3,82	8,13	-53
Польща	5,90	1,46	2,32	4,03	-42
Росія	35	1,21	13,80	28,90	-52

Періодизація довгих хвиль (хвиль інноваційного розвитку – ІР) за М.Кондратьєвим, Й.Шумпетером, К.Фріменом

Довгі хвилі		Стан науки та освіти	Інфраструктура		Універсальний дешевий ресурс
Часові межі	Характеристика циклу		Транспорт та зв'язок	Енергія	
I 1780-1840	Промислова революція: фабричне виробництво текстилю 1770 Прядильна машина 1785 Ткацький верстат Текстильна промисловість	Навчання на робочому місці, університети та наукові товариства	Канали та ґрунтові дороги	Гідроенергія 1769 Паровий двигун	Бавовна
II 1840-1890	Цикл пари та залізниць 1856 Бессемеровський метод плавки	Масова навчальна освіта, перші технічні інститути, інженери	Залізниця, телеграф 1876 Винахід телефона	Енергія пари 1860 ДВЗ 1867 Динамомашини	Вугілля, залізо
III 1890-1940	Цикл електрики та сталі 1901 Радіо 1908 Синтез аміаку 1929 Винахід телебачення 1935 Нейлон	Перші ІР лабораторії в корпораціях, технічні стандарти	Залізниця, телефон	Електрика	Сталь
IV 1940-1990	Цикл автомобілів та синтетичних матеріалів 1946 Комп'ютер 1968 Поліестер	Бурхливий розвиток в корпораціях та в держсекторі, масовий доступ до вищої освіти	Автомобілі, авіалінії, радіо та телебачення	Нафта 1954 Атомна енергетика	Нафта, пластмаси
V 1990-?	Комп'ютерна революція	Глобальні ІР мережі, безперервна освіта та професійне навчання	Інформаційні мережі, Інтернет	Газ/нафта	Мікроелектроніка

Макроекономіка в дзеркалі статистики

Прокоментуйте тенденції розвитку економіки в різних країнах світу.

Індекси фізичного обсягу ВВП *

(у постійних цінах, відсотків до попереднього року)

Країни	Роки					
	1992	1995	1999	2000	2001	2002
Австралія	102,6	104,4	104,6	102,8	102,7	103,6
Австрія	101,3	101,7	103,7	103,5	100,7	101,0
Аргентина	109,7	97,2	96,5	99,6	95,6	89,0
Бельгія	101,6	102,5	102,9	103,7	100,8	100,6
Бразилія	99,1	104,3	100,8	104,4	104,4	...
Венесуела	106,1	103,9	94,0	103,2	102,8	...
Греція	100,7	102,1	103,6	104,1	104,1	104,6
Данія	100,6	102,8	102,6	102,9	101,5	101,6
Естонія	85,8	104,3	98,9	106,4	105,0	105,7
Ізраїль	106,8	108,3	102,2	105,7	99,1	99,0
Ірландія	103,3	109,5	110,9	111,5	106,6	105,5
Іспанія	100,7	102,7	104,8	104,2	102,7	102,0
Італія	100,8	102,9	101,6	102,8	101,8	100,7
Канада	100,9	102,8	104,6	104,7	102,8	103,3
Китай	114,2	110,5	107,2	108,0	...	...
Корея	105,4	108,9	110,9	109,3	103,1	106,4
Латвія	65,1	99,2	100,1	106,8	107,9	106,1
Литва	78,7	103,3	95,9	103,6	105,9	106,7
Мексика	103,6	93,8	103,6	106,5	99,8	100,7
Монголія	90,5	106,3	103,2	101,1	...	...
Нідерланди	102,0	102,3	109,1	103,3	101,3	100,2
Німеччина	102,2	101,7	102,1	102,8	100,6	100,4
Нова Зеландія	100,6	103,4	104,1	102,0	104,4	104,8
Норвегія	103,3	103,8	102,2	102,8	101,9	101,0
Польща	102,6	107,0	104,0	115,8	101,1	101,4
Португалія	101,9	102,9	103,8	103,7	101,7	100,4
Румунія	91,2	107,2	97,6	101,7	105,6	104,9
Словаччина	93,5	106,9	102,0	102,2	103,2	104,4
Сполучене Королівство	100,1	102,8	102,4	103,0	102,2	101,8
США	103,1	102,7	104,1	103,7	100,2	102,5

9. Економіка має такі характеристики:

- експорт товарів складає 32151 тис. тугриків;
- імпорт товарів складає 33013 тис. тугриків;
- доходи громадян країни у вигляді відсотків від інвестицій за кордон складають 5589 тис. тугриків;
- виплати відсотків іноземним інвесторам складають 3187 тис. тугриків;
- витрати резидентів країни на закордонний туризм складають 3590 тис. тугриків;
- доходи країни від туризму складають 3704 тис. тугриків;
- однібічні трансфертні виплати країни складають 4662 тис. тугриків;
- приплив капіталу в країну складає 9351 тис. тугриків;
- відплив капіталу з країни складає 6343 тис. тугриків.

Використовуючи наведені дані, розрахуйте сальдо поточного рахунку, рахунку руху капіталу та платіжного балансу країни.

10. Номінальний курс обміну валют становить 4 юаня за 1 долар. При цьому той самий телевізор коштує 500 доларів в США та 1600 юанів в Китаї. Розрахуйте реальний курс юаня відносно долара.

11. В базовому році вартість ринкового кошика склала в країні А 1750 флоринів, в країні В – 410 динарів. Якщо темп інфляції в звітному році відповідно складав 15% і 2%, визначте курс флорина відносно динара згідно з паритетом купівельної спроможності.

Макроекономіка в дзеркалі статистики

1. Оцініть рівень відкритості української економіки. Чи свідчить це про зростання конкурентоспроможності українських товарів? Проаналізуйте додатково динаміку обсягів експорту та імпорту в Україні в першій половині 90-х років. Зверніть увагу на роки, коли ці обсяги були найбільшими та найменшими. Чим це можна пояснити?

2. Доход кінцевого використання складає 0,9 від ВВП, а гранична схильність до імпорту – 0,12, гранична схильність до споживання – 0,8 від доходу кінцевого використання. Визначте значення мультиплікаторів закритої і відкритої економіки.
3. Простий мультиплікатор у відкритій економіці дорівнює 4. Чистий експорт складає 5 млрд. франків, приватні ін.-вестиції – 70 млрд. франків, державні закупівлі – 60 млрд. франків. Пороговий дохід складає 120 млрд. франків. Визначте рівноважний обсяг виробництва.
4. Автономне споживання складає 65 млн. песо, гранична схильність до споживання – 0,8. Ставка податку на доходи фізичних осіб – 20%. Державні витрати дорівнюють 255 млн. песо. Інвестиції складають 316 млн. песо, експорт – 148 млн. песо, імпорт складає 0,2 від ВВП. Визначте рівноважний ВВП, стан держбюджету, стан торговельного балансу.
5. Економіка країни має такі характеристики: гранична схильність до заощадження – 0,4; автономне споживання – 350 млн. ларі; ставка податку на особисті доходи – 15%; обсяг приватних інвестицій – 680 млн. ларі; державні закупівлі товарів та послуг – 544 млн. ларі; обсяг експорту – 396 млн. ларі; автономний імпорт – 230 млн. ларі; гранична схильність до імпорту – 0,11. Визначте рівноважний ВВП, дефіцит державного бюджету, сальдо торговельного балансу. Як зміняться наведені показники, якщо уряд збільшить ставку податку до 20%, одночасно зменшивши державні закупівлі до 505 млн. ларі?
6. Обсяг інвестицій становить 1650 млн. марок, заощадження домогосподарств – 1525 млн. марок. Якщо профіцит державного бюджету 325 млн. марок, який обсяг чистого експорту в країні?
7. Функція споживання має вигляд $C = 120 + 0,75(Y - T)$, функція інвестицій – $I = 350 - 1000r$. Якщо споживчі витрати дорівнюють 930 млн. манатів, реальна ставка відсотка – 12%, а

Y	C	I	G	NE	T	S _p	S _G	S _N	S _N - I
7000	4500	1000	1400		1300				
7000	4700	1100	1300		1400				
7000	4800	1050	1150		1150				

Країни	Роки					
	1992	1995	1999	2000	2001	2002
Туреччина	106,0	107,2	95,3	107,2	92,6	107,8
Угорщина	96,9	101,5	104,2	105,2	103,9	103,2
Угорщина	96,9	101,5	104,2	105,2	103,9	103,2
Фінляндія	96,7	103,8	103,3	105,5	100,6	101,6
Франція	101,3	101,9	103,1	103,7	101,8	101,6
Чехія	96,7	105,9	100,5	101,4	103,6	102,0
Чилі	112,2	110,6	98,9	104,4	102,8	102,4
Швейцарія	99,9	100,5	101,5	103,2	100,9	100,1
Швеція	98,4	103,7	104,7	104,4	101,1	101,9
Японія	101,0	101,5	100,8	102,3	100,4	100,1

*Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 253-254; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 564-565.

Індекси фізичного обсягу ВВП *

(у постійних цінах, відсотків до попереднього року)

Країни	Роки						
	1992	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Азербайджан	77,4	88,2	107,4	111,1	109,9	110,6	111,2
Білорусь	90,4	89,6	103,4	105,8	104,7	105,0	106,8
Вірменія	58,2	106,9	103,3	105,9	109,6	112,9	113,9
Грузія	55,1	102,6	103,0	101,8	104,8	105,5	108,6
Казахстан	94,7	91,8	102,7	109,8	113,5	109,8	109,2
Киргизстан	86,1	94,6	103,7	105,4	105,3	100,0	106,7
Молдова	71,0	98,6	96,6	102,1	106,1	107,8	106,3
Російська Федерація	85,5	95,9	106,4	110,0	105,1	104,7	107,3
Таджикистан	70,0	87,6	103,7	108,3	110,2	109,5	110,2
Туркменістан	...	...	...	...	...	...	...
Узбекистан	88,9	99,1	104,4	103,8	104,5	104,2	...
Україна	90,1	87,8	99,8	105,9	109,2	105,2	109,4

* Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 564; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 253.

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Лютий 2000 р., “Известия”). “В ЄС прийнятий закон, у відповідності з яким всі видатки з утилізації старого автотранспорту беруть на себе виробники. Іншими словами, автомобільні концерни зобов'язані через п'ять років після продажу їхнього виробу забрати його у господаря на переплавку абсолютно безкоштовно.

Фахівці вважають, що це нововведення суттєвим чином відіб'ється на ринку потриманих машин, витіснивши з нього торгівлю остаточно застарілими екземплярами, які ще не так давно жваво уходили у Східну Європу. Тепер в автосалонах “second hand” будуть знаходитися головним чином машини не більше тричотирічного віку. Практика свідчить, що такий товар не дуже охоче купують торговці з Росії або Білорусі.

Боротьба за екологію, високу безпеку руху, яка ведеться в країнах ЄС із незмінною завзятістю та послідовністю, дає непогані результати. За даними Співки дорожніх інспекторів у Брюсселі, середній вік європейського автопарку, який нараховує понад 100 мільйонів машин різного класу, становить на сьогоднішній день 4 роки.

Тенденція омолодження автопарку в ЄС зберігається. “Критичним” віком легкового автомобіля тепер вважається 5 років. Подальша його експлуатація пов'язана з витратами на ремонт та сплату податків за особливою сіткою. Самий резон – здати в утиль.

Мета досягнута – в ХХ століття Європа в'їхала на новому лімузині. Статистики визнають, що в цьому їй значно допомогли сусіди зі Сходу. Вони значно підчистили ринки, купивши задешево мільйони старих автомобілів. Достатньо сказати, що біля 80% іномарок, які бігають шляхами СНД, – це машини, що відходили свій термін де-небудь в Німеччині, Голландії, Австрії чи Бельгії”.

(Липень 2003 р., “Известия”). “Одразу кілька країн об'явили про свої наміри відмовитися від послуг МВФ як кредитора. Нинішній стан ринку боргів дозволяє їм обійтися без послуг світового фінансового поліцейського. Самий поліцейський перетворюється в дослідницьку установу, послугами якого фінансове співтовариство користуватися не поспішає.

- українські туристи їдуть на Новий рік в Закопане;
  - Україна надає гуманітарну допомогу країнам, що постраждали від цунамі;
  - громадянин України купує акції “Норильскникеля”;
  - російська фірма купує контрольний пакет акцій суднобудівного заводу.
7. Припустимо, курс домініканського песо щодо інших валют є гнучким. Як буде змінюватися курс песо внаслідок таких подій:
    - зростає потік туристів в Домініканську республіку;
    - всередині країни зростають темпи інфляції;
    - економіка Домініканської республіки занепадає внаслідок тропічного урагану;
    - зростають ставки відсотка в місцевих банках;
    - в найближчий час очікується зростання курсу долара відносно песо.
  8. Які товари домінують у структурі товарного експорту та експорту послуг України?
  9. В Україні існують різні погляди на напрямки інтеграційної політики – Європейська Співка або Єдиний економічний простір. Спробуйте навести переваги та недоліки приєднання України до названих об'єднань.
  10. Вступ України до Світової організації торгівлі може призвести не лише до лібералізації торгівлі та залучення інвестицій, але і до помітних соціальних наслідків. Прокоментуйте.
  11. Інтернет-питання (www.ukrstat.gov.ua). Які країни є основними торговельними партнерами України? Чи змінюється частка цих країн з часом?
  12. Інтернет-питання (www.ukrstat.gov.ua). Визначте, як змінювалася частка експорту у ВВП та питома вага всієї зовнішньої торгівлі (співвідношення суми експорту та імпорту та ВВП) за роки незалежності України. Прокоментуйте.

Задачі

1. Гранична схильність до споживання – 0,8, гранична схильність до імпорту – 0,1. Ставка податку на особисті доходи – 25%. Якщо уряд збільшує свої витрати на 50 млн. крон, на скільки зросте імпорт?

Валютне правління	Currency board
Плаваючий (або гнучкий) валютний курс	Floating/flexible exchange rate
Незалежно плаваючий валютний курс	Independently floating exchange rate
Коригований валютний курс	Adjusted exchange rate
Керований плаваючий валютний курс	Managed floating exchange rate
Чисте плавання	Clean floating
Брудне плавання	Dirty floating
Валютний коридор	Exchange rate band
Повзуча фіксація	Crawling peg
Гранична схильність до імпорту	Marginal propensity to import – MPM
Голландська хвороба	Dutch disease

Питання для самоконтролю

1. Якщо зростає обсяг імпорту, що відбудеться за інших рівних умов з чистим експортом, сукупним попитом і національним доходом?
2. Економісти очікують девальвацію турецької ліри. Яких наслідків можна у зв'язку з цим очікувати для економіки України?
3. Україна підвищила мито на імпорт продовольчих товарів із країн Західної Європи. Яким чином це відіб'ється на рівні національного доходу України та країн Західної Європи?
4. Журналісти “The Economist” в своєму напівжартівливому-напівсерйозному аналізі валютних курсів спираються на вартість Big Mac. Аналогічне дослідження можливо провести відносно інших товарів. До яких висновків щодо оцінки вітчизняної валюти можна було б дійти, якщо взяти за основу хліб, молоко, горілку?
5. Епідемія ящуру в Європі сприяла зростанню цін на шкіряну сировину майже в три рази. Більшість взуттєвих підприємств Росії та України опинилися перед загрозою закриття. Оцініть доцільність введення протекціоністських заходів щодо експорту шкіри та імпорту взуття.
6. На яку статтю платіжного балансу України та як саме впливатимуть такі події:
  - індійська фірма купує український метал;

Нинішній рік став тріумфальним для ринків, що розвиваються. За даними інвестиційного банку JP Morgan, інвестиції приватних інвесторів в боргові зобов'язання ринків, що розвиваються, вирости за першу половину 2003 року на 37% у порівнянні з усім попереднім роком. Протягом попередніх семи років – з 1995 по 2001 рік – гроші з ринків, що розвиваються, лише вилучалися. Причиною такої уваги інвесторів стало радикальне скорочення доходності на розвинутих ринках.

Фінансовий ренесанс негайно позначився на ставленні багатьох предствників ринків, що розвиваються, до головного фінансового поліцейського в цьому секторі – Міжнародного валютного фонду. Усе більше урядів висловлюється на користь відмови від кредитів, що надаються фондом. В Індонезії уряд сформує фінансовий план майбутнього року з урахуванням відмови від позики. Таїланд має намір достроково погасити свою заборгованість фонду. За повідомленням агентства Vloomberg, в майбутньому від допомоги МВФ мають намір відмовитися Бразилія, Еквадор та навіть Туреччина, яка на сьогоднішній момент є одним з найбільших боржників фонду за всю його історію.

Під сумнівом опинилася репутація МВФ як надійного поводири для ринків, що розвиваються та страждають під ударами фінансових криз. За розрахунками Всесвітнього банку, за останні два десятиріччя загальна вартість фінансових криз для країн, що їх відчули, склала майже 1 трлн. доларів США. “Це перевищує розмір сукупної донорської допомоги, що виділена всім країнам, що розвиваються, в цей час”, – говориться в недавній доповіді американської Розрахункової палати (GAO), що підготовлена для Конгресу США. Головним об'єктом критики аналітиків Розрахункової палати стали прогностичні здібності фонду – одна з основних його функцій. “В перспективі МВФ повинен перетворитися у такий центр”, – вважає Майкл Моріссі, аналітик JP Morgan.

Аналітичні здібності якраз і піддаються аналізу в доповіді GAO. Частка вірних прогнозів показників економічного зростання оцінюється у доповіді в 11%. Вірні прогнози рецесій, вважають в Розрахунковій палаті, аналітики фонду робили в умовах, коли рецесія продовжувалася. “Той факт, що майже всі рецесії, що супроводжувалися економічними кризами в минулому десятиріччі, відбувалися після успішних років, робить вірний прогноз для МВФ

особливо складним заходом”, – не без глузування зауважують автори доповіді. В результаті МВФ помилився з прогнозами по 14

Країна	Рік кризи	Темпи зростання ВВП (за версією МВФ), %	Темпи зростання ВВП (реальні), %
Аргентина	1995	4,0	-4,4
Аргентина	2001	3,7	-4,4
Бразилія	1998	4,0	0,1
Еквадор	1999	2,5	-7,3
Індонезія	1998	6,2	-13,7
Малайзія	1998	6,5	-6,7
Мексика	1995	4,0	-6,9
Філіппіни	1998	5,0	-0,5
Росія	1998	5,1	-4,6
Південна Корея	1998	6,0	-5,8
Таїланд	1998	3,5	-9,4
Туреччина	1994	3,0	-5,5
Туреччина	2001	5,5	-7,4
Венесуела	1994	2,5	-3,3
Середні темпи зростання		4,4	-5,7

Джерело: доповідь Розрахункової палати США (GAO).

Макроекономіка в особах

М.Д.Кондратьєв
(1892-1938)

Микола Дмитрович Кондратьєв народився в 1892 році в багатодітній селянській родині і був старшим із десяти дітей. Початкову освіту отримав в церковноприходській школі. В 1911 році успішно склав екстерном іспити за курс гімназії та вступив на юридичний факультет Петербурзького університету. Дипломна робота Кондратьєва була присвячена аграрним проблемам Костромської губернії і була надрукована у вигляді окремої монографії. Після закінчення університету (в 1915 році) Кондратьєва залишають на кафедрі економіки і статистики для “підготовки до професорського звання”.

Враховуючи своє походження і тяжіння до аграрних проблем, ще

банки). Ці валютні заощадження, як правило, не інвестуються в національну економіку.

- Посилення структурних диспропорцій через перерозподіл доходів на користь експортерів.

Незважаючи на серйозні недоліки, уряду часто важко відмовитись від слабкої валюти. Вона дозволяє різко збільшити експорт і забезпечити високі і стабільні темпи економічного зростання. Але це тимчасовий ефект, а в довгостроковій перспективі можна отримати реальний ефект від зміцнення національної валюти. Вона дозволяє забезпечити:

- здешевлення імпорту;
- здешевлення обслуговування зовнішнього боргу;
- зниження темпів інфляції;
- зростання реальних доходів;
- залучення іноземних інвестицій.

Структурні диспропорції можуть виникнути і у випадку ревальвації валюти. Прикладом цього виступає так звана “голландська хвороба”. Вона виникає в разі різкого зростання цін на окремі ресурси або обсягу цих ресурсів (скажімо, через відкриття нових родовищ корисних копалин). У відповідь на ці процеси значно зростає експорт продукції означених галузей, внаслідок чого зміцнюється національна валюта. Але це автоматично спричинює занепадання інших експортних галузей.

Основні терміни

Транснаціональна корпорація, ТНК	Transnational corporation, TNC
Платіжний баланс	Balance of payments – BP
Торгівельний баланс	Trade balance – TB
Рахунок поточних операцій	Current account
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	Capital and financial account
Приплив та відплив капіталів	Capital inflows and outflows
Чисті іноземні інвестиції	Foreign investments – FI
Валютний курс	Exchange rate – ER
Фіксований валютний курс	Pegged/fixed exchange rate
Прив’язка курсу національної валюти до однієї з іноземних	Single currency peg
Прив’язка курсу національної валюти до валютного композиту	Currency composite peg

торгівельного балансу (в довгостроковій перспективі). Графічно це ілюструється за допомогою J-кривої (рис. 7.4).

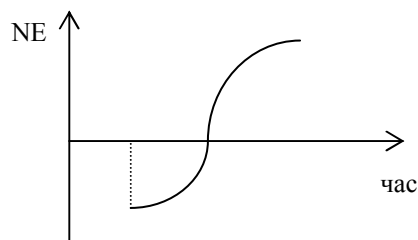

Рис. 7.4. J-крива

Спочатку валютний курс стабільний, потім девальвація та різке погіршення торговельного балансу (пунктир). З часом відбувається пристосування до нових цін та вирівнювання торговельного балансу, а в

Валютна політика вважається сьогодні одним з ключових моментів, що визначають розвиток перехідних економік, в тому числі української.

Уряд країн стоїть перед вибором: проводити політику сильної національної валюти або віддавати перевагу девальвації. Загальновідома головна перевага політики слабкої національної валюти – це сприяння експорту. Саме за допомогою девальвації продукція експортних галузей може конкурувати на світовому ринку. Достатньо вагомі і вади такої політики:

- Девальвація національної валюти може по-різному вплинути на стан економіки: якщо економіка країни знаходиться в спаді, то девальвація викликає зростання експорту, чистого експорту і ВВП; якщо в країні досягнута повна зайнятість, то девальвація і наступне зростання експорту можуть викликати інфляцію.
- Девальвація є однією з причин інфляції пропозиції (інфляції витрат). Оскільки зростають ціни на імпортні ресурси (сировину, обладнання), підвищуються витрати виробництва окремих національних товарів, які виробляються за їхньою участю. Окрім цього, девальвація знижує конкурентоспроможність імпортних товарів, тож вітчизняні підприємства з більшою легкістю підвищують ціни на свою продукцію.
- Доларизація економіки (населення зберігає заощадження в іноземній валюті, переважно обминаючи кредитну систему; збільшити доларові активи прагнуть і фінансові інститути,

під час революції 1905-07 років він вступає до партії есерів. В 1917 році підтримує есерівську програму земельної перебудови. Був призначений товаришем міністра продовольства в останньому складі Тимчасового уряду. Жовтневу революцію Кондратьєв не прийняв. Певний час перебуває в опозиції. Лише в 1919 році починає співробітничати з новою владою. Він працює в сільськогосподарській академії (майбутній тимірязівській), саме там стає професором.

З 1920 року робота Кондратьєва тісно пов'язана з новоутвореним Інститутом з вивчення народногосподарських кон'юктур. Невеликий колектив (близько 50 чоловік), який він очолює, досліджував численні економічні проблеми, використовуючи сучасні на той момент статистичні та математичні методи. Їхня робота отримала високу оцінку на заході (в тому числі таких економістів, як Дж.Кейнс, І.Фішер, С.Кузнець, У.Мітчелл). Кондратьєва обирають дійсним членом авторитетних іноземних наукових організацій. В 1924 році він з дружиною перебуває в тривалому закордонному відрядженні (США, Німеччина, Канада, Велика Британія). В США зустрічається з Питуримом Сорочінім, своїм давнішим товаришем, відомим соціологом, і відмовляється від пропозиції очолити кафедру в одному з американських університетів.

6 лютого 1926 року Кондратьєв прочитав відому доповідь "Великі цикли економічної кон'юнктури". В 1927 році виступає з різкою критикою проекту п'ятирічного плану, доводить, що він має вміщувати не конкретні цифри, а лише основні напрямки розвитку, виступає категорично проти прискореної індустріалізації. Тоді ж починаються гоніння на вченого (що було пов'язано із загальним курсом відмови від нової економічної політики), тоді ж вперше лунає як вирок – "ідеолог куркульства".

В 1928 році Кондратьєва звільняють з роботи, а з часом закривають сам інститут. В 1930 році він заарештований по справі неіснуючої Трудової селянської партії та засуджений на 8 років. Намагається працювати навіть в умовах Суздальського політизолятора. В 1938 році повторний вирок по справі визначає найвищу міру покарання – розстріл. Повністю реабілітований лише в 1987 році.

Кондратьєв випередив свій час. В 20-ті роки він фактично сформулював концепцію індикативного (на противагу директивному) планування, до якої країни заходу прийшли після Другої світової війни,

концепцію паралельного рівноважного розвитку сільського господарства і промисловості. Але в економічну науку він увійшов, перш за все, завдяки дослідженню економічних циклів, довівши, що час є самостійною й важливою економічною категорією, яку треба брати до уваги в процесі регулювання економіки.

В 20-х роках він зміг проаналізувати статистику за 140 років провідних капіталістичних країн – Англії, Франції (найбільш докладно), Німеччини і США – і зробити висновок про існування 2,5 великих циклів:

I {
 II { Висхідна хвиля: з кінця 80-х – початку 90-х рр. XVIII ст. до 1810-1817 рр.
 Низхідна хвиля: з 1810-1817 до 1844-1851 рр.

III { Висхідна хвиля: з 1844-1851 до 1870-1875 рр.
 Низхідна хвиля: з 1870-1875 до 1890-1896 рр.

Висхідна хвиля: з 1890-1896 до 1914-1920 рр.

Низхідна хвиля: з 1914-1920 рр.

“Зараз світове господарство вступає в низхідну хвилю великого циклу кон’юктур, через це підйоми малих циклів будуть відносно слабкими, а кризи – гострими” – можна вважати, що Кондратьєв фактично передбачив Велику депресію.

Плаваючий (floating), або гнучкий (flexible), – це валютний курс, що вільно змінюється внаслідок змін попиту і пропозиції валюти. Серед таких курсів виділяють:

- незалежно плаваючий (independently floating exchange rate) – за умов невтручання держави;
- коригований (adjusted exchange rate) – що автоматично змінюється зі зміною певних економічних показників;
- керований плаваючий (managed floating exchange rate) – курс встановлюється Центральним банком з можливими частими змінами.

Взагалі кажуть про чисте плавання (clean floating) і брудне плавання (dirty floating) – за умов активних інтервенцій Центрального банку на валютному ринку.

Серед гібридних слід назвати:

- валютний коридор (exchange rate band) – встановлення границь коливання валютного курсу;
- повзучу фіксацію (crawling peg) – встановлення валютного курсу як відсотка коливань навколо центрального паритету та деякі інші.

Зниження курсу за умов плаваючих валютних курсів називають знеціненням валюти (depreciation), а зростання – подорожчанням (appreciation).

Сьогодні доволі чітко просліджується тенденція збільшення чисельності країн, що обирають плаваючі валютні курси, і відповідно зменшується число прибічників фіксованих курсів. Вибір режиму формування валютних курсів є доволі складною і дискусійною проблемою, особливо в умовах перехідної економіки.

Достатньо важливим є зв’язок валютного курсу і торговельного балансу (чистого експорту). Якщо погіршується стан торговельного балансу, тобто імпорт перевищує експорт, країна витрачає більше грошей за межами країни, ніж продає власних товарів. Тому всередині країни зростає пропозиція національної валюти і зростає попит на іноземну. Як наслідок, можна очікувати зниження курсу національної валюти.

З іншого боку, падіння курсу національної валюти активізує експорт і, навпаки, стримує імпорт, тобто торговельний баланс в цьому випадку рухається в бік позитивного сальдо. Таким чином, можна вважати, що зміни валютного курсу забезпечують стабілізацію

Таблиця 7.2

Паритет купівельної спроможності на основі Big Mac (2004 р.) *

Країна	Ціна Big Mac, у дол. США	(ВМ) PPP курс щодо дол. США	Недо (-), пере (+)-оцінення відносно дол. США, %
США	2,90	–	–
Велика Британія	3,37	1,54	+16
Данія	4,46	9,57	+54
Зона євро	3,28	1,06	+13
Китай	1,26	3,59	-57
Південна Африка	1,86	4,28	-36
Польща	1,63	2,17	-44
Росія	1,45	14,5	-50
Угорщина	2,52	183	-13
Філіппіни	1,23	23,8	-57
Швейцарія	4,90	2,17	+69
Швеція	3,94	10,3	+36
Японія	2,33	90,3	-20

*The economist. – 2004. – May 29th. – P. 72.

Валютна політика держави передбачає встановлення певного режиму валютних курсів. Взагалі існують два протилежні режими (фіксований та гнучкий) та багато так званих гібридних.

Фіксований (fixed exchange rate) – це валютний курс, встановлений офіційно. Відхилення від нього припускається не більш ніж на 2,25%. Фіксація можлива завдяки:

- прив'язці курсу національної валюти до однієї з іноземних (single currency peg);
- прив'язці курсу національної валюти до валютного композиту (currency composite peg) – курсам колективних грошових одиниць;
- валютного правління (currency board) – коли випуск національної валюти повністю забезпечений запасами іноземної валюти.

За умов фіксованого курсу значні зміни валютного курсу відбуваються у вигляді девальвації (devaluation) і ревальвації (revaluation). Девальвація валюти – це законодавче зниження курсу валюти, ревальвація – законодавче зростання курсу.

II. Зайнятість і безробіття

*Ми добре знаємо собі ціну.
Вона завжди вища за нашу зарплату.
(Данило Рудий)
Рівень безробіття дорівнює 100%,
якщо безробітний – ви самі.
(Анонім)*

1. Ринок праці та безробіття.
2. Причини безробіття.
3. Види безробіття. Природний рівень зайнятості.
4. Економічні та соціальні витрати безробіття.
5. Сучасні тенденції зайнятості. Безробіття в перехідній економіці. Державне регулювання зайнятості.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Економікс. – Т.1, гл.10.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Економіка. – Гл. 32.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 13 Б.
- Мэнкью Н.Г. Макроекономіка. – М., 1994. – Гл. 5.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 6.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 2.2, 9.2, 9.3.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка. – М., 1997. – Гл. 15.1.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 6.
- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 3.2.
- Соболев В.М. Макроекономіка: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 7.1.
- Макроекономіка / Под ред. Е.Б.Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 7.2.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розділ 2.3.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 14; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 19, § 3.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономіка. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 16-3, 16-4, 16-5.

- Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 9.3.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 15.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 5.

Тема передбачає наявність певних знань з мікроекономіки (розділ “Ринок праці”). В подальшому набуті знання стануть у пригоді при вивченні дисципліни “Економіка праці”. Слід взяти до уваги існування в економічній літературі різних підходів до визначення деяких понять. Так, поняття “безробіття”, “зайнятість”, “трудові ресурси”, “працевдатні”, “економічно активне населення” та інші переосмислюються в Україні по мірі переходу до ринкової економіки, але досі можливі певні розбіжності із визначенням подібних категорій міжнародними організаціями.

1. Ринок праці та безробіття

Безробіття – дуже важлива макроекономічна проблема. Для більшості людей втрата роботи означає падіння доходів, життєвого рівня й несе додатково серйозні психологічні проблеми.

Під зайнятістю розуміється діяльність працевдатного населення країни, що сприяє зростанню національного доходу. Працевдатними в Україні вважаються чоловіки віком 16-59 років та жінки віком 16-54 роки, а також особи старшого віку та підлітки, які працюють в народному господарстві. Безробіття – це відсутність можливості для робітників, що здатні й бажають працювати, мати місце роботи, яке дає право на отримання доходу. Офіційно безробітними визнаються лише ті незайняті, що не тільки можуть працювати, але й активно шукають роботу.

Існує багато проблем щодо статистики безробіття:

- Особи, що втратили надію на працю. Як враховувати тих, хто не реєструється на біржах праці?
- Часткова інформація. Як враховувати часткову зайнятість? Ті, хто примусово знаходиться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважаються зайнятими.
- Неправдива інформація. Як перевіряти тих, хто отримує виплати по безробіттю і задіяний в тіньовій економіці?

Таким чином, суспільство можна умовно поділити на зайнятих, безробітних, а також тих, хто не входить до складу робочої сили

номінальний обмінний курс та нижчий, ніж за кордоном, рівень інфляції в країні. Чистий експорт залежить саме від реального валютного курсу.

Існують різні теорії валютного курсу, що пояснюють, як визначається курс, чим можуть бути викликані його зміни. Одна з них – теорія макроекономічного балансу (підходи внутрішнього, зовнішнього, платіжного балансів: валютний курс визначається сукупним попитом і пропозицією валюти).

Найбільш відомою є теорія паритету купівельної спроможності як основи співвідношення двох валют. Вперше ця теорія була сформульована у вигляді гіпотези Густавом Касселем. Згідно з цією гіпотезою торгівля між країнами призводить до вирівнювання цін товарів (подібно ринку досконалої конкуренції). Завдяки відсутності бар'єрів у пересуванні товарів останні коштують приблизно однаково в різних країнах. Якщо певний товар коштує в одній країні відносно дешевше, виникає спокуса його експортувати. Тож за рахунок зміни співвідношення попиту і пропозиції товарів ціни стають приблизно однаковими (за вирахуванням транзакційних витрат): із зменшенням пропозиції товару в країні внутрішні ціни мають тенденцію до зростання, а через збільшення пропозиції в інших країнах вони падають.

Теорія спрацьовує лише відносно товарів, які можуть легко перетинати кордони (відносно послуг вона зазвичай не виправдовується). Гіпотеза Касселя отримала підтвердження на практиці. В першу чергу це притаманне довгостроковому періоду. Оскільки до уваги приймаються ціни товарів у різних країнах, реальний валютний курс дозволяє врахувати рівень інфляції в цих країнах. Практичні дані свідчать, що теорія паритету купівельної спроможності працює у випадках високої інфляції (в країнах з перехідною економікою).

Зазвичай паритет купівельної спроможності визначається на основі ринкового кошика, але здійснюються спроби визначення паритету на основі окремих товарів. Наприклад, щорічно з 1968 р. британський журнал “The Economist” друкує валютні курси на основі паритету купівельної спроможності валют відносно Big Mac – (BM) PPP. Вартість стандартного Big Mac, який виробляється в 120 країнах світу, наводиться в національній валюті у внутрішніх цінах. Перевівши їх в долари, можна порівняти ціну бутерброда в різних

Зверніть увагу, що нерідко виникають розбіжності між теоретичним та повсякденним використанням поняття обмінного курсу. Особливо це помітно, коли кажуть про зростання обмінного курсу національної валюти, маючи на увазі її зміцнення. Фактично в цьому випадку йдеться про девізний курс, тому в макроекономічному аналізі, як правило, під валютним курсом або просто курсом розуміють саме девізний.

Курс валют, як і ціни товарів, встановлюється внаслідок взаємодії попиту та пропозиції. Попит на національну валюту визначається попитом на товари національного виробництва та фінансові активи країни. Чим вищий попит, тим вищий валютний курс.

Пропозиція національної валюти залежить від попиту країни на товари імпортного виробництва та на фінансові активи інших країн (потрібно обміняти національну валюту на іноземну, щоб придбати імпортні товари). Зростання пропозиції національної валюти знижує валютний курс.

Слід розрізнити також номінальний та реальний валютний курс.

Номінальний валютний курс (E_n) – це ціна однієї грошової одиниці, що виражена в іншій грошовій одиниці:

$$E_n = \frac{C_f}{C_d},$$

де C_f – іноземна валюта, C_d – національна валюта.

Це визначення аналогічне визначенню валютного курсу, тобто коли кажуть про валютний курс, найчастіше мають на увазі саме номінальний.

Реальний валютний курс (E_r) дозволяє оцінити співвідношення, в якому товари і послуги однієї країни можуть бути обмінені на товари і послуги іншої країни, тобто свідчить про купівельну спроможність валюти:

$$E_r = E_n \cdot \frac{P_d}{P_f},$$

де P_d – вітчизняний індекс цін, P_f – індекс цін іншої країни.

Таким чином, реальний валютний курс, на відміну від номінального, враховує співвідношення темпів інфляції в обох країнах. Саме він визначає конкурентоспроможність національних товарів у світовій торгівлі. Найкращими умовами для неї є низький

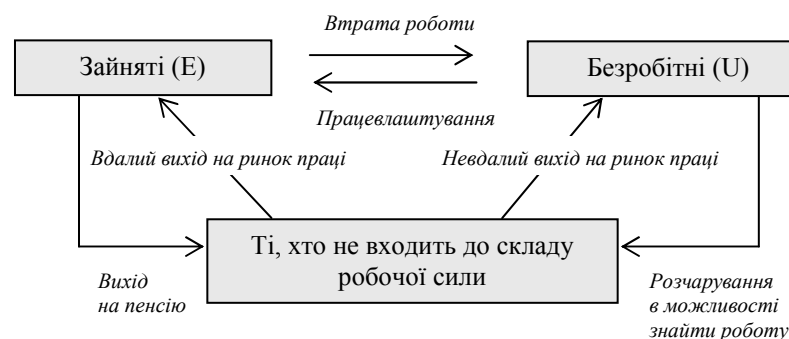

Рис. 3.2.1. Схема складових ринку праці

Якщо від загальної кількості населення відняти:

- кількість осіб, молодших за 16 років,
  - кількість осіб, що знаходяться в спеціалізованих установах (місцях ув'язнення, психіатричних клініках) та хворих, інвалідів,
- то решта представлятиме потенційну робочу силу або працездатне (неінституціональне) населення.

На відміну від потенційної робочої сили, реальна робоча сила (labour force, LF) складається із зайнятих (employed, E) і безробітних (unemployed, U), що активно шукають роботу:

$$LF = E + U.$$

Тобто у складі реальної робочої сили не враховується та частина населення, яка здатна працювати, але не робить цього через різні причини (студенти денних відділень навчальних закладів, пенсіонери, домогосподарки, безпритульні, ті, що втратили надію знайти роботу й тому більше її не шукають).

Рівень використання робочої сили (або рівень участі в робочій силі – labour force participation rate, LFPR):

$$LFPR = \frac{\text{Реальна робоча сила}}{\text{Потенційна робоча сила}} \cdot 100\%.$$

Основним показником вважається рівень безробіття, це частка безробітних в реальній робочій силі:

$$\text{Рівень безробіття (u)} = \frac{\text{Безробітні}}{\text{Реальна робоча сила}} \cdot 100\%,$$

$$\text{або рівень безробіття} = \frac{\text{Безробітні}}{\text{Зайняті} + \text{Безробітні}} \cdot 100 \%$$

Крім того, розраховують показник “рівень зайнятості”. Зверніть увагу, що при цьому чисельність зайнятих співвідносять з потенційною робочою силою:¹¹

$$\text{Рівень зайнятості} = \frac{\text{Зайняті}}{\text{Потенційна робоча сила}} \cdot 100 \%$$

В українській статистиці рівень безробіття розраховується як відношення кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості на кінець року, до кількості всього працездатного населення у працездатному віці.

За методологією Міжнародної організації праці (МОП) безробітними вважаються особи віком 15-70 років (як зареєстровані, так і незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовами:

- не мають роботи (прибуткового заняття);
- протягом останніх чотирьох тижнів шукали роботу або намагались організувати власну справу;
- впродовж найближчих двох тижнів готові приступити до роботи, тобто почати працювати за плату за наймом або на власному підприємстві.

До безробітних також відносять осіб, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді; зареєстровані в службі зайнятості як такі, що шукають роботу; навчаються за направленням служби зайнятості.

Рівень безробіття – це відношення (у відсотках) кількості безробітних до економічно активного населення (робочої сили) зазначеного віку.

Згідно із Законом України “Про зайнятість населення” безробітними вважаються працездатні громадяни працездатного віку, які не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів, зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні

¹¹ Виходячи з наведених розрахунків, рівень безробіття та рівень зайнятості не повинні давати в сумі 100%.

$$NE = S_N - I.$$

Сальдо I розділу дорівнює сальдо II розділу з протилежним знаком:

$$NE + (I - S) = 0.$$

Тобто різниця між внутрішніми приватними інвестиціями і заощадженнями повинна фінансуватися за рахунок фінансових потоків з-за кордону, активного торговельного балансу. Лише в цьому випадку вона зберігатиме стан рівноваги.

Через принцип подвійного запису платіжний баланс завжди врівноважений (взагалі не зовсім коректно вживати термін дефіцит або профіцит балансу). Незбалансованими можуть бути окремі статті або розділи платіжного балансу. Якщо, скажімо, торговельний баланс зведений з дефіцитом, тобто імпорт перевищує експорт, країні для того, щоб сплатити надлишок, потрібно позичати за кордоном або продавати національну власність.

До речі, від’ємне сальдо торговельного балансу вже не викликає такого стійкого негативного відношення, як за часів меркантилістів. Перевищення імпорту товарів і послуг над експортом (від’ємне первинне сальдо платіжного балансу) було властиве останнім часом багатьом країнам, в тому числі США (але воно покривалося за рахунок припливу іноземних капіталів у країну). Це явище не означає автоматичного погіршення економічного стану країни. Хоча через подібний дефіцит зростає заборгованість держави, яка посилює проблему врегулювання платіжного балансу і в майбутньому.

4. Валютний курс. Зв’язок між валютним курсом і платіжним балансом

Достатньо важливою економічною характеристикою, від якої залежить не лише стан платіжного балансу, а й всієї економіки (з огляду на значення світової торгівлі і міжнародного поділу праці в сучасній економіці), є валютний (обмінний) курс.

Валютний курс (exchange rate) – це співвідношення між валютами двох країн. Він встановлюється у вигляді обмінного і девізного курсу.

Обмінний курс – це ціна одиниці іноземної валюти, що виражена в одиницях національної валюти (1 дол. = 5,3 грн.).

Девізний курс – це ціна одиниці національної валюти, що виражена в одиницях іноземної валюти (1 грн. = 0,19 дол.).

імпорт капіталу (в деяких підручниках розглядається чистий експорт капіталу – NKE).

Окремою статтею наводять резервні активи (тобто запаси золота і іноземної валюти). Завдяки валютним резервам вирівнюють можливі невідповідності попередніх розділів платіжного балансу: якщо валютних надходжень не вистачає для покриття дефіциту торговельного балансу, валютні резерви країни зменшуються. Позитивне сальдо платіжного балансу сприяє зростанню офіційних резервів (DR – приріст валютних резервів Центрального банку).

Крім наведених розділів, додається стаття “Помилки та упущення”, яка дозволяє виправити статистичні погрішності і врівноважити статті балансу. Хоча формально принцип подвійного запису має забезпечити повну відсутність погрішностей, але певні викривлення все ж таки можливі, оскільки інформація для складання платіжного балансу береться з різних джерел, залежить від часу реєстрації угод тощо.

Сальдо платіжного балансу можна представити таким чином:

$$BP = NE + CF - DR = 0$$

або

$$BP = NE + CF = DR.$$

Використовуючи макроекономічну тотожність, можна проілюструвати зв'язок між розділами платіжного балансу:

$$Y = C + I + G + NE.$$

Звідси –

$$NE = Y - (C + I + G).^{30}$$

Додамо й одночасно віднімемо податки –

$$NE = (Y - C - T) + (T - G) - I.$$

Вирази в дужках являють собою заощадження – приватні та державні – разом національні:

$$NE = (S_p + S_g) - I;$$

³⁰Сума $(C + I + G)$ має назву абсорбції, це частина ВВП, що реалізується вітчизняним економічним суб'єктам – домогосподарствам, фірмам та державі.

приступити до роботи.

Рівень зареєстрованого безробіття – відношення (у відсотках) кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, до працездатного населення працездатного віку.

2. Причини безробіття

В економічній науці існують різні підходи щодо причин безробіття. Всі вони викликають інтерес, оскільки можуть бути вжиті для пояснення окремих випадків (навіть теорія Мальтуса).

Відомо, що неокласична теорія аналізувала ринок праці подібно будь-якому товарному ринку, користуючись традиційними категоріями попиту та пропозиції. Попит на працю формується з боку підприємців, які прагнуть максимізувати прибуток (пригадайте маржинальний аналіз). Пропозиція праці пояснюється за допомогою ефекту заміщення та ефекту доходу. Обидва ефекти діють одночасно, але спочатку превалює ефект заміщення, оскільки діє як відносно зайнятих, так і відносно безробітних, а із зростанням заробітної платні посилюється дія ефекту доходу. Тож графік пропозиції праці має додатний нахил, але закінчується вертикальним відрізком нееластичної пропозиції. Причому і підприємці, і робітники орієнтуються у своїй поведінці на реальну заробітну платню.

Неокласичне пояснення безробіття базується на відомих постулатах класичної школи – раціональна поведінка економічних суб'єктів, досконала конкуренція, гнучкість цін (в тому числі і заробітної платні). Виходячи з гнучкості заробітної платні, зайнятість в неокласичній моделі є повною, а безробіття добровільним, оскільки робітники просто відмовляються працювати за меншу зарплатню (якщо падає попит на працю, зменшується рівень зарплатні). Таким чином, без будь-якого втручання зовні ринок праці автоматично прямує до стану рівноваги (рис. 3.2.2). І цей стан рівноваги відповідає потенційно можливому рівню виробництва (Y^*).

Дж.Кейнс першим визнав вимушений характер безробіття (не беручи до уваги марксистську політичну економію, яка підкреслювала це, починаючи з “Капіталу”). Його теорія ґрунтується на інших постулатах – конкуренція недосконала (передусім на ринку праці), ціни (в тому числі заробітна платня) негнучкі. За Кейнсом, підприємці при прийнятті рішень орієнтуються на реальну зарплатню, формуючи попит на працю, а робітники орієнтуються на

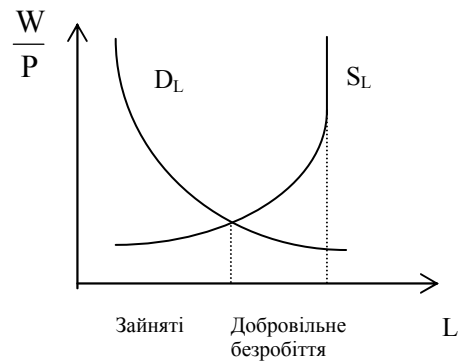

Рис. 3.2.2. Добровільне безробіття

На відміну від неокласичної теорії, де ринок праці є визначальним (саме від нього залежить обсяг сукупної пропозиції, тож і рівень сукупного випуску), в кейнсіанській концепції ринок праці є залежним. Рівень зайнятості розглядався Кейнсом як функція ефективного попиту:¹²

$$E = f(AD) = f(W).$$

Підприємці не будуть наймати робітників більше, ніж обумовлено ефективним попитом, навіть у випадку зниження рівня зарплатні, адже при цьому на товарному ринку виникне надлишок. Тож, по-перше, зарплатня не змінюється так часто й легко, оскільки в короткостроковому періоді, який аналізує Кейнс, ціни на ресурси негнучкі. Тому рівновага на ринку праці не відновлюється. По-друге, навіть рівновага на ринку праці не гарантує відсутності безробіття, оскільки чисельність зайнятих визначається величиною ефективного попиту.

Сучасна економічна теорія називає такі основні причини негнучкості заробітної платні, тобто її неспроможності до гнучких змін, які призводять до встановлення зарплатні на рівні, що перевищує рівноважний (рис. 3.2.3):

¹² Ефективний попит, за Кейнсом, – це значення сукупного попиту, яке фактично реалізується за даним рівнем цін – значення сукупного попиту в точці рівноваги.

Статті	Кредит (приплив валюти)	Дебет (відплив валюти)
1. Прямі інвестиції	В країну	За кордон
2. Портфельні інвестиції	В країну	За кордон
3. Інші інвестиції	В країну	За кордон
III. Помилки та пропуски		
IV. Офіційні резерви	Зниження	Зростання

Найважливіша складова першого розділу – торговельний баланс – демонструє різницю між експортом та імпортом товарів (visibles). В залежності від співвідношення виникає позитивне сальдо (профіцит) або зовнішноторгівельний дефіцит.

Обмін послугами часто називають невидимим експортом – імпортом (invisible). Розділ включає різноманітні послуги: транспортні, подорожні, будівельні, фінансові, послуги зв'язку тощо.

Наступна стаття представляє собою співвідношення між доходами громадян даної країни, що мають власність або цінні папери за кордоном, і доходами іноземців, що мають власність і фінансові активи на території даної країни.

Поточні трансферти включають іноземну допомогу, пенсії, подарунки, гранти. Це – односторонні потоки валюти без зворотних потоків.

Сальдо I розділу (рахунок поточних операцій – current account) згадується навіть частіше, ніж торговельне, та позначається ТВ (trade balance – формально торговельний баланс). Дефіцит, якщо він має місце, визначає потребу країни у фінансуванні – або за рахунок іноземних позик, або завдяки продажу фінансових активів. Саме рух фінансових активів відбивається в II розділі (рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій – capital and financial account).

Експорт капіталів означає відплив капіталу (валюти) з країни (capital outflows), зростання активів країни за кордоном (у вигляді розміщення коштів на депозитах в іноземних банках, придбання вітчизняними економічними суб'єктами нерухомості та фінансових активів тощо). Імпорт капіталу (capital inflows), навпаки, означає зростання іноземних активів: придбання іноземцями фінансових активів даної країни, відкриття ними депозитів тощо. Рух капіталів між країнами залежить, в першу чергу, від ставок позичкового відсотка. Сальдо II розділу найчастіше позначається як CF (capital fluctuation) – різниця між імпортом та експортом капіталу, чистий

країн протягом року (можливо зведення балансу також і шоквартально). Він демонструє співвідношення між валютними надходженнями в країну та валютними платежами з країни. (Зверніть увагу, що платіжний баланс має справу з потоками, а не запасами).

При побудові платіжного балансу використовуються два принципи:

- Охоплення всіх платежів, що здійснюються за кордон і всіх доходів, що отримані країною з-за кордону.
- Подвійний запис міжнародних угод: кожна операція фіксується двічі (оскільки обмін являє собою зустрічні потоки товарів і грошей). Надходження коштів з-за кордону (доходи) є кредитовими операціями і відбиваються в балансі із знаком “плюс”. Всі платежі за кордон (видатки) відносяться до дебетових операцій і записуються в баланс з від’ємним знаком.

Відповідно стандартній класифікації МВФ платіжний баланс складається з кількох розділів. Перший розділ охоплює рух реальних матеріальних цінностей (в першу чергу, переміщення товарів і послуг), другий розділ характеризує рух капіталів.

Статті	Кредит (приплив валюти)	Дебет (відплив валюти)
I. Рахунок поточних операцій		
A. Баланс товарів і послуг		
1. Товари	Експорт	Імпорт
2. Послуги (нефакторні)	Експорт	Імпорт
B. Надходження від факторних послуг (праця, капітал)		
1. Виплати особам найманої праці	Надходження від нерезидентів	Виплати нерезидентам
2. Доходи від інвестицій	Надходження від нерезидентів	Виплати нерезидентам
C. Поточні трансферти	Грошові перекази в країну	Грошові перекази з країни
II. Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій		
A. Рахунок руху капіталу (що пов’язані з купівлею або продажем матеріальних активів)	Приплив капіталу (імпорт капіталу)	Відплив капіталу (експорт капіталу)
B. Рух фінансів (фінансовий рахунок)		

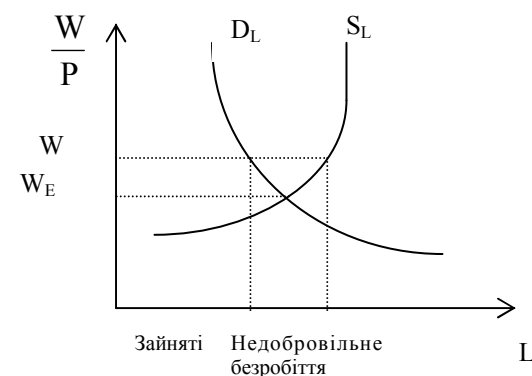

Рис. 3.2.3. Недобровільне безробіття

2. Монопольна влада профспілок. За словами А.Оукена, те, що А.Сміт називав “невидимою рукою”, замінюється “невидимим потисканням рук” між профспілками та підприємцями. Статистика переконливо свідчить, що із зростанням частки робітників, що об’єднані в профспілки, рівень безробіття зростає.
3. Застосування теорій ефективною зарплатні. Ці теорії, використовуючи різну аргументацію, стверджують, що висока заробітна платня підвищує продуктивність праці. (Саме у використанні на практиці цієї теорії Л.Якокка вбачав справжнє новаторство Г.Форда).

До загальних причин невідповідності попиту та пропозиції на ринку праці слід додати необхідність певного часу для встановлення відповідності між структурою робочої сили та структурою робочих місць – люди залишаються на певний час без роботи, шукаючи нове місце. Це явище пояснюється за допомогою різних видів безробіття.

3. Види безробіття. Природний рівень зайнятості

Найчастіше виділяють три види безробіття:

- Фрикційне – пов’язане з пошуком або очікуванням роботи за тим самим фахом – явище тимчасове й взагалі неминуче через мінливість ринкової економіки. До цього виду безробіття відносять і сезонне безробіття, що пов’язане з сезонним

характером діяльності в певних галузях (іноді його виділяють окремо).

- Структурне – пов’язане із зміною структури попиту на робочу силу, коли одні професії відмирають, а інші з’являються. Цей вид безробіття більш тривалий, бо потребує перекваліфікації. Різновидом є конверсійне безробіття, доволі поширене в перехідних економіках.
- Циклічне (або кон’юнктурне) – пов’язане з падінням виробництва в ході економічного циклу. Падає сукупний попит, тому скорочується виробництво та звільняються працівники.

Оскільки перші два з наведених видів безробіття є неминучими (навіть бажаними), економічна наука каже про так званий природний рівень безробіття (наявність лише фрикційного й структурного безробіття). Це безробіття відповідає доцільному рівню зайнятості, потенційно можливому ВВП, воно зберігається навіть за умов досягнення оптимальної макроекономічної рівноваги. Цей рівень безробіття має назву NRU (natural rate of unemployment, u^*). Або його ще називають NAIRU (норма безробіття за умов стабільної інфляції, non-accelerating-inflation rate of unemployment), підкреслюючи встановлення рівноваги між інфляцією та зайнятістю.

Гіпотеза природного рівня безробіття була вперше запропонована М.Фрідменом в 1968 р. і незалежно від нього розроблена Е.Фелпсом. Звісно, що цей рівень відрізняється за часом і за країнами. В США під природним рівнем, за умов якого кажуть про повну зайнятість, розуміли в 60-х роках 4%, в 80-ті – 6%, на початку XXI ст. – 5,5. У Франції та Німеччині цей показник становить 5%, в Японії – 2%. Взагалі конкретне значення природного рівня безробіття залежить від демографічних, інституціональних та соціальних чинників.

4. Економічні та соціальні витрати безробіття

Безробіття є доволі складною, різноплановою проблемою. Суттєвими є економічні втрати від безробіття. На мікрорівні – це позбавлення людини можливості брати участь у виробничому процесі. На макрорівні – це випуск продукції, менший за потенційно можливий, додаткові витрати, які суспільство змушене нести на перекваліфікацію робітників.

Якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний, країна зазнає втрат у вигляді продукції, що не випущена. Оцінити масштаб

Як і заощадження, імпорт є вилученнями, а експорт, як інвестиції, – це ін’єкції. При зростанні експорту (з Exp до Exp') рівень національного виробництва зростає з Y_1 до Y_2 (рис. 7.3). Тобто збільшення доходів завдяки зростанню експорту дозволяє країні більше витратити на імпорт і більше заощаджувати.

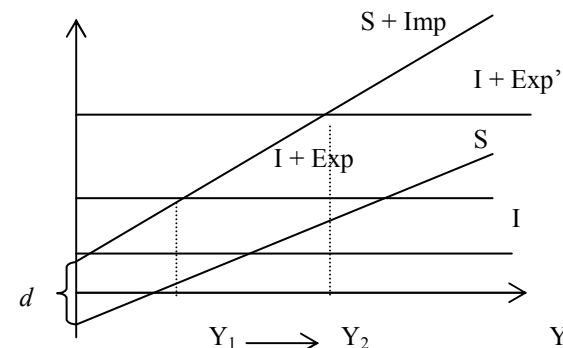

Рис. 7.3. Макроекономічна рівновага у відкритій економіці

Зміни чистого експорту призводять до змін обсягу національного виробництва з урахуванням мультиплікаційного ефекту. Мультиплікатор відкритої економіки буде менший за мультиплікатор закритої економіки, оскільки імпорт зменшує можливий приріст сукупного попиту. Ця різниця тим більша, чим більша схильність національної економіки до імпорту. Мультиплікатор малої відкритої економіки або мультиплікатор зовнішньої торгівлі визначається як

$$m_{\text{imp}} = \frac{1}{1 - \text{MPC} + \text{MPM}} = \frac{1}{\text{MPS} + \text{MPM}}.$$

Якщо брати до уваги оподаткування, складний мультиплікатор виглядатиме як

$$m_{\text{imp}} = \frac{1}{1 - \text{MPC}(1 - t) + \text{MPM}}.$$

3. Платіжний баланс. Структура і регулювання

В платіжному балансі (balance of payments – BP) відбиваються результати зовнішньоекономічної діяльності країни, тобто зводяться результати операцій резидентів даної країни з резидентами інших

знижує стимули внутрішнього виробництва, тому може призвести до економічного спаду. Тому митні війни не відповідають стратегічним інтересам країни, оскільки вони сприяють зменшенню експортно-імпортних операцій. А економічний спад в одній країні через падіння попиту на продукцію інших країн веде до зменшення загального світового обсягу виробництва.

- Перевищення експорту над імпортом, що призводить до зростання сукупного попиту, може призвести до інфляційних процесів, якщо економіка близька до стану повної зайнятості.

Більш реальною виглядатиме модель, в якій чистий експорт не є автономним. Експорт можна вважати екзогенною величиною, оскільки він не залежить від обсягу доходу в даній країні, а визначається попитом іноземців. Імпорт, подібно споживанню і

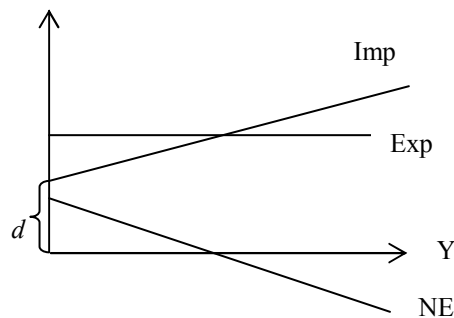

Рис. 7.2. Графіки функцій експорту та імпорту

Функція імпорту може бути записана як

$$\text{Imp} = d + \text{MPM} \cdot Y,$$

де d – рівень імпорту при нульовому рівні доходу за рахунок якихось інших джерел (заощаджень, кредитів); MPM – гранична схильність до імпорту:

$$\text{MPM} = \frac{\Delta \text{Imp}}{\Delta Y}.$$

²⁹Взагалі за умов низького рівня національного доходу можна очікувати, що експорт буде перевищувати імпорт, а за умов високого рівня – навпаки.

втратах економіки дозволяє закон Оукена. За цим законом, якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1%, то реальний ВВП відстає від потенційно можливого на 2-3%. Цей закон був виведений емпіричним шляхом Артуром Оукеном (1928-1980), головним радником адміністрації Дж.Кеннеді та Л.Джонсона, виключно для американської економіки, але для інших країн також властива кореляція між обсягом ВВП і фактичним рівнем безробіття:

$$\gamma(u - u^*) = \frac{Y^* - Y}{Y}$$

де γ – коефіцієнт Оукена, що показує, на скільки саме відсотків скорочується фактичний обсяг випуску в порівнянні з потенційно можливим; u – фактичний рівень безробіття; u^* – природний рівень безробіття.

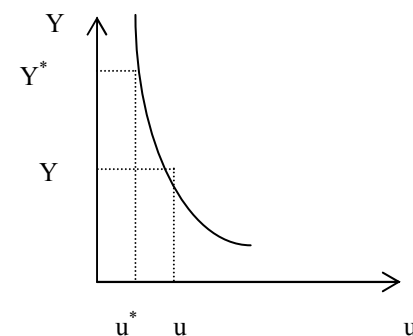

Рис. 3.2.4. Крива Оукена

Якщо безробіття зростає з u^* до u , то фактичний обсяг виробництва падає з Y^* до Y .

Але крім економічних втрат, безробіття несе з собою великі соціальні втрати. Надмірне безробіття сприяє зростанню злочинності, суїцидів, підвищенню рівня захворювань. Деякі вважають, що ці наслідки для суспільства значно серйозніші, ніж продукція, що не випущена через наявність надмірного безробіття.

Німецькі вчені математично визначили, до чого призведе зростання рівня безробіття на 1% – до якої кількості самогубств, вбивств, смертей, тяжких захворювань (див.: Schiller В. The

Macroeconomy Today). Таким чином, політика зайнятості завжди лишається в центрі уваги політичної боротьби, дискусій економічних шкіл.

5. Сучасні тенденції зайнятості. Безробіття в перехідній економіці. Державне регулювання зайнятості

В ХХ ст. домінувала тенденція зростання рівня безробіття. Це пов'язане, в першу чергу, з демографічними й соціальними процесами (зростанням населення, зростанням питомої ваги працюючих жінок), а також з технічною революцією, оскільки введення нових технологій сприяє вивільненню робочої сили. Тому в багатьох країнах безробіття носить масовий і сталий характер.

В цілому на планеті безробітними є близько 30% потенційно працездатних. Події 80-90-х років у Центральній і Східній Європі сприяли подальшому погіршенню ситуації. Важливу проблему представляє безробіття в перехідній економіці. В її умовах громадяни змушені шукати певні форми "самозайнятості".

Безробіття в умовах перехідної економіки має значну специфіку. Незважаючи на глибоку кризу, масове безробіття не можна віднести до циклічного, оскільки ця криза не є фазою економічного циклу, що з часом змінюється пожаттям і підйомом. Безробіття в цьому випадку народжене глибокою трансформаційною економічною кризою, тож має, в першу чергу, структурний характер.

В країнах з розвинутою ринковою економікою існують спеціальні системи страхування з безробіття, чітко встановлені правила закриття підприємств і звільнення робітників. Існують й інші форми регулювання зайнятості. Так, все більшого значення набувають підготовка й перепідготовка кадрів, організація необхідних суспільних

Основні терміни

Зайнятість	Employment
Безробіття	Unemployment
Рівень безробіття	Unemployment rate
Рівень участі в робочій силі	Labour force participation rate
Фрикційне безробіття	Frictional unemployment
Структурне безробіття	Structural unemployment
Циклічне безробіття	Cyclical unemployment
Сезонне безробіття	Seasonal unemployment

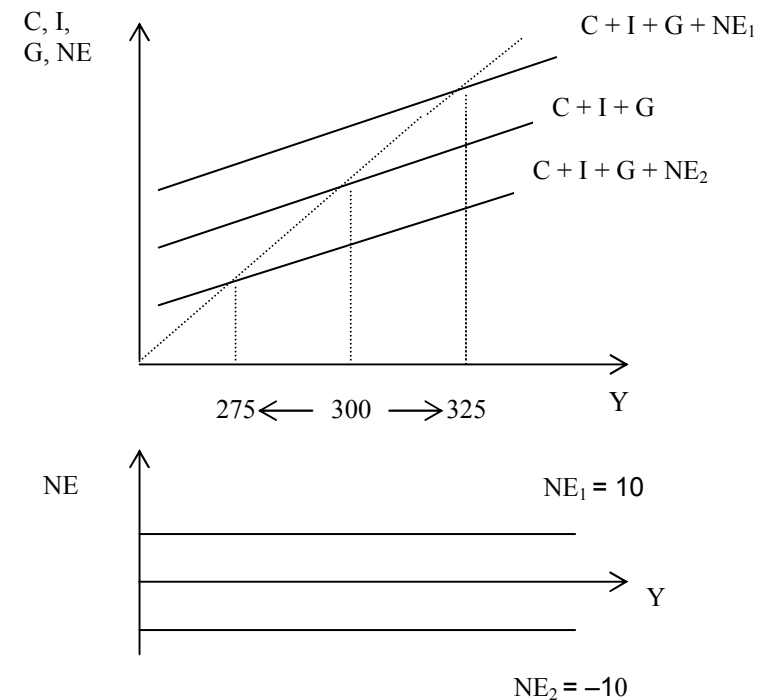

Рис. 7.1. Макроекономічна рівновага з урахуванням іноземного сектора

Макроекономічна тотожність, що відповідає умовам рівноваги, матиме для відкритої економіки вигляд

$$Y = C + I + G + NE.$$

Проведений аналіз, незважаючи на умовність і спрощеність моделі, дозволяє зробити певні висновки:

- Для зростання обсягу національного виробництва потрібне збільшення експорту. Тож очевидно, що кожна країна зацікавлена в економічному зростанні своїх торговельних партнерів.
- Зменшення експорту або надмірне зростання імпорту в порівнянні з експортом автоматично зужує сукупний попит,

- динаміку валютного курсу;
- міжнародні потоки капіталів.

2. Вплив зовнішньої торгівлі на обсяг національного виробництва

В попередніх темах аналіз макроекономічної рівноваги був застосований для закритої економіки. За тією ж схемою можна проаналізувати рівновагу у відкритій економіці, враховуючи зовнішню торгівлю, тобто експортно-імпорتنі операції.

Оскільки експорт є компонентом попиту на товари і послуги, що виробляються в країні, він збільшує сукупні витрати. Імпорتنі товари виробляються за кордоном, а не всередині країни, тому придбання цих товарів знижує попит на вітчизняні товари та їхню вартість треба відраховувати з сукупних витрат. Складовою сукупних витрат, таким чином, є чистий експорт – різниця між експортом та імпортом.

У першому наближенні аналіз може бути обмежений використанням спрощеної моделі. Припускається, що чистий експорт є

Таблиця 7.1

N	Y	C	S	I	G	NE ₁	AE = = C+I+G+NE ₁	NE ₂	AE = = C+I+G+NE ₂
12	200	190	-40	30	20	10	250	-10	230
14	225	205	-30	30	20	10	265	-10	245
16	250	220	-20	30	20	10	280	-10	260
18	275	235	-10	30	20	10	285	-10	275
20	300	250	0	30	20	10	310	-10	290
22	325	265	10	30	20	10	325	-10	305
24	350	280	20	30	20	10	340	-10	320
26	375	295	30	30	20	10	355	-10	335
28	400	310	40	30	20	10	370	-10	350

Коли чистий експорт є додатним (NE₁), тобто експорт перевищує імпорт, сукупні витрати зростають у порівнянні із закритою економікою, зростає рівноважний ВВП. Графічно це відбивається в зміщенні вгору лінії сукупних витрат. Від'ємний чистий експорт (NE₂), який має місце за умов перевищення імпорту над експортом, знижує сукупні витрати в порівнянні з їхньою величиною в закритій економіці, тож і рівноважний ВВП, відповідно, зменшується. На графіку лінія сукупних витрат зміщується донизу (рис. 7.1).

Приховане безробіття	Hidden unemployment
Змушене безробіття	Involuntary unemployment
Теорія стимулюючої заробітної платні	Efficiency-wage theory
Природний рівень безробіття	Natural rate of unemployment, NRU Non-accelerating-inflation rate of unemployment, NAIRU
Повна зайнятість	Full employment
Закон Оукена	Okun's law

Питання для самоконтролю

1. Наведіть три пояснення, чому рівень реальної заробітної платні може лишатися вище рівня, який відповідає рівновазі попиту і пропозиції на ринку праці.
2. Наведіть три можливих способи стати безробітним.
3. Чим економісти пояснюють підвищення рівня безробіття, яке спостерігається в розвинутих країнах протягом останніх 50 років?
4. Який вид безробіття в деяких випадках є “бажаним” і чому? Чи можна сказати, що безробіття потрібне?
5. Визначте, до якої категорії (зайняті, безробітні, інституціональне населення) можна віднести:
  - 15-річний хлопчик, що заробляє на кишенькові витрати у “Макдональдсі”.
  - Кравчиня, що працює вдома.
  - Вчитель, що вирішує піти зі школи та отримати другу освіту.
  - Ваш знайомий студент-контрактник денного відділу НаУКМА.
  - Бухгалтер, що вчиться заочно.
  - Слюсар-сантехнік, який не може більше працювати за станом здоров'я.
  - Шахтар, що бере участь у загальнонаціональному страйку.
6. Визначте, про який саме вид безробіття йдеться в наведених ситуаціях:
  - Випускник МДГУ не може влаштуватися на роботу в комерційний банк.
  - Сажотрус в третьому поколінні не знаходить замовлень на свої послуги.

- Учень кидає школу після того, як йому виповнюється 16 років, але влаштуватися на роботу, незважаючи на всі спроби, не може.
  - Працівник аквапарку, що звільнений із закінченням літнього сезону.
  - Продавець магазину лікєро-горілчанних виробів, що звільнений через падіння попиту на означену продукцію.
  - Політтехнолог, що втратив роботу по закінченні виборів.
  - Офіціант, що втратив роботу через початок рецесії.
7. Як, на Вашу думку, наявність безробіття покращує чи погіршує економічне положення країни? Як можна пояснити існування незаповнених вакансій за умов високого рівня безробіття?
  8. Пригадайте, чи може фактичний ВВП перевищити потенційний ВВП? За яких умов?
  9. Які чинники визначають природний рівень безробіття? Які з них більшою мірою повинні впливати на природний рівень безробіття в Україні?
  10. Як виплати по безробіттю можуть впливати на величину природного рівня безробіття?
  11. Українське підприємство збанкрутувало внаслідок конкуренції з турецькими виробниками, які реалізують продукцію за нижчими цінами. До якого виду можна віднести безробіття, яке виникало внаслідок цього?
  12. Чому виникає проблема безробіття в перехідній економіці? В Україні протягом 90-х років зберігався відносно невисокий рівень безробіття, незважаючи на майже 60-відсоткове падіння виробництва. У чому полягає макроекономічне значення так званої “самозайнятості населення”?

Задачі

1. Заповніть таблицю.

Країна	Працездатне населення	Реальна робоча сила			Рівень участі в робочій силі	Рівень безробіття	Рівень зайнятості
		Зайняті	Безробітні	Всього			
I	120	68	6				
II	85	43	3				
III	91	35	3				
IV	53	27	4				

національні економіки окремих країн, на території яких вони здійснюють господарську діяльність. Значною частиною населення планети глобалізація вважається чинником, що знижує їхній рівень життя і навіть є загрозою демократичним цінностям та національним інтересам власних країн.

Іншою тенденцією є автономізація фінансових потоків. Фінансовий сектор набуває самостійного значення, відокремлюється від світових ринків товарів і послуг. Навіть за самими скромними підрахунками загальна сума грошової маси, що обертається у світі, в сотні разів перевищує суму міжнародного товарообігу. Набуваючи самостійності, фінансові потоки перетворюються, за визначенням деяких економістів, у своєрідну “віртуальну економіку”. Це створює можливість проведення фінансових спекуляцій у всесвітньому масштабі і значно посилює нестабільність у світі.

Глобалізація економіки пов’язує країни світу в єдину систему. Проводячи економічну політику всередині країни, слід брати до уваги стан економіки (фазу економічного циклу) в країнах, що є основними торговельними партнерами, особливості політики, яку проводять уряди цих країн. Взагалі ступінь впливу іноземного сектора на національну економіку може значно відрізнятись в залежності від ваги країни в світовому господарстві. Виходячи з цього, в економічній теорії використовують дві моделі:

- модель маленької країни, у випадку, коли економічна діяльність країни не впливає суттєво на стан світової економіки;
- модель двох країн, коли світове господарство обмежується двома країнами (експорт однієї є імпортом іншої).

Міжнародна взаємозалежність вносить суттєві корективи у фіскальну та монетарну політику, тому має бути врахована в макроекономічній політиці держави. Таким чином, аналіз закритої національної економіки слід доповнити врахуванням іноземного сектора. Зовнішня торгівля, співвідношення експорту та імпорту значно впливає на основні макроекономічні показники – рівень виробництва, зайнятість, рівень цін.

Тож проводячи фіскальну і грошово-кредитну політику, уряд має брати до уваги:

- обсяги зовнішньої торгівлі;
- стан платіжного балансу;

- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 28.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 10, гл. 21.
- Киреев А. Международная экономика: В 2 ч. Ч. II. Международная макроэкономика. – М., 2000. – Гл. 2, 3, 4, 6.

Загальновідомо, що основними макроекономічними цілями уряду є економічне зростання, повна зайнятість, стабільність цін і зовнішньоекономічна рівновага (так званий “магічний чотирикутник”). Цілком логічно, що рівновага на зовнішньому ринку має доповнювати внутрішню макроекономічну рівновагу. Актуальність проблем, що пов’язані з зовнішньоекономічною політикою, посилюється у зв’язку з сучасними тенденціями світового розвитку.

1. Міжнародні аспекти макроекономічної теорії

Сучасна епоха характеризується все більшою інтернаціоналізацією економіки, поглибленням міжнародного поділу праці. Переваги поділу праці (в тому числі світового) доведені в економічній теорії А.Смітом (теорія абсолютних переваг), Д.Рікардо (теорія порівняльних переваг). В ХХ ст. спеціалізація країн на виробництві певних товарів і наданні послуг обґрунтовується найчастіше за допомогою теорема Хекшера-Оліна.

Доцільність міжнародної торгівлі доведена і на практиці, сьогодні вона стала абсолютною нормою економічного життя. В підручнику П.Семюелсона та В.Нордгауза наводиться цікава “карта торгівлі”, на якій країни світу зображені в масштабі, що відповідає їхній частці в світовій торгівлі (с. 439). Зверніть увагу, що країни з відкритою економікою є, як правило, доволі розвинутими.

В другій половині ХХ ст. можна виділити серед інших дві загальні тенденції економічного розвитку:

- глобалізація економіки (“інтернаціоналізація господарської діяльності”);
- відокремлення фінансового сектора і, як наслідок, зростання фінансової нестабільності.

Глобалізація економіки пов’язана в першу чергу із зростанням значення транснаціональних корпорацій. Існування ТНК і їхнє домінуюче положення на світових ринках стало іманентною рисою сьогодення. Вони нерідко переважають за потужністю і впливом

2. Чисельність працюючих – 34 млн., чисельність безробітних – 3 млн. Розрахуйте рівень безробіття. Згодом з 34 млн., які мали роботу, були звільнені 1 млн. Із офіційно зареєстрованих безробітних 0,2 млн. втратили надію знайти роботу й припинили пошуки. Визначте, яка тепер чисельність зайнятих, безробітних, рівень безробіття.

3. Використовуючи наведені дані, визначте потенційну робочу силу, реальну робочу силу, безробіття фактичне, природне, рівень зайнятості. Який обсяг потенційного ВВП, якщо фактичний складає 480 млрд. крон?

Чисельність населення країни	75 млн.
Діти до 16 років	8 млн.
Ув'язнені у виправних установах	5 млн.
Пацієнти психіатричних клінік	2 млн.
Пенсіонери	6 млн.
Бездомні	3 млн.
Домогосподарки	7 млн.
Студенти	6,5 млн.
з них – денних відділень	5,2 млн.
Звільнені та не шукають роботи	4 млн.
Зайняті неповний день та шукають роботу	1 млн.
Знаходяться на лікарняному	1,7 млн.
Звільнені внаслідок економічного спаду	1,6 млн.
Звільнені внаслідок структурних змін	0,9 млн.
Звільнені за власним бажанням та шукають роботу	1,2 млн.

4. Перегляньте графіки сукупного попиту та сукупної пропозиції із завдання 1 теми 2. Чи співпадає там рівноважний реальний обсяг виробництва з потенційним? Визначте рівень безробіття в країні, якщо природний рівень 6%.

5. Сукупний попит і сукупна пропозиція характеризуються такими даними:

Реальний обсяг національного виробництва, на який є попит	Рівень цін	Реальний обсяг національного виробництва, що призначений для продажу
450	100	200
450	100	350
400	150	400

Реальний обсяг національного виробництва, на який є попит	Рівень цін	Реальний обсяг національного виробництва, що призначений для продажу
350	200	450
300	250	
250	300	

Намалюйте графіки сукупного попиту і сукупної пропозиції. Визначте рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг національного виробництва. Рівноважний обсяг виробництва був створений в умовах значного спаду виробництва. Циклічне безробіття складало 8%. Яким був би обсяг національного виробництва, якби безробіття не перевищувало природного рівня? Домалюйте графік.

6. Знайдіть фактичний ВВП, якщо робоча сила складає 20 млн., кількість працюючих – 18,5 млн., природний рівень безробіття 6%, а ВВП за умов повної зайнятості становить 124 млрд. динарів.

7. В 2003 р. фактичний рівень безробіття склав 9,6%, фактичний обсяг ВВП – 2366 млрд. форинтів. Визначте потенційно можливий ВВП, якщо природний рівень безробіття дорівнює 6%.

8. В 2002 р. в країні були такі показники безробіття: фрикційне – 3%, структурне – 2%, циклічне – 4%. ВВП в 2002 р. склав 3150 млрд. марок. Який був би ВВП, якщо б безробіття не перевищило природного рівня?

9. Природний рівень безробіття – 6%, фактичний рівень – 10,4%. Якщо обсяг ВВП склав в цих умовах 1513 млрд. тугриків, який обсяг ВВП був загублений внаслідок надмірного безробіття?

10. Потенційний ВВП склав 520 млрд. гульденів, реальний ВВП – 481 млрд. Природний рівень безробіття дорівнює 5%. Який в цих умовах фактичний рівень безробіття?

11. Фактичний рівень безробіття склав 9%. Відомо, що потенційно можливий ВВП – 560 млрд. ріалів, але фактичний ВВП відстає від нього на 49 млрд. Чому в цих умовах дорівнює природний рівень безробіття?

12. Потенційний ВВП країни становив 840 млрд. франків, а фактичний – 882 млрд. франків. Якщо рівень природного безробіття становив 6%, то яким був рівень фактичного безробіття?

13. Робоча сила в країні складає 270 млн. чол. Функції попиту та пропозиції праці мають вигляд: $D_L = 550 - 3W$; $S_L = -150 + 4W$, де W – реальна заробітна платня. Виходячи з неокласичної теорії, визначте

Тема 7. Механізм

*Курс національної валюти зазвичай падає разом з престижем держави.
(Шарль Талейран)*

*Головний принцип моєї зовнішньої політики – якісне правління всередині країни.
(Вільям Гладстон)*

1. Міжнародні аспекти макроекономічної теорії.
2. Вплив зовнішньої торгівлі на обсяг національного виробництва.
3. Платіжний баланс. Структура і регулювання.
4. Валютний курс. Зв'язок між валютним курсом і платіжним балансом.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономика. – Т. 2, гл. 40.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 28. Приложение II.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономика. – К., 1995. – Розділ 9В, 18Б, 21А.
- Мэнкью Н.Г. Макроекономика. – М., 1994. – Гл. 7.
- Манків Г.Н. Макроекономика. – К., 2000. – Розділ 8.
- Панчишин С. Макроекономика. – К., 2001. – Тема 6.3, 14.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономика: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 11.
- Савченко А.Г., Пухтаевич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономика. – К., 1999. – Гл. 10.
- Соболев В.М. Макроекономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 9.
- Макроекономика / Под ред. Е.Б. Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 9.
- Гальперин В.М., Гребенников П.И., Леусский А.И., Тарасевич Л.С. Макроекономика: Учебник. – 2-е изд. – СПб., 1997. – Гл. 12.
- Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроекономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М., 1997. – Гл. 5. – С. 209-219.

Вражаюче зростання доходів американців – перш за все завдяки збільшенню їх прибутків від гри на біржі – призвело до безпрецедентного зростання бюджетних доходів. В Америці серйозно розглядали пропозиції про повне погашення державного боргу до 2010 року і навіть раніше. Всі ці досягнення американські економісти приписують не стільки адміністрації Клінтона, скільки генію Алана Грінспена.

В умовах глобалізації світової економіки рішення ФРС мають більш важливе значення, ніж резолюції ООН, постанови МВФ та політика уряду США. Кожен чих А.Грінспена, кожне слово й інтонація в його виступах розбираються на дрібні складові багатотисячною армією економічних провісників.

Наприклад, він аж ніяк не розділяв оптимізму прибічників “нової економіки”, які передбачали кінець епохи економічних криз й початок ери нескінченного процвітання. Багато разів Грінспен попереджував, що ціни на акції компаній, що пов’язані з новими технологіями, можуть бути переоцінені. І не тільки попереджав, а й вживав необхідних заходів для стримування занадто швидкого економічного зростання.

Коли американський фінансовий ринок восени 1998 року зіштовхнувся з реальною небезпекою біржового краху, дії ФРС були швидкими й адекватними. Вчасно підвищені відсоткові ставки зменшили азіотаж, а настільки незвичні для прибічника ліберальної економіки заходи з термінового врятування інвестиційного фонду LTCM, що загрався на фондовому ринку, запобігли паніці на біржі, що майже почалася. Це було, напевно, найсерйознішим випробуванням для Грінспена. Клінтон залишив економіку своїм спадкоємцям в такому блискучому стані, що економічні питання вже не виступають головним змістом передвиборчої кампанії. І демократи, і республіканці однаково підтримували Грінспена.

За часів президентства Дж.Буша-молодшого американська економіка, завдячуючи Грінспену, доволі швидко впоралася з рецесією. А самий Буш проявив себе в справах, що не є прерогативою голови ФРС, – він тричі скорочував податки, а дефіцит бюджету за підсумками 2004 р. став найбільшим в історії США. (За матеріалами газети “Известия” та журналу “The Economist”).

добровільне та вимушене безробіття. Наступного року профспілкам вдалося домогтися підвищення середньої номінальної заробітної платні на 10%. Визначте відповідну кількість безробітних, якщо відомо, що ціни зросли в порівнянні з минулим роком на 4,7%. Зобразіть ситуацію графічно

14. Робоча сила в країні складає 90 млн. чол. Стан ринку праці описується такими рівняннями: $D_L = 355 - 5W$; $S_L = -140 + 4W$, де W – реальна заробітна платня. В силу певних причин попит на працю змінився, внаслідок чого функція попиту на працю набула вигляду $D_L = 310 - 5W$. Зобразити ситуацію на ринку праці графічно. Визначити рівноважний рівень реальної заробітної платні, зайнятість, добровільне та вимушене безробіття до та після зміни попиту на працю. Яка причина могла призвести до такої зміни функції попиту на працю?

Макроекономіка в дзеркалі статистики

1. Проаналізуйте динаміку безробіття в країнах світу.

Рівень безробіття *

(% до економічно активного населення)

Країни	Роки				
	1991	1995	2000	2001	2002
Австралія	9,6	8,4	6,6	6,7	6,3
Австрія	3,5	3,6	3,6	3,6	4,0
Бельгія	10,2	13,9	10,9	10,8	11,2
Болгарія	11,1	15,7	16,3	19,4	16,3
Греція	7,7	10,0	11,2	10,5	9,9
Данія	10,5	7,0	4,6	4,9	4,9
Естонія	1,5	9,7	13,6	12,6	10,3
Ірландія	14,7	12,2	4,3	3,9	4,4
Іспанія	16,4	22,9	14,1	13,1	11,4
Італія	10,9	11,3	10,5	9,5	9,2
Канада	10,4	9,5	6,8	7,2	7,6
Корея	2,3	2,0	4,2	3,8	3,1
Латвія	...	18,9	14,6	12,8	13,1
Литва	...	17,1	15,4	17,0	14,0
Мексика	2,2	4,7	1,6	1,7	1,9
Нідерланди	7,0	7,1	3,3	2,7	2,3

Країни	Роки				
	1991	1995	2000	2001	2002
Німеччина	6,6	10,1	7,9	7,9	8,5
Норвегія	5,5	4,9	3,4	3,6	3,9
Польща	13,6	13,3	16,1	18,3	19,9
Португалія	4,1	7,1	4,0	4,1	5,1
Румунія	3,0	8,0	7,1	6,6	8,5
Словаччина	11,8	13,1	18,6	19,2	17,8
Сполучене Королівство	8,4	8,3	3,8	3,3	3,3
США	6,8	5,6	4,0	4,7	5,8
Туреччина	8,4	7,5	6,6	8,5	10,3
Угорщина	8,5	10,2	6,4	5,7	5,8
Фінляндія	6,6	15,2	9,8	9,1	9,1
Франція	10,2	11,6	10,0	8,8	9,0
Чехія	4,3	4,0	8,8	8,1	7,3
Чилі	5,3	4,7	9,2	9,1	9,0
Швейцарія	1,8	3,3	2,7	2,5	2,8
Швеція	3,0	7,7	4,7	4,0	4,0
Японія	2,1	3,2	4,7	5,0	5,4

*Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 570-571.

2. Прокоментуйте та проаналізуйте динаміку рівня безробіття в Україні за наведеними даними:

Зайнятість та безробіття в Україні *

Показники	Роки							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Кількість населення зайнятого в усіх сферах економічної діяльності	23231,8	22597,6	22348,7	21823,7	21268,5	21015,5	21378,6	21448,7
Економічно активне населення, тис. осіб	26111,5	26085,6	25935,5	22747,0	23127,4	22755,0	22701,7	22614,2

Головні позичальники в країнах з економікою, що розвивається, – уряди. І зараз вони опинилися в дуже цікавому положенні. Міністерства фінансів можуть позичити гроші на світовому ринку зараз, невідкладно. Але можуть і зачекати. Підставою для цього може бути ймовірність підвищення рейтингу цих країн до інвестиційного рівня.

Але поряд з тим цілком ймовірно підвищення відсоткових ставок по десятирічних облігаціях США з нинішніх 4,13% річних до 5,5%. В цьому випадку на ринках, що розвиваються, очікуються важкі часи. Адже борг багатьох країн значно залежить від ставок американського ринку. І ніяке підвищення рейтингу не зможе компенсувати втрати від посилення грошової політики.

Ще більше заплутує вузол світової фінансової системи ризик обвалу долара. Про це в доповіді говориться небагато. Головною причиною падіння американської валюти, на думку авторів доповіді, можуть стати вимоги інвесторів оплатити їм ризик... володіння самим долларом. Відбутися це може, якщо зростати будуть політичні ризики”.

Макроекономіка в особах

А.Грінспен (A.Greenspan)

На відміну від інших тем, у цій рубриці представлений не теоретик макроекономіки, а практик. Алан Грінспен – легендарна особа. Його справедливо називають “найвидатнішим головою Центрального банку в історії світу”. Президент Клінтон казав, що “мудре і зважене керівництво голови Грінспена забезпечило загальну довіру не лише в Америці, а і в усьому світі”.

Під час президентських виборів в США ще 2000 р. висувувалися пропозиції надати ще більше повноважень голові ФРС, а за президентом і конгресом залишити пости № 2 і № 3. Саме А.Грінспену (що переобраний на цю посаду вже вкотре з 1987 р.) більшість економістів приписують основні гучні досягнення американської економіки в 90-х роках – мінімальний за останні 30 років рівень безробіття в США – 4% від числа зайнятих. Зростання американської економіки, що почалося ще в 1992 році, також побило всі рекорди з тривалості. Період безперервного зростання перевершив попереднє досягнення, що було відзначено в 60-ті роки завдяки зростанню замовлень для ВПК через в’єтнамську війну.

ПАР	Ставка РЕПО	13,50%
Туреччина	Ставка міжбанківського ринку	44,00%
Аргентина	Обернена РЕПО	19,00%
Бразилія	Ставка SELIC	26,50%

Джерело: Bloomberg.

(Квітень 2004 р., "Financial Times"). "Рівновага, що склалася на світовому ринку, має дуже хибку основу. Якщо події будуть розвиватися за несприятливим сценарієм, першими, хто постраждає, стануть країни з економіками, що розвиваються.

В останній доповіді про глобальну фінансову нестабільність (Global Financial Stability Report) МВФ визначив основні ризики, які можуть порушити рівновагу. Це відсоткові ставки, різке падіння долара та тероризм.

Основний ризик – підвищення ставок. Він же найбільш ймовірний.

Світ заповнили скажені гроші, які утворилися внаслідок справжньої експансії, що проводиться Федеральною резервною системою, яка стримує облікову ставку на рекордно низькому рівні. Можливість для такої політики є – незважаючи на розширення грошової маси, інфляції в світі та в головному його емісійному центрі – США – немає. Потік дешевих речей з Китаю, зростання продуктивності праці та висока конкуренція дозволяють з лишком компенсувати зростання споживчого попиту.

Але це не означає, що світ уникнув інфляції. Тепер вона перемістилася на товарний та фондовий ринки. Автори доповіді відзначають, що інвестори стали ризикувати, та констатують наявність стадного ефекту. В пошуках високих прибутків ці "стада" спрямовуються на пошук недооцінених активів. Навіть невеликий рух коштів здатний роздути небувалий фінансовий пузир на невеликому та відносно закритому ринку. Стадність нинішніх інвесторів пояснюється їхнім очікуванням подальшого продовження політики дешевих грошей. В цій ситуації в найвигіднішому положенні опиняються ті, хто хоче позичити гроші.

Нинішня ситуація на світовому грошовому ринку, на думку деяких аналітиків, надає для позичальників приголомшливі можливості – свого роду позикове вікно, яке дозволяє позичити гроші на дуже вигідних умовах. Після того, як грошова політика посилюється, така можливість надається дуже нескоро.

Показники	Роки							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Зайняті, тис. осіб	24114,0	23755,5	22998,4	20048,2	20419,8	20238,1	20400,7	20554,7
Безробітні, тис. осіб	1997,5	2330,1	2937,1	2698,8	2707,6	2516,9	2301,0	2059,5
Економічно неактивне населення, тис. осіб	11559,5	10753,8	10713,7	13782,7	13275,3	13528,9	13582,2	13669,6
Рівень безробіття (на останню дату), відсотків	1,27	2,33	3,69	4,30	4,22	3,68	3,8	3,6
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року), тис.	351,1	637,1	1003,2	1174,2	1155,2	1008,1	1034,2	988,9
Рівень зареєстрованого безробіття, відсотків	1,3	2,3	3,7	4,3	4,2	3,7	3,8	3,6
Кількість безробітних у віці 15-70 років (за методологією МОП), тис.	1997,5	2330,1	2937,1	2698,8	2707,6	2516,9	2301,0	2059,5
Рівень безробіття за методологією МОП	7,6	8,9	11,3	11,9	11,7	11,1	10,1	9,1

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 75; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 30, 383, 388; Україна у цифрах у 2003 р. Корочкін статистичний довідник – К., 2004. – С. 208, 209, 212.

3. Проаналізуйте природний приріст населення України.

Населення України та природний приріст *

Показники	Роки							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Кількість наявного населення на початок року, тис. осіб	50818,4	50370,8	49918,1	49429,8	48923,2	48457,1	48003,5	47600

Показники	Роки							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Кількість постійного населення на початок року (резиденти), тис. осіб	50638,8	50245,2	49850,9	49456,1	49036,5	48240,9	47787,3	47400
Кількість народжених, тис. осіб	467,2	442,6	419,2	389,2	385,1	376,4	390,7	408,6
Кількість померлих, тис. осіб	776,7	754,2	719,9	739,2	758,1	745,9	754,9	765,4
Природний приріст населення, тис. осіб	-309,5	-311,6	-300,7	-350,0	-373,0	-369,5	-364,2	-356,8

* Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 356-364. Україна у цифрах у 2003 р.: короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 191, 195.
 Використовуючи дані про реальний ВВП та чисельність зайнятих, визначте рівень продуктивності праці в Україні та проаналізуйте його динаміку.

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Березень 2003 р., “Известия”). “Японія встановила новий національний рекорд. Кількість безробітних у країні вийшла на найвищий рівень в післявоєнній історії. В інших розвинутих країнах ситуація не набагато краще. Прогнози більшості економістів на цей рік невтішні. Швидше за все, кількість людей, що занепокоєні пошуком роботи, збільшиться.

Рівень безробіття в Японії досяг 5,5%. Це рекордний показник для країни, в якій після війни послідовно проводилася політика забезпечення повної зайнятості та “довічного найму”. Але це не межа. За прогнозами уряду, до кінця року цей показник може зрости до 6,5-7,5%. Незалежні економісти від прогнозів поки що утримуються. Після 1 квітня японські компанії визначаться з тим, скільки осіб вони повинні звільнити в цьому році.

Одночасно з японськими були надруковані дані по Франції та США. У Франції частка безробітних склала 9,1%, а у США – 5,7%. Тут аналітики пояснюють зростання безробіття дією сезонних

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Квітень 2003 р., “Известия”). “Облікові ставки Центральних банків – індикативний показник. Він відбиває ціну на головний товар в ринковій економіці – гроші.

Знижуючи облікову ставку, монетарна влада запускає в дію інфляційний механізм економічного зростання або, навпаки, намагається затримати інфляцію в країні та посилити фінансову дисципліну.

Найдешевші гроші сьогодні в Японії. Ставка тут знаходиться на рівні, що дуже символічно відрізняється від нуля – за технічними причинами. Банк Японії вже давно вичерпав монетарні механізми стимулювання реальної економіки та тепер може розраховувати лише на результати повної реконструкції національної банківської системи, що затіяна урядом. Це також є головною задачею і влади Туреччини, де найвища облікова ставка.

Головний Центробанк світу, який друкує де-факто світову валюту, – Федеральна резервна система – ще має важіль впливу на пожеввлення національної економіки. Але дуже невеликий. Тому головні надії тут пов'язані з пожеввленням світової економіки.

Для європейського Центробанку набагато важливішою задачею залишається стримання інфляції, тому ставка залишається тут

Країна	Ключова ставка	Показник
США	Базова ставка ФРС	1,25%
Японія	Ставка overnight	0,15%
Велика Британія	Базова ставка	3,75%
ЄЦБ	Ставка рефінансування	2,50%
Чехія	Ставка РЕПО	2,50%
Угорщина	Депозитна ставка	6,50%
Латвія	Ставка рефінансування	3,00%
Литва	Ставка overnight	0,67%
Польща	Ставка інтервенції	6,00%
Росія	Ставка рефінансування	18,00%
Швейцарія	Максимальна цільова ставка	0,75%
Китай	Ставка кредитування	5,31%
Індія	Банківська ставка	6,25%
Малайзія	Ставка інтервенції	5,00%
Ізраїль	Банківська ставка	8,70%

Рік	M ₀	M ₁	M ₂	M ₃
1993	128	334	482	
1994	793	1860	3216	
1995	2623	4682	6846	6930
1996	4041	6315	9023	9364
1997	6132	9050	12448	12541
1998	7158	10331	15432	15705
1999	9583	14094	21714	22070
2000	12799	20762	31544	32252
2001	19465	29796	45186	45755
2002	26434	40281	64321	64870
2003	33119	53129	94463	95043

* www.bank.gov.ua

3. Проаналізуйте, як змінювалися ставки українських комерційних банків за кредитами і депозитами. З якими іншими макроекономічними показниками їх слід співвіднести? Спробуйте визначити реальні ставки за кредитами і депозитами. В які роки в Україні було вигідно брати кредити, в які – класти гроші на депозити?

Процентні ставки банків за кредитами і депозитами *

Рік	У національній валюті		В іноземній валюті	
	Кредити	Депозити	Кредити	Депозити
1992	76,0	68,0		
1993	221,1	187,3		
1994	201,7	171,0		
1995	107,1	61,2		
1996	77,0	34,3		
1997	49,1	18,2		
1998	54,5	22,3	20,0	9,7
1999	53,4	20,7	20,9	9,0
2000	40,3	13,5	17,0	5,8
2001	31,9	11,2	13,1	5,6
2002	24,8	7,8	11,9	6,0
2003	17,9	7,1	11,9	6,0

* www.bank.gov.ua

чинників. Так, більшість роздрібних мереж навмисно створює додаткові місця в період різдвяних та новорічних розпродаж. Після свят цих людей звільняють.

“Зростання безробіття в Західній Європі продовжиться”, – вважає аналітик FortisBank Ніколас Куніс. На його думку, США очікує зворотня тенденція. Процес, швидше за все, уповільниться, та до кінця року ситуація на ринку праці покращиться. “Перелом відбудеться в II кварталі 2003 року, – каже Куніс, – коли невпевненість американських роботодавців відносно конфлікту в Іраку розв’яжеться”. “Зараз, – стверджує аналітик, – великим корпораціям доводиться змінювати стратегію по найму робітників, відкладати рішення про розширення штату та навіть скорочувати його”.

Не всі згодні з “іракською теорією”. На думку старшого економіста Merryll Lynch Стена Шиплі, великий вплив на ситуацію на ринку праці США здійснили снігопади. Через погодні умови в основному постраждали приватні підприємства та роздрібні мережі, оскільки американці різко скоротили кількість покупок. Щоправда, одразу після припинення снігопадів продажі вроздріб у великих торговельних мережах повернулися в нормальне русло. Прогноз “снігової” теорії полягає у поверненні зайнятості на звичайний рівень.

Незважаючи на ситуативні пояснення, в економіці розвинутих країн має місце довгострокова тенденція зростання безробіття. Так, за 15 років (з 1985 по 2000 рік) частка безробітних в Німеччині зросла на 20% (з 8% до 10,5%), а в Італії – на 10% (з 10,3% до 11,5%). Лідером довгострокової тенденції виявилася Японія. З 1985 по 2000 рік кількість безробітних в Країні сонця, що сходить, зросла більш

Рівень безробіття в Японії за віковими групами

Показники	Роки						
	1980	1990	1997	1998	1999	2000	2001
Всього	2,0	2,1	3,4	4,1	4,7	4,7	5,0
Чоловіки							
Всього	2,0	2,0	3,4	4,2	4,8	4,9	5,2
15-24	4,0	4,5	6,9	8,2	10,3	10,4	10,4
25-34	1,9	1,8	3,3	4,1	4,8	5,0	5,5
35-44	1,2	1,2	2,1	2,8	3,1	2,9	3,4

Показники	Роки						
	1980	1990	1997	1998	1999	2000	2001
45-54	1,4	1,1	2,1	2,5	3,2	3,5	3,7
55-64	4,0	3,4	5,0	6,3	6,7	6,8	7,0
65 та старше	2,2	1,4	2,0	2,6	2,9	3,2	3,2
Жінки							
Всього	2,0	2,2	3,4	4,0	4,5	4,5	4,7
25-34	2,9	3,1	5,5	6,2	6,6	6,4	6,9
35-44	1,7	1,8	2,4	3,3	3,7	3,7	4,1
45-54	1,5	1,5	2,0	2,3	3,0	3,1	3,2
55-64	1,2	1,4	2,5	0,9	3,3	3,6	3,7
65 та старше	0,0	0,0	0,6	0,6	0,5	1,1	1,1

Джерело: Міністерство внутрішніх справ, поштового зв'язку та телекомунікацій, Японія.

(Вересень 2004 р., "Большой город"). "В Москві немає кому працювати. Біля входу в кафе та ресторани вівіски запрошують на роботу офіціантів та інших (особливо насторожує, коли довгий перелік вакансій починається з позиції повара), а поки втомлений мешканець міста стоїть свої півгодини-годину в черзі в одну з небагатьох працюючих кас якого-небудь гіпермаркету, він може розважитися читанням об'яв, що запрошують на роботу касирів.

На обліку в службі зайнятості перебувають лише 0,6% працездатних москвичів. Користуючись методикою Міжнародної організації праці, московські статистики вивели цифру 1,3%. Це фантастика. Адже є люди, які тільки почали шукати роботу, – наприклад, ті, що лише закінчили інститут або вчора посварилися з керівництвом. Є люди, які наполягають на роботі виключно за фахом – підводним, скажімо, археологом – та знаходяться в довічному пошуку...

Директор Центру досліджень ринку праці Інституту економіки РАН Т.Четверніна вважає, що якщо дійсно підрахувати ніде не працюючих громадян, то їх вийде все ж таки відсотків 6-7. Але більшість з них, як вона виражається, "зайняті в тіньовому секторі". Тобто працюють.

Теоретично, коли працюють практично всі, це навіть погано: нові

Як цього можна досягти?

14. З метою фінансування державного боргу уряд випустив облігації на суму 100 млрд. гультенів. Центральний банк викупив четверту частину цих облігацій. Як внаслідок цього зміниться пропозиція грошей в економіці, якщо норма обов'язкових резервів – 15%, а співвідношення "готівка/депозити" – 0,1?

15. Припустимо, норма обов'язкового резерву складає 20%, надлишкові резерви в кредитній системі відсутні, обсяг ВВП за умов

млрд. динарів

S_m	D_m	r (%)	I	S	ВВП
500	800	5	900	400	700
500	700	6	800	500	1100
500	600	7	700	600	1500
500	500	8	600	700	1900
500	400	9	500	600	2300

Визначте:

- рівноважний рівень ставки відсотка;
- граничну схильність до заощаджень;
- рівноважний рівень ВВП;
- мультиплікатор доходу;
- стан економіки;
- грошовий мультиплікатор;
- загальний обсяг продажу або купівлі державних облігацій комерційними банками, який необхідний для досягнення рівня ВВП, що відповідає стану повної зайнятості.

Макроекономіка в дзеркалі української статистики

1. Проаналізуйте динаміку грошових агрегатів. Порівняйте темпи зростання грошової маси з темпами інфляції.

2. Розрахуйте, яку частку M_1 та M_2 складає в M_3 . Порівняйте з показниками інших країн.

Грошова маса *

(млн. грн.)

Рік	M_0	M_1	M_2	M_3
1991	0,3	1,7	2,4	
1992	5	21	25	

- Складіть умовний балансовий звіт комерційного банку.
  - Норма обов'язкових резервів, встановлена Центральним банком, – 20%. Банк вирішує надати кредитів на максимально можливу суму (готівка не береться до уваги). Чому дорівнює ця сума? Складіть новий балансовий звіт банку.
  - Надані в попередньому пункті кредити повністю витрачені домогосподарствами та споживачами. Складіть новий балансовий звіт.
  - Клієнти банку збільшили рахунки до запитання на 50 млн. ескудо і внесли гроші готівкою. Як зміниться балансовий звіт банку?
  - Центральний банк зменшив норму обов'язкових резервів до 10%. Яка буде максимально можлива для банку сума кредитів, що можна надати? Як буде виглядати новий балансовий звіт банку?
  - Яку кількість грошей може створити в цьому випадку вся банківська система?
8. Комерційний банк має 50 тис. дол. резервів і 250 тис. дол. на поточних рахунках. Норма обов'язкового резерву складає 20%. Клієнти вкладають в банк 10 тис. дол., які поповнюють резерви. Скільки надлишкових резервів тепер у банку?
9. Норма обов'язкових резервів – 20%, а їхня загальна сума становить 260 млрд. тугриків. Депозити комерційних банків у цілому перевищують масу готівкових грошей в 4 рази. Визначте пропозицію грошей.
10. Загальна сума депозитів у кредитній системі становить 600 млрд. песо, а обсяг наданих кредитів – 490 млрд. песо. Якщо надлишкові резерви при цьому складають 20 млрд. песо, то яка норма обов'язкових резервів?
11. Норма обов'язкових резервів дорівнює 15%, надлишкові резерви складають 5% від суми депозитів. Якщо загальна величина резервів становить 70 млрд. крон, то чому дорівнює обсяг депозитів?
12. Грошова база становить 60 млрд. форинтів. Норма обов'язкових резервів – 20%, а співвідношення “готівка/депозити” складає 0,1. Визначте обсяг депозитів.
13. Норма обов'язкових резервів – 10%, співвідношення “готівка/депозити” – 0,2. Центральний банк планує за рахунок операцій на відкритому ринку збільшити пропозицію грошей на 560 млн. ріалів.

підприємства не можуть знайти робітників, беруть некваліфікованих, ті швидко йдуть, рівень обслуговування або виробництва постійно падає. На практиці саме так. Власник кількох підмосковних ресторанів, що попросив не називати його імені, зізнається, що єдина вимога до офіціантів – “щоб не дуже крали”. Тому, що його співробітники періодично хамлять клієнтам, він скорився.

“Роки п'ять тому можна було за смішні гроші набрати пристойний персонал, – ностальгує гендиректор агенції нерухомості Н.Кузнєцова. – Тепер рекрутингові агенції беруть за свої послуги 20-25% річного доходу”. Раніше доводилося сплачувати лише суму місячного окладу нового співробітника. Компанія Кузнєцової розробила цілу “програму адаптації” нових співробітників, щоб утримати їх в самому початку кар'єри, коли робітники найактивніше поглядають вбік.

Згідно з економічною теорією, таким чином повинні поводити себе всі компанії: якщо вже ринком керують робітники, треба підвищувати зарплати та здувати з співробітників пилінки. Але в Москві існує ціле паралельне місто потенційних робітників: приїжджі. Якщо довіряти 8312 резюме, які вивішені на сайті міської служби зайнятості, москвичі в принципі не згодні працювати менше, ніж за 300 дол. на місяць. Ті, хто розраховує на роботу в торгівлі, вимагають за свої послуги 500-1000 дол. А в реальному житті оператор фотоавтомата в метро отримує 4000 руб. на місяць, що нижче прожиткового мінімуму. На автоматі висить об'ява, що запрошуються на роботу.

В інших країнах оператором фотоавтомата або, наприклад, вуличного сортиру не працює взагалі ніхто, тому що це автомат. В Росії оператори автоматів завелися через неймовірну дешевизну робочої сили. Тепер дешево можна купити лише приїжджих. Це небезпечно та загрожує штрафами, зате дозволяє економити на податках. Як наслідок, багато установ на ключові позиції наймають москвичів з високими запитами, а касирами, офіціантами та продавцями беруть нелегалів. Ну це й тих, кого більше нікуди не візьмуть: питущих, недотепних, хронічно хамуватих”.

III. Інфляція

*Головне прокляття нестабільного долара – це невизначеність.
(Ірвінг Фішер)*

1. Сутність, вимір та види інфляції.
2. Причини інфляції. Інфляція попиту та інфляція пропозиції.
3. Соціально-економічні наслідки інфляції.
4. Стагфляція та крива Філлїпса.
5. Антиінфляційна політика. Інфляція в перехідній економіці.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 10.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 33.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 14, 15.
- Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М., 1994. – Гл. 6.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 7.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 10.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 9.
- Савченко А.Г., Пухтаевич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 3.3.
- Соболев В.М. Макроэкономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 7.2, 7.3
- Економічна теорія: У 2 кн. Кн. 1. Макроекономіка: Навчальний посібник / За ред. З.Г.Ватаманюка та С.М.Панчишина. – К., 1997. – Розділ 13.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розділ 2.2.
- Макроэкономика / Под ред. Е.Б. Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 7.1, 13.
- Камаев В.Д. и др. Экономическая теория: Учебник. – М., 1998. – Гл. 17.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 18; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 23.

5. Пропозиція грошей – 860 млрд. ріалів. Номінальний ВВП складає 2400 млрд. ріалів. Попит на гроші визначається функцією $D_m = 0,4Y - 10$ г. За даними таблиці визначити відхилення попиту на гроші від пропозиції грошей, а також рівень відсотка, за яким на грошовому ринку встановлюється рівновага.

Рівень відсотка (г)	$D_m = 0,4Y - 10$ г	$S_m - D_m$
20		
15		
10		
5		
0		

6. Користуючись наведеними нижче даними, складіть умовний балансовий звіт комерційного банку. Чи можна бути впевненим у вірності виконаного завдання?

	Млн. лей
Готівка	23
Розрахункові та інші рахунки клієнтів	196
Резерви в ЦБ	38
Власний капітал банку	200
Депозити підприємств і організацій	165
Кредити, які надані підприємствам і організаціям	214
Позики, надані іншим банкам	78
Позики у інших банків	95
Державні цінні папери	133
Будова, обладнання	112
Інші кредитори	32
Інші дебітори	90

7. Балансовий звіт комерційного банку на певну дату містить такі статті (млн. ескудо):

Власний капітал	250
Позики, які надані банком	150
Цінні папери	200
Депозити	400
Резерви в ЦБ	100
Каса	200

Ощадні депозити	93,2 млрд. крон
Стародавні золоті монети	4,9 млрд. крон
Дорожні чеки	12,9 млрд. крон
Євро	4,5 млрд. євро
Банкноти ЦБ	24,7 млрд. крон

2. Як змінилася пропозиція грошей, якщо реальний ВВП зріс з 520 до 572 млрд. динарів, швидкість обігу грошей уповільнилася на 2%, а рівень цін в економіці підвищився на 9%?

3. В таблиці наведена залежність між масою грошей в економіці, швидкістю обігу грошей, номінальним ВВП та рівнем цін у країні:

Варіанти	M	V	Y	P
	90	5	375	1,2
1				
2				
3				
4				

Передбачаються різні варіанти подальшого розвитку економіки. Для них властиві такі зміни:

- 1) M зросте на 10%, Y та V не зазнають змін;
- 2) M зросте на 15%, Y зросте на 10%, V – без змін;
- 3) M зросте на 10%, Y скоротиться на 10%, V скоротиться на 5%;
- 4) M зросте на 15%; Y зросте на 20%; V зросте на 5%.

Заповніть таблицю, визначте, як буде відповідно змінюватися рівень цін в економіці.

4. Попит на гроші для укладання угод складає 12% від номінального ВВП, пропозиція грошей – 500 млн. марок. Попит на гроші з боку активів наведений нижче:

Ставка позичкового відсотка	20	18	16	14	12
Попит на гроші з боку активів, млн. марок	80	90	120	140	180

Знайдіть рівноважну ставку позичкового відсотка, якщо номінальний ВВП дорівнює 3000 млн. марок. Як вона зміниться, якщо пропозиція грошей зменшиться на 20 млрд. марок? Зобразіть ситуацію графічно.

- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономіка. Глобальний підхід. – М., 1996. – Гл. 11, 23.
- Теория переходной экономики: Учебное пособие / Под ред. Е.В.Красниковой. – М., 1998. – Т. 2, гл. 4.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 15.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 7.

Аналізуючи питання теми, слід користуватися знаннями, що отримані при вивченні попередніх тем: індекс цін, сукупний попит і сукупна пропозиція, рівень безробіття (для з'ясування кривої Філіппса).

Тема є доволі складною і вельми важливою. За умов більшої кількості годин до проблем, що піднімаються в темі, бажано повертатися ще раз наприкінці курсу. Засвоєння курсу макроекономіки в цілому дозволяє аналізувати означені проблеми на якісно вищому рівні, брати до уваги особливості трансформаційної економіки. Цікава інформація з цієї проблеми наведена в підручнику Сакса Дж., Ларрена Ф.

1. Сутність, вимір та види інфляції

В другій половині XX ст. інфляція перетворилася в достатньо поширену хворобу, проти якої немає імунітету майже в жодній країні світу (навіть у випадку командної економіки). Історичною передумовою розповсюдження цього явища справедливо вважається кінець епохи золотого стандарту.

Інфляцію (inflation) визначають як падіння купівельної спроможності грошей, процес їхнього знецінення, який найчастіше проявляється в стійкому підвищенні рівня цін.

На практиці рівень інфляції найчастіше вимірюється за допомогою індексу споживчих цін.

Темп інфляції (rate of inflation, π) – це темп приросту загального рівня споживчих цін:

$$(\pi) = \frac{CPI_n - CPI_{n-1}}{CPI_{n-1}};$$

де CPI – індекс споживчих цін відповідного року (поточного й базисного).

Як зазначалося в попередніх темах, окрім індексу споживчих цін, у статистиці використовують також інші індекси:

- індекси цін виробників промислової продукції (в тому числі за галузями промисловості);
- індекси цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами;
- індекси цін інвестицій в основний капітал;
- індекси цін на будівельно-монтажні роботи;
- індекси цін на окремі групи товарів і послуг.

Падіння загального рівня цін називається дефляцією (deflation). Темп інфляції має при цьому від'ємне значення, індекс цін менше 100%. Уповільнення темпів зростання цін має назву дезінфляція (desinflation).

Про складність і різнобарвність проблеми свідчить класифікація видів інфляції. Вона можлива за різними критеріями.

I. Очевидність:

- відкрита;
- прихована (інфляція в командній економіці за умов фіксованого рівня цін і дефіциту товарів; термін був введений шведським економістом Б.Хансеном).

Об'єктом аналізу є, як правило, відкрита інфляція, тому наступні критерії мають відношення саме до неї.

II. Кількісний критерій (темпер інфляції, тобто темп зростання цін):¹³

- повзуча інфляція (однозначна величина – до 10% на рік; останнім часом обмежується навіть 5%);
- галопуюча (двозначна величина – до 100% на рік, але сучасні вимоги більш жорсткі – до 20%);
- гіперінфляція (дає змогу вимірювати зростання цін за місяць, тиждень, навіть за день; зараз найчастіше використовують критерій за Кейганом – 50% на місяць).

За свідченням Дж. Сакса,¹⁴ до 90-х років у світовій історії спостерігалось лише 15 випадків гіперінфляції. В 90-х роках Україна пережила нечувану для мирних часів інфляцію: в 1993 р. ціни зросли в 102,6 разів. Умови вступу до ЄС передбачають, що темп інфляції повинен бути на рівні трьох країн ЄС з мінімальними показниками + 1,5%.

¹³ Слід зазначити, що єдиних загальноживаних чисельних критеріїв щодо віднесення інфляції до різних видів за цим параметром не існує.

¹⁴ Див.: Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономіка. Глобальный подход. – М., 1996. – С. 790.

5. Припустимо, Вам треба обрати банк для розміщення депозиту. За якими основними критеріями Ви будете обирати цей банк?
6. Припустимо, що в економіці спостерігається:
  - інфляція, яка відзначається високим рівнем;
  - економічний спад і зростання безробіття;
  - стагфляція.

Які заходи слід вживати Центральному банку з метою стабілізації економічного становища в країні в цих випадках?

7. Від чого залежить, які саме інструменти грошово-кредитної політики будуть застосовані?
8. Чи відрізняються наслідки монетарної політики в коротко- та довгостроковому періодах?
9. Інтернет-питання (www.federalreserve.gov). Розрахуйте, яку частку M_1 та M_2 складає в M_3 , L в США.
10. Інтернет-питання (www.bank.gov.ua). Проаналізуйте динаміку кількості комерційних банків в Україні.
11. Інтернет-питання (www.bank.gov.ua). Поцікавтеся, як змінювалася облікова ставка НБУ з 1992 року дотепер. Чим це було спричинено? Про проведення якої політики свідчило? Які наслідки мали зміни, що відбувалися? Чи існує зв'язок між обліковою ставкою та ставками відсотка, під які комерційні банки надають кредити?
12. Інтернет-питання (www.bank.gov.ua). Оцініть характер грошово-кредитної політики в Україні.

Задачі

1. Використовуючи наведені дані про стан грошового ринку в країні, визначте показники M_0 , M_1 , M_2 , M_3 , L . Визначте “грошову базу”. Яку частку складає “грошова база” в загальному обсязі “грошової маси”?

Облігації держпозики	9,1 млрд. крон
Чеківі внески	165,8 млрд. крон
Невеликі строкові внески	135,6 млрд. крон
Долари США	9,6 млрд. дол
Розмінні монети	7,0 млрд. крон
Великі строкові внески	14,3 млрд. крон
Резерви в ЦБ	28,1 млрд. крон

Майже гроші	Near-money
Термінові внески	Time deposits
Внески до запитання	Demand deposits
Перевага ліквідності	Liquidity preference
Трансакційний мотив	Transaction motive
Мотив перестороги	Precautionary motive
Спекулятивний мотив	Speculative motive
Попит на гроші для укладання угод	Transactions demand for money
Попит на гроші з боку активів ФРС	Asset demand for money Federal Reserve system
Норма резерву	Reserve ratio, rr
Обов'язкові резерви	Required reserves, RR
Надлишкові резерви	Excess reserves, ER
Грошовий мультиплікатор	Money multiplier
Операції на відкритому ринку	Open market operation
Облікова ставка	Discount rate
Грошово-кредитна політика	Monetary policy
Механізм грошової трансмісії	Money transmission mechanism
Політика “дорогих грошей”	Tight money policy
Політика “дешевих грошей”	Easy money policy

Питання для самоконтролю

1. Які мотиви для тримання грошей застосовуються в таких випадках:
  - Ви збираєтеся на базар і берете з собою певну суму грошей;
  - Ви перевели гроші з термінового рахунку на рахунок до запитання і плануєте відвідати фондову біржу;
  - вирушаючи до Києва, берете з собою додаткову суму грошей?
2. Які процеси відбуваються в національній економіці, якщо порушується рівновага на грошовому ринку?
3. Спробуйте скласти умовний баланс Центрального банку. Які Ви можете навести статті активів та пасивів?
4. За словами Дж.Кейнса, “якщо ви заборгували своєму банку 100 дол., то це ваша біда; якщо ви заборгували йому 1 млн. дол., це вже біда банку”. Прокоментуйте.

III. Відповідність зростання цін за різними товарними групами:

- збалансована (ціни зростають однаково за різними товарними групами);
- незбалансована (ціни зростають в різних пропорціях).

IV. Прогнозованість (цей поділ дуже важливий з точки зору наслідків інфляції):

- очікувана (економічні суб'єкти можуть завчасно прилаштуватися до майбутнього зниження купівельної спроможності грошей та мінімізувати свої втрати);
- неочікувана (найбільш вразливі наслідки – перерозподіл доходів).

Можливість передбачити майбутнє зростання цін особливо важлива для ринку капіталів. Очікуючи інфляцію, слід коригувати номінальні ставки відсотка:

$$i = r + \pi^e,$$

де i – номінальна ставка відсотка; r – реальна ставка відсотка; π^e – темп очікуваної інфляції.

Однак слід пригадати, що подібне співвідношення має місце лише у випадку з невисокими темпами інфляції (до 10%). В умовах, коли темп зростання споживчих цін вимірюється двозначними величинами і більше, слід використовувати рівняння Фішера:

$$r = \frac{i - \pi^e}{1 + \pi^e}.$$

Але для кращого розуміння економічних процесів, що відбуваються при цьому, можна порадижити використовувати залежність між номінальними та реальними значеннями ставки відсотка в іншому вигляді (пригадайте правила роботи з індексами):

$$1 + i = (1 + r)(1 + \pi);$$

$$1 + r = \frac{1 + i}{1 + \pi}.$$

2. Причини інфляції. Інфляція попиту та інфляція пропозиції

За п'ятим критерієм (причини інфляції) в економічній теорії відрізняють:

- інфляцію попиту;
- інфляцію пропозиції.

Зрозуміти відмінність цих видів інфляції за причинами допомагає модель сукупного попиту і сукупної пропозиції.

1. Інфляція попиту (demand-pull inflation) – це випадок, коли інфляція виникає за рахунок зростання сукупного попиту (рис. 3.3.1).

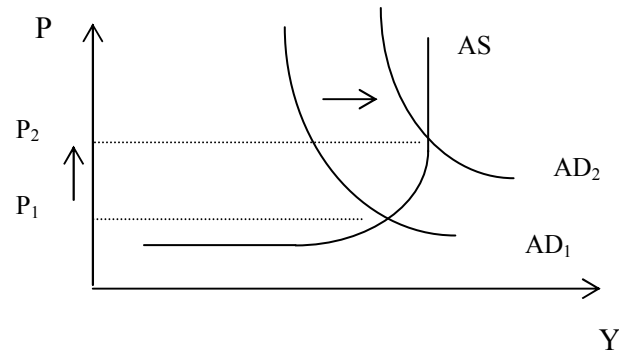

Рис. 3.3.1. Інфляція попиту

Сукупний попит може зростати за різними причинами:

- зростання одного з елементів сукупного попиту (споживчі витрати, інвестиції, державні закупівлі, чистий експорт);
- зміна структури сукупного попиту (поява нових, але дорожчих товарів з кращими властивостями й відповідне зникнення застарілих дешевих);
- дія монетарних чинників – надмірна емісія або зростання швидкості обігу грошей (саме останнє має назву “втеча від грошей”).

В зростанні грошової маси більшість економістів (передусім представники школи монетаризму) вбачають основну причину інфляції. В зв'язку з цим дуже часто цитується вислів М.Фрідмена – “інфляція є завжди і повсюдно грошовим явищем”. Таким чином,

$$P = f(S_m).$$

Хрестоматійним прикладом інфляції попиту вважається інфляція в Німеччині (точніше Веймарській республіці) після репараційних виплат згідно з Версальською угодою.

вжиттям заходів та появою очікуваних наслідків – implementation, response lag);

- затримка передачі (іноді кредитні установи з метою стабілізації можуть знижувати ставки й викликати подальше зростання інфляції – transmission lag);
- Центральний банк може впливати на основні цілі грошово-кредитної політики лише непрямо;
- Центральний банк може контролювати лише одне – або пропозицію грошей, або ставку позичкового відсотка (так звана “дилема цілей”);
- політика “дешевих грошей” може бути значно менш ефективна, ніж політика “дорогих грошей”. До того ж вона може породжувати інфляцію.

Суттєвою проблемою є поєднання фіскальної та монетарної політики. Для проведення ефективної монетарної політики обов'язковою умовою є незалежність Центрального банку. Він не повинен залежати від уряду, фінансуючи його видатки, як це було в умовах командної економіки.

Як зазначалося, зростання державних витрат підвищує попит на кредитні ресурси, тож сприяє зростанню ставки позичкового відсотка і тому витісняє приватні інвестиції. Якщо Центральний банк намагатиметься підтримувати ставку відсотка, він має збільшувати пропозицію грошей, що загрожує інфляцією.

У випадку значного дефіциту бюджету внаслідок проведення стимулюючої фіскальної політики уряд може тиснути на

Основні терміни

Функції грошей	Function of money
Міра вартості	Standard of value, unit of account
Засіб обігу	Medium of exchange
Засіб нагромадження	Store of value
Ліквідність	Liquidity
Пропозиція грошей	Money supply
Грошові агрегати M_1, M_2, M_3, L	Measures of the money (monetary aggregate) M_1, M_2, M_3, L
Грошова база	Monetary base
Гроші високої ефективності	High-powered money

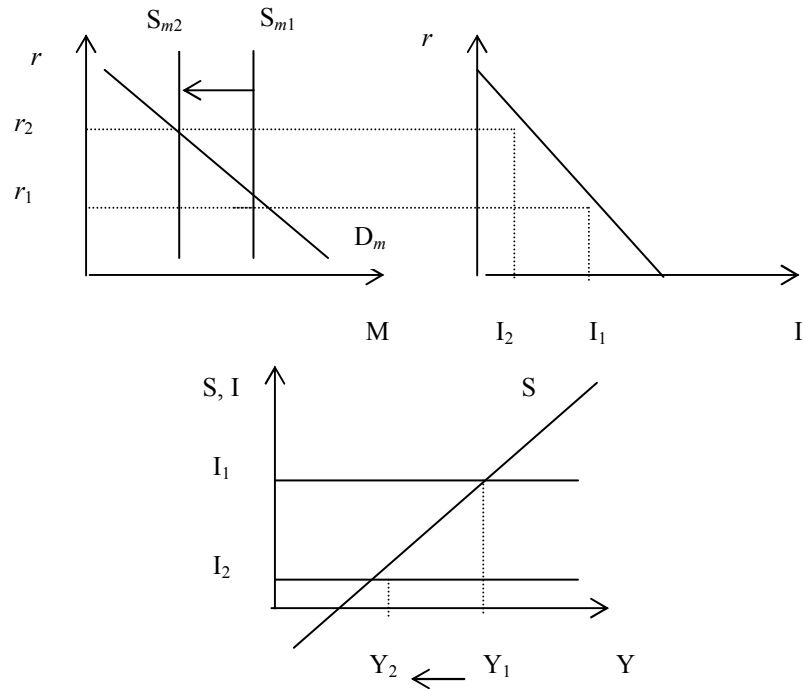

Рис. 6.6. Політика “дорогих грошей”

$$S_m \downarrow \Rightarrow r \uparrow \Rightarrow I \downarrow \Rightarrow Y \downarrow$$

Перевагами монетарної політики зазвичай називають:

- незначний внутрішній лаг – час, що проходить між усвідомленням проблеми та вжиттям необхідних заходів (особливо це відчутно у випадку операцій на відкритому ринку);
- мультиплікаційний ефект;
- відсутність ефекту витіснення (зниження ставки відсотка сприятливо впливає як на приватні, так і на державні інвестиції);

Проблеми у проведенні монетарної політики:

- затримка розпізнавання (recognition lag);
- значний зовнішній лаг або затримка здійснення (час між

2. Інфляція пропозиції, або інфляція витрат (cost-push inflation), – це випадок, коли інфляція виникає за рахунок зменшення сукупної пропозиції (що викликана, в свою чергу, зростанням витрат) (рис.

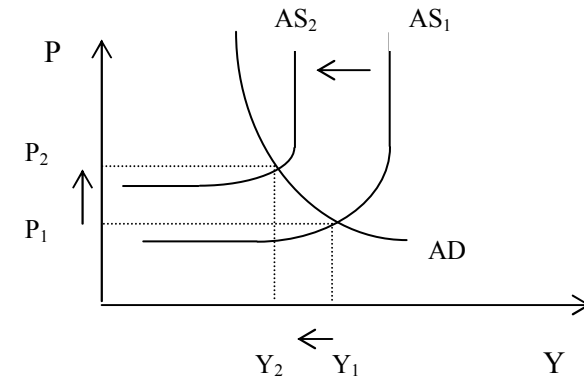

Рис. 3.3.2. Інфляція пропозиції

Зверніть увагу, що при інфляції пропозиції відбувається одночасне зростання цін і падіння обсягів виробництва. Це явище отримало назву стагфляції (stagflation).

Оскільки найбільшу питому вагу в витратах виробництва складають витрати на оплату праці, то зростання зарплатні, що не обумовлене зростанням продуктивності праці, може призвести до підвищення загального рівня цін:

$$P = \frac{kW}{ПП}$$

де k – частка заробітної платні у витратах, ПП – продуктивність праці.

Слід пригадати також негативні шоки сукупної пропозиції. Найбільш яскравим історичним прикладом інфляції пропозиції вважається період “Великої інфляції” 70-80-х років. Після чергової арабо-ізраїльської війни 1973 року арабські країни об’явили ембарго на постачання нафти західним державам. Ціна на нафту зросла в декілька разів, ускладнюючи виробничий процес в усіх галузях і спричинивши помітне падіння сукупної пропозиції.

І в наш час ціна, що склалася на світовому ринку нафти, залишається об'єктом пильної уваги не лише економістів, а й всіх, хто розуміє зв'язок між нею та зростанням цін на товари вітчизняних виробників.

Виключно важливо з'ясувати причини інфляції, оскільки саме від них залежать конкретні антиінфляційні рецепти.

3. Соціально-економічні наслідки інфляції

Якщо сферою походження інфляції є грошовий обіг, то сфера її дії набагато ширша. Вплив інфляції на економіку майже завжди переважно негативний. Хоча деякі економісти кажуть про позитивний (тонізуючий) вплив помірної, повзучої інфляції (в перших виданнях підручника П.Семюелсон стверджував, що 5-відсоткова інфляція невразлива. Але абсолютна більшість економістів впевнена, що інфляція, яка прискорюється, рано чи пізно стає нестерпною). Загальновідомі й надзвичайно вагомні негативні наслідки інфляції:

1. Виникнувши, інфляція постійно відтворює себе у все зростаючих масштабах: так звана інфляційна спіраль “зарплатня – ціни”. Через зростання цін профспілки вимагають підвищення зарплатні, зростання зарплатні означає для підприємців подорожчання витрат виробництва, тож виникає потреба підвищувати ціни.
2. Інфляція руйнує нормальні відносини: гроші втрачають свою купівельну спроможність, ціни не виконують інформаційної ролі (викривлення цінового сигналу), тож не вигідні інвестиції. За словами Ф.Хайєка, висока інфляція, особливо та, що непередбачено варіюється, “призводить до того, що перешкоди повністю “забивають” корисний сигнал й важлива інформація перетворюється на безглуздий шум”. Російський економіст В.Новожилов казав, що “за умов інфляції ціни розмовляють мовою брехні”.
3. Відбувається перерозподіл доходів, тобто інфляція порушує пропорції, що встановилися в розподілі національного доходу між приватним сектором і державою. Цей перерозподіл відбувається на користь держави (сеньйораж – різниця між цінністю додатково випущених банкнот та витратами на їхнє виготовлення). Населення ж обкладається своєрідним інфляційним податком, зберігаючи на руках готівку. Найбільше страждають ті, хто отримує фіксовані доходи.

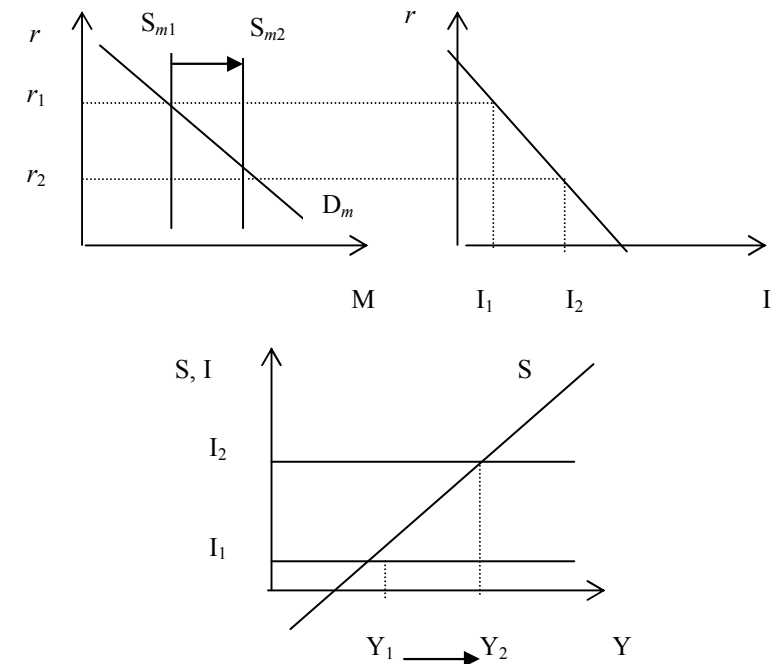

Рис. 6.5. Політика “дешевих грошей”

$$S_m \uparrow \Rightarrow r \downarrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$$

Під час “перегріву” економіки, коли панує інфляція, слід проводити політику “дорогих грошей” (рис. 6.6), що спрямована на скорочення грошової маси в обігу (рестриктивна політика). Вона передбачає:

- продаж банками цінних паперів;
- збільшення резервної норми;
- збільшення облікової ставки.

кредитора останньої інстанції). В Україні частіше вживається термін ставка рефінансування – норма відсотка за кредитами, які беруть комерційні банки у Центрального з метою кредитування інвестиційних проектів. Цей інструмент схожий на пряме регулювання, оскільки таким чином Центральний банк має безпосередню можливість впливати на дії комерційного. Обліковий кредит може надаватися під заставу цінних паперів (ломбардний) або через переоблік (купівлю) комерційних векселів. Але особливістю цього інструменту є не прямий ефект, а так званий “ефект сигналу”, тобто Центральний банк таким чином пові-домляє про свої наміри щодо проведення певної грошово-кредитної політики. Зниження облікової ставки свідчить про пом'якшення монетарної політики та дозволяє комерційним банкам коригувати свою діяльність в потрібному напрямку.

Механізм впливу змін пропозиції грошей на економіку доволі складний. Він має назву механізму грошової трансмісії (money transmission mechanism). Зміна пропозиції грошей призводить до зміни ставки відсотка на грошовому ринку. Ставка відсотка є важливим чинником, що впливає на обсяг інвестицій у країні (певною мірою реагують і домогосподарства, якщо брати до уваги споживчий кредит). А зі зміною інвестицій змінюється сукупний попит, що має наслідком зміну обсягу виробництва та рівня цін. Логічний ланцюжок має вигляд

$$S_m \Rightarrow r \Rightarrow I \Rightarrow Y$$

Означені інструменти можуть використовуватися з метою реалізації певного напрямку грошово-кредитної політики. В залежності від стану економіки – певної фази економічного циклу – слід проводити політику “дорогих” або “дешевих” грошей.

Під час спаду слід проводити політику “дешевих грошей”, що спрямована на зростання грошової маси в обігу (експансіоністська політика) (рис. 6.5). Вона передбачає:

- купівлю банками цінних паперів;
- зменшення резервної норми;
- зменшення облікової ставки.

Перерозподіл доходів також відбувається у взаємовідносинах “кредитор – боржник”, “працівники – роботодавці”.

4. Держава також не може повністю уникнути витрат – відбувається ефект інфляційного оподаткування (ефект Танзі-Олівера¹⁵), тобто інфляційне знецінення реальних надходжень до бюджету за час, що минає від нарахування податку до безпосереднього його стягування.
5. Навіть очікувана інфляція призводить до таких суспільних витрат, як витрати “стоптаних черевиків” (витрати часу на різноманітні заходи, до яких змушені вдаватися домогосподарства, намагаючись мінімізувати втрати від падіння купівельної спроможності грошей) та витрати “меню” (витрати підприємців на переписування цінників, друк нових каталогів, інформування покупців тощо).

На відміну від безробіття, яке людина може подолати на мікрорівні, самотужки, інфляція є проблемою, від якої надзвичайно важко ухилитися. Інфляція сама по собі не знищує економіку, але вона унеможливує економічну діяльність, і це може тривати до колапсу економіки. Наслідки можуть бути навіть більш драматичні, якщо брати до уваги політичні тенденції, що отримують розвиток при цьому, – зростання популізму, відмова від демократії, встановлення диктаторських режимів.

4. Стагфляція та крива Філіпса

Взаємозв'язок безробіття та інфляції був досліджений англійським економістом О.Філіпсом. В 1958 р. він проаналізував статистичні дані по Сполученому Королівству за період з 1861 до 1957 року і вивів обернену залежність між темпами зміни номінальної грошової зарплатні й фактичним рівнем безробіття.

Графік цієї залежності отримав назву кривої Філіпса (рис. 3.3.3). Через два роки П.Семюелсон і Р.Солоу надрукували статтю про наявність подібної залежності в США, замінивши темп зміни зарплатні на темп інфляції.

Цілком логічно, що між темпом інфляції й рівнем безробіття існує обернений зв'язок, оскільки безробіття обмежує можливості зростання заробітної платні, що в свою чергу обмежує зростання витрат, а тому й цін.

¹⁵ Названий іменами Хуліо Олівера і Віто Танзі. Див.: Сакс Дж., Ларрен Ф. – С. 388. Ілюстрація ефекту в Болівії.

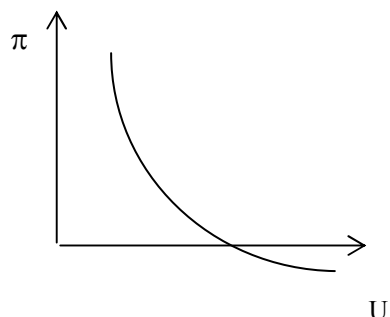

Рис. 3.3.3. Крива Філіпса

Але якщо в 60-ті роки ця залежність для більшості розвинених країн виконувалася, то в 70-ті відбулася стагфляція – одночасне зростання рівня безробіття й темпу інфляції. Аналогічні процеси відбувалися в Україні в 90-х роках.

Безробіття та інфляція справедливо вважаються показниками економічної нестабільності. А.Оукен пропонував для кращої характеристики стану економіки, оцінки її макроекономічних труднощів використовувати так званий індекс злиденності (або індекс непопулярності) як суму річного темпу інфляції та рівня безробіття. Зараз цей індекс (*misery index*) використовують в США. Якщо він нижче 10%, то макроекономічна ситуація нормальна, якщо вище 20% – це вважають сигналом серйозного неблагополуччя.

5. Антиінфляційна політика. Інфляція в перехідній економіці

Інфляція є дуже поширеною економічною хворобою, але, як свідчить світовий досвід, її цілком можливо подолати. Слід відрізнити адміністративні та економічні заходи.

Адміністративні заходи полягають у встановленні державою обмежень на зростання цін і заробітної платні. Зрозуміло, що ці заходи створюють основу для прихованої інфляції. В умовах гіперінфляції фіксують не ціни, а обсяг грошової маси.

Таким чином, з метою створення нормального економічного середовища, з оглядом на численні негативні наслідки, уряд і Центральний банк повинні проводити відповідну антиінфляційну політику. Економічні заходи полягають у створенні умов, які стримують прагнення і можливості продавців підвищувати ціни. Слід

готівку. В цьому випадку формула грошового мультиплікатора містить співвідношення “готівка – депозити” (cr):

$$mm = \frac{cr + 1}{cr + rr} .$$

5. Грошово-кредитне регулювання економіки

Метою грошово-кредитної політики, як і фіскальної, є стабілізація економіки: стає економічне зростання, зайнятість, низький рівень інфляції, збалансування платіжного балансу. Прагнучи досягнути цих стратегічних цілей, Центральний банк використовує власні проміжні орієнтири: пропозиція грошей, ставка відсотка, обмінний курс.

Зосередимо увагу на можливостях Центрального банку досягти бажаного результату, оперуючи пропозицією грошей. Існують три основні інструменти грошово-кредитної політики, що дозволяють коригувати пропозицію грошей:

1. Операції на відкритому ринку, тобто купівля або продаж Центральним банком державних цінних паперів (найчастіше короткострокових державних облігацій). Найбільш гнучкий інструмент, оскільки ним можна користуватися постійно і швидко, а в разі необхідності змінювати дії на протилежні. В країнах з розвинутою ринковою економікою він є найбільш вживаним інструментом монетарної політики, але в Україні не поширений через невеликий попит на ОВДП. Коли Центральний банк продає цінні папери, він зменшує резерви комерційного банку, сприяючи скороченню пропозиції грошей. Однією з форм подібних операцій є угода про зворотний викуп (РЕПО). Центральний банк зобов’язується викупити цінні папери через певний термін за більш високою ціною.

2. Встановлення певної норми обов’язкового резерву. Найбільш жорсткий інструмент, оскільки навіть незначна його зміна значно впливає на грошову пропозицію (завдяки відповідній зміні грошового мультиплікатора). Тому в країнах, що мають багатий досвід грошово-кредитної політики, норма обов’язкових резервів змінюється рідко і незначно (на 0,25-0,5%), а в деяких країнах взагалі відмовилися від використання цього інструменту. Підвищення норми обов’язкового резервування автоматично звужує можливості кредитування комерційними банками, тому пропозиція грошей зменшується.

3. Встановлення облікової ставки (відсоток, під який Центральний банк може надати позику комерційному, виконуючи функцію

Надлишкові резерви відіграють важливу роль у функціонуванні банків, оскільки саме на їхню величину (не більше) можуть бути надані кредити.

Якщо окремих комерційний банк може надати позики на суму своїх надлишкових кредитів, то вся кредитна система здатна створювати гроші, помножуючи свої надлишкові резерви – йдеться про так званий грошовий мультиплікатор (банківський мультиплікатор, або мультиплікатор грошової експансії). За величиною він є зворотним відносно норми обов'язкових резервів.

Банк	Величина нового внеску	Обов'язкові резерви	Надлишкові резерви (можливі позики)
I	1000	200	800
II	800	160	640
III	640	120	512
IV	512	102,4	409,6
V	409,6	81,92	327,68

З таблиці видно, що кредити банків утворюють геометричну прогресію. Сума членів прогресії:

$$S_n = a \cdot \frac{1-q^n}{1-q} = \frac{a}{1-q} - \frac{a \cdot q^n}{1-q},$$

де a – перший член прогресії (800); $q = 0,8$, тобто $q = 1 - rr$ (rr – норма обов'язкового резерву в частках); n – кількість банків.

Якщо n прямує до нескінченності, то q^n прямує до нуля, тоді максимально можливу суму кредитів (потенційні можливості кредитної системи) можна визначити як

$$S_n = \frac{a}{1-q} = a \cdot mm,$$

де mm – грошовий мультиплікатор:

$$mm = \frac{1}{1-q} = \frac{1}{rr}.$$

Більш складна модель пропозиції грошей передбачає врахування того, що певна кількість грошей з депозитів може бути перетворена в

відрізняти заходи, що сприяють втриманню інфляції попиту й інфляції пропозиції.

Інфляцію попиту можна подолати, зменшуючи бюджетні витрати.

Втриманню інфляції витрат будуть сприяти заходи антимонопольної політики, а також сукупність заходів, що сприяють зменшенню витрат виробництва.

Винятковість інфляційних процесів у перехідних економіках полягала у наявності обох причин інфляції, що ускладнювала її лікування. На початку 90-х років інфляція в Україні була прихованою. Лібералізація цін сприяла переходу її у відкриту інфляцію. Різке підвищення цін на енергоносії та поступове зростання заробітної платні ввело в дію інфляцію пропозиції. Дефіцит бюджету було вирішено покривати за рахунок емісії – таким чином, додалася інфляція попиту. Подібне розгортання подій призвело до гіперінфляції. Ситуація була виправлена лише завдячуючи грошовій реформі й післяреформним діям.

Тож в кожному окремому випадку слід шукати глибинні причини переповнення каналів обігу паперовими грошима. В умовах перехідної економіки такими глибинними причинами зазвичай називалися:

- наявність великої прихованої інфляції (через дефіцит товарів і послуг);
- низький рівень продуктивності праці;
- монополістична структура економіки, що була отримана в спадок від соціалізму;
- розрив міжгосподарських зв'язків через розпад СРСР, соціалістичного табору;
- стрімке зростання цін на енергоносії;
- відсутність розвинутого ринкового господарства, нерозвинутість кредитно-фінансової сфери – наявність таких атрибутів перехідної економіки, як бартер, неплатежі, взаємозарахунки (що перешкоджали падінню цін);
- приватизація, яка дозволяла реалізувати саме номенклатурні інтереси, і це суперечило потребі зниження цін;
- зростання послуг спекулятивного характеру (посередницького, фінансового).

Абсолютно всі країни з трансформаційними економіками зазнали інфляції (в різних масштабах). Подолання цієї проблеми для них

означало можливість проведення економічних реформ. Практично в усіх цих країнах склалася так звана “стагфляційна пастка”, що являє собою ситуацію замкненого кола, коли одночасно існують падіння виробництва та інфляція: спад породжує інфляцію, а інфляція породжує спад (для подолання спаду потрібно вживати інфляційні заходи, які тільки посилюють падіння; для вгамування інфляції потрібні заходи, що скорочують виробництво, тим самим створюють основу для продовження інфляції).

Подолання гіперінфляції, стабілізація національної валюти не означали автоматичного вирішення всього комплексу економічних проблем перехідного періоду. Навпаки, дуже часто реалізація антиінфляційних заходів загострювала інші проблеми або взагалі породжувала нові. Відомо, що реалізація на практиці антиінфляційної

Основні терміни

Інфляція	Inflation
Рівень інфляції	Inflation rate
Прихована інфляція	Repressed, hidden inflation
Повзуча інфляція	Moderate, creeping inflation
Галопуюча інфляція	Galloping inflation
Гіперінфляція	Hyperinflation, runaway inflation
Очікувана інфляція	Expected inflation
Неочікувана інфляція	Unexpected inflation
Інфляція попиту	Demand-pull inflation
Інфляція пропозиції	Cost-push inflation
Витрати стоптаних черевиків	Shoeleather cost
Витрати меню	Menu cost
Спіраль “зарплатня – ціни”	Wage-price spiral
Крива Філіпса	Phillips curve
Стагфляція	Stagflation
Ефект Танзі-Олівера	Tanzi-Oliver effect
Індекс злиденності	Misery index

Питання для самоконтролю

1. Що мають на увазі, коли кажуть, що “інфляція – це перш за все “віра в інфляцію”?
2. Л. Столерю писав: “Сподіватися загальмувати інфляцію, обмежуючись блокуванням цін, настільки ж марно, як і сподіватися зупинити підвищення температури у хворого,

Зверніть увагу, що обов’язкові резерви робляться не з метою запобігання можливим втратам вкладників (для цього з часом було введено обов’язкове страхування депозитів), головне їхнє призначення полягає в тім, що вони є своєрідним засобом контролю діяльності комерційних банків з боку Центрального банку. Взаємовідносини комерційних банків з Центральним в ринковій економіці докорінно відрізняються від таких відносин у командній, оскільки існує лише непряме регулювання.

4. Розрахунки вкладників банку за допомогою чеків. Припустимо, що чеки виписані на загальну суму 20 млн. грн. В цьому випадку зменшуються резерви комерційного банку і, відповідно, зменшується обсяг депозитів.

Активи (млн. грн.)	Пасиви (млн. грн.)
Резерви 32	Безстрокові внески 30
Обладнання 3	Власний капітал 5

Обов’язкові резерви = $30 \cdot 20\% = 6$.

Фактичні резерви 32
Обов’язкові резерви 6
 Надлишкові резерви 26

5. Другою функцією комерційних банків є надання позик. Припустимо, даний банк надає їх в сумі 26 млн. грн. Відбувається так зване створення грошей. Балансовий звіт набуває вигляду:

Активи (млн. грн.)	Пасиви (млн. грн.)
Резерви 32	Безстрокові внески 56
Позики 26	
Обладнання 3	Власний капітал 5

Після того, як позики використані за призначенням, звіт змінюється:

Активи (млн. грн.)	Пасиви (млн. грн.)
Резерви 6	Безстрокові внески 30
Позики 26	
Обладнання 3	Власний капітал 5

Обов’язкові резерви = $30 \cdot 20\% = 6$.

Фактичні резерви 6
Обов’язкові резерви 6
 Надлишкові резерви 0

Саме тоді банк може вважатися платоспроможним. Інше питання – наскільки ліквідні активи банку. Ліквідність комерційного банку характеризує його спроможність погашати зобов'язання за рахунок конвертації активів у реальні грошові кошти. Якщо зберігати всі внески готівкою, то ліквідність буде абсолютною, але це не принесе ніякого доходу.

Процес створення і розвитку комерційного банку бажано досліджувати за допомогою балансових звітів.

Активи (млн. грн.)	Пасиви (млн. грн.)
Готівка 2	
Обладнання 3	Власний капітал 5

2. Банк починає виконувати свої функції. Перша з них – прийом внесків. Вкладники розміщують на безстрокових внесках 50 млн. грн.

Активи (млн. грн.)	Пасиви (млн. грн.)
Готівка 52	Безстрокові внески 50
Обладнання 3	Власний капітал 5

3. Кожен комерційний банк повинен мати обов'язкові резерви в Центральному банку (внески, розмір яких встановлюється в законодавчому порядку в певному співвідношенні до залучених коштів). Ці гроші зберігаються в Центральному банку у вигляді безвідсоткових внесків, тож комерційний банк не може надати на цю суму кредити.

Припустимо, що вся наявна готівка переводиться в Центральний банк як резерви (очікуючи нові надходження). Якщо комерційний банк тримає в Центральному резервів більше, ніж потрібно за нормативом, він має так звані надлишкові резерви. Припустимо, що

Активи (млн. грн.)	Пасиви (млн. грн.)
Готівка 0	Безстрокові внески 50
Резерви 52	
Обладнання 3	Власний капітал 5

$$\text{Обов'язкові резерви} = 50 \cdot 20\% = 10.$$

$$\begin{aligned} & \text{— Фактичні резерви} && 52 \\ & \text{— Обов'язкові резерви} && 10 \\ & \text{Надлишкові резерви} && 42 \end{aligned}$$

²⁸Взагалі норма обов'язкових резервів не єдина, вона встановлюється в залежності від виду депозитів – чим вище ліквідність депозиту, тим вище норма обов'язкових резервів.

блокуючи термометр”. Як Ви думаєте, які економічні реалії дозволили автору зробити такий висновок?

- Чи можна вважати інфляцію різновидом оподаткування?
- В умовах як інфляції попиту, так й інфляції пропозиції спостерігається підвищення загального рівня цін у країні. Чи існує який-небудь засіб розмежування цих двох різновидів інфляції?
- Економіка вражена несподіваною 10-відсотковою інфляцією. Визначте, який вплив вона матиме на реальні доходи:
  - пенсіонера;
  - робітника суднобудівного підприємства, члена профспілки;
  - фермера, який має заборгованість;
  - лікаря, який має приватну практику.
- Поясніть з соціально-політичних позицій такий вислів англійського економіста Л.Робінса з приводу економічного становища Веймарської республіки в Німеччині у 20-х роках: “Знецінення марки... зруйнувало багатство можних верств населення в німецькому суспільстві, підірвало його моральність й економічну свободу та підготувало фундамент для лих, що сталися далі. Гітлер є годованцем інфляції”.
- За яких умов короткострокова крива Філіпса може стати горизонтальною лінією? А вертикальною?
- Коли саме мала місце в незалежній Україні гіперінфляція, дефляція, дезінфляція?
- Спробуйте прокоментувати вплив наведених нижче чинників зростання цін на розгортання інфляції в Україні:
  - зростання цін на енергоносії;
  - скорочення обсягів виробництва;
  - інфляційні очікування;
  - девальвація гривні.
- Спробуйте проілюструвати графічно, використовуючи модель AD-AS, інфляційну спіраль в Україні 90-х рр.
- Поміркуйте над проблемою поєднання інфляції та безробіття стосовно умов сучасної української економіки. Побудуйте криву Філіпса для економіки України 1993-2003 рр.
- Інтернет-питання. (www.ukrstat.gov.ua, www.bank.gov.ua). Як співвідносяться між собою динаміка середньорічного курсу

долара та індекс споживчих цін в Україні в 1993-2003 рр.? В які роки (за яких умов) заощадження українських громадян можна було врятувати від інфляції переведенням у валюту?

Задачі

Країни	Зростання грошової маси, %	Реальне економічне зростання, %	Зростання швидкості обігу, %
I	10	3	0
II	2	4	-1
III	20	-2	1

- Споживчий кошик складається з двох товарів: їжі та одягу. Частка продуктів харчування – 60%, а одягу – 40%. Ціни на продукти харчування зросли на 20%, а ціни на одяг зменшились на 5%. Визначте темп інфляції за рік.
- Частка споживчих товарів і послуг складає 80% в ВВП, а ціни на них за рік зросли на 12%. Інвестиційні товари й послуги, що складають 20% ВВП, подорожчали в середньому на 10%. Швидкість обігу грошей уповільнилась на 3%. Як змінилася пропозиція грошей за умов економічного зростання на 7%?
- В січні ціни зросли на 10%, в лютому впали на 10%. Визначте темп інфляції за два місяці.
- За два місяці ціни на споживчі товари зросли на 69%. Визначте середньомісячний темп інфляції.
- Якщо в країні гіперінфляція – 50% на місяць, скільки відсотків становитиме річний темп інфляції?
- Протягом січня ціни зросли на 6%, лютого – на 2%, березня – на 4%. На скільки відсотків подешевшала гривня за три місяці?
- Визначте темп інфляції, якщо індекс цін минулого року був 112%, а в поточному році – 125%?
- Припустимо, наданий кредит в 100 тис. ескудо. Кредитор передбачає, що інфляція відсутня і сподівається отримати 105 тис. ескудо. Але інфляція складає 8% на рік. Яка реальна величина суми, що підлягає поверненню, враховуючи відсотки? Хто виграє в цьому випадку і хто зазнає збитків?

банку не затверджується ні урядом, ні парламентом.

З отриманням Україною незалежності у вересні 1991 р. був створений НБУ. Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” була започаткована дворівнева банківська система, що складалася з НБУ та комерційних банків, у тому числі Зовнішньоекономічного та Ощадного банків. Цей закон відіграв важливу, але здебільшого декларативну роль. Були визначені правові основи банків, порядок їхнього створення і закладені основні принципи діяльності.

У травні 1999 р. Верховною Радою був прийнятий “Закон України про НБУ”, в грудні 2000 р. – новий “Закон України про банки та банківську діяльність”.

Серед основних функцій Центрального банку зазвичай називають:

- розробку певної грошово-кредитної (монетарної) політики з метою забезпечення економіки потрібною кількістю грошей та досягнення стратегічних цілей;
- регулювання процесів створення, функціонування і ліквідації комерційних банків.

Через перехідний характер української економіки перед НБУ поставали також специфічні задачі введення нової національної валюти, закріплення довіри до неї та проведення антиінфляційної політики, які були успішно розв’язані.

4. Комерційний банк в кредитній системі. Грошовий мультиплікатор

Головними дійовими особами кредитної системи є комерційні банки. Саме вони безпосередньо працюють з населенням. Основні їхні функції – прийом внесків (пасивна) і надання позик (активна).

Найважливіший інструмент для вивчення діяльності комерційних банків – це балансний звіт. Він складається з:

- активів (всі об’єкти власності, як реальної, так і фінансової, якою володіє банк);
- пасивів (те, що банк заборгував, – всі грошові вимоги, що виставлені банку, окрім вимог його власників).

Активи повинні перевищувати пасиви на величину власного капіталу. Тобто

$$\text{Активи} = \text{пасиви} + \text{власний капітал.}$$

більшість країн світу має один центральний банк, то в США їх 12 (своєрідний компроміс між прибічниками централізації і децентралізації). Всі вони є центральними, оскільки мають право на друкування грошей і мають справу лише з комерційними банками, а не з населенням. Найголовніший з них – Федеральний резервний банк Нью-Йорка, оскільки там знаходиться центр операцій на відкритому ринку.

- Близько 10 тис. комерційних банків. Причому кредитна система дуалістична: 1/3 – це національні банки (national banks) і 2/3 – це банки штатів (state banks), в залежності від органу, який видав ліцензію.

Кількість комерційних банків значно відрізняється в залежності від обраної моделі кредитної системи. Так, в США ліберальна модель економіки вимагає підтримання високого рівня конкуренції для ефективної діяльності кредитної системи. Тому комерційних банків тут дуже багато (в середньому один комерційний банк припадає на 20 тис. мешканців). В європейських країнах один комерційний банк обслуговує 150 тис., а японські банки – взагалі близько 850 тис. чол. Уряд Японії віддає перевагу конкуренції на світовому ринку.

ФРС – абсолютно незалежна організація, вона є робочим органом Конгресу США, не несе ніяких зобов'язань перед виконавчою владою. Президент США призначає голову і членів Ради керуючих ФРС за згодою Сенату. Однак їхня діяльність взаємопов'язана – щотижня відбуваються зустрічі голови Ради керуючих, міністра фінансів і голови Ради економічних консультантів президента.

Певні відмінності має і організаційна структура Європейської системи центральних банків. Національні центральні банки підпорядковані в ній Європейському центральному банку, який відповідає за рішення з питань монетарної політики в Євроспільні.

Достатньо прозорим є зв'язок між рівнем незалежності Центрального банку і темпами інфляції в країні. Згідно із статистичними дослідженнями він демонструє зворотну залежність між рівнем інфляції і ступенем незалежності ЦБ в країнах з розвинутою ринковою економікою. Найбільш незалежним може вважатися Центральний банк Німеччини. Країна, що двічі протягом ХХ ст. зазнала гіперінфляції, свідомо обрала таку модель центрального банку. Дойчебундесбанк визначає цілі й напрямки грошово-кредитної політики і навіть не узгоджує їх з урядом. Річний звіт про діяльність

10. Банк пропонує споживчі кредити під 50%. Темп інфляції очікується на рівні 45%. Чи слід брати кредит, якщо доходи дозволяють сплачувати реальний відсоток не більше 5%?
11. Ви хочете позичити свої гроші та заробити на цьому 10%. Темп очікуваної інфляції – 60%. Яку номінальну ставку відсотка Вам слід призначити?
12. Якщо банк надає кредити за ставкою 120%, а фактично планує заробити на цьому 8%, який темп інфляції він очікує?
13. Розраховуючи на темп інфляції на рівні 50%, Ви позичили гроші, плануючи заробити на цьому 5%. Але фактично темп інфляції склав 55%. Оцініть Ваш програш внаслідок непередбаченої інфляції.
14. Ви позичили 1 тис. грн. на рік, розраховуючи заробити 20% та очікуючи інфляцію на рівні 20%. Але насправді темп інфляції склав 30%. Визначте реальну суму грошей, яку Вам повернуть.
15. Ви взяли позику 1 тис. грн. на рік під 40%, розраховуючи на темп інфляції 45%. Але фактично темп інфляції становив 35%. Оцініть вигідність укладеної угоди.
16. Дані за два роки наведені в таблиці:

Роки	Номінальна ставка відсотка	Темп інфляції
I	15,5	7
II	18,2	9,5

Як змінилася реальна ставка відсотка?

Макроекономіка в дзеркалі української статистики

1. Проаналізуйте дані таблиці та порівняйте динаміку різних складових індексу споживчих цін:

Індекси споживчих цін *

(у відсотках; грудень до грудня попереднього року)

Роки	Усі товари та послуги	Продовольчі товари	Непродовольчі товари	Послуги
1991	390,0	431,0	348,0	365,0
1992	2100,0	1792,0	2113,0	3589,0
1993	10256,0	12178,0	11201,0	9206,0
1994	501,0	473,2	473,1	881,4
1995	281,7	250,1	220,0	584,4

Роки	Усі товари та послуги	Продовольчі товари	Непродовольчі товари	Послуги
1996	139,7	117,4	118,8	212,7
1997	110,1	114,1	102,9	107,9
1998	120,0	122,1	124,1	113,0
1999	119,2	126,2	110,6	111,9
2000	125,8	128,4	108,9	131,2
2001	106,1	107,9	100,2	105,3
2002	99,4	97,7	101,6	103,4
2003	108,2	110,9	101,5	105,4

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 75; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 71; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 48.

2. Прокоментуйте дані таблиці.

Динаміка ВВП та рівень інфляції *

(до попереднього року)

Роки	Зростання цін на споживчі товари (рази, відсотки)	Динаміка ВВП, %	Динаміка промислового виробництва, %
1992	в 21,1 раза	-9,9	-9,0
1993	в 102,6 раза	-14,2	-7,4
1994	в 5,0 раза	-22,9	-28,2
1995	в 2,8 раза	-12,2	-12,7
1996	на 39,7%	-10,0	-5,1
1997	на 10,1%	-3,2	-1,8
1998	на 20,0%	-1,7	-1,0
1999	на 19,2%	-0,2	4,0
2000	на 25,8%	5,9	13,2
2001	на 6,1%	9,2	14,2
2002	на -0,6%	5,2	7,0
2003	на 8,2%	9,4	15,8

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 31, 75; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 30; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 24, 48.

Крім цього, інституціональна структура грошового сектора вміщує інші фінансові інститути (фінансові, страхові, інвестиційні компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки). В країнах з розвинутою ринковою економікою це достатньо розгалужена система, що дозволяє виділяти в кредитній системі третій і навіть четвертий рівні.

Центральний банк є головним банком країни. Він виконує такі функції:

- емісія грошей – має монопольне право друкувати банкноти;
- “банк банкірів” – обслуговує комерційні банки на зразок того, як останні обслуговують населення;
- банк уряду – своєрідна фіскальна функція – обслуговує фінансові операції уряду, кредитує уряд;
- нагляд за діяльністю комерційних банків;
- зберігає золотовалютні резерви;
- проводить грошово-кредитну (монетарну) політику, контролюючи пропозицію грошей.

В багатьох країнах капітал Центрального банку є власністю держави (Велика Британія, Франція, Німеччина, Росія, Україна). Але це необов'язково – в Швейцарії, Австрії, Японії співвласниками капіталу Центрального банку є юридичні й приватні особи. Хоча навіть за умов змішаного капіталу центральні банки проводять політику в інтересах держави та у відповідності до законодавства.

Значними особливостями відрізняється фінансова система США. Розглянути ці особливості корисно, оскільки система є найрозвинутішою і найскладнішою у світі. Вона має назву Федеральної резервної системи (ФРС – зверніть увагу на напис на кожній банкноті – Federal Reserve Note) і складається передусім не з двох, а з трьох ланок:

- Рада керуючих. Сім членів Ради призначаються Президентом і узгоджуються Конгресом. Термін повноважень – 14 років, але кожен 2 роки замінюється один член Ради. Таким чином, повністю Рада оновлюється один раз на 14 років, і Президент не здатний призначити Раду із своїх людей. Це ще один прояв відомої системи “стримувань і противаг”, на якій ґрунтується американська демократія. Таким чином забезпечується спадковість, послідовність у проведенні монетарної політики, незалежність від політичного тиску.
- 12 федеральних резервних банків у відповідних округах. Якщо

Загальний попит на гроші, таким чином:

$$D_m = D_{m1} + D_{m2}.$$

Рівноважна ставка відсотка визначається взаємодією попиту на гроші й пропозиції грошей. Пропозиція грошей зазвичай ілюструється вертикальною лінією (рис. 6.4) оскільки центральний банк підтримує масу грошей на певному рівні (у випадку, коли він підтримує певну ставку відсотка, графік буде виглядати як

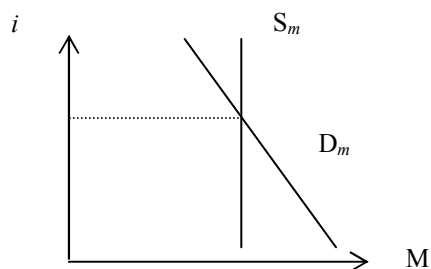

Рис. 6.4. Рівновага на ринку грошей

В деяких підручниках вживають інші позначення:

$(M)^S$ – номінальна пропозиція грошей,

$\left(\frac{M}{P}\right)^S$ – реальна пропозиція грошей,

$(M)^D$ – попит на номінальну грошову масу,

$\left(\frac{M}{P}\right)^D$ – попит на реальну грошову масу (реальна купівельна спроможність грошей).

У випадку, коли модель грошового ринку об'єднує реальні попит та пропозицію грошей, на осях відкладаються реальна ставка відсотка (r) та реальна грошова маса (M/P).

3. Кредитна система. Структура сучасної кредитної системи

Кредитна система складається перш за все з двох рівнів:

- Центрального банку;
- комерційних банків.

3. Порівняйте темпи інфляції в різних країнах світу.

Індекси споживчих цін *

(разів до попереднього року)

Країни	Роки						
	1992	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Азербайджан	10,1	5,1	0,91	1,02	1,02	1,03	1,02
Білорусь	10,7	8,1	3,9	2,7	1,6	1,4	1,3
Вірменія	8,3	2,8	1,0	0,99	1,03	1,01	1,05
Грузія	8,5	2,6	1,2	1,04	1,05	1,06	1,05
Казахстан	16,1	2,8	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Киргизстан	...	1,4	1,4	1,2	1,1	1,02	1,03
Молдова	12,1	1,3	1,4	1,3	1,1	1,1	1,1
Російська Федерація	26,1	2,3	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1
Таджикистан	10,6	5,4	1,3	1,2	1,4	1,1	1,2
Туркменистан	8,7	...	...	...	...	...	...
Узбекистан	5,1	4,2	...	...	...	...	...
Україна	21,0	2,8	1,2	1,3	1,1	0,99	1,1

* Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 255; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 570.

Індекси споживчих цін *

(відсотків до попереднього року)

Країни	Роки						
	1992	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Австралія	101,1	104,7	101,5	104,5	104,3	103,0	102,8
Австрія	104,1	102,3	100,6	102,4	102,7	101,8	101,3
Аргентина	124,9	103,3	98,8	99,1	98,9	125,9	103,9
Бельгія	102,4	101,4	101,1	102,5	102,5	101,6	101,6
Болгарія	191,3	162,1	102,6	110,3	107,4	105,8	103,3
Венесуела	131,4	159,9	123,6	116,2	112,5	122,4	...
Греція	115,8	108,9	102,6	103,1	103,4	103,6	103,6
Данія	102,1	102,0	102,5	102,9	102,4	102,4	102,1
Естонія	1200	128,8	103,3	104,0	105,7	103,6	101,0
Ізраїль	111,9	110,1	105,2	101,1	95,5	105,7	97,4
Індія	111,8	110,2	104,7	104,0	103,7	104,4	...
Ірландія	103,2	102,4	101,6	105,6	104,9	104,7	103,5
Іспанія	105,8	104,6	102,3	103,4	103,6	103,1	103,0
Італія	105,3	105,4	101,7	102,5	102,8	102,5	102,7

Країни	Роки						
	1992	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Канада	101,5	102,1	101,7	102,7	102,5	102,2	102,8
Китай	106,4	116,9	98,6	100,3	100,5	99,2	99,4
Корея	106,2	104,4	100,8	102,2	104,1	102,8	103,5
Латвія	105,1	125,0	102,4	102,6	102,5	101,9	103,2
Литва	112,1	139,6	100,8	100,9	102,1	99,0	98,5
Мексика	123,0	135,0	116,6	109,5	106,4	105,0	104,6
Нідерланди	103,2	102,0	102,2	102,5	104,5	103,6	102,2
Німеччина	105,1	101,8	100,6	101,9	102,5	101,3	101,0
Нова Зеландія	101,0	103,7	99,9	102,6	102,6	102,7	101,8
Норвегія	102,3	102,5	102,3	103,1	103,0	101,3	102,5
Польща	143,0	127,8	107,3	110,1	105,5	101,9	100,8
Португалія	109,0	104,0	102,3	103,4	103,6	103,1	103,3
Румунія	310,4	132,3	145,8	145,7	134,5	122,5	115,9
Словаччина	110,0	109,9	110,6	112,0	107,3	103,3	108,6
Сполучене Королівство	103,7	103,4	101,6	102,9	101,8	101,6	102,9
США	103,0	102,8	102,2	103,4	102,8	101,6	102,3
Туреччина	170,1	189,1	164,9	154,9	154,4	145,0	125,3
Угорщина	123,0	128,3	110,0	109,8	109,2	105,3	104,7
Фінляндія	103,0	101,0	101,2	103,4	102,6	101,8	100,9
Франція	102,4	101,7	100,5	101,7	101,6	101,9	102,1
Чехія	111,0	109,1	102,1	103,9	104,7	101,8	100,1
Чилі	115,4	108,2	103,3	103,8	103,6	102,5	101,2
Швейцарія	104,1	101,8	100,7	101,6	101,0	100,6	100,6
Швеція	102,9	102,9	100,5	101,0	102,4	102,2	102,1
Японія	101,6	99,9	99,7	99,3	99,3	99,0	99,8

* Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 255-256; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 570-571.

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Червень 2003 р., "Financial Times"). "Макроекономісти люблять сперечатися. Особливо у поворотні моменти економічного циклу. Тому сьогодні одні бачать на обрії дефляцію, інші попереджають про повернення інфляції, а пануюча тенденція прогнозує помірне, але стає пошвавлення економіки.

одним з головних чинників, що визначає попит на гроші, вважають багатство. Найбільш відомими є модель Баумоля-Тобіна²⁶ та модель М.Фрідмена.²⁷

Розглянемо спрощену макроекономічну модель, в якій виділяють дві причини існування попиту на гроші:

- гроші потрібні як засіб обігу – попит на гроші для укладання угод. Цей попит визначається обсягом номінального ВВП і не залежить від ставки позичкового відсотка (рис. 6.2);

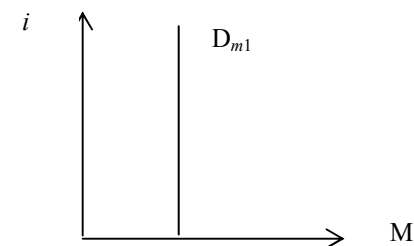

Рис. 6.2. Попит на гроші для укладання угод

- люди можуть зберігати свої фінансові активи в різних формах – готівці, банківських внесках (депозитах), валюті. Чим більший відсоток пропонують банки, тим менший існує попит на готівку – так званий попит на гроші з боку активів (рис. 6.3).

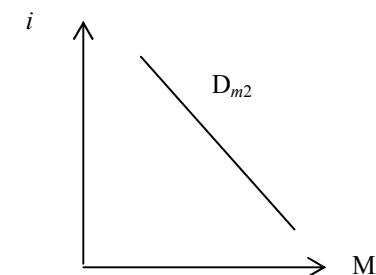

Рис. 6.3. Попит на гроші з боку активів

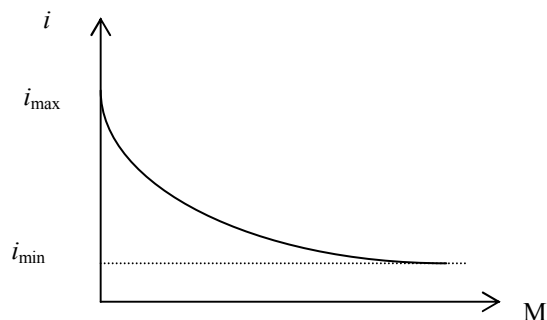
²⁶ Див.: Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка. – М., 1997. – Гл. 10.3; Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 18-2.

²⁷ Див.: Фридмен М. Если бы деньги заговорили... – М., 1998. – С. 22-43.

Попит на гроші з точки зору перших двох мотивів може бути об'єднаний та виведений з кількісної теорії грошей, оскільки він залежить від рівня доходу та швидкості обігу грошей. Запропонований Кейнсом спекулятивний попит або попит на гроші як засіб придбання інших фінансових активів залежить в першу чергу від ставки відсотка, причому цей зв'язок зворотний.

Кожний економічний суб'єкт формує свій власний "портфель фінансових активів". В нього мають входити готівкові гроші, депозити, облігації та акції. Співвідношення активів (оптимізація портфеля) повинна дозволити отримувати максимальний доход за умов мінімального ризику. Купувати фінансові активи є сенс тоді, коли їхня ціна невисока, але в майбутньому очікується її зростання. Тож якщо ставка відсотка низька, курс цінних паперів високий, тож немає сенсу обмінювати готівку, попит на неї буде великий. Чим вище ставка відсотка, тим дешевші цінні папери, тоді вигідно їх купувати, тим більше втрачають економічні суб'єкти, зберігаючи готівку. Тому висока ставка відсотка зменшує попит на готівку. За

Рис. 6.1. Функція попиту на гроші як засобу придбання інших фінансових активів

Таким чином, відсоток за Кейнсом – це нагорода за відмову від збереження багатства в ліквідній (грошовій) формі, величина якого залежить від переваг ліквідності.

Виходячи з наведених двох підходів, з'явилося багато сучасних теорій грошей. Вони, як правило, враховують інфляцію, очікування та

Взагалі, можливі перші два варіанти. Яким чином світовій економіці може загрозувати одночасно і дефляція, й інфляція? Відповідь потрібно шукати в утворенні великих "мільних бульбашок" – цін на активи, яке відбувається в три етапи: експансія, скорочення витратків і, можливо, інфляція. Сьогодні світова економіка знаходиться на другому етапі. І тому саме зараз виникла занепокоєність ризиком дефляції. Але напевно чи економіка буде перебувати на даному етапі вічно. Врейти-реит, зусилля із запобігання ризику дефляції призводять до протилежного наслідку – інфляції.

В період "мільних бульбашок" робляться жахливі помилки. Інвестори дуже багато сплачують, компанії дуже багато інвестують, громадяни дуже багато витрачають та позичають, а уряд впевнений, що тимчасові фінансові надлишки постійні. За сприятливого стану світової економіки в період "мільних бульбашок" можливий невеликий рівень загальної інфляції, незважаючи на швидке економічне зростання. Грошово-кредитні органи, які визначають інфляцію, кажуть навіть про два продуктивності, що має звично звучати для прибічників курсу Алана Грінспена.

Процвітання (як фаза економічного циклу), врейти-реит, призводить до неймовірного зростання цін, яке вже неможливо стримувати. потім, коли вибухає "мільна бульбашка", виявляється, що утворилася не лише надмірна грошова маса, але й надмірна заборгованість. Інвестиції скорочуються, а грошова маса накопичується. Бум перетворюється в економічний спад. Спадаючі ціни ведуть до зростання справжньої вартості боргу. Боржники зменшують свої витрати, що призводить до подальшого скорочення виробництва та зниження цін.

...Якщо реакцією на положення, що створилося, буде збільшення приватної та державної заборгованості, підсумком, швидше за все, стане списання цієї заборгованості за допомогою інфляції. Навряд чи ми помилимося, якщо скажемо, що через 10 або, можливо, 20 років економістів більше буде хвилювати інфляція, ніж дефляція".

I. Класична та кейнсіанська моделі економіки

*Не слід надмірно перейматися довгостроковими періодами,
в довгостроковому періоді всі ми – небіжчики.
(Джон Кейнс)*

1. Класична макроекономічна модель. Закон Сея.
2. Загальна характеристика кейнсіанської теорії.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 12.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 5.
- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 7.2, 7.3.
- Економічна теорія: У 2 кн. Кн. 1. Макроекономіка: Навчальний посібник / За ред. З.Г.Ватаманюка та С.М.Панчишина. – К., 1997. – Розділ 7.3.
- Макроекономіка / Под ред. Е.Б. Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 2, 3.1.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 13; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 18.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономика. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 3-3, 3-4.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 18, 19.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 8, 9.

Теорія Кейнса вважається своєрідною революцією в економічній науці. Вона залишається стрижневою в макроекономіці, незважаючи на сучасні тенденції. Сама макроекономіка як наука почалася з Джона Кейнса. Ця тема вбирає в себе знання всіх попередніх тем, вважається центральною в курсі, оскільки всі наступні економічні школи так чи інакше мають відношення до цієї теорії (або погоджуючись з нею, або критикуючи).

оцінка грошової маси. Слід зазначити, що останнім часом (з 80-х років) найчастіше перевага надається показнику M_2 , оскільки вважається, що саме він найкращим чином відбиває зв'язок грошової маси з іншими змінними в рівнянні Фішера. В США M_2 входить у перелік найважливіших економічних показників, що складають систему випереджаючих індикаторів. Але в багатьох дослідженнях використовуються гроші у вузькому розумінні – M_1 .

Попит на гроші визначає, яку суму грошей потребують для своєї діяльності економічні суб'єкти. В макроекономіці він ще має назву “попит на реальні грошові (касові) залишки” (поміркуйте, адже вас цікавить не номінальна сума грошей, а саме їхня реальна купівельна спроможність). В економічній теорії розглядають неокласичну та кейнсіанську концепції.

Неокласична теорія користується загальновідомою формулою Фішера:

$$M \cdot V = P \cdot Y.$$

Тому попит на гроші розглядається як трансакційний – для укладання угод:

$$D_m = \frac{M}{V}$$

Величина $P \cdot Y$ являє собою номінальний ВВП. Або використовується інший запис: $\left(\frac{M}{P}\right) = \frac{Y}{V} = k \cdot Y$

$$\frac{M}{P}$$

де – реальні грошові (касові) залишки.

Згідно з кейнсіанською теорією переваг ліквідності попит на гроші існує внаслідок трьох причин:

- трансакційний мотив (потреба в грошах для укладання угод);
- мотив перестороги (попит на гроші через бажання забезпечити майбутні платежі);
- спекулятивний мотив (наміри використати гроші для придбання фінансових активів з метою зростання багатства, адже у зберіганні грошей готівкою є альтернативні витрати – втрачена вигода).

чекові внески складають більше 60%, а частка готівки дедалі скорочується.

$$M_1 = C + D,$$

де C – готівка (cash); D – поточні внески населення (demand deposit).

$M_2 = M_1$ + ощадні внески + невеликі термінові внески (до 100 тис. дол.).

Додаються гроші як засіб нагромадження, не такі ліквідні, як M_1 .
Або:

$M_2 = M_1$ + майже гроші (квазігроші, *quazimoney*, *near money*).

$M_3 = M_2$ + великі термінові внески (більше 100 тис. дол.).

Додаються ще менш ліквідні активи.

$L = M_3$ + інші фінансові активи (в першу чергу, короткострокові державні облігації, а також високонадійні комерційні папери).

Таким чином, від M_1 до L зростає доходність грошових агрегатів, але спадає ліквідність.

Грошова база (гроші високої ефективності за деякими визначеннями), M_0 (monetary base) або H (high-powered money) – це гроші, які здатний контролювати центральний банк, – сума готівкових грошей та банківських резервів (R):

$$M_0 = C + R.$$

Окремо визначаються показники:

- коефіцієнт депонування (cr) – співвідношення “готівка – депозити”;
- норма резервування (rr) – співвідношення “резерви – депозити”.

НБУ класифікує грошову масу таким чином:

M_0 – готівка (гроші поза банками).

$M_1 = M_0$ + кошти на поточних рахунках у національній валюті.

$M_2 = M_1$ + строкові депозити у національній валюті та валютні кошти.

$M_3 = M_2$ + кошти клієнтів за трастовими операціями банків та цінні папери власного боргу банків.

Питання, який з наведених грошових агрегатів є кращим для оцінки грошової маси, є предметом нормативного аналізу (“it depends”). Тож необхідно враховувати, для яких саме цілей потрібна

1. Класична макроекономічна модель. Закон Сея

Класична модель сформувалася ще в докризовий період розвитку ринкової економіки – спади якщо й були, то нетривалі й неглибокі. (Пригадайте роки життя економістів-класиків та неокласиків). Фактично це була мікроекономічна модель, оскільки проблеми макроекономіки окремо не розглядалися. Але основні висновки, що робилися для окремих ринків, поширювалися і на макроекономічний рівень.

Погляди класичної школи вже згадувалися при викладенні сукупної пропозиції та аналізі проблем безробіття. Але для кращого розуміння новаторства Дж.Кейнса корисно пригадати її основні положення:¹⁶

- Рушійною силою економіки є “невидима рука” – конкуренція, яка вважається досконалою. Вона керує діями Homo oeconomicus.
- Виходячи з умов досконалої конкуренції, ціни на всі товари та ресурси гнучкі, вони змінюються разом із змінами у попиту та пропозиції (як у бік зростання, так і у бік зменшення).
- Без будь-якого зовнішнього втручання в економіці автоматично встановлюється рівновага (“laissez faire”). Відповідно, вивести ринкову систему зі стану рівноваги можуть лише зовнішні чинники (війна, політичний переворот, повінь, посуха тощо), але згодом рівновага відновиться.
- Стан рівноваги властивий всім ринкам – товарів, праці та капіталу (взаємодія заощаджень та інвестицій встановлює рівноважний позичковий відсоток).
- Основною економічною проблемою є проблема вибору між безмежністю потреб та обмеженістю ресурсів. Обмеженість ресурсів диктує необхідність їхнього повного ефективного використання, а досконала конкуренція робить це можливим. Обсяг випуску прямує до свого потенційно можливого рівня. Цьому обсягу відповідає стан повної зайнятості (існує лише добровільне безробіття).
- Проблема обмеженості ресурсів пояснює першочергову увагу до ринкової пропозиції. Вона, в свою чергу, створює ринковий попит, забезпечуючи рівновагу. За законом Сея, “пропозиція

¹⁶Вони фактично об’єднують погляди представників класичної та неокласичної шкіл.

народжує власний попит”, тобто виробництво дає певний доход, який витрачається на купівлю необхідних товарів і послуг, – рівновага закладена в самому ринковому механізмі. Навіть якщо з отриманих доходів виробник робить заощадження, ці гроші все одно використовуються, лише якоюсь іншою особою (завдяки банківській системі). За словами А.Сміта, “те, що заощаджується протягом року, також регулярно споживається, просто це робить інша категорія людей”. Тож неокласична теорія досліджує економіку з боку сукупної пропозиції (supply-side).

- В економіці не може бути ні надвиробництва, ні дефіциту, ні безробіття, принаймні тривалий час. Але потрібний час як для того, щоб встановилася рівновага, так і для того, щоб зменшити суперечність “потреби – ресурси” за рахунок економічного зростання. Тому економіка розглядається в довгостроковому періоді. Протягом цього періоду виробництво має тенденцію наближатися до певного природного рівня, а тимчасові спади принципового значення не мають.
- З часом послідовники класичного напрямку більше уваги стали приділяти грошовому сектору економіки, створивши так звану класичну дихотомію. Це означає, що вся економіка представлялася у вигляді двох секторів – реального (ринки праці, капіталу та товарів) та грошового, який обслуговує реальний. Гроші нейтральні, тобто зміна їхньої пропозиції впливає лише на номінальні показники, а не реальні (neutrality of money).

Таким чином, класична теорія ґрунтується на переконанні у виняткових можливостях ринкового механізму та непотрібності, навіть шкідливості, державного втручання в економіку. Ця точка зору домінувала до першої половини ХХ ст. (а саме до Великої депресії).

Відомо, що К.Маркс вважав кризи надвиробництва внутрішньо притаманними капіталістичній економіці. Основною причиною криз виступає суперечність між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення. Тож поки існує приватна власність і прагнення до максимального прибутку, існуватиме циклічний розвиток економіки. Позбавленим криз може бути тільки суспільство з централізованим плануванням.

форм.

Найголовнішими функціями грошей зазвичай називають такі:

- Засіб обігу. Ця функція дозволяє уникнути незручностей бартеру, знімає проблему “подвійного збігу бажань” (В.Джевонс), перетворюючи обіг на ланцюжок “товар – гроші – товар”. Таким чином значно економляться трансакційні витрати, гроші виступають засобом загальної купівельної спроможності, є абсолютно ліквідними. В часи інфляції відбувається зворотний рух – ринкові суб’єкти відмовляються від грошей та вдаються до бартеру.
- Міра вартості. Гроші дозволяють виміряти вартості всіх вироблених товарів та наданих послуг. Завдячуючи цій функції, можливо порівняти вартості окремих товарів і послуг та підрахувати сукупну вартість – ВВП. Інфляція зменшує одиницю виміру вартості, тому реальні показники в цьому випадку менше номінальних.
- Засіб нагромадження. Гроші є найбільш зручною формою зберігання багатства, в першу чергу, через свою ліквідність. Але цю функцію (особливо під час інфляції) краще виконують інші фінансові активи або валюти інших країн.

2. Попит на гроші та пропозиція грошей. Рівновага на ринку грошей

На грошовому ринку вживають стандартний інструментарій ринкової економіки: попит, пропозиція, рівновага. Рівноважним є позичковий відсоток, за умовою якого попит грошей дорівнює їхній пропозиції. Стосовно попиту і пропозиції грошей існують дещо різні точки зору, які дозволяють, між тим, оперувати загальною моделлю.

Серед економістів досі немає єдності в поглядах відносно показника, що оцінює пропозицію грошей. Що саме можна вважати грошима? Існує система показників (так звані грошові агрегати).

Оскільки макроекономіка є складовою економікс, то вона ґрунтується на економічних реаліях країн з розвинутою ринковою економікою. Тому грошові агрегати віддзеркалюють сучасний стан грошової системи та банківських операцій саме цих країн. В США розраховують чотири грошових агрегати.

M_1 – гроші у вузькому значенні (готівка та чекові внески або внески до запитання, дорожні чеки). Це гроші як засіб обігу. Причому

- Соболев В.М. Макроэкономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 6.
- Економічна теорія: У 2 кн. Кн. 1. Макроэкономика: Навчальний посібник / За ред. З.Г.Ватаманюка та С.М.Панчишина. – К, 1997. – Розділ 10.
- Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 8.1-8.3, 9.2.
- Макроэкономика / Под ред. Е.Б.Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 6.
- Гальперин В.М., Гребенников П.И., Леуский А.И., Тарасевич Л.С. Макроэкономика: Учебник. – 2-е изд. – СПб., 1997. – Гл. 4.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 15, §1, 2, 4, 5; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 20.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 8-1. – С. 314-316.
- Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банки и денежно-кредитная политика. – СПб., 1994.
- Мишкін Фр. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. – К., 1998.
- Ющенко В.А., Лисицький В.І. Гроші: розвиток попиту і пропозиції в Україні. – К., 1998.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 17.
- Пуховкіна М.Ф., Остапишин Т.П. Центральний банк і грошово-кредитна політика: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 1999.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 11, 12, 13.
- www.bank.gov.ua; www.federalreserve.gov; www.cbr.ru; www.nbp.pl; www.cnb.cz.

Тема є своєрідним продовженням попередньої, оскільки розглядає можливості проведення державою окрім фіскальної, ще і грошово-кредитної політики. Потрібні деякі знання з курсу політичної економії. Актуальність теми посилюється в зв'язку з аналізом у подальших темах сучасних економічних концепцій.

1. Гроші, їхні функції

Сутність грошей виявляється в їхніх функціях. Функції грошей загальнознані, незалежно від підходів до сутності грошей. Їх виконують і сучасні гроші, незважаючи на появу все нових їхніх

Положення класичної теорії йшли всупереч фактам. Більшість економічних спадів можна було пояснити зовнішніми чинниками, але Велика депресія не мала ніякого логічного пояснення з точки зору неокласичної теорії. Тривалий час в економіці зростав рівень безробіття, банкрутств, панувала глибока дефляція. Минали роки, а “невидима рука” ринку не могла відновити бажану рівновагу.

2. Загальна характеристика кейнсіанської теорії

Економічна криза стала кризою неокласичної школи. В 1936 р. вийшла книга Дж.Кейнса “Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей”. Кейнс проявив неабияку мужність, визнавши застарілою неокласичну теорію, на якій сам виховувався. Згідно з Кейнсом, ринковій економіці іманентно притаманна нестабільність, періодичні спади пояснюються не зовнішніми, а внутрішніми причинами. Але на відміну від К.Маркса, який доводив необхідність покласти кінець капіталізму, Дж.Кейнс демонструє, як цього можна уникнути.

Система економічних поглядів Дж.Кейнса стала новою історичною межею в розвитку економічної думки. На Заході її оцінюють як “кейнсіанську революцію” (keynesian revolution) в розвитку економічної теорії. За значенням для історії економічної науки її інколи ставлять поруч з відкриттями Евкліда, Коперника і Дарвіна. За словами Б.Селігмена, Дж.Кейнс – найбільш відомий в економічній науці після А.Сміта і К.Маркса.

Теорія Кейнса значно відрізняється від попередніх теорій і, перш за все, неокласичної. Це слід пояснювати іншими історичними передумовами. В ХХ ст. відбулися суттєві зміни в економічному житті. Все більшого значення набувають монополістичні й олігополістичні структури. Значне місце на ринках праці посідають профспілки. Ринки неконкурентні, тож ціни негнучкі, діє “ефект храповика”. Ринок вже не здатний сам регулювати ціни й обсяги. Остаточо це доводить Велика депресія.

Основні риси кейнсіанської теорії можна схематично уявити таким чином:

- Кейнс відмовляється від пануючого мікроекономічного підходу й зосереджує увагу на макрорівні. На зміну класичній уяві про існування трьох окремих ринків – праці, капіталу і товарів – Кейнс розглядає макроекономічний рівень, де все взаємопов'язано.
- Рівновага може встановитися за умов неповної зайнятості, тож

потрібно розглядати статичну рівновагу в короткостроковому періоді (за умов незмінних цін) на протизагу довгостроковим тенденціям. В цьому періоді рівень цін незмінний, тому номінальні показники співпадають з реальними.

- Якщо всі попередні теорії розглядали економіку переважно з точки зору пропозиції, Кейнс робить об'єктом дослідження сукупний попит, вводить поняття ефективного попиту. Його модель – це модель, що розглядає економіку з боку попиту (demand-side). Саме нестача ефективного попиту є причиною всіх негараздів ринкової економіки, адже сукупний попит має вирішальний вплив на обсяг національного виробництва і рівень зайнятості. Таким чином, Кейнс змінює причинно-наслідковий зв'язок у законі Сея, оскільки, на його думку, саме сукупний попит створює сукупну пропозицію.
- Якщо в неокласичній теорії вважалося добровільним будь-яке безробіття, згідно з Кейнсом воно може бути не лише добровільним, а й вимушеним (безробіття, що обумовлене не відмовою працювати за невисоку зарплатню, а нестачею ефективного попиту). Таким чином, найважливіший ресурс – праця – не є обмеженим.
- Ринки неконкурентні, тож не здатні до автоматичного саморегулювання, тому існує об'єктивна необхідність втручання і більш активної ролі держави. Держава повинна компенсувати нестачу ефективного попиту або сприяти його зростанню, впливаючи на інші складові (рис. 4.1.1).¹⁷
- В неокласичній теорії зв'язки і залежності розглядалися як зв'язки функціонального характеру (тобто має місце як прямий, так і обернений вплив економічних явищ і процесів), за Кейнсом, в причинно-наслідкових зв'язках існують залежні і незалежні змінні (вплив однієї величини на іншу не завжди супроводжується зворотним впливом).
- На протизагу позитивному методу неокласичної школи використовується нормативний метод дослідження (тяжіння до пріоритетів, норм – того, що має бути).

¹⁷Ще до виходу в світ цієї роботи американський президент Ф.Д.Рузвельт зрозумів, що ринкова економіка потребує контролю (“ніякий бізнес не може бути вищим за уряд”), й запровадив реформи, що отримали назву “New Deal”.

Тема 6. Гроші, кредитна система.

З початку часів людство зробило три великих відкриття: вогонь, колесо й центральну банківську систему.

(Вільям Роджерс)

Якщо ви побачите, як цюріхський банкір вистрибує з вікна, стрибайте услід не замислюючись – напевно справа вигідна.

(Вольтер)

Робота ФРС полягає в тім, щоб прибрати чашу з пунієм в самий розпал вечірки.

(Вільям Мартін)

1. Гроші, їхні функції.
2. Попит на гроші та пропозиція грошей. Рівновага на ринку грошей.
3. Кредитна система. Структура сучасної кредитної системи.
4. Комерційний банк в кредитній системі. Грошовий мультиплікатор.
5. Грошово-кредитне регулювання економіки.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 15, 16, 17.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 26, 27, 29, § 1, 2.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 10, 11.
- Мэнкью Н.Г. Макроекономіка. – М., 1994. – Гл. 18.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 18.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка. – М., 1997. – Гл.10.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 6.1, 6.2, 11.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 8.
- Савченко А.Г., Пухтаевич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 9.

Правда, рекордні цифри не переконали італійських екологів. Як і всі ліві, вони взагалі схильні піддавати сумніву та критиці будь-які дії Берлусконі. Президент асоціації італійських екологів Ернесто Релачі заявив: “Питання полягає в тім, чи є побудова такого моста пріоритетом для Сицилії. Я так не вважаю. Усупереч тому, що заявляє влада, фінансування проекту буде в основному здійснюватися за рахунок суспільних фондів. Без чіткої перспективи самокупності. Банки не підуть на вкладення грошей у цей проект”.

І все ж таки побудова моста почнеться вже у 2005 році. Окупиться вона чи ні – питання залишається відкритим. І все ж одну проблему Берлусконі вже вирішив. Пам’ятник собі на вічні часи він встановить. Щоправда, пам’ятник цей недешево обійдеться італійському платнику податків”.

Таким чином, за Кейнсом, рівновага може встановитися в стані економічного спаду, і це положення може тривати достатньо довго (приклад Великої депресії). Для того, щоб досягти рівноваги на більш високому рівні, державі треба якимось чином вплинути на сукупний

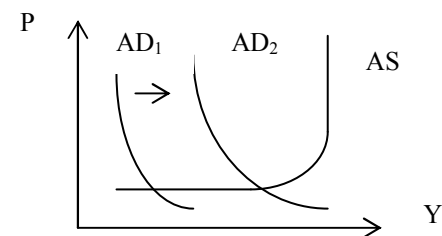

Рис. 4.1.1. Вихід з Великої депресії за кейнсіанськими рецептами

Основні терміни

Класична дихотомія	Classical dichotomy
Закон Сея	Say's Law
Нейтральність грошей	Neutrality of money
Кейнсіанська революція	Keynesian revolution
Кейнсіанська економічна теорія	Keynesian economics
Модель, що розглядає економіку з боку попиту	Demand-side model
Модель, що розглядає економіку з боку пропозиції	Supply-side model

Питання для самоконтролю

1. Чому Кейнс називав свою макроекономічну теорію загальною теорією? У чому полягає її протиставлення класичній макроекономічній теорії?
2. Що було причиною Великої депресії? Чому після Другої світової війни не відбулося жодного спаду, хоча б віддалено схожого на Велику депресію? (Зверніть увагу на те, що серед економістів немає єдності у відповіді на ці запитання).
3. Пригадайте, які конкретні заходи передбачав “Новий курс” президента Т.Рузвельта?
4. Як можна пов’язати теорію циклічного розвитку і теорію загальної рівноваги, адже на перший погляд вони суперечать одна одній?

5. Опишіть основні відмінності класичного і кейнсіанського підходів до проблеми макроекономічної рівноваги.
6. Чому кейнсіанський підхід до рішення проблеми макроекономічної рівноваги найбільш ефективний для короткострокового періоду, а класичний підхід – для довгострокового?
7. Прокоментуйте слова Кейнса: “Якби лише Мальтус, а не Рікардо був засновником політекономії ХІХ ст., наскільки б мудрішим та багатшим був би зараз світ”.

Макроекономіка в особах

*Дж.М.Кейнс (J.M.Keynes)
(1883-1946)*

Джон Мейнард Кейнс здобув класичну для англійця освіту (спочатку престижний коледж Ітон, згодом Кембриджський університет). Після закінчення деякий час працює в Департаменті із справ Індії. В 1908 р. погоджується на запрошення А.Маршалла читати курс лекцій в Кембриджі. В 1909 р. за першу економічну роботу отримує премію імені А.Сміта.

Дж.Кейнс був людиною напрочуд різнобічною. Окрім викладання, наукової діяльності, він успішно займається бізнесом, політикою. В 1915-1919 роках він працює в Міністерстві фінансів (Британському казначействі). В 1919 р. як головний представник Міністерства фінансів бере участь у Паризькій мирній конференції. Оскільки його план післявоєнного відновлення економіки Європи не був прийнятий, пішов у відставку. Основні ідеї цього плану наведені у відомій праці “Економічні наслідки миру”. В ній він виступає категорично проти накладення величезних контрибуцій на Німеччину, що можуть призвести до посилення реваншистських настроїв, – “Якщо ми навмисно прагнемо до зубожіння в Центральній Європі, то відплата не примусить себе довго чекати”. Фактично Кейнс був єдиним з політиків, хто віддавав пріоритет економіці, вважаючи, що в майбутньому саме економічні проблеми стануть предметом великої політики.

Окрім цього, він встигає бути:

- консультантом Британського казначейства;
- головою Національного товариства страхування життя;
- з початком ІІ світової війни – одним з директорів

	1998	2000	2001	2002	2003
Зовнішнє фінансування	851,7	-584,2	467,4	-1352,2	762,2

* Статистичний щорічник України за 2002 р. – К., 2003. – С. 64; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 57.

Газетні публікації кризь призму макроекономіки

(Січень 2003 р., “Известия”). “33 футбольних поля, 13 жирафів та хмарочос в 130 поверхів – такі символи грандіозного пам’ятника, який має намір поставити собі за життя італійський прем’єр Сільвіо Берлусконі. Він нарешилі знайшов місце, де зможуть зібратися всі 3,2 мільйона мешканців Рима. Це місце – Месинська протока, яка відділяє Апенинський півострів від Сицилії.

Саме над водами Месинської протоки підніметься нове диво світу – величезний міст, який з’єднає Сицилію з материком. Рішення про побудову гігантської споруди цюно прийняте у Римі. Побудова цього моста триватиме 6 років та обійдеться в 4,6 мільярда євро.

Ідея з’єднати острів з півостровом народилася давно. Ще в 1870 році інженер Карло Навоне запропонував проект тунелю, який мав протягнутися від острова до провінції Калабрія на кінці італійського чобота. Але жодний з наступних римських правителів так і не наважився на здійснення цієї ідеї. І лише безстрашний Берлусконі вирішив здійснити давню мрію італійців.

Все в цьому мості буде гігантським та рекордним, все буде найбільшим у світі. Довжина автомобільного та залізничного полотна складе 3890 метрів. Це більше, ніж у найвідоміших сучасних мостів: Золотих воріт у Сан-Франциско та моста над Босфором у Стамбулі. Площа автомобільної частини моста складе 200 тисяч квадратних метрів, що еквівалентно 33 футбольним полям. Висота його пілонів складе 382 метри. Це відповідає висоті хмарочоса в 130 поверхів. Над водою споруда підніметься на 65 метрів – це все одно, що поставити один на одного 13 жирафів.

Уряд вже об’явив, що будівництво цього величезного моста дозволить створити додатково 45 тисяч робочих місць. Передбачається, що фінансування буде забезпечене за рахунок приватних капіталів. За оцінками експертів, міст зможе дуже швидко окупитися. Вже відома навіть плата за проїзд по ньому: 10 або 15 євро з машини. Вважається, що кожну годину по мосту буде проїжджати до 9000 авто та 200 потягів щоденно.

Державний борг України *

Показники	Роки										
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Зовнішній борг (млрд. дол.)	0,4	3,6	4,8	8,2	8,8	9,6	11,5	12,4	10,4	10,1	10,1
Внутрішній борг (млрд. дол.)	0,0	0,0	0,0	5,3	2,1	5,4	3,9	2,8	3,8	3,9	3,7
Разом (млрд. дол.)	0,4	3,6	4,8	13,5	10,9	15,0	15,4	15,2	14,2	14,0	13,8

* bank.gov.ua, ukrstat.ua

2. Прокоментуйте стан та структуру державного бюджету України.

Зведений бюджет України в 1996-2003 роках *

Показники	Роки								
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	
Бюджет (млрд. грн.)									
Доходи	30,2	28,1	28,9	32,9	49,1	54,9	62,0	75,3	
Видатки	34,2	34,3	31,2	34,8	48,1	55,5	60,3	75,8	
Профіцит, дефіцит	-4,0	-6,2	-2,3	-1,9	1,0	-0,6	1,6	-0,5	
У % до ВВП									
Доходи	37,0	30,1	28,2	25,2	28,9	26,9	27,4	28,5	
Видатки	41,9	36,7	30,4	26,7	28,3	27,2	26,7	28,7	
Профіцит, дефіцит	-4,9	-6,6	-2,2	-1,5	0,6	-0,3	0,7	-0,2	

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 30, 31; Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 53, 54; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 25, 26.

Дефіцит Державного бюджету та джерела його покриття *

(млн. грн.)

	1998	2000	2001	2002	2003
Дефіцит держбюджету	2113,7	-697,3	680,7	-1119,4	1043,1
Джерела фінансування дефіциту					
Внутрішнє фінансування	1262,0	-113,1	213,3	232,8	280,9

Англійського банку;

- редактором "The Economic Journal", власником журналу "New Statesman";
- головою Ради сприяння (підтримки) мистецтв;
- членом опікунської ради Національної галереї;
- скарбничим Королівського коледжу в Кембриджі;
- членом ради Ітонського коледжу;
- власником ресторану, в якому маневрував цінами на шампанське з метою залучення ширшого кола клієнтів;
- вражаюче вдалим гравцем на фондовій біржі...

В 1931 і 1934 рр. Кейнс відвідує США, підтримуючи основні ідеї "New Deal", хоча йому не подобалася атмосфера Вашингтона (можливо, було неприємно відчувати, що Велика Британія перетворюється на другорядну державу).

В 1936 році він пише Б.Шоу: "На минулому тижні я знову взявся за Маркса, прочитав надруковані листи Маркса і Енгельса, щоправда, без особливого успіху. Я розумію, що вони виробили певний метод аналізу і жвакливий стиль листування, що притаманні й їхнім послідовникам. Але якщо мені кажуть, що вони знайшли ключ до економічної загадки – вибачте, я в їхніх працях нічого, окрім застарілої полеміки, знайти не можу.

Для того, щоб мене вірно зрозуміти, Вам потрібно знати, що я зараз працюю над книгою з економічної теорії, яка, як мені здається, може здійснити переворот в наших уявленнях про економічні проблеми".

П.Семюелсон іронічно й самокритично пише, що деякий час він абсолютно не розумів, про що йшлося в книзі Дж.Кейнса. Принаймні, перші півтора року після виходу книги ніхто з його вчених-колег в Гарвардському університеті цього не розумів. Є всі підстави припустити, що до появи математичних моделей (що трактували міркування Кейнса) сам Кейнс як слід не розумів свій власний аналіз.

На думку його сучасників, "Кейнс подарував капіталістичному капіталізму новий строк життя... укріпив це суспільство, коли йому загрожувала смертельна небезпека", "Кейнс – лікар швидкої допомоги біля смертельно хворого капіталізму", "його головною турботою було захистити капіталізм від капіталізму".

В 1942 р. Кейнс отримує звання лорда.

Під час II світової війни бере активну участь у проектуванні післявоєнного світового фінансового порядку (створенні МВФ),

очолюючи британську делегацію на конференції в Бреттон-Вуді.

За словами його біографа Р.Скідельські, ним рухали два мотиви: нонконформізм і патріотизм (він був ревним англійцем – не тяжів до моралі, культури, навіть кухні Франції, мав складні стосунки з американцями). Неприязно ставився до раціонування, дирижизму, інфляції, надмірних податків. Його погляди часто значно відрізнялися від поглядів тих, хто називав себе кейнсіанцями.

держбюджету дорівнює 510 млрд. песо, то який обсяг витрат на обслуговування державного боргу?

13. Податкові надходження до бюджету можуть бути представлені як $T = 0,3Y$. А трансфертні платежі – як $T_r = 0,2Y$. Державні закупівлі становлять 500 млрд. дирхамів. Державний борг у країні накопичений в обсязі 1000 млрд. дирхамів. Ставка відсотка – 12%. Фактичний ВВП, що створений в цих умовах, становить 4300 млрд. дирхамів, а потенційно можливий – 4500 млрд. дирхамів. Визначте: а) сальдо держбюджету; б) структурний дефіцит; в) циклічний дефіцит.
14. Модель економіки країни характеризують такі дані:
 $C = 100 + 0,8 DI$; $DI = Y - T$; $I = 60 + 0,1 Y$; $T = 250$; $G = 200$.
- Складіть таблицю, де наведені для $1000 < Y < 2000$: податки, доход кінцевого використання, споживчі витрати, заощадження, інвестиції, державні витрати, сукупні витрати.
  - Визначте рівноважний обсяг ВВП.
  - Визначте новий рівноважний обсяг ВВП, якщо державні витрати збільшилися до 300 (ceteris paribus).
  - Визначте новий рівноважний обсяг ВВП, якщо податки збільшилися до 300 (ceteris paribus).
  - Визначте новий рівноважний обсяг ВВП, якщо одночасно податки збільшилися до 300 та державні витрати збільшилися до 300 (ceteris paribus).
  - Припустимо, що рівень ВВП за умов повної зайнятості складає 1500. Який у цьому випадку виникає розрив між сукупними витратами і обсягом ВВП за умовами повної зайнятості? Розрахуйте обсяг цього розриву.
  - Припустимо, що рівень ВВП за умовою повної зайнятості складає 1800. Який в цьому випадку виникає розрив між сукупними витратами і обсягом ВВП та чому він дорівнює?

- рівноваги?
6. Гранична схильність до споживання дорівнює 0,8. Фактичний обсяг ВВП – 3220 млрд. вон. Намагаючись стабілізувати економіку, уряд збільшує державні закупівлі на 40 млрд. вон та зменшує податки на 20 млрд. вон. Визначте величину потенційно можливого ВВП.
  7. Гранична схильність до споживання – 0,8. Уряд планує збільшити державні витрати на 100 млрд. юанів, але при цьому не змінювати рівень рівноважного обсягу ВВП. Як цього досягти?
  8. Функція споживання має вигляд $C = 35 + 0,75 DI$. Як зміниться рівноважний обсяг виробництва після введення податку на доходи приватних осіб у сумі 23 млрд. ескудо?
  9. Функція споживання: $C = 70 + 0,75 DI$. Уряд вирішив здійснити закупівлі військової техніки на 15 млрд. лір за рахунок збільшення податків. На яку суму повинні зрости надходження до бюджету, щоб рівноважний обсяг виробництва залишився незмінним?
  10. Споживання домогосподарств визначається функцією $C = 50 + 0,75 DI$, інвестиції дорівнюють 100 млрд. дол., витрати держави на купівлю благ – 90 млрд. дол., трансфертні виплати з бюджету – 40 млрд. дол., а ставка податку на доходи громадян – 20%. Визначити рівноважне значення обсягу національного виробництва та стан державного бюджету.
  11. Модель економіки характеризується такими даними: автономне споживання становить 70 млрд. марок, гранична схильність до заощадження – 0,2, інвестиції – 120 млрд. марок, державні закупівлі товарів і послуг – 150 млрд. марок, трансфертні витрати – 85 млрд. марок, ставка податку – 25%. Визначте обсяг рівноважного виробництва та стан держбюджету в цих умовах. Які зміни відбудуться, якщо ставка податку буде знижена до 20%, обсяг державних закупівель зросте до 165 млрд. марок, а приватні інвестиції внаслідок зменшення ставки відсотка зростуть до 129 млрд. марок?
  12. Податкові надходження до бюджету становлять 120 млрд. песо, обсяг державних закупівель – 450 млрд. песо, трансфертів – 80 млрд. песо. Якщо сукупний дефіцит

II. Споживання, заощадження та інвестиції

Доходи, як і черевики, мають бути до міри, бо якщо вони малі, то ускладнюють рух і завдають масу неприємностей, ну а якщо завеликі, то легко спіткнутися й впасти.

(Чарльз Колтон)

Оцінюючи очікуваний розмах інвестицій, ми повинні брати до уваги нерви, схильність до істерії, навіть травлення та реакцію на зміну погоди у тих, від чиєї стихійної активності значною мірою і залежать ці інвестиції.

(Джон Кейнс)

1. Споживання та заощадження. Середня та гранична схильність до споживання та заощадження.
2. Інвестиції та чинники інвестування.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Економикс. – Т. 1, гл. 12.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Економіка. – Гл. 25.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 7.
- Мэнкью Н.Г. Макроекономіка. – М., 1994. – Гл. 3 (3.3-3.4), 15, 17.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 16, 17.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка. – М., 1997. – Гл. 3.2, 8, 9.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 4.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 5.
- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 4.
- Соболев В.М. Макроекономіка: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 4.2, 4.4.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розд. 1.2.
- Макроекономіка / Под ред. Е.Б. Яковлевой – СПб., 1997. – Гл. 3.2, 3.3.
- Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроекономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М., 1997. – Гл. 3, 4.

- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 13; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 18.
- Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 6.2.
- Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 4-5, 4-6.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 18, 19.
- Schiller В. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 8, 9.

Тему можна вивчати за всіма пропонованими підручниками. Достатньо докладно, на чисельних умовних прикладах кейнсіанська теорія розглядається в підручнику К.Макконнелла, С.Брю. Більш складний, ґрунтовний аналіз наведений у книзі Е.Райхліна. В підручнику за редакцією Е.Яковлевої висвітлюються некейнсіанські функції споживання.

1. Споживання та заощадження. Середня та гранична схильність до споживання та заощадження

Значну (найбільш вагому) частку сукупного попиту складає споживання. Тож слід дослідити чинники, що впливають на нього, з метою з'ясування можливості впливу на сукупні витрати.

За Кейнсом, величина споживання залежить в першу чергу від доходу кінцевого використання (DI).

Кейнс формулює так званий основний психологічний закон, згідно з яким із зростанням доходів зростає і споживання, але, порівняно із зростанням доходу, в меншій пропорції (решта заощаджується) – “люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання із зростанням доходу, але не в тій самій мірі, в якій зростає дохід”. При відносно невеликих обсягах доходів гроші взагалі не заощаджуються, навпаки – потрібні певні кошти, щоб забезпечити собі необхідний рівень споживання.

З часів австрійської школи західна економічна наука приділяє значну увагу психологічним чинникам. Окрім величин доходу кінцевого використання, на фактичний рівень споживання і заощадження впливає так звана схильність суб'єкта витратити або заощаджувати. Дж.Кейнс вводить поняття “середня схильність до споживання (APC), до заощадження (APS)”. Ці показники є прикладом незалежних величин:

- короткострокового і довгострокового періодів.
8. Обміркуйте можливості використання фіскальної політики як стабілізуючого чинника за умов різних концепцій бюджетної політики: а) для бюджетної політики, метою якої є обов'язкове щорічне балансування бюджету; б) для бюджетної політики, за умов якої бюджет балансується в ході економічного циклу; в) для бюджетної політики, метою якої є стабілізація економіки в цілому, а не виключно бюджету.
  9. Проаналізуйте динаміку державних витратків по окремих країнах. (Див., наприклад: Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М., 1996. – С. 226).
  10. Інтернет-питання. Використовуючи інформацію Міністерства фінансів України (<http://www.minfin.gov.ua/>), оцініть фіскальну політику, що проводилася урядом України протягом останніх років, з точки зору відповідності теоретичній моделі.

Задачі

1. Фактичний рівень безробіття в країні 10%, природний – 6%. Обсяг потенційно можливого ВВП – 1800 млрд. тенге. Гранична схильність до споживання – 0,75. Яку політику має проводити уряд для стабілізації економіки? Розрахуйте, на яку величину потрібно змінити величину державних закупівель.
2. Рівень ВВП за умов повної зайнятості – 800 млрд. манатів. Фактична функція заощадження: $S = 0,25 Y - 60$, інвестиції дорівнюють 45 млрд. манатів, державні витрати – 80 млрд. манатів. Який виникає розрив за цих умов та чому він дорівнює?
3. Функція заощадження: $S = 0,2Y - 100$. Інвестиції дорівнюють 200 млрд. рупій, державні витрати – 150 млрд. рупій. Рівень ВВП за умов повної зайнятості – 2000 млрд. рупій. Який виникає розрив і чому він дорівнює?
4. Якщо уряд збільшує витрати на 50 млрд. крон, йому вдається збільшити ВВП на 200 млрд. Чому дорівнює гранична схильність до споживання?
5. Фактичний ВВП складає 2000 млн. ріалів, рівноважний ВВП – 2400 млн. ріалів. Гранична схильність до заощадження – 0,2. Які зміни в бюджетно-податковій політиці повинні відбутися, щоб економічна система опинилася в стані макроекономічної

Структурний дефіцит	Structural deficit
Циклічний дефіцит	Cyclical deficit
Щорічно збалансований бюджет	Annually balanced budget
Циклічно збалансований бюджет	Cyclically balanced budget
Функціональні фінанси	Functional finance
Секвестрування видатків	Expenditure sequestering
Державний борг	Public debt (PD)
Внутрішній державний борг	Internal debt
Зовнішній державний борг	External debt
Подвійний дефіцит	Twin-debts

Питання для самоконтролю

1. В період економічного спаду уряд проводить стимулюючу фіскальну політику. Як залежить ефективність цієї політики від рівня зайнятості (покажіть графічно)?
2. Якщо уряд хоче боротися із спадом за допомогою фіскальної політики, чи повинен він зменшувати податки тоді, коли з'явилися перші ознаки спаду, чи коли більшість переконана, що спад почався, чи коли про нього повідомлено офіційно?
3. Що, на думку кейнсіанців, сильніше впливає на економічну ситуацію при проведенні дискреційної фіскальної політики: зміна державних витрат чи податкові заходи? Чому?
4. Припустимо, що уряд хоче зменшити податки, щоб стимулювати економіку під час спаду. Чи має значення, які саме податки зменшувати: на доходи фізичних або юридичних осіб?
5. Якщо уряд зменшить витрати на будівництво і підтримання автомобільних шляхів на 5 млрд. дол. і одночасно збільшить на ту ж суму витрати на розвиток енергетики, то який вплив це матиме на рівень безробіття?
6. Чи існує зв'язок між бюджетним дефіцитом, обсягом готівкової грошової маси й інфляцією? Чи завжди вони взаємопов'язані?
7. Як відомо, економічна рівновага в СРСР забезпечувалася головним чином тим, що низький рівень споживання населення компенсувався високим рівнем державних інвестицій виробничого призначення. Оцініть це з позицій

$$APC = \frac{\text{Споживання}}{\text{Доход}} = \frac{C}{DI}; \quad APS = \frac{\text{Заощадження}}{\text{Доход}} = \frac{S}{DI}$$

Оскільки

$$C + S = DI,$$

то

$$APC + APS = 1.$$

APC належить до показників "ex ante". Це наміри споживачів щодо витрати частини свого доходу кінцевого використання. APC має тенденцію до зниження із зростанням DI.

Тож на рішення домогосподарств споживати й заощаджувати впливає, крім наявного доходу кінцевого використання, психологічна схильність до споживання й заощадження. Окрім цих чинників, впливають також і інші (величина нагромадженого майна, поточний рівень цін на товари і послуги, рівень боргових зобов'язань, споживчі очікування тощо), але вони діють в різних напрямках, тому вважається, що їхній вплив врівноважується.

В таблиці 4.2.1 наводиться умовний приклад, що дозволяє проілюструвати наведені вище залежності.

Таблиця 4.2.1

DI	C	S	APC	APS
200	220	-20	1,1	-0,1
225	235	-10	1,04	-0,04
250	250	0	1	0
275	265	10	0,96	0,04
300	280	20	0,93	0,07
325	295	30	0,9	0,1
350	310	40	0,88	0,12
375	325	50	0,87	0,13
400	340	60	0,85	0,15

Для кращої характеристики процесів споживання і заощадження, аналізу змін середніх величин Дж.Кейнс використовує граничні величини – граничну схильність до споживання (MPC) та до заощадження (MPS):

$$MPC = \frac{\text{Зміна споживання}}{\text{Зміна доходу}} = \frac{\Delta C}{\Delta DI}; \quad MPS = \frac{\text{Зміна заощадження}}{\text{Зміна доходу}} = \frac{\Delta S}{\Delta DI}.$$

Відповідно,

$$MPC + MPS = 1.$$

Для умовного прикладу з табл. 4.2.1:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta DI} = \frac{15}{25} = 0,6.$$

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta DI} = \frac{10}{25} = 0,4.$$

Залежність споживання і заощадження від чинників, що на них впливають, можна проаналізувати графічно (рис. 4.2.1):

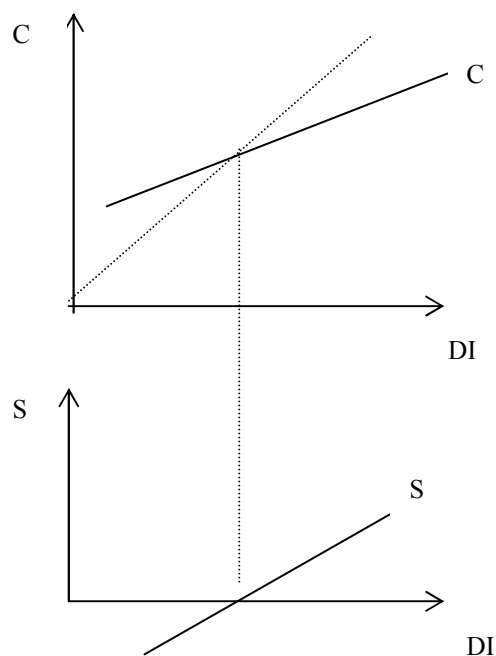

Рис. 4.2.1. Функції споживання та заощадження

державний борг, а зростання державного боргу, в свою чергу, збільшує видатки бюджету на обслуговування боргу, тож і дефіцит бюджету.

Формування внутрішнього державного боргу за рахунок випуску державних цінних паперів не змінює масу грошей у країні, тому начебто не веде до інфляції. Але це справедливо лише для короткострокового періоду, в довгостроковому періоді цей засіб фінансування призводить до ще більшої інфляції, ніж емісійний.

Це переконливо доводить теорема Сарджента-Уолліса. Обслуговуючи зовнішній борг (виплачуючи відсотки по державних цінних паперах), держава будує своєрідну фінансову піраміду. Але, врешті-решт, доведеться вдаватися до емісійного фінансування.

Внутрішні позики сприяють зростанню рівня позичкового відсотка (і відповідно зниженню інвестиційної активності).

Формування зовнішнього державного боргу є найменш інфляційним засобом фінансування. Це позики у інших країн та міжнародних фінансових організацій. Але і він має недоліки, головним з яких є скорочення сукупного попиту через спрямування певних коштів на виплату боргу та сплату відсотків.

Самий державний борг має такі негативні наслідки:

- його важко позбутися, він відтворює самий себе, подібно інфляції, тому бюджетний дефіцит може стати хронічним;
- тягар боргу перекладається на майбутні покоління;
- висока небезпека інфляційних процесів в економіці;
- небезпека зростання податків;
- небезпека валютної та боргової кризи.

Основні терміни

Теорема Хаавельмо	Haavelmo theorem
Дискреційна фіскальна політика	Discretionary fiscal policy
Стимулююча фіскальна політика	Expansionary fiscal policy
Стримуюча фіскальна політика	Contractionary fiscal policy
Затримка розпізнавання	Recognition lag
Автоматичні (вбудовані) стабілізатори	Automatic (built-in) stabilizers
Дефіцит бюджету	Budget deficit
Профіцит, позитивне сальдо бюджету	Budget surplus
Фактичний дефіцит	Actual deficit

Через поширення кейнсіанських рецептів, впровадження заходів стимулюючої фінансової політики дефіцит держбюджету став звичайним явищем у практиці країн з розвинутою ринковою економікою. За словами Дж.Бьюкенена, “узаконоування бюджетного дефіциту – найгірша спадщина Кейнса”.

Але з часом нагромаджувався державний борг та перетворився з другорядної на першочергову макроекономічну проблему.

Дефіцит бюджету сьогодні можна вважати нормальним, якщо він відповідає рівню інфляції в країні. Припустимим є дефіцит на рівні 2-3% ВВП або навіть до 10% від суми доходів бюджету. Якщо дефіцит перевищує 20% від суми доходів, він вважається критичним. Умови входження до ЄС передбачають дефіцит бюджету не вище 3% ВВП.²⁴

Для оцінки зовнішньої заборгованості також використовують різні критерії. Порівнюють величину боргу, потреби його погашення і виплати відсотків з величиною ВВП.²⁵ Правильніше співвідносити темпи їхнього зростання – якщо ВВП зростає швидше, ніж державний борг, то проблема не надто серйозна. Є сенс порівнювати обсяг державного боргу з обсягами експорту, від якого залежать потенційні можливості повернення кредитів. Межею небезпеки вважається перевищення суми боргу в порівнянні з експортом в 2 рази, підвищеної небезпеки – в 3 рази.

Зростання державного боргу залежить не в останню чергу від способу фінансування дефіциту бюджету. Відомі такі способи:

- емісійний (монетизація дефіциту за рахунок додаткової емісії грошей);
- боргові: за рахунок позик у резидентів країни (внутрішній державний борг) та у нерезидентів (зовнішній державний борг).

Емісійний спосіб є найбільш інфляційним, хоча його легко здійснити, і він сприяє зростанню сукупного попиту. До того ж він практично не впливає на розмір державного боргу.

Боргові ж способи фінансування мають до нього безпосереднє відношення. Створюється хибне коло – дефіцит бюджету збільшує

²⁴Зверніть увагу, що найвищі у світі державні витрати зберігаються саме в європейських країнах – Швеції, Данії, Франції, Австрії, Фінляндії. Втім, протягом останнього десятиріччя (1993-2003 рр.) в більшості розвинутих країн їхні обсяги зменшуються – в Швеції з 73% від ВВП до 59%, у Фінляндії з 64% до 51%.

²⁵Див.: Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономіка. Глобальний підход. – М., 1996. – С. 242. (Частка чистого державного боргу в ВВП (1960-1990).

Бісектриса – допоміжна лінія, що дозволяє визначити стан рівноваги. (Її пізніше ввели в кейнсіанський аналіз Е.Хансен та П.Семюелсон. Але перетин з нею графіка витрат отримав назву за ім'ям самого Кейнса – це так званий “кейнсіанський хрест”).

Якщо розглядати функцію споживання як лінійну (тобто MPC та MPS незмінні, що цілком вірно для короткострокового періоду), то це буде функція типу

$$C = a + v DI,$$

a – так зване автономне споживання (C_0) – частина витрат на особисте споживання, яка не залежить від величини доходу кінцевого використання, тобто на нього впливають лише екзогенні змінні; v – коефіцієнт пропорційності: $v = \operatorname{tg} \alpha$ (кут нахилу графіка функції споживання до горизонтальної осі) = $\Delta C / \Delta DI$.

Враховуючи вигляд функції споживання, її можна переписати як

$$C = C_0 + MPC \cdot DI.$$

Відповідно, функція заощадження:

$$S = DI - C = DI - C_0 - MPC \cdot DI = -C_0 + (1 - MPC) \cdot DI = -C_0 + MPS \cdot DI$$

Доход, який цілком іде на споживання (в умовному прикладі $DI = 250$), називається пороговим (у деяких авторів – точка нульового заощадження).

Таким чином, наведена кейнсіанська модель споживання виходить з трьох передумов:

- споживання та заощадження є функціями доходу кінцевого використання¹⁸ (відомо, що класики підкреслювали залежність заощаджень від ставки позичкового відсотка);
- величини MPC та MPS знаходяться в діапазоні від 0 до 1;
- із зростанням доходу APC знижується, а APS, відповідно, зростає.¹⁹

¹⁸ В подальшому з додаванням інвестицій та інших складових сукупних витрат буде змінюватися рівень аналізу. Цілком логічно, що споживання і заощадження є функцією як доходу кінцевого використання, так і національного доходу. Тож Y можна розглядати як дохід (як DI , так і NI). Пригадайте, що національний дохід відрізняється від ВВП саме на суму недоходної частини.

¹⁹ У Кейнса є й четверта передумова стосовно спадання MPC із зростанням доходу, тобто, починаючи з певного рівня доходу, функція споживання являтиме собою нелінійну залежність. Але в короткостроковому періоді ця величина є постійною.

Теоретичні припущення Кейнса були перевірені емпірично ще за його життя – в 1942 р. в США була введена функція споживання для американської економіки 1929-1941 років, що мала вигляд

$$C = 47,6 + 0,73 DI.$$

Функцію споживання для довгострокового періоду вивів С.Кузнець – для американської економіки 1869-1938 років вона виглядала як

$$C = 0,86 DI.$$

Таким чином, виходило, що в довгостроковому періоді APC та MPC незмінні.

Отримані результати спонукали економістів до подальших досліджень теорії споживання. Найбільш відомі з них – теорія відносного доходу Дж.Дьюзенберрі (1949 р.), гіпотеза життєвого циклу Ф.Модільяні (1954 р.) та теорія постійного доходу М.Фрідмена (1957 р.). Їх об'єднує спільна думка щодо орієнтації споживання домогосподарств на певний середній рівень, що склався протягом кількох років і не реагує на тимчасові зміни в доході.

В моделі Дж.Дьюзенберрі споживання залежить не від поточного доходу, а від відносного (доходу індивіда в порівнянні з доходом сусідів та власним доходом в минулому). У зв'язку з так званим “демонстраційним ефектом” споживачі змушені витратити більше грошей, щоб не бути гіршим за інших.

Ф.Модільяні стверджує, що споживання залежить не від поточного доходу, а від доходу, що отримується протягом всього життя. Стратегія споживання, в першу чергу, визначається особливостями певної стадії життєвого циклу (обсяг споживчих витрат і заощаджень суттєво різняться в осіб різного віку, що отримують відповідно різні за величиною доходи). Але після виходу на пенсію людина починає витрачати свої заощадження, щоб зберегти певний рівень споживання, до якого встигла звикнути.

Схожий висновок і у М.Фрідмена – споживачі намагаються утримати свої споживчі витрати на одному рівні, до якого звикли. Заощадження при цьому виступають як різниця між поточним і звичайним доходом (так званим постійним): якщо зростають поточні доходи, зростають і заощадження. Споживання, таким чином, залежить не від поточного доходу (який змінюється в ході

Структурний дефіцит – це різниця між видатками держбюджету та тими доходами, які б мали місце в умовах повної зайнятості. Циклічний дефіцит являє собою різницю між фактичним та структурним дефіцитом.

Під час економічного спаду до структурного дефіциту додається циклічний. За умов перегріву економіки фактичний дефіцит (якщо він є) менше структурного, оскільки фактичний ВВП більше, ніж потенційно можливий. Структурний дефіцит виникає внаслідок проведення стимулюючої фіскальної політики (дискреційної), а циклічний – внаслідок дії автоматичних стабілізаторів.

Фактичний дефіцит бюджету ще має назву поточного. На відміну від нього, первинний дефіцит – це різниця між фактичним (поточним) дефіцитом та витратами на обслуговування державного боргу. Пригадайте, що державний борг – це сума бюджетних дефіцитів за весь час за відрахуванням профіцитів.

Як відомо, в економічній теорії поширені три точки зору на дефіцит бюджету:

- Стабільна економіка передбачає щорічне збалансування бюджету (хоча намагання врівноважити держбюджет може приводити не до стабілізації економіки, а навпаки – до поглиблення коливань економічного циклу). Саме на цьому підході базується секвестрування видатків (expenditure sequestering) – обмеження поточних бюджетних витрат обсягами поточних надходжень у бюджет.
- Збалансування бюджету слід здійснювати на циклічній основі, тобто можливий дефіцитний бюджет під час спаду і профіцитний під час підйому. Хоча можуть виникнути проблеми через розбіжність у часі означених фаз економічного циклу. Вперше цей підхід був застосований в 30-ті роки в Швеції, тому отримав назву “Шведського бюджету”.
- Потрібне збалансування економіки в цілому, а не лише фінансів (так звані “функціональні фінанси”). Ця точка зору є по суті кейнсіанською та доволі привабливою, але вона ставиться під сумнів за наявності великого державного боргу.

Після Великої депресії проблема бюджетного дефіциту не виглядала занадто серйозною, особливо на тлі проблем економічного спаду і надмірного безробіття. Дилема пріоритетів (за П.Семюелсоном) вирішувалася на користь пом'якшення рецесії.

Окрім системи прогресивного оподаткування, до автоматичних стабілізаторів зазвичай відносять виплати по безробіттю, непрямі податки, систему участі в прибутках тощо.

Наявність подібних стабілізуючих елементів ринкової економіки дала підставу деяким економістам наполягати на зменшенні втручання держави в економіку, особливо беручи до уваги проблеми проведення фіскальної політики і можливість некомпетентних дій уряду. Хоча важко погодитися з достатністю дії автоматичних стабілізаторів. Незважаючи на їхню значну роль, цієї дії найчастіше виявляється замало для стабілізації економіки (за деякими підрахунками, в США вони на третину зменшують амплітуду коливань). Але уряд, що проводить фіскальну політику, повинен у своїх розрахунках зважати і на їхню дію.

Економічна практика ХХ ст. дає можливість зробити висновок про необхідність зваженого підходу – врахування дії механізму саморегулювання і обережного дискреційного регулювання з боку уряду.

Серед основних елементів фіскальної політики, таким чином, можна назвати такі:

- зміну ставок податків (якщо замало дії автоматичних стабілізаторів);
- проведення суспільних робіт (такі роботи були поширені ще за часів Великої депресії: на думку Рузвельта, це сприяло зниженню безробіття; зараз економічні спади зазвичай не такі тривалі, тому перевага віддається зниженню податків і заходам грошово-кредитної політики);
- додаткові витрати на соціальні цілі (із врахуванням їхньої дії як автоматичних стабілізаторів регулюється обсяг виплат по безробіттю, пенсій, допомоги найбіднішим).

5. Бюджетний дефіцит. Державний борг

Важливою характеристикою економіки країни є стан її Держбюджету, який не в останню чергу залежить від поточної фази економічного циклу (під час спаду рухається в бік дефіциту, під час підйому – профіциту). У зв'язку з цим, окрім загального визначення дефіциту бюджету як перевищення видатків над доходами (фактичний дефіцит), слід розрізнити інші його види – структурний та циклічний.

економічного циклу), а від середнього (перманентного) доходу (він також змінюється, але амплітуда цих змін набагато менша).

За останнє 10-річчя (1993-2003 рр.) середня схильність домогосподарств до заощаджень в більшості розвинутих країн зменшилася: в Італії (найвищий показник) з 0,23 до 0,16, в Бельгії з 0,19 до 0,14, в Японії з 0,14 до 0,1. Найнижчі рівні притаманні США (0,04) та Австралії (0,03).

2. Інвестиції та чинники інвестування

Відомо, що інвестиції не найбільша, але наймінливіша частина сукупних витрат. З точки зору впливу на економіку роль інвестицій набагато активніша, ніж роль споживання (особливо це помітно у зв'язку з діловим циклом).

Як зазначалося, під інвестиціями розуміють видатки на:

- житлове будівництво;
- придбання товарів виробничого призначення та промислове будівництво;
- збільшення запасів товарно-матеріальних цінностей.

Інвестиції можна розглядати в короткостроковому періоді: вони збільшують сукупний попит, а через нього і обсяг виробництва, і в довгостроковому – впливають на потенційний обсяг виробництва та сукупну пропозицію. В кейнсіанській теорії розглядаються незмінні виробничі потужності, за умов яких інвестиції впливають лише на сукупний попит.

Мінливість інвестицій пояснюється різноманітністю чинників, що на них впливають (пригадайте інвестиції як складову сукупного попиту). Дж.Кейнс вважав, що інвестиційні рішення зумовлені в першу чергу почуттям впевненості у власних діях (вони є наслідком “тваринного чуття” – “animal spirit”, а не точних математичних розрахунків). Але перш за все рівень інвестиційних витрат визначається:

- нормою прибутку, що очікується (p');
- ставкою позичкового відсотка (r).

Взагалі інвестиційні проекти є сенс здійснювати до моменту, для якого норма прибутку дорівнює ставці позичкового відсотка ($p' \geq r$). Тож графік попиту на інвестиції ілюструє зворотний зв'язок зі ставкою позичкового відсотка й можливою нормою прибутку (рис. 4.2.2). (Подібна взаємодія була розглянута раніше як ефект ставки відсотка, або

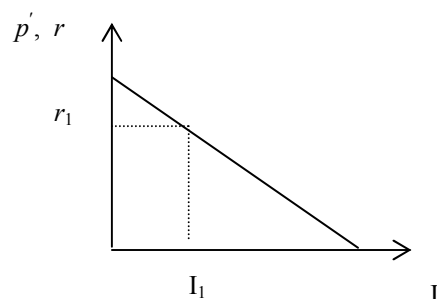

Рис. 4.2.2. Попит на інвестиції

Таким чином,

$$I = I_0 - a \cdot r,$$

де I – автономні інвестиції; I_0 – частина автономних інвестицій, що залежить виключно від екзогенних чинників (очікування інвесторів – їхній песимізм або оптимізм, технічний прогрес, запаси корисних копалин тощо); a – коефіцієнт чутливості інвестицій до ставки відсотка.

Але за умов певної ставки позичкового відсотка (незмінність цін на ресурси – передумова кейнсіанського аналізу) величина інвестицій є постійною величиною (для ставки відсотка r_1 – величина інвестицій I_1). Тож автономні інвестиції (аналогічно автономному споживанню) не залежать від рівня доходу, їхній графік – горизонтальна лінія (рис. 4.2.3).

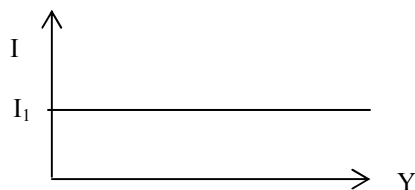

Рис. 4.2.3. Автономні інвестиції

Більш складний рівень аналізу передбачає, що чисті інвестиції (валові за відрахуванням амортизації) складаються з автономних та індукованих. Індуковані – це інвестиції, величина яких зростає із зростанням ВВП. Цілком логічно припустити, що зростання прибутку робить можливим підвищення рівня інвестиційних витрат (особливо

Перевагами фіскальної політики, зазвичай, називають:

- безпосередній (прямий) вплив на сукупні витрати;
- мультиплікаційний ефект;
- незначний зовнішній лаг (проміжок часу між вжиттям заходів та моментом, коли вони починають діяти).

Але, звісно, проведення фіскальної політики на практиці значно відрізняється від теоретичної моделі. Тож існують певні проблеми в її проведенні:

- незважаючи на чисельні економічні індикатори, достатньо важко визначити фазу циклу (для того, щоб проводити певну фіскальну політику) – затримка розпізнавання (recognition lag);
- заходи фіскальної політики повинні обговорюватися та затверджуватися на найвищому державному рівні (законодавчою владою) – на це витрачається багато часу (так званий внутрішній лаг);
- ефект витіснення (державні інвестиції витісняють приватні через зростання ставки позичкового відсотка);
- політики, які голосують за зміну податків і державних витрат, віддають перевагу стимулюючій політиці, бо їхнє бажання – бути переобраними;
- стимулююча фіскальна політика має наслідком дефіцит бюджету.

4. Автоматичні стабілізатори

Серед численних переваг ринкової економіки, незважаючи на її природну нестабільність, слід назвати існування так званих автоматичних стабілізаторів. Це певні механізми самоорганізації і саморегулювання, що діють в ринковій економіці. Фактично вони починають працювати, коли в цьому виникає потреба, і діють саме в напрямку бажаних заходів відповідної фіскальної політики.

Одним з прикладів автоматичних стабілізаторів є прогресивна система оподаткування. Як відомо, подібна система поширена в більшості країн. Завдяки їй забезпечується зростання податків під час економічного підйому (оскільки зростають доходи населення) і їхнє зниження під час економічного спаду. Саме таким чином повинен діяти уряд в обох випадках. Чим значніша прогресія в оподаткуванні, тим суттєвіший вплив на обсяги національного виробництва воно здійснює.

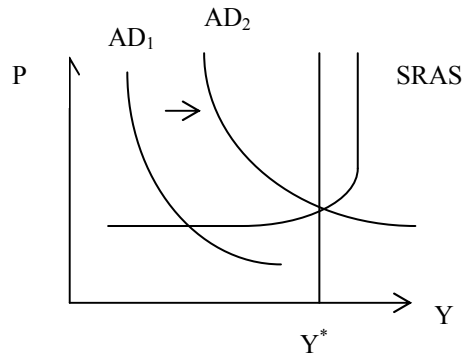

Рис. 5.3. Стимулююча фіскальна політика

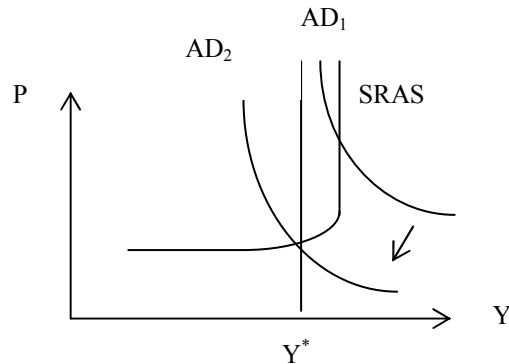

Рис. 5.4. Стримуюча фіскальна політика

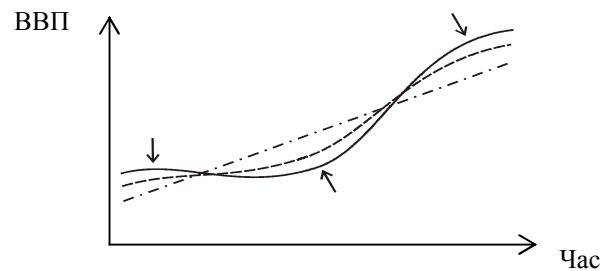

Рис. 5.5. Наслідки проведення антициклічної політики

це стосується малого та середнього бізнесу). Із зростанням доходів домогосподарств у фазі підйому економіки будуть зростати видатки на житлове будівництво. В цьому випадку функцію інвестицій слід представити у вигляді

$$I = I_0 - a \cdot r + MPI \cdot Y,$$

де MPI – гранична схильність до інвестування (marginal propensity to invest), показник, що демонструє, на скільки зростуть інвестиції при зростанні сукупного доходу на одиницю:

$$MPI = \frac{\Delta I}{\Delta Y}.$$

Але при аналізі макроекономічної рівноваги в даній темі обмежимося лише автономними інвестиціями. Іншими словами, на відміну від споживання і заощадження – ендогенних чинників, інвестиції будуть вважатися екзогенним показником, який не залежить від рівня доходу.

Таким чином, вплив на рівень національного доходу та зайнятість можна зобразити як на рис. 4.2.4. Оскільки споживчі витрати визначаються психологічною схильністю до споживання, вони не можуть викликати змін обсягу національного виробництва. Він може змінитися лише під впливом зміни обсягів інвестицій. Величина

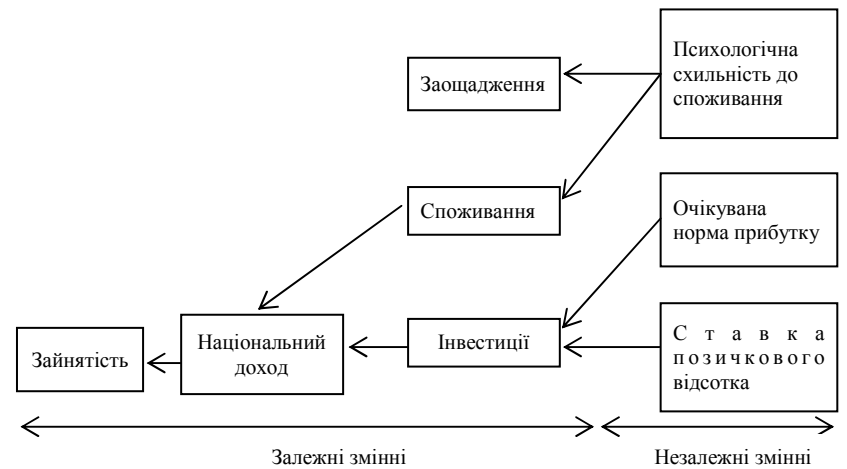

Рис. 4.2.4. Залежність доходу та зайнятості від незалежних змінних

Основні терміни

Функція споживання	Consumption function
Функція заощадження	Saving function
Середня схильність до споживання	Average propensity to consume, APC
Середня схильність до заощадження	Average propensity to save, APS
Гранична схильність до споживання	Marginal propensity to consumption, MPC
Гранична схильність до заощадження	Marginal propensity to save, MPS
“Кейнсіанський хрест”	“Keynesian cross”
Пороговий дохід	Break-even income
Очікувана норма чистого прибутку	Expected rate of return
Автономні інвестиції	Autonomous investment
Індуковані інвестиції	Induced investment
Гранична схильність до інвестування	Marginal propensity to invest, MPI

Питання для самоконтролю

1. В якій системі координат будується “кейнсіанський хрест”? Чому він будується навколо бісектриси?
2. Які чинники визначають рівень споживання і заощадження? Саме Вашого споживання і заощадження?
3. Яка взаємозалежність існує між графіками споживання й заощадження (з точки зору кута нахилу й взаємного розташування)?
4. Від чого залежить гранична схильність до споживання та заощадження в довгостроковому періоді?
5. За якими критеріями можна класифікувати теорії споживання?
6. Яка думка об'єднує теорії споживання Дж.Дьюзенберрі, Ф.Модільяні та М.Фрідмена? В чому полягає її відмінність від кейнсіанських поглядів?
7. Назвіть основні чинники нестабільності інвестицій.
8. Чому існує та в чому полягає різниця між інвестиціями, що плануються, та тими, що здійснюються фактично?
9. Як Ви розумієте поняття “інвестиційний клімат”?
10. За словами Дж.Кейнса, “найбільшими економічними дияволами нашого часу є плоди ризику, невизначеності та невігластва”. Що мається на увазі?

$$m_{TR} = \frac{MPC}{MPS}$$

З урахуванням податків та трансфертів функцію споживання можна записати як

$$C = C_0 + MPC(Y - T + Tr).$$

А мультиплікатори державних витрат і податковий можна представити, відповідно, як

$$m_G = \frac{1}{MPS(1-t)}, \quad m_T = -\frac{MPC}{MPS(1-t)}$$

3. Фіскальна політика в ході економічного циклу

Головним засобом стабілізації економіки, заходом, що дозволяє уникати спадів на зразок Великої депресії, Дж.Кейнс вбачав антициклічну політику держави – в першу чергу, фіскальну. За теорією Кейнса, саме уряд повинен забезпечувати стабілізацію економіки за рахунок заходів бюджетно-податкової, або фіскальної (від лат. *fiscus* – скарбниця), політики. Інструментами цієї політики є державні витрати (державні закупівлі та трансферти) та податки. Всі вони мають мультиплікаційний вплив на економіку (найбільший – у державних закупівель).

Уряд здійснює фіскальну політику в ході економічного циклу:

- В період спаду уряд проводить стимулюючу (експансіоністську) фіскальну політику: збільшує державні витрати, зменшує податки. Негативним наслідком є рух у бік дефіциту бюджету (рис. 5.3).
- В період підйому (перегріву економіки) уряд проводить стримуючу (рестриктивну) фіскальну політику: зменшує державні витрати, збільшує податки (рис. 5.4).

Наведені вище заходи мають ще назву дискреційної політики (від франц. *discretionnaire* – “той, що залежить від власного погляду”). Фіскальна (дискреційна) політика разом із грошово-кредитною є важливою задачею уряду, що проводить макроекономічну політику. Головна її мета – протистояти економічним циклам (рис. 5.5).

на рівень сукупних витрат не прямо, а за рахунок зміни доходу кінцевого використання й, власне, самого споживання.²²

$$m_T = -\frac{MPC}{MPS}$$

Формально податковий мультиплікатор має наводитися з від'ємним знаком, оскільки зміна податків протилежна зміні сукупних витрат.

Якщо зростання державних витрат співпадає за величиною із зростанням податків, то в цьому випадку діє мультиплікатор збалансованого бюджету. Зміна державних закупівель призводить до зміни сукупних витрат на величину:

$$\Delta Y = \frac{1}{MPS} \cdot \Delta G,$$

а зміна податків –

$$\Delta Y = -\frac{MPC}{MPS} \cdot \Delta T.$$

Загальна зміна (враховуючи, що $\Delta G = \Delta T$):

$$\frac{1}{MPS} \cdot \Delta G - \frac{MPC}{MPS} \cdot \Delta T = \Delta G \cdot 1.$$

Теорема Хаавельмо²³ стверджує, що мультиплікатор збалансованого бюджету дорівнює одиниці, незалежно від величини граничної схильності до споживання. Тож за умов зростання податків і державних закупівель на одну величину національний дохід зростає на таку саму величину.

Ще одним інструментом фінансової політики є трансферти. Вони є складовою видатків держбюджету, але їхній вплив, подібно податкам, непрямий (оскільки вони впливають на сукупні витрати не безпосередньо, а через доходи домогосподарств). Трансферти за своєю суттю є “податками навпаки” (оскільки їхнє зростання збільшує сукупні витрати). Тож їхній мультиплікатор –

²²Пропонується самостійно довести, що податковий мультиплікатор завжди на одиницю менший за мультиплікатор державних витрат.

²³Норвезький економіст Трюгве Хавельмо – нобелівський лауреат 1989 р.

Задачі

1. В 2002 р. особистий дохід склав 120 млрд. песо, обсяг заощаджень – 25 млрд. песо, податки – 20 млрд. песо. В 2003 р. особистий дохід досяг 140 млрд. песо, обсяг заощаджень – 27 млрд. песо, податки – 30 млрд. песо. Знайдіть середню та граничну схильність до споживання та заощадження.

2. Функція споживання має вигляд $C = 50 + 0,75 DI$. Розрахуйте споживання та заощадження за відповідних значень доходу, середню схильність до споживання та заощадження. Намалуйте графіки споживання та заощадження.

Доход	Споживання	Заощадження	APC	APS
0				
100				
200				
300				
400				
500				

3. Функція споживання має вигляд $C = 150 + 0,6 DI$. Доход кінцевого використання в минулому році – 600 млрд. рупій, в поточному році – 650 млрд. рупій. Знайдіть середню та граничну схильність до споживання та заощадження.

4. Функція споживання має вигляд $C = 100 + 0,8 DI$. Який вигляд матиме функція заощадження? Який буде обсяг заощаджень, якщо дохід кінцевого використання домогосподарств буде 700 млрд. тенге?

5. За наведеними даними запишіть рівняння функцій споживання і заощадження. Зобразіть функції графічно.

Доход	0	100	200	300	400
Споживання	80	140	200	260	320

6. Функція споживання задається таблицею:

Доход	600	700	800	900
Споживання	570	645	720	795

Визначте алгебраїчний вигляд функцій споживання та заощадження. За умов якого доходу заощадження дорівнюють нулю?

7. Функція споживання має вигляд $C = 40 + 0,8 Y$. Якщо дохід дорівнює 400 флоринів, ставка податку 15%, а величина трансфертів 15 флоринів, чому дорівнює обсяг заощаджень?

8. Гранична схильність до заощаджень дорівнює 0,2. Визначте величину автономного споживання, якщо відомо, що пороговий дохід складає 520 млрд. крон. Наведіть графік функції споживання. Що відбудеться з графіком, якщо гранична схильність до заощадження зросте до 0,25?

9. Залежність споживання від доходу описується такими параметрами: пороговий дохід складає 500 млрд. песет, автономне споживання дорівнює 200 млрд. песет. В 2003 році дохід кінцевого використання складав 800 млрд. песет. Визначте:

- граничну схильність до споживання і заощадження;
- рівень споживання і заощадження;
- середню схильність до споживання і заощадження.

10. В 2003 р. індекс цін становив 114%, в 2004 р. – 127%. Підприємець планує придбати обладнання вартістю 3000 дол., що має принести дохід 3165 дол. Чи варто це робити, якщо номінальна ставка відсотка в економіці 17%?

11. В таблиці наведені дані про можливі інвестиційні проекти. Визначте величину попиту на інвестиції, якщо ставка позичкового відсотка 20%.

Вартість інвестиційних проектів, млн. крон	6	8	9	11	12	14	15
Очікувана норма прибутку	25	31	19	17	26	13	8

Макроекономіка в дзеркалі української статистики

Проаналізуйте грошові доходи та витрати населення України. Чи можна за цими даними визначити середню і граничну схильність до споживання і до заощадження? Зверніть увагу на зміни, які відбулися з часом у статтях доходів та витрат.

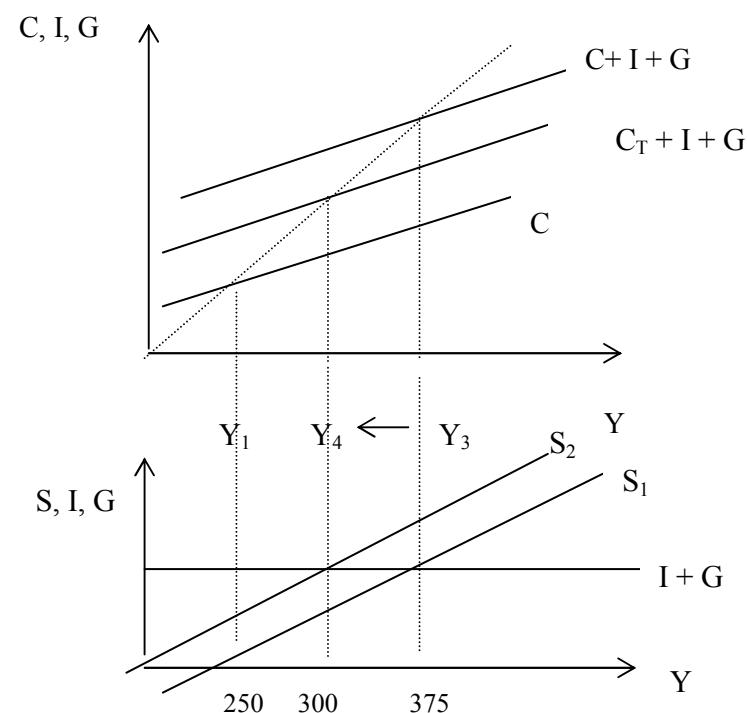

Рис. 5.2. Макроекономічна рівновага з урахуванням податків

Макроекономічна тотожність набуває вигляду

$$Y = C_T + I + G,$$

або з точки зору “вилучень-ін’єкцій”:

$$I + G = S + T.$$

В разі зміни системи оподаткування також діє мультиплікатор. В нашому прикладі мультиплікатор автономних податків

$$m_T = \frac{75}{50} = 1,5.$$

За величиною податковий мультиплікатор буде менше мультиплікатора державних витрат, оскільки зміна податків впливає

Алгебраїчний запис рівноваги являє собою макроекономічну тотожність:

$$Y = C + I + G.$$

Таким чином, аналізується рівновага вже не дво-, а трисекторної моделі економіки, в якій до домогосподарств та підприємців додається держава.

Вплив держави на економіку слід проаналізувати і через вплив оподаткування на сукупний попит. Розглянемо спрощену ситуацію – уряд вводить єдиний особистий податок постійної величини (так званий автономний, або акордний, що не залежить від величини доходу)²¹ – $T = 50$. Внаслідок цього зменшуються доходи кінцевого використання і відповідно – обсяги споживання і заощадження (C_T і S_T – споживання і заощадження після сплати податків) (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

E	Y = PI	T	DI	C _T	S _T	I	G	AE = C _T +I+G
12	200	50	150	190	-40	30	20	240
14	225	50	175	205	-30	30	20	255
16	250	50	200	220	-20	30	20	270
18	275	50	225	235	-10	30	20	285
20	300	50	250	250	0	30	20	300
22	325	50	275	265	10	30	20	315
24	350	50	300	280	20	30	20	330
26	375	50	325	295	30	30	20	345
28	400	50	350	310	40	30	20	360

Збільшуючи податки, уряд сприяє зменшенню споживчих витрат і, як наслідок, зменшенню сукупного попиту і загального рівня доходу. Рівноважний обсяг національного виробництва через введення нового податку впаде до $Y = 300$.

Аналогічно дію оподаткування можна дослідити графічно (рис. 5.2).

²¹У випадку податків, що залежать від величини доходу, ставка податку позначається як t . В цьому випадку податкова функція: $T = T_0 + tY$.

Грошові доходи та витрати населення *

(млн. грн.)

Показники	Роки				
	1996	1997	1998	1999	2000
Грошові доходи	40311	50069	54379	61865	86833
У тому числі:					
оплата праці	23723	25600	26209	30657	42484
надходження від продажу продуктів сільського господарства	1081	1496	1938	2845	4502
пенсії, допомоги та стипендії	9894	12518	12710	14737	18189
Грошові витрати й заощадження	38961	47933	53376	59518	83681
У тому числі:					
купівля товарів і оплата послуг	27450	31876	34867	41832	59858
обов'язкові платежі й добровільні внески	3918	5223	5568	6750	11748
Приріст заощаджень у вкладах та придбання цінних паперів	2436	2585	2523	4556	5240
Витрати населення на придбання іноземної валюти	4928	7758	9614	4864	3971

* Статистичний щорічник України за 2000 р. – К., 2001. – С. 380.

Доходи і витрати населення*

(млн. грн.)

Показники	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2003 до 2002, %
Доходи	128736	157996	185073	215798	116,6
У тому числі:					
заробітна платня	55853	67389	78950	91390	115,8
прибуток та змішаний дохід	24696	29518	33540	35435	105,6
доходи від власності, одержані	3322	4275	5297	5160	97,4
соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти	44865	56814	67286	83813	124,6
Витрати й заощадження	128736	157996	185073	215798	116,6
У тому числі:					
придбання товарів та послуг	115887	139984	153589	182624	118,9
доходи від власності, сплачені	158	190	334	902	у 2,7 р.б.

(млн. грн.)

Показники	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2003 до 2002, %
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	8488	11034	14092	16948	120,3
нагромадження нефінансових активів	3099	3408	2464	2401	97,4
приріст фінансових активів	1104	3380	14594	12923	88,6
Наявні доходи	96609	119048	141618	160278	113,4
Реальні наявні доходи, відсотків до попереднього року	104,1	110,0	118,0	107,8	x

* Статистичний щорічник України за 2003 р. – К., 2004. – С. 421; Україна у цифрах у 2003 р.: Короткий статистичний довідник. – К., 2004. – С. 216.

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Лютий 2003 р., “Известия”). ”В Росії поступово змінюються стереотипи споживчої поведінки. До такого висновку прийшли фахівці міжнародної дослідницької компанії IRG після підведення підсумків проекту “Росія: погляд зсередини II”. Перший “погляд зсередини” був представлений в 1997 р. Мета дослідження – показати західним інвесторам картини споживчого ринку Росії. Тоді соціологи з IRG здійснили рейд від Мурманська до Владивостока, вивчаючи споживчу поведінку росіян – від мешканців глухих сіл до олігархів. За словами директора російського департаменту компанії, за минулі 6 років суспільство змінилося на краще, люди повірили у відродження країни. Зафіксувати та проаналізувати ці зміни був покликаний другий “погляд зсередини”.

Всі потенційні російські споживачі врешиті-решт були поділені на сім груп. Найбільший інтерес для західних компаній, що приходять на російський ринок, представляють “молоді леви” (2,1% від числа всіх опитаних) та “багачі” (2,3%). Перші – це молоді та перспективні менеджери середньої руки. За словами президента IRG, вони активно користуються кредитними картками, регулярно обідають в ресторанах та відвідують клуби. Другі – це топ-менеджери, керівники вищої ланки, генеральні директори.

Рівень рівноваги внаслідок цього зростає до $Y = 375$. Помітно, що це зростання відбулося також під впливом мультиплікатора:

$$m_G = \frac{50}{20} = 2,5.$$

Мультиплікатор державних витрат за величиною дорівнює мультиплікатору інвестицій (оскільки з точки зору зростання сукупних витрат немає принципової різниці, які саме інвестиції – приватні або державні – спричинили це зростання), він взагалі має назву “мультиплікатор автономних витратів”:

$$m_G = m_I = \frac{1}{MPS}.$$

Зміну стану рівноваги можна дослідити і графічно (рис. 5.1).

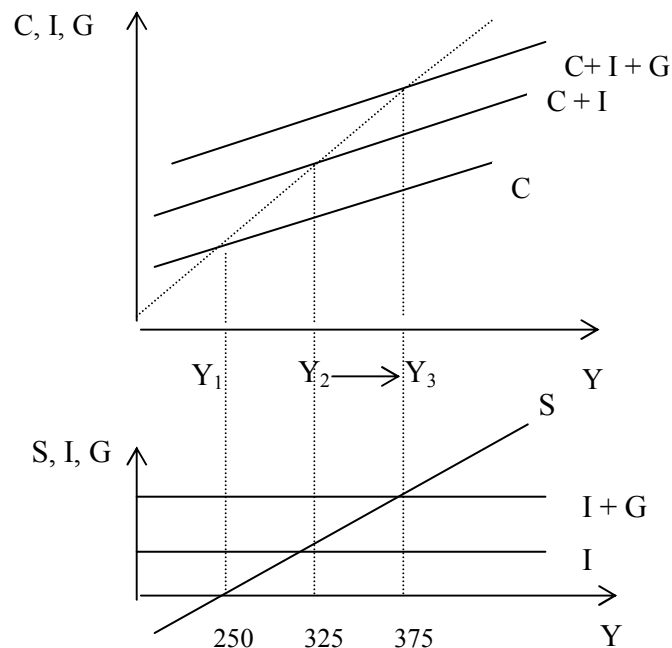

Рис. 5.1. Макроекономічна рівновага з урахуванням державних закупівель

Державні видатки (витрати) складаються:

- з державних закупівель (складова ВВП за витратами), в свою чергу поділяються на державні інвестиції та державне споживання;
- трансфертних платежів;
- відсотків по державних цінних паперах.

Сальдо державного бюджету – це різниця між доходами та видатками. В залежності від їхнього співвідношення сальдо може бути позитивним (профіцит), негативним (дефіцит) та дорівнювати нулю (врівноважений бюджет).

2. Сукупний попит як предмет державного регулювання

Інструментами фіскальної політики виступають державні закупівлі, податки та трансферти. Проаналізуємо вплив державних закупівель. Саме вони є складовою сукупних витрат і обсягу національного виробництва, тож здійснюють на них прямий, безпосередній вплив.

Державні закупівлі розглядаються автономно від ВВП, це екзогенна величина, на відміну від споживання та інвестицій (повних інвестицій, що враховують як автономні, так й індуковані). Їхня величина визначається виключно політикою уряду. Причому вважається, що їхнє зростання стало можливим не за рахунок зростання податкових надходжень, тобто рівень споживчих витрат залишається незмінним. В цьому разі державний бюджет буде рухатися в бік дефіциту.

Проаналізувати цю дію державних витрат можливо трьома відомими способами: табличним, графічним і аналітичним.

Таблиця 5.1

E	Y = DI	C	S	I	G	AE = C+I+G
12	200	220	-20	30	20	270
14	225	235	-10	30	20	285
16	250	250	0	30	20	300
18	275	265	10	30	20	315
20	300	280	20	30	20	330
22	325	295	30	30	20	345
24	350	310	40	30	20	360
26	375	325	50	30	20	375
28	400	340	60	30	20	390

Найбільш неактивні – це “сільські мешканці” (33,7%). Очевидно, тому, що наявність городу передбачає відсутність бажання їхати у міські магазини. “Консерватори” (13%), як з’ясували західні фахівці, більш активні. Хоча сама назва групи дуже характерна – у міських мешканців, що працюють на кількох роботах (одна найчастіше державна), економічну нишу супермаркету міцно зайняли антресолі, які заставлені банками, що закручені восени.

На думку дослідників, інші групи – “голодні студенти” (11,2%), “трудоголіки” – представники дрібного бізнесу (8,7%), “пригноблена інтелігенція” (29%) – в найближчі часи здатні підвищити свою купівельну спроможність”.

III. Сукупні видатки і ВВП

*Принцип ощадливості, що доведений до крайності, може зруйнувати мотиви для виробництва. Якщо кожна людина буде задовольнятися простішою їжею, примітивним одягом та вбогим житлом, то очевидно, що ніяких інших типів продуктів, одягу та квартир на світі й не з'являться.
(Томас Мальтус)*

1. Модель макроекономічної рівноваги. Рівноважний обсяг національного виробництва.
2. Мультиплікатор інвестицій. Ефект мультиплікатора. Парадокс ощадливості.
3. Дефляційний та інфляційний розриви.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 13.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 25.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 9А.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 16, 17.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка. – М., 1997. – Гл. 3.3.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 7.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 5.
- Соболев В.М. Макроекономіка: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 4.2.
- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 6.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розд. 1.2.
- Макроекономіка / Под ред. Е.Б. Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 3.4, 3.5.
- Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроекономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М., 1997. – Гл. 5.

- Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроекономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). – М., 1997. – Гл. 5.
- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 17, 20, § 1; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 22, § 6, 7, 8, 9.
- Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 9.1.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 18, 19.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 10, 16.

Однією з головних особливостей кейнсіанської теорії є визнання стабілізуючої ролі держави в ринковій економіці. В попередній темі була зазначена ця її відмінність від класичної теорії. Державні закупівлі є складовою сукупного попиту, тож після аналізу двох перших складових – споживчих витрат і інвестицій – доцільно розглянути саме їх. В маніпулюванні державними витратами й системою оподаткування і полягає мистецтво фіскальної політики.

Для кращого засвоєння матеріалу бажано пригадати тему “Фінансова система та фінансова політика держави”, що вивчається в курсі політекономії.

1. Державний бюджет: поняття, складові, стан

В наш час неможливо уявити економіку без державного втручання. Державний бюджет певною мірою віддзеркалює ступінь цього втручання.

Відомо, що державний бюджет складається з доходів (левову частку яких утворюють податки) і видатків. Впливаючи на них, тобто проводячи певну бюджетно-податкову (фіскальну) політику, уряд може сприяти зростанню сукупного попиту, а з ним і зростанню обсягу національного виробництва, рівня зайнятості.

Доходи держбюджету, окрім податків, містять також:

- виплати на соціальне страхування;
- сеньйораж (доход від друку грошей);
- доходи від продажу державних цінних паперів (фінансування державного боргу);
- прибуток державних підприємств;
- доходи від приватизації (що особливо актуально для країн з перехідною економікою) тощо.

Тема 5. Держава в системі макроекономічного регулювання.

*Уряд не вирішує проблем, він їх фінансує.
(Рональд Рейган)*
*Репутація держави точніше за все визначається
сумою, яку вона здатна отримати в борг.
(Уїнстон Черчилль)*

1. Державний бюджет: поняття, складові, стан.
2. Сукупний попит як предмет державного регулювання.
3. Фіскальна політика в ході економічного циклу.
4. Автоматичні стабілізатори.
5. Бюджетний дефіцит. Державний борг.

Література

- Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1, гл. 14, 20.
- Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 28, § 2-8.
- Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розділ 9Б, 16.
- Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М., 1994. – Гл. 16.
- Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розділ 15.
- Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. – М., 1997. – Гл. 3.4, 3.5.
- Панчишин С. Макроекономіка. – К., 2001. – Тема 12.
- Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 7.
- Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 8.
- Соболев В.М. Макроэкономика: Учебное пособие. – Харьков, 1997. – Глава 4.3, 8.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розд. 3.2.
- Макроэкономика / Под ред. Е.Б. Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 5.

- Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 13; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 18.
- Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 18, 19.
- Schiller B. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 8, 9.

В даній темі розглядається спрощений варіант макроекономічної рівноваги в закритій приватній економіці, який буде ускладнюватися з додаванням держави (теми 5, 6), іноземного сектора (тема 7). Більш повна модель буде представлена в темі 8 (модель IS-LM).

1. Модель макроекономічної рівноваги. Рівноважний обсяг національного виробництва

Макроекономічна рівновага на зразок мікроекономічної означає продаж всіх вироблених товарів і послуг. За умов чистої ринкової економіки це означає, що витрати на виробництво товарів і надання послуг повністю покриваються доходами домогосподарств, що отримані від продажу ресурсів на відповідних ринках.

Найпростіша модель макроекономічної рівноваги враховує лише ці два суб'єкти економіки – домогосподарства і підприємців. Стан рівноваги можна дослідити двома методами:

- “сукупні видатки – обсяг національного виробництва” (аналізуючи C, I, Y);
- “вилучень-ін'єкцій” (аналізуючи S і I).

Макроекономічна рівновага означає рівність сукупних витрат і загального обсягу виробництва. Аналізувати цю ситуацію можна трьома засобами:

1) Арифметичний (табличний). Потрібно зіставити рівень сукупних витрат (що в даному випадку складається із споживання та інвестицій) та рівень національного виробництва. Припустимо, що за даною ставкою позичкового відсотка очікуються приватні інвестиції в обсязі 30 млрд. грошових одиниць (табл. 4.3.1).

Таблиця 4.3.1

E	$Y = DI$	C	S	I	$AE = C + I$	Співвідношення I та S	Тенденції розвитку
12	200	220	-20	30	250	$I > S$	Зростання
14	225	235	-10	30	265	$I > S$	Зростання
16	250	250	0	30	280	$I > S$	Зростання

Продовження таблиці 4.3.1

E	Y = DI	C	S	I	AE = C + I	Співвідношення I та S	Тенденції розвитку
18	275	265	10	30	295	I > S	Зростання
20	300	280	20	30	310	I > S	Зростання
22	325	295	30	30	325	I = S	Рівновага
24	350	310	40	30	340	I < S	Падіння
26	375	325	50	30	355	I < S	Падіння
28	400	340	60	30	370	I < S	Падіння

Рівень рівноваги відтепер відповідає рівню $Y = 325$. Якщо національний дохід більше рівноважного рівня (350), то сукупні витрати менші (340), товарні запаси будуть зростати, тож обсяг випуску буде скорочуватися. Якщо ж дохід менший за рівноважний (300), то сукупні витрати більші (310), тому випуск буде розширюватися.

2) Геометричний (графічний).

Додавання до споживчих витрат інвестицій сприяє пересуванню графіка сукупного попиту вгору. Економіка переходить до нового

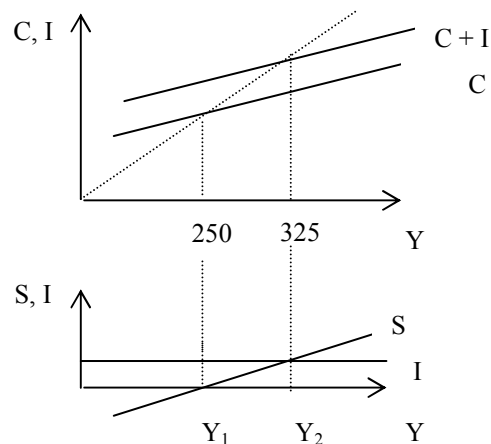

Рис. 4.3.1. Макроекономічна рівновага

3) Алгебраїчний.

Оскільки $C + I = Y$, а одночасно $Y = C + S$, то

$$S = I.$$

недільних днях зріс на чотири години. Тепер у країні офіційно дозволено здійснювати “недільний шопінг” до 20 години. Тим самим скасований закон 1956 року, який забороняв продавцям вроздріб зачинятися у вихідні пізніше 16 години.

Законодавча зміна графіка роботи магазинів – основна частина економічної програми, яку канцлер Герхард Шрьодер запропонував для оздоровлення економіки Німеччини. Уряд вважає, що німці витрачають на покупки занадто мало часу. Експерти припускають, що наступним кроком кабінету Шрьодера може стати продовження роботи магазинів на 2 години і в будні дні (зараз вони зобов’язані зачинити двері о 20 годині).

Великі мережі “відзначили” урядове рішення безкоштовним шампанським для відвідувачів. Радість торговців легко пояснити – в Гамбурзі зміни в графіку роботи магазинів вже призвели до зростання обсягів продажу на 10%. А в Берліні – навіть на 20%.

“Я сподіваюсь, що тепер покупці зможуть по вихідних купувати товари, не відчуваючи браку часу”, – заявив, пояснюючи урядове рішення, міністр економіки Німеччини Вольфганг Клемент. Проти реформ в торгівлі рішуче виступають профспілки. Лідерів трудових організацій хвилює, що “зміна графіка призведе до погіршення умов роботи співробітників магазинів”.

Пакет законів, що обмежує час роботи магазинів Німеччини, був прийнятий в 1956 році для захисту інтересів дрібного бізнесу. Жодний магазин в Німеччині не має права зачинятися пізніше обумовленого в законі часу.

Але сьогодні закон вже явно застарів – 90% роздрібного ринку країни вже давно поділили між собою великі мережі, подібні “Метро”, “Маркткауф” або “Реал”. За оцінками фахівців, на кілька тисяч мешканців в Німеччині припадає один гіпермаркет. І подальше зростання числа різних торговельних підприємств в країні стає просто неможливим. Залишається лише продовжувати час роботи магазинів.

Канцлеру Шрьодеру не позаздриш. Економіка країни – у кризі. І як наслідок – популярність уряду падає. За рахунок чого піднімати економіку, незрозуміло. Ось і доводиться використовувати “приховані ресурси”, які ще недавно здавалися “незначними дрібничками”. Наприклад, передивитися графік роботи магазинів. І тим самим – стимулювати споживчий попит”.

обсяг додаткових інвестицій необхідний, щоб рівноважний ВВП співпав з потенційно можливим?

7. Простий мультиплікатор в економіці без державного втручання становить 2,5. Інвестиції дорівнюють 28 млрд. ріалів. Пороговий дохід складає 10 млрд. ріалів. Визначте рівноважний рівень виробництва.
8. Рівноважний рівень ВВП складає 850 млрд. ескудо. Функція споживання має вигляд $C = 20 + 0,7 Y$, функція інвестицій має вигляд: $I = 250 - 150 r$. Розрахуйте величину рівноважної ставки відсотка.
9. Обсяг інвестицій в економіці становить 105 млрд. крон незалежно від рівня доходу. Функція споживання має вигляд $C = 65 + 0,6 Y$. Якщо потенційно можливий рівень ВВП 450 млрд. крон, то який виникає розрив та яка його величина?
10. Функція споживання має вигляд $C = 20 + 0,7 Y$. Обсяг інвестицій складає 40 млрд. гульденів незалежно від рівня доходу. Якщо потенційно можливий рівень ВВП 180 млрд. гульденів, то який виникає розрив та яка його величина?
11. Функція споживання має вигляд $C = 15 + 0,75 Y$. Обсяг інвестицій складає 75 млрд. франків. За даними служби зайнятості, в країні наявне фрикційне безробіття – 3%, структурне – 2%, циклічне – 4%. Визначте, який існує розрив та яка його величина.
12. Функція споживання має вигляд $C = 40 + 0,75 DI$. Функція

$Y = DI$	C	S	I	$AE = C + I$	Співвідношення I та S	Тенденції розвитку
800						
900						
1000						
1100						
1200						
1300						
1400						
1500						

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Березень 2003 р., "Известия"). "Уряд Німеччини прийняв сенсаційне рішення – обов'язковий час роботи великих магазинів по

Інвестиції за Кейнсом є основним чинником ефективного попиту (тож і зайнятості, і рівня національного виробництва). Як зазначалося, класики не бачили особливої проблеми у відповідності інвестицій й заощаджень. На їхню думку, вона встановлюється автоматично, оскільки і заощадження, й інвестиції є функціями відсотка (рис.

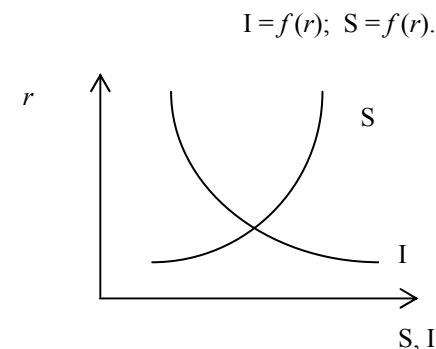

Рис. 4.3.2. Рівновага заощаджень та інвестицій

Кейнс доводить нереалістичність поглядів класиків. Хоча в кейнсіанській моделі рівновага також визначається перетином графіків заощадження й інвестицій, але:

- вона встановлюється не автоматично, можлива і за умов неповної зайнятості;
- заощадження та інвестиції здійснюються різними суб'єктами і залежать від різних чинників:

$$I = f(r);$$

$$S = f(DI),$$

тож необов'язково всі заощадження перетворюються на банківські внески, домогосподарства можуть віддати перевагу зберіганню грошей у вигляді готівки (так звана перевага ліквідності);²⁰

- якщо класики вважали ціни гнучкими, то за Кейнсом підприємець у відповідь на падіння попиту на свою продукцію знижує не ціни, а рівень виробництва, звільняючи робітників

²⁰ За словами Кейнса, лише дуже небагато людей змінять свій образ життя лише тому, що рівень ставки відсотка впав з п'яти до чотирьох.

(ринковий механізм не в змозі забезпечити повної зайнятості, лише завдяки зростанню вимушеного безробіття встановлюється рівновага).

Якщо $S > I$, то частина заощаджень не перетворюється в інвестиційний попит. Це може статися у випадку песимістичних очікувань відносно норми прибутку, зростання ставки відсотка або падіння граничної ефективності споживання.

Якщо $S < I$, ефективний попит на засоби виробництва перевищує їхню пропозицію і сприяє загальному пошукванню в економіці.

2. Мультиплікатор інвестицій. Ефект мультиплікатора. Парадокс ощадливості

При зміні інвестицій змінюється і рівень національного доходу. Але при цьому доход зростає на величину більшу, ніж величина інвестицій. Це явище є наслідком дії так званого механізму мультиплікатора:

$$m = \frac{\text{Зміна в реальному доході}}{\text{Первісна зміна у витратах}}.$$

Для умовного прикладу – додавання інвестицій (30) сприяло підвищенню величини рівноважного національного доходу на 75 (з 250 до 325), тож

$$m_1 = \frac{75}{30} = 2,5.$$

Дія мультиплікатора пояснюється тим, що для економіки характерні безперервні потоки доходів: відкриття нового підприємства означає зростання доходів робітників, що там працюють, власників крамничок, в яких робітники будуть купувати предмети споживання, фермерів, що постачають ці продукти, землевласників, у яких фермери орендують землю. Таким чином, загальний доход зростає на більшу величину.

Мультиплікатор пояснює дію сукупного попиту, це певне число, на яке потрібно помножити зміни в інвестиціях, щоб визначити зміни в сукупному обсязі виробництва:

$$\Delta Y = \Delta I \cdot m_1.$$

7. Чому так званий парадокс ощадливості притаманний лише ситуації економіки з неповною зайнятістю? Що відбудеться, коли населення почне зберігати при такому стані економіки, якому властивий інфляційний розрив?
8. Чи спостерігається парадокс ощадливості в наш час? В яких країнах?
9. Чи зустрічалося в попередніх темах поняття розриву ВВП?
10. Економісти кажуть, що вимірювання різниці між фактичним та потенційно можливим ВВП є швидше мистецтвом, ніж наукою. Що мається на увазі?

Задачі

1. Функція заощадження має вигляд $S = 0,25 Y - 30$. Обсяг інвестицій дорівнює 170 млрд. динарів. Знайдіть рівноважний обсяг національного виробництва.
2. Функція споживання має вигляд $C = 100 + 0,7 Y$, планові інвестиції дорівнюють 350 млрд. лір. Визначте рівноважний обсяг виробництва. Якщо фактичний випуск складе 1000 млрд. лір, які відбудуться незаплановані дії відносно інвестицій?
3. Функція споживання має вигляд $C = 60 + 0,75 Y$. Планові інвестиції дорівнюють 240 млрд. марок. Відбулося зростання граничної схильності до заощаджень, внаслідок чого функція споживання набула вигляду $C = 60 + 0,6 Y$. Що сталося з рівноважним рівнем виробництва? Що сталося з рівноважним рівнем заощаджень? Використовуючи графіки заощаджень та інвестицій, покажіть зміни рівноважного обсягу виробництва.
4. Гранична схильність до споживання дорівнює 0,6. Із стану рівноваги інвестиції зросли на 20 млрд. юанів. На скільки зросте рівноважний обсяг виробництва? Яка частина цього приросту буде наслідком зростання попиту споживачів?
5. Функція споживання має вигляд $C = 30 + 0,75 Y$. На скільки треба збільшити інвестиції, щоб обсяг національного виробництва підвищився на 12 млрд. лей?
6. Обсяг ВВП за умов повної зайнятості становить 900 млрд. тугриків. Автономне споживання – 41 млрд. тугриків, гранична схильність до споживання – 0,8. Обсяг запланованих інвестицій дорівнює 129 млрд. тугриків. Визначте обсяг рівноважного ВВП за умов, що держава не втручається в економіку. Який

Основні терміни

Сукупні витрати	Aggregate expenditures, AE
“Сукупні видатки – обсяг національного виробництва”	“Aggregate expenditures – domestic output”
“Вилучення-ін’єкції”	“Leakages-injections”
Рівноважний ВВП	Equilibrium GDP
Мультиплікатор	Multiplier
Парадокс ощадливості	Paradox of thrift
Інфляційний розрив	Inflationary gap
Рецесійний розрив	Recessary gap

Питання для самоконтролю

- Яку з наведених тез Ви би віднесли до поглядів: а) кейнсіанців; б) неокласиків; в) ні до жодного з них:
  - заощадження – це функція доходу;
  - заощадження – це функція відсотка;
  - інвестиції – це функція доходу;
  - інвестиції – це функція відсотка;
  - ціни і номінальна заробітна платня гнучкі;
  - ціни і номінальна заробітна платня негнучкі;
  - заощадження й інвестиції здійснюють різні економічні суб’єкти;
  - заощадження й інвестиції здійснюють одні й ті ж економічні суб’єкти.
- Покажіть на конкретному прикладі з економіки, що витрати однієї особи є доходом іншої.
- Яким чином поводить себе ефект мультиплікатора на різних ділянках кривої сукупної пропозиції: а) на горизонтальному відрізку; б) на проміжному; в) на вертикальному?
- Чому рівність заощаджень і попиту на інвестиції відповідає стану загальної економічної рівноваги?
- Стан рівноваги можна досліджувати двома методами. Чи є вони рівнозначними?
- Чи слід, виходячи з парадоксу заощадливості, вважати заощадження антисуспільним актом, а споживання, навпаки, – суспільно корисним?

Ефект мультиплікатора був введений у 1931 р. Р.Каном для характеристики державних витрат на суспільні роботи, що призводять до зростання рівня зайнятості. Але повною мірою ця концепція була використана в теорії Кейнса. Величину мультиплікатора можна визначити, виходячи з умов макроекономічної рівноваги:

$$m_1 = \frac{\Delta Y}{\Delta I} = \frac{\Delta Y}{\Delta S} = \frac{1}{\Delta S / \Delta Y} = \frac{1}{MPS}.$$

Це ж значення можна отримати іншим шляхом:

$$Y = C_0 + MPC \cdot Y + I_0;$$

$$Y(1 - MPC) = C_0 + I_0;$$

$$Y = \frac{1}{1 - MPC} \cdot (C_0 + I_0) = \frac{1}{MPS} (C_0 + I_0).$$

Наведений показник є так званим простим мультиплікатором, що залежить від єдиного параметра – граничної схильності до заощадження. В реальній економіці на величину мультиплікатора впливають і деякі інші чинники (податки, обсяг імпорту) – тож йдеться про складний мультиплікатор. Наприклад, гранична схильність до інвестування посилює мультиплікаційний ефект:

$$m = \frac{1}{1 - (MPC + MPI)}.$$

Значення мультиплікатора полягає в особливій відповідальності уряду за свої дії, оскільки мультиплікатор діє в обидва боки (збільшує як зростання, так і падіння). Явище мультиплікатора має відношення і до державних витрат, податків і зовнішньої торгівлі.

Невідповідності у співвідношенні споживання і заощадження можуть призвести до парадоксу ощадливості. Намагання суспільства більше зберігати (характерне, перш за все, для початку економічного спаду, ситуація інфляції у Кейнса не розглядається) означає зменшення споживчих витрат. Як наслідок, зменшується загальний рівень доходу, причому з урахуванням мультиплікатора на більшу величину. Тож суспільство саме перетворює початок спаду (або взагалі помилково уяву про початок спаду) на справжній глибокий спад (рис. 4.3.3).

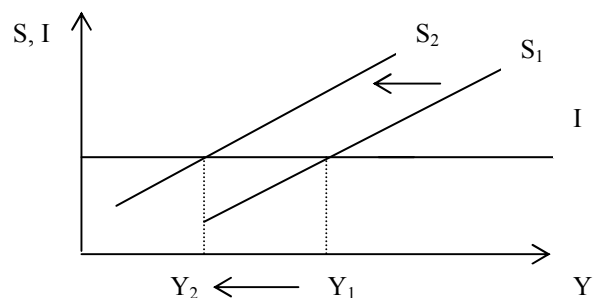

Рис. 4.3.3. Парадокс ощадливості

Те, що цілком виправдовується на мікрорівні (зростання заощаджень у скрутні часи з метою збільшити обсяги споживання в майбутньому), є абсолютно недоречним на макрорівні. За словами П.Семюелсона, “за певних умов індивідуальна розважливості може стати суспільним божевіллям”.

3. Дефляційний та інфляційний розриви

Як зазначалося, на відміну від класиків, Кейнс не ототожнював стан рівноваги зі станом повної зайнятості.

Відсутність відповідності між заощадженнями та інвестиціями може призвести до двох негативних наслідків: дефляційного та інфляційного розривів.

Дефляційний (або рецесійний) розрив (*recessinaty gap*) утворюється у випадку, коли рівноважний ВВП встановлюється на рівні, меншому, ніж потенційно можливий ($AE < Y^*$). Коли люди більше заощаджують і, відповідно, менше споживають, суспільство в цілому біднішає. З падінням обсягу споживання через дію мультиплікатора загальні доходи спадають ще більше – зменшується рівень зайнятості в економіці. Таким чином, це рівновага на рівні, де національне виробництво достатньо низьке, щоб надати роботу всім бажаючим (рис. 4.3.4).

Інфляційний розрив (*inflationary gap*), навпаки, має відношення до випадку, коли рівноважний ВВП встановлюється на рівні, що перевищує потенційно можливий, коли населення намагається придбати більше, ніж виробляє промисловість. В цих умовах немає реальних можливостей збільшити інвестиції, сукупна пропозиція не може зростати, а сукупний попит тисне на ціни в бік зростання. Таким чином, постійний надлишок попиту, що супроводжується дефіцитом – нестачею сировини й робочої

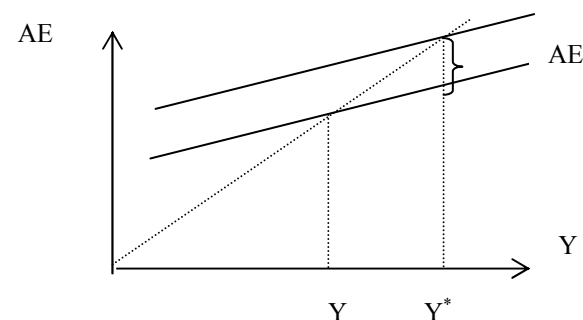

Рис. 4.3.4. Дефляційний (рецесійний) розрив

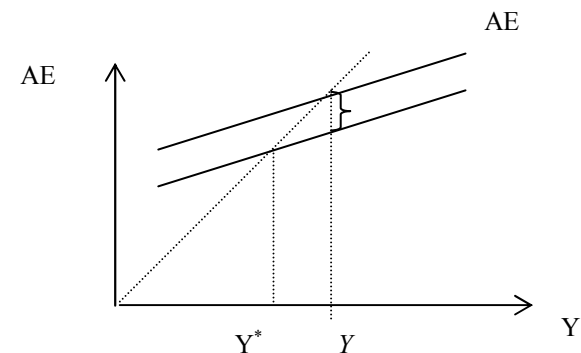

Рис. 4.3.5. Інфляційний розрив

Слід звернути увагу, що величина розриву в обох випадках підраховується не як різниця між фактичним ВВП та потенційно можливим, а як різниця між фактичними сукупними витратами та витратами, що дозволяють досягнути рівноваги на рівні потенційно можливого ВВП (тобто потрібно брати до уваги дію мультиплікатора):

$$\text{Gap}_{r(i)} = \frac{Y^* - Y}{m_1}$$